

TOELICHTING EN VERWEER

OPMERKINGEN AANGAANDE VERSCHILLENDE PUNTEN DER WAARHEID,

NAAR AANLEIDING VAN DE DISSERTATIE VAN
DR. J. VAN LONKHUIZEN:

HERMANN FRIEDRICH KOHLBRUGGE EN ZIJN PREDIKING

DOOR

DR. J. C. S. LOCHER, (1867-1940)

PREDIKANT BIJ DE NED. HERV. GEMEENTE
TE WASPIK.

MAATSCHAPPIJ TOT UITGAVE VAN GEREFORMEERDE GESCHRIFTEN.
AMSTERDAM.
1908.

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2010

INHOUDSOPGAVE

VOORREDE

ALGEMENE OPMERKINGEN

De theologie van Kohlbrugge in haar uitgangspunt en haar grondslag (subjectief of objectief?); in haar innerlijke eenheid bij schijnbare tegenstrijdigheden; in haar Gereformeerd karakter; verdeling van de stof.

DE SCHEPPING VAN DE MENSEN EN DE VAL.

Schepping in Gods beeld. Daaruit vloeit voort: naar Zijn gelijkenis. De mens op zichzelf laag gesteld?. Verantwoordelijkheid. Stok en bloktheorie, noch bij de Lutheranen, noch bij Kohlbrugge. De zonde. Grondoorzaak niet: de zinnelijke natuur, maar het verlaten van God. Daarmee het bederf van de natuur niet geloochend. Rom. 5: 12. Het Beeld Gods en het wezen van de mens. Verhouding tot de Roomse leer. Stellingen.

DE VLEESWORDING VAN HET Woord.

Gevaren, die in deze te vermijden zijn. Is de zonde in Christus gelegd?. Hoe droeg Hij de persoon van de zondaars"? Hoe hield Hij Zich vrij van de zonde? Verhouding van de dadelijke" tot de lijdende" gehoorzaamheid. Zijn onbevleete ontvangen door het geloof. Was Hij onder de erfschuld? Verhouding tot Bula. Stellingen.

DE HEILIGMAKING.

Welke gevaren te vermijden zijn. Uitgangspunt niet: Weg met de Wet!, maar: de Wet moet gedaan worden. Daarbij wordt ervaren, dat wij vleselijk zijn. Verstand, vermogen en wil ontbreekt om haar te houden. Daarom mag men er zich niet van afmaken. We hebben het in Christus. In Hem is onze oude mens gekruisigd. Dat gaat niet in de toerekening op. Deel hebben we er aan door het geloof. Eenheid van geloof en werk. Wandel in geloof en wandel in dienstbaarheid. Nieuwe verhouding tot de Wet (geboden als beloften). Dat alles door de Heilige Geest. Het werk van de Geest en ons doen. Verantwoordelijkheid. Lijdelijkheid. Bewustheid van 's Heeren wil te doen (Verzekering van het geloof uit de vruchten). Geestelijke wasdom. Inklevende eigenschappen?. Samenvatting van de leer. Wederlegging van de bezwaren uit de Belijdenisschriften. Wederlegging van andere bezwaren. Het woord Heiligmaking". Stellingen.

HET WOORD GODS. Noodzakelijk: bijzonder bevindelijk werk van de Geest. Maar zó dat men op het Woord komt te rusten (nochtans des geloofs"). Het Woord als Woord van de genade. In het Woord hebben we Christus zelf. Het Woord niet dood. 's Mensen verantwoordelijkheid tegenover het Woord. Deze opvatting overeenkomstig de Schrift, overeenkomstig de Gereformeerde Belijdenis. Bedoeling van de oude Gereformeerden bij het nadruk leggen op de bijzondere werkzaamheid van de Geest. Het Woord niet te scheiden van Hem, Die het spreekt. Stellingen.

BESLUIT. Resultaat van het onderzoek. Wilde Kohlbrugge iets apart leren?

AANTEKENINGEN

1. Over sommige verwijten tegen Kohlbrugge
2. In Gods beeld.
3. De mens als schepsel Gods.
4. Stokken en blokken.
5. Christus het beeld, waarin de mens geschapen is
6. De zonde bij Dr. Böhl
7. Aanhalingen aangaande de zonde bij Kohlbrugge
8. In vlees, in Geest
9. Romeinen 5: 12
10. De val en het wezen van de mens.
11. De vleeswording van het Woord (aanhalingen van Dr. van Lonkhuijzen)
12. “Ons in Zich opnemen”
13. De persoon van de zondaars
14. Christus onder de erfschuld
15. Aoristus
16. Over het inenten
17. Advies van de theologen van Genève op de Synode van Dordrecht.
18. Calvijn over Galaten 2: 20

TOELICHTING BIJ DE AANHALINGEN IN DIT WERK VOORKOMENDE.

De belangrijkste leerredenen van Dr. Kohlbrugge uit zijn vroegere tijd zijn voor een groot gedeelte in het Hollands vertaald en samengevoegd in twaalf Twaalfballen, te Amsterdam gedrukt bij Spin & Zoon; van het eerste deel verscheen in 1865 een tweede druk te Utrecht bij J. H. Kemmer. In haar geheel zijn deze leerredenen uitverkocht, de meeste zijn ook in het Duits verschenen en nog verkrijgbaar in de Zwanzig Predigten, im Jahre 1846 gehalten, von D. Hermann Friedrich Kohlbrugge.” Halle 1857, Elberfeld 1884. Voorts in de bundels „Licht und Recht”, Elberfeld. (Verlag van de Niederländisch-Reformierten Gemeinde). Ook zijn enkele preken afzonderlijk in het Duits gedrukt, zoals b.v. de preek over Deuteronomium 33: 2 (“Die zehn Gebote ein feuriges Gesetz”).

Zeer veel preken van Dr. Kohlbrugge zijn, onder de rubriek “*Schat van de Kerk*”, verschenen in het Amsterdamsch Zondagsblad tot Getuigenis van de Waarheid, onder redactie van H. A. J. Lütge en A. J. Eijkman. Twaalf jaargangen 1888-1899. (Door Van Lonkhuijzen slechts een enkele maal aangehaald.)

Wij wijzen verder op de *Schriftverklaringen* van Dr. H. F. Kohlbrugge, die om de veertien dagen verschenen te Middelburg bij d’Huy 1891-1906.

Schriftauslegungen von Dr. H. F. Kohlbrugge. Elberfeld 1904. Verschijnen wekelijks en geven van Genesis af doorlopend hetgeen van preken en uitleggingen over de verschillende plaatsen aanwezig is. Ze zijn gevorderd tot Exodus 20: 15.

Voorts zijn de volgende afzonderlijke uitgaven aangehaald:

- De Artikelen van ons algemeen en ongetwijfeld Christelijk geloof. Drie leerredenen. Amsterdam, H. de Hoogh & Co. 1873.
- Das Amt van de Presbyter. Ein Betrachtungen nach Anleitung von 1 Petrus 5,

14. Elberfeld 1856, 1870. (Door mij is de eerste, door Van Lonkhuijzen de tweede druk aangehaald).
- De Bekering tot God: De Bekering tot God en het Geloof in onze Heere Jezus Christus.” Leerrede over Handelingen 20: 21. Amsterdam, H. de Hoogh & Co 1874.
 - Bevestigende Vragen en Antwoorden, zie onder: Vragen en Antwoorden.
 - Briefwisseling: Hoogst belangrijke briefwisseling tussen Dr. H. F. Kohlbrugge en een van de meest beroemden zijner tijdgenoten over de leer van de Heiligmaking (aangehaald Tweede druk: Utrecht 1880).
 - Brieven. Brieven van Dr. H. F. Kohlbrugge. Uitgegeven door Dr. Eduard Böhl. Utrecht. C. van Bentum 1877. (Niet in de handel, alleen aan vrienden uitgereikt.)
 - Erläuternde Fragen und Antworten, zie onder: Vragen en Antwoorden.
 - Feeststoffen. Leerredenen gehouden door Dr. H. F. Kohlbrugge. Utrecht. C. van Bentum 1878.
 - Genesis 3. Leerrede over Genesis 3, gehouden in de Hervormde Kerk te Vianen, de 29 Juni 1856 (later opgeschreven en uitvoeriger bewerkt), door H. F. Kohlbrugge.
 - Handelingen. Leerredenen over de Handelingen van de Apostelen, door H. F. Kohlbrugge. Brielle 1875. (Deze uitgave is zeer incorrect). Een nieuwe vertaling verscheen te Amsterdam 1897.
 - Hebreeën 1. Sechs Predigten über das erste Kapitel van de Briefes Pauli an die Ebreër, von H. F. Kohlbrügge. Elberfeld 1852.
 - Im Anfang war das Wort. Sieben Predigten über Evang. Joh. Cap. 1: 1-18 gehalten von Herm. Friedr. Kohlbrugge, Dr. Theol. Elberfeld. 1877.
 - Jona. Sieben Predigten über den Propheten Jona, gehalten im Sommer 1848. Elberfeld 1849. (Met een slotpreek over Matth. 12:40).
 - Kort begrip. Kleine Catechismus, of kort begrip van de leer volgens de Heidelbergse Catechismus. (In gebruik bij de Nederlands Gereformeerde Gemeente te Elberfeld). Utrecht 1853. Een bewerking van het gewone “Kort Begrip.”
 - Lehre des heils. Die Lehre des heils in Fragen und Antworten, dargelegt von H. F. Kohlbrugge. Zum 100. Geburtstag van de Heimgegangenen als Manuscript gedrukt. Elberfeld 1903. (Dus niet in de handel).
 - Matth. I. Betrachtung über das erste Kapitel des Evangeliums nach Matthäus von Hermann Friedrich Kohlbrügge. Als Handschrift gedrukt. Elberfeld im Februar 1844. Hiervan verschenen twee vertalingen, een van de heer Van Heumen, en een van Ds. J. J. Gobius du Sart; beide zijn uitverkocht. Onlangs is het werk in het Hoog-Duits in Amerika opnieuw gedrukt voor de handel.
 - Onderwijzing. Een onderwijzing in de leer en vermaning van de Heere. Amsterdam 1897.
 - Opleiding. Opleiding tot recht verstand van de Schrift, voor eenvoudigen, die Gods Woord onderzoeken, door H. F. Kohlbrugge. Utrecht 1845.
 - I Petrus. Leerredenen over de eerste Zendbrief van de Apostel Petrus. Amsterdam, Spin & Zoon 1852-1857.
 - Psalm 1. Over de eerste Psalm. een betrachtung. Amsterdam 1882.
 - Psalm 50. Over de vijftigsten Psalm door H.F. Kohlbrugge. Amsterdam, Spin & Zoon 1846.
 - Psalm 51. Psalm LI. Zeven leerredenen, gehouden in de maanden Juni en Juli door H. F. Kohlbrugge. Amsterdam, Spin & Zoon 1854.

- Rom. 7. Das siebente Kapitel van de Briefes Pauli an die Römer in ausführlicher Umschreibune. Elberfeld 1839. De Hollandse vertaling is uitverkocht. In het Duits is het werk opnieuw gedrukt te Elberfeld 1899.
- Rom. 7: 14. Leerrede over Rom. 7: 14, gehouden te Elberfeld 1833, 4e druk gedrukt achter de Hoogst belangrijke Briefwisseling.” De Duitse tekst en de allereerste Hollandse uitgave van 1834 zijn iets korter.
- Tabernakel. De Tabernakel en zijn gereedschappen. Achtentwintig leerredenen gehouden in de jaren 1857-59 door Dr. H. F. Kolbrügge. Uit het Hoog-Duits vertaald. Amsterdam 1884.
- Tale Kanaäns. De Taal Kanaäns. Een gesprek tussen twee Reizigers naar de eeuwigheid. Voor het volk door Dr. H. F. Kohlbrugge, Amsterdam 1884.
- Vragen en Antwoorden. Enige vragen en antwoorden tot zelfonderzoek en zelfoefening of bij het doen van Belijdenis des geloofs door Dr. H. F. Kohlbrugge. Utrecht, J. J. H. Kemmer.
- Vragen en Antwoorden tot opheldering en bevestiging van de Heidelbergse Catechismus, door H. F. Kohlbrugge. Utrecht, Wed. M. Melder, 1851. Later meermalen te Amsterdam herdrukt. Uit het Hoog-Duits: Erläuternde Fragen und Antworten.” Dit geschrift heeft Kohlbrügge nog kort voor zijn dood één van zijn vrienden aan het hart gelegd als datgene, waarin hij had samengevat wat God hem had geleerd.
- Zur Feier van de fünf und zwanzig jährigen Bestehens unseres Vereins. Elberfeld 1889. Bevat een belangrijke toespraak van Dr. Kohlbrugge, en een preek, beide uit het jaar 1871.

Nog zij opgemerkt, dat bij de aanhalingen van de Duitse werken de bladzijde met S. wordt aangeduid. Wordt hetzelfde werk na een kort verloop weer aangehaald, dan geschiedt dit met de letters: A. a. O. (Am angeführten Orte).

VOORREDE

Strijden is niet aangenaam. Toch kunnen er ogenblikken zijn, dat wij er toe geroepen worden. Zulk een ogenblik achtte ik gekomen na de lezing van het academisch proefschrift, waarmee Ds. J. van Lonkhuijzen in het jaar 1905 aan de Vrije Universiteit te Amsterdam de graad van Doctor in de Godgeleerdheid behaalde, en hetwelk tot onderwerp heeft: *Hermann Friedrich Kohlbrugge en zijn prediking*.

Het is niet een historische kwestie, waarover ik met de schrijver eens een wetenschappelijk debat zou willen voeren. Het is niet te doen om al hetgeen ons van de geschiedenis van Dr. Kohlbrugge gegeven wordt, hier nog eens na te rekenen, hoewel wij moeten zeggen, dat ook in dit opzicht de schrijver ons niet bevredigd, al zijn wij dankbaar voor zoveel wetenschap in dit omvangrijk werk, waaraan veel studie is besteed. Personen van leeftijd én ervaring, die Dr. Kohlbrugge intiem hebben gekend, met hem zich nauw verbonden hebben gevoeld, hebben een uitvoerige levensbeschrijving niet aangedurfd; hoe zou een doctorandus er in slagen, die pas van de studie komt, en wiens opleiding hem niet kon bekwamen om Dr. Kohlbrugge te verstaan. Immers, hoezeer Dr. A. Kuyper ook ingenomen was met Dr. Kohlbrugge en hem prees, zo zal toch ieder toestemmen, dat hij zich in een geheel andere wereld verplaatst voelt, wanneer hij na de één de ander leest. Buitendien is het de tijd nog niet om zulk een werk over Dr. Kohlbrugge te schrijven. Eerst een volgend geslacht zal dat met de nodige objectiviteit kunnen doen.

Ook wil ik mij niet lang ophouden over de wijze waarop vooral het historisch gedeelte behandeld is, waarin de schrijver er telkens bij is om, op enigszins meesterachtige wijze, lof en blaam uit te deden. Mij dunkt, de Schrift geeft in haar soberheid in deze een ander voorbeeld, ook voor de Christelijke geschiedschrijver. (Zie over sommige verwijten Aantekening I.)

Maar waar het mij hier om te doen is, dat is de zaak, de prediking, de Waarheid, die Dr. Kohlbrugge uit de Schrift heeft geput tot ontdekking ook van de meest verborgen eigengerechtigheid, tot machtige troost voor de verslagenen van hart. Deze Waarheid wordt hier in weerwil van veel waarderende woorden in een onjuist licht geplaatst, wordt verkeerd verstaan en weergegeven, en ten dele scherp bestreden; uit de Stellingen, waar van sommige gevoelens van Dr. Kohlbrugge gezegd wordt, dat ze door de Christelijke Kerk dienen veroordeeld te worden, zou men haast kunnen opmaken, dat indien de schrijver deel uitmaakte van een synode, hij ook had kunnen werken om Dr. Kohlbrugge als ketter te veroordelen.

Deze is, nu wel in de hemel, in de triomferende Kerk; hem kan zulke veroordeling niet meer schaden, maar ter wille van de Waarheid mag ik niet zwijgen, en des te minder, omdat het hier punten geldt, die de diepste belangen van het leven raken.

Graag zou ik nu uitsluitend over de zaak zelf gesproken en de persoon van Dr. Kohlbrugge op de achtergrond geplaatst hebben. En als hij nog leefde, zou hij het niet anders willen. Maar de wijze waarop de schrijver te werk gaat, dwingt ons meer dan ons lief is, Kohlbrugge op de voorgrond te plaatsen.

In weerwil van de ontzaglijk veel aanhalingen kan men toch lang niet zeggen, dat hij altijd Kohlbrugge's gevoelens zuiver weergeeft. Hoe meer men hem narekent, des te meer komt men tot de ontdekking hoeveel er in deze ontbreekt. *Zo moet men voortdurend eerst vaststellen, wat eigenlijk door Dr. Kohlbrugge bedoeld is.*

Om de persoon van Dr. Kohlbrugge is het niet te doen. Ook wordt dit niet geschreven uit naam van enige groep of partij, die zich naar Kohlbrugge zou noemen. Het ware wel te wensen, dat er eindelijk eens opgehouden werd met zulke benamingen als “Kohlbruggianen” of “Neo-Kohlbruggianen”, waarmee er veel kwaad aangericht en gelasterd wordt.

Kohlbruggianen bestaan er niet. Zij kunnen niet bestaan. Kohlbrugge zelf schreef 5 Mei 1834 aan Jonkvrouw U. Ph. van Verschuer, die enige tijd daarna zijn tweede huisvrouw werd:

“Mijn geliefde vriendin!

Wat hebt gij toch al voor verwachtingen van mij, en wat is dat, dat broeder N.N. zegt, *wij zijn Kohlbruggiaan in leven en in sterven*, - o slaat mij toch in het geloof dood, en sterft mij af in uw hart en, zoals gij van de wet afgestorven zijt. Mocht gij mij voor dood houden, zoals gij de wet voor dood houdt, mocht ik u dood zijn, zoals de wet u dood is. Heb ik, een arm en ellendig zondaar, de voornaamste van u allen, u enigszins de weg mogen wijzen naar onze overzoete, overschone en algenoegzame Heere Jezus, zo houdt mij als staande nu achter de troon, maar uzelf als die er voor staat; - wat heb ik van de kruier te praten, als ik voor mijn Weldoener sta. Het is een bewijs dat men nog niet ten volle verzekerd is, als men zich gaat beroepen op een handvol stof.”

Wie zich dus “Kohlbruggiaan” noemt, handelt tegen de uitdrukkelijke woorden van Kohlbrugge zelf, en houdt daarmee juist op “Kohlbruggiaan” te zijn.

Maar “Neo-Kohlbruggianen” dan? Zeker, er is gevaar, dat iemand zich op Kohlbrugge beroept en dan diens woorden verdraait, van de geestelijke vrijheid b.v. die hij predikte, een vrijheid makende voor het vlees. Maar ook hij, die dat doet, zal zijn onrecht niet toegeven, zal menen, dat hij gelijk heeft. Niemand zal dus een Neo-Kohlbruggiaan willen zijn, en hetgeen aan dat adres gericht is, komt als onbestelbaar terug. Men late dus zulke namen, en veroordelen niemand ongehoord op een naam.

Dit geschrift wil dus niet mensen verdedigen, wil ook niet maar in een kort bestek samenvatten, wat Kohlbrugge of andere eigenlijk bijzonders zou leren, maar het wil enige opmerkingen maken naar aanleiding van de door Van Lonkhuijzen ter sprake gebrachte punten: de prediking van Dr. Kohlbrugge in het algemeen, het Beeld Gods, de zonde, de Vleeswording van het Woord, de Heiligmaking en het Woord.

Het wenst de lezers te nopen tot eigen onderzoek van de geschriften van Dr. Kohlbrugge, en tot toetsing derzelve aan Gods Woord, en zo de veroordelen tegen diens troostrijke prediking uit de weg te ruimen, die er bij zovelen bestaan, en ook door het werk van Dr. van Lonkhuijzen worden versterkt.

Opdat ook in Gods Woord geoefende gemeenteleden het kunnen volgen, zijn veel aanhalingen uit Duitse stukken in het Hollands vertaald, terwijl meer bepaald wetenschappelijke onderzoekingen, die het verband zou verbreken, naar de Aantekeningen zijn verwezen.

Daar de bestrijding van Dr. van Lonkhuijzen gegrond is op de pennenstrijd van Dr. Kuyper tegen Dr. Böhl over dezelfde onderwerpen, zo was het eerst mijn bedoeling om in dit geschrift te verwerken mijn Artikelen in het Kerkblaadje” tegen Ds. Voigt, die de beschuldigingen van Dr. Kuyper had herhaald en aangedikt. Zonder ook maar iets terug te nemen van deze tot dusver niet weerlegde Artikelen, heb ik het toch wenselijk geacht, mij in dit geschrift in hoofdzaak te bepalen tot Van Lonkhuijzen - Kohlbrugge.

Mijn hartelijke dank betuig ik aan degenen, die mij inzage verleenden van belangrijke brieven, voornamelijk aan Mevrouw de Weduwe Böhl, geb. Baronesse van Verschuer.

N. B.

Uit de courant zie ik, dat Dr. van Lonkhuijzen bij het verschijnen van dit geschrift te Buenos Aires zal zijn, om aldaar de toestand van de Kerken te regelen, en eerst over een jaar terug denkt te komen.

Het doet mij leed, dat een eventuele repliek daardoor wellicht zal worden vertraagd. Wat de zaak aangaat, zullen weliswaar ook andere, die hetzelfde standpunt innemen, van antwoord kunnen dienen, maar de auteur blijft toch altijd de beste verdediger van zijn werk.

ALGEMENE OPMERKINGEN

Er is velerlei Godgeleerdheid. Er is een godgeleerdheid die enkel uit het studeervertrek komt. Zij moge in vervellenden of zelfs in schonen vorm voorgedragen worden; zij moge orthodox zijn of niet orthodox; zij moge nog zo geleerd zijn, nog zo scherpzinnig, nog zo fijn de puntjes weten te onderscheiden, toch laat zij het hart koud. Men weet het niet, en is gerust in zijn niet-weten, omdat het nu toch eenmaal een zaak van de beschouwing is. Of men weet het, de grote levensvragen zijn opgelost, het is slechts nodig hier en daar verband aan te brengen, te wijzigen, tegenstrijdigheden op te lossen. Maar in de storm van het leven kan men met al zijn Godgeleerdheid niets beginnen.

Er is ook een godgeleerdheid, die uit de binnenkamer komt, een Godgeleerdheid, waarbij het niet gaat om bespiegelingen en stelsels, maar waar het gaat om de grote levensvragen, om Gods eer, om Zijn heilig recht, om gemeenschap met Hem, om leven, om licht, om een vaste en zekere troost in leven en sterven. Dat was de Godgeleerdheid van een Paulus, van Luther en ook van de Gereformeerde Hervormers; van Zwingli, wiens lichaamspreuk was: *Komt herwaarts tot Mij allen, die vermoeid en belast zijt*; ook van Calvijn, ook van de opstellers van onze Catechismus, men denke slechts aan de eerste en de zestigste vraag.

Hoe hebben zij het verkregen? Bij hen was de vraag levendig naar Gods gerechtigheid, en zij hebben na veel worstelingen het antwoord gevonden in het Woord: *Door Jezus Christus alléén*. Het is een weg van strijd geweest, waarin zij dat ervaren hebben. Hun theologie leefde voor hen. Zij stonden met hun theologie vóór het aangezicht Gods. Dan moge er soms de logische lijn niet doorlopen, omdat de ontzaglijke tegenstrijdigheden van het leven en de diepten Gods niet in alles vatbaar zijn voor formulering door ons beperkt en door de zonde verduisterd verstand; dan moge hij veel missen, die vraagt naar spitsvondige onderscheidingen van schoolgeleerdheid. De Waarheid ligt daar, ja, een schat van kostelijke Waarheden, opgediept in menige strijd, in de aanvechting van de ziel geput uit het Woord.

Er is echter nog een ander gevaar. Tegenover de Scholastieken stonden Mystieken. De Hervormers hadden niet slechts te doen met de heersende schooltheologie, maar ook met geestdrijvers en dwepers. Bij velen wordt de theologie geheel door 's mensen ervaring beheerst; zijn vroom gevoel is uitgangspunt. Niet Gods Woord, maar eigen bevinding wordt tot grondslag gemaakt.

Dat zou volgens Dr. van Lonkhuijzen, ook in meerdere of mindere mate bij Kohlbrugge het geval zijn; zijn theologie zou nagenoeg geheel beheerst worden door zijn subjectieve ervaring (Stelling 3) - en daarmee heeft men ze dan in een hoek gezet, en meent er haast ook afgerekend te hebben.

Omdat men er langs de weg van de ervaring toe gekomen is, daarom is deze ervaring nog niet de grondslag. Paulus en de Hervormers zijn niet door bespiegelingen van de wet der werken afgekomen, ook niet door een bloot verstandelijk bestuderen van de Schrift, maar langs de weg van de ervaring. In de nood van hun ziel hebben zij rust gevonden in het Evangelie van de genade. Maar niet hun gevoel, nee, dat Woord was de grondslag van hun getuigenis.

Bij Kohlbrugge was het niet anders. Welke vragen zijn het, die Kohlbrugge's leven beheersen? Is het maar de vraag om in de hemel te komen? Van Lonkhuijzen zelf

erkent blz. 371, dat het bij hem niet maar te doen is om in de hemel te komen, maar hoe God aan Zijn recht komt, waar de Wet blijft.

Kohlbrugge gaat uit van het Woord, zoals het, objectief gegeven zijnde, in de praktijk toegepast wordt; vooreerst van Gods Wet. Dat is een lichtzinnigheid bij veel zielen, dat wanneer zij zo fris en vrij van genade horen getuigen, zij in het geheel niet bedenken, dat zij een ziel voor zich hebben, die de toorn Gods, tot in de diepste diepte van de harten en gevoelt, en die het er om te doen is, om met de Wet op een effen voet te komen, om overeenkomstig de Wet te zijn, en dat die ziel in een geboorte is besloten, waarin de Duivel haar tracht te smoren, om haar maar verwijderd te houden van hetgeen de Wet bedoelt.” (I. Twaalfstal, 2e druk bladzij 150, Rom. 5 vers 9.)

De sleutel tot het verstand van de Schrift is volgens Kohlbrugge *erkenning van Gods Wet*. (a.w. blz. 81, Joh. 1, vers 1) Daardoor kwam hij in die vreselijke benauwdheden, waarvan hij vooral getuigt in de brief aan Drost. En hoe is hij daarin tot kennis van het Evangelie gekomen? Door ervaring, maar die ervaring stond in het nauwst verband met Gods Woord. Of ging het buiten Gods Woord om, was het niet veeleer juist doordat hij Gods Woord tot zijn recht deed komen, dat hij het inzicht kreeg in Rom. 7, vers 14! Hij had gemeend, dat die plaats zonder komma moest gelezen worden: Ik ben vleselijk onder de zonde verkocht (dus: voorzover ik vlees ben). In Elberfeld door Krummacher gevraagd om te preken, bad hij God om een tekst, sloeg het Grieks op en las: *Ik ben vleselijk, verkocht onder de zonde*.

“Ik weet niet”, zo schrijft hij, dat mij in mijn leven iets meer aangegrepen heeft als die komma te zien. Ik viel neer voor de Heere, loofde Zijn Naam, prees zijn ontferming en schreef met een voor mijzelf onbegrijpelijke snelheid de preek op.” (Brief aan Freule U. van Verschuer, 23 Nov. 1833.) En ook dat onze oude mens met Christus gekruisigd is, het is toch niet iets wat Kohlbrugge slechts op grond van subjectieve ervaring meende, maar het staat er in Rom. 6 vers 6. En dit heeft hij juist geleerd: deze waarheid tegen alle anders-zien en ervaren vast te houden. (Zie de preek over Rom. 7, vers 14 aan het slot, over Rom. 6 vers 6a (IVe Twaalfstal).

En de brief aan Drost (Lonkhuijzen, bijlage B blz. 17): “De gewone tegenwerping is: maar als ik het toch niet zie, als ik het toch anders ondervind, hoe kan dat dan waar wezen? Daartegenin heb ik altijd geantwoord: zo staat er geschreven en gij moogt toezien. Vroeger, toen ik, schoon ik het honderd maal gelezen had, ook niet las, wat er stond - ben ik tot de vragen gekomen, waartoe gij nu komt, en kon het toen Zo min rijmen.... en (blz. 21): Zo is het met het afgelegd hebben van de oude mens, en het aangedaan hebben van de nieuwe mens. Wie niet ziet, en gelooft, heeft het. Mag ik het geloven? Ik moet, vanwege mijn anders zware ellendigheid - nog meer vanwege God, die geen ellendigen, die het om Zijn Wet te doen is, bedriegt.”

Het is bij Kohlbrugge geen subjectivisme. Hij wil zijn gezindheid niet aan andere opdringen. Hij schrijft in 1845 aan iemand, die hem vroeg over de inenting: “Ik meen, dat mijn particulier gevoelen in deze zaak aan andere niet tot regel wezen moet, maar dat een iegelijk zich deze regel gezet hebbe, dat hij met de Heere en voor Zijn aangezicht doorga” (Men zie de brief Aantekening 15).

En aan een vriend die nog ten halve aan een ander Evangelie hing: Verdenk dat Evangelie niet, omdat ik u zeg, dat het vals is, maar geef liever aan uzelf de schuld en wandel er naar” (Brieven blz. 113, 114).

Doordat hij het Woord van de Wet met ernst op zichzelf toepaste, heeft hij tot zijn troost het Woord als Woord van de genade verstaan en daaruit leren putten.

Hoewel Kohlbrugge er in de ogen van velen door zou winnen, zo moeten wij op grond

van het voorgaande beslist ontkennen, dat zijn theologie zou berusten op subjectieve ervaring, maar wij zeggen: 'Niet langs de weg van bespiegeling maar door zijn ervaring is Kohlbrugge evenals al ware Godgeleerden tot de kennis van de Waarheid gekomen. Hij heeft ze echter gevonden in de Schrift, en zich door Haar laten beheersen, uit Haar geput als uit een levend Woord.

En wanneer dit het kenmerk moet zijn van de Gereformeerde theologie tegenover de Lutherse, dat zij de dingen niet alleen beziet bij het subjectieve licht van de ervaring, maar bij het objectieve licht van Gods Woord (Lonkh. blz. 382) dan is Kohlbrugge zeker Gereformeerd, daar hij voortdurend uit de Schrift put en tot de Schrift teruggaat, veel meer dan Van Lonkhuijzen, die al zeer weinig moeite doet hetgeen hij tegen Kohlbrugge inbrengt met de Schrift te staven, maar altijd door zegt zo leren de Gereformeerden.'

Juist dit, dat hij uit de Schrift putte als uiteen Woord des levens, heeft ook nog een ander verschijnsel ten gevolge, dat door Van Lonkhuijzen niet goed is begrepen.

"Elke ketter heeft zijn letter in de Schrift. In de Schrift treffen we keer op keer uitdrukkingen, waarvan men geneigd zou zijn te zeggen, dat zij consequent doorgezet, zou leiden tot gevaarlijke ketterij, welke consequenties echter gelukkig worden afgesneden."

Wanneer Van Lonkhuijzen keer op keer zulke opmerkingen ten opzichte van Kohlbrugge maakt, dan hebben wij te rekenen met de mogelijkheid, dat Kohlbrugge hier doet als de Schrift.

"De Schrift geeft leer, geeft een Waarheid, zeer zeker. Zij acht dat niets onverschilligs. Al ware het ook dat wij, of een engel uit de hemel, u een Evangelie verkondigde anders dan hetgeen wij u verkondigd hebben, die zij vervloekt." Het is haar om het leven te doen; juist daarom is zij zo scherp in zaak de leer. Daarom houdt echter ook de leer, die zij geeft, voortdurend verband met het leven. Afgetrokken redeneringen en bespiegelingen zijn haar vreemd. De meest dogmatische stukken, de Brieven aan de Romeinen en aan de Galaten, grijpen in het leven in. Het is de leer zoals zij leeft.

Nu is het leven vol tegenstrijdigheden. Heden wil de mens losbandig zijn, morgen dwingt hij zich tot een eigengerechte, wettische wandel. De één moet al wat hij heeft ontnomen worden, omdat hij de genade niet wil erkennen. De ander wil zich gerust stellen in zijn onmacht, in zijn doods bestaan, en hem moet met de grootste ernst voorgehouden worden, dat er leven moet zijn en vrucht van de Geest, dat wij zonder dat alles de Heere niet zien zullen. En nogmaals, heden moet hij, die niets bij zich ziet dan onvruchtbaarheid, daarmee getroost worden, dat alle heiligen dezelfde ondervinding hebben, - maar morgen heeft hij het nodig te horen van de machtige werking van de Geest, die hem zeker niet zonder vrucht laat.

Zo moet heden deze, morgen die zijde van de Waarheid worden toegepast. Hoe zal dat geschieden? Niet alzo, dat de een zijde van de Waarheid verlamd wordt door de andere, maar zo, dat zonder restrictie, zonder verzwakking, die Waarheid, waar het juist om te doen is, gepredikt, betuigd, met geweldige slagen in het hart gedreven wordt, zodat het haast de schijn heeft alsof de andere niet bestond. Zo is het nodig, opdat men zich niet achter de andere Waarheid verschanse. Zó doet de Schrift, en daarom schijnt zij soms voor het menselijk verstand ketters te zijn, daarom verbergt Rome haar voor het volk, daarom vinden velen allerlei tegenstrijdigheden in haar, en scheiden haar in verschillende stukken, die ze aan verschillende auteurs toeschrijven.

Kohlbrugge handelt in deze ook als de Schrift. Vandaar de macht van zijn prediking, vandaar echter ook dat hij door velen is misverstaan en verguisd. Vandaar die

onduidelijkheid die men dikwijls bij hem meent waar te nemen. Wanneer ik, uit vrees voor allerlei gevolgtrekkingen, die er bij het misverstaan van de Waarheid zou kunnen gemaakt worden, de scherpe punten afbreek; wanneer ik uit vrees om toch vooral voor geen ketter gehouden te worden, met allerlei voorbehoud en restricties kom, dan kan ik wellicht een geliefd leraar wezen en een grote menigte trekken, mits ik over de nodige gaven beschik; maar de kracht ontbreekt, en ik leer niet als machthebbende, maar als de Farizeeërs en Schriftgeleerden (Matth. 7: 29).

Van Lonkhuijzen schrijft (blz. 344, 345): Van die zijde waarvan hij de waarheid bezag, ging hij geheel in haar op. Van die zijde alleen was zij waarheid voor hem. Zich objectief voor de waarheid neerzetten, haar van alle kanten bezien, dat is geheel vreemd aan Kohlbrugge's karakter. Op die één zijde, waarin de waarheid hem eens tegenblonk, vestigt hij al zijn aandacht, en rust niet, voordat hij deze dan ook zo ziet, dat hij, tot in het diepst van zijn ziel verrukt over haar schoonheid, in verwondering en aan bidding neerzinkt.... Als gij hem ook de andere zijde van het beeld van de waarheid zou willen tonen en doen bewonderen dan zal hij op u toornen en u betuigen dat wat gij ziet, geen waarheid, is. Met een harde slag zal hij u van de zijde, waarvan gij de waarheid bezag, af pogen te trekken en niet rusten voordat gij haar bezieet gelijk hij haar ziet en gij met hem bewondert en aanbidt"

Zouden die harde slagen niet een ander doel hebben? Wanneer ik een Waarheid neem om er achter weg te kruipen voor een andere Waarheid, die mij veroordeelt, dan bewijst hij, die mij die eerste Waarheid uit de hand slaat, de grootste liefdedienst aan mij, vooral daar hij weet, dat deze dienst dikwijls beloond wordt met vijandschap of beschuldiging van ketterij.

Heden de éne Waarheid met kracht, morgen de andere Waarheid met kracht. Het is niet maar 'neiging tot paradoxen', (Zo Lonkhuijzen blz. 341) het is naar de eis van het leven, wanneer Kohlbrugge de ene Zondag op grond van Gal. 4: 27 (11e Twaalfstal) leert: "De ware gelovige kan geen goede werken voortbrengen; voelt daartoe ook geen drang, heeft in het geheel geen werken en is daarover diep aangevochten", - en de Zondag daarop naar aanleiding van Filipp. 1: 11 predikt: "De ware gelovige alleen kan werken voortbrengen, hij voelt gedurig drang tot werken en heeft alle werken." Kohlbrugge wilde en het één en het andere in volle kracht als Waarheid van het leven handhaven - op zijn tijd.

In de tweede preek zegt hij niet: Ik ben verleden Zondag wel wat eenzijdig geweest, die eenzijdigheid wil ik heden herstellen (zodanige bedoeling schrijft Dr. van Lonkhuijzen hem toe, blz. 471) maar hij zegt: Op grond van de Apostolische woorden keer ik dus de prediking van de vorige Zondag om, en echter blijft die prediking in zijn geheel staan." (blz. 8) Waar is nu de éénheid? Die is er, al kan ze niet altijd stelselmatig geformuleerd worden, in het leven, waar hij, die het om Gods Wet te doen is, de een zowel als de andere Waarheid in volle werkelijkheid ervaart.

Kohlbrugge was van die éénheid ten volle bewust. In 1871, bij gelegenheid van zijn jubileum, zeide hij, dat sedert 1833 al zijn predikaties zijn als uit één stuk." (Zie Zur Feier van de 25-jhhrigen Bestehens unseres Vereins, S. 19.)

Ene zware wetenschappelijke fout was het dus van Dr. van Lonkhuijzen, die het genoemde woord wel kende (zie blz. 363) om toch telkens een deel van de uitspraken van Kohlbrugge apart te zetten, als "ongereformeerd" te veroordelen, en andere, van waaruit het juiste licht daarop kon vallen, te behandelen als "gelukkige inconsequenties." Of, wanneer hij zelf in dispuut met een Arminiaan, op het verwijt

van deze, dat zijn leer van de Goddelijke voorbeschikking al verantwoordelijkheid opheft, zou wijzen op zoveel uitspraken, ook in dit boek, dat de mens geen stok en blok is, en de ander zou zeggen: Dat is een gelukkige inconsequentie - hoe zou hij het vinden?

Tengevolge van deze fout, die door geheel het werk heenloopt, werkt het boek van Dr. van Lonkhuijzen in weerwil van alle studie die er aan besteed is, het overal heersende misverstand ten opzichte van Kohlbrugge nog meer in de hand. Zo heeft ook Ds. Lingbeek (Gereformeerde Kerk 7 Nov. 1907) door dat werk de indruk gekregen, dat er als het ware twee Kohlbrugge's zou zijn, "één op het kantje af" en de ander "gewoon Gereformeerd."

Had Dr. van Lonkhuijzen op grond van bovengenoemde uitspraak niet moeten vragen, of de stukken, die hij als onverenigbaar tegenover elkaar plaatst, niet in het nauwste verband staan; zoals b.v. bij de heiligmaking het objectieve werk van Christus, waardoor wij van de zonde zijn losgemaakt, en het subjectieve werk van de Geest, waardoor wij die verlossing deelachtig zijn? Wij zullen nu in ons geschrift vooraf dit verband, die éénheid moeten aantonen.

Daarbij zullen wij telkens nog met iets anders te doen krijgen, dat door Van Lonkhuijzen's hele werk heengaat; Kohlbrugge wordt daarmee min of meer in een hoek gezet, dat hij meer Luthers heet te zijn dan Gereformeerd. Mij dunk, dat Van Lonkhuijzen juist daarin ongereformeerd is. Niet door de Gereformeerden, maar door de Luthersen is het verschil voortdurend op de voorgrond gezet.

Bekend is, dat Zwingli aan Luther de broederhand toestak, maar dat deze ze weigerde. Calvijn in het bijzonder heeft niet hetgeen hem van de Luthersen scheidde op de voorgrond gezet, ondertekende zelfs de Augsburgse Confessie, was tot zijn einde zeer bevriend met Melancthon, deed veel moeite om ook in de leer van het Avondmaal de Luthersen zover als mogelijk tegemoet te komen, waardoor hij zelfs ongenoegen kreeg met Bullinger en de zijnen; sprak van Luther met grote hoogachting en verdedigde hem o.a. in zijn boek tegen Pighius over de vrije wil (ed. Schipper VIII 1226).

Waar is nu de plaats van Kohlbrugge? In het Avondmaal is hij Gereformeerd, in de verkiezing is hij Gereformeerd. Overigens is zijn plaats niet bij de latere scholastieke theologen met hun onderscheidingen en restricties, - aan de Lutherse evenmin als aan de Gereformeerde zijde, - maar bij de mannen van het begin van de Hervorming, toen men in de nood van Zijn ziel zijn volslagen zonde, ellende en nietigheid leerde kennen en begerig uit de Schriften indronk het Evangelie van de algenoegzame ontfermingen Gods. Die lijn, die bij Luther en bij de Gereformeerden getrokken werd, loopt door in Kohlbrugge. En omdat juist bij Luther de strijd om gerechtvaardigd te zijn zo sterk was, hebben zij ook zoveel overeenkomst.

Het is tot grote schade voor beide Kerken geweest, dat men van elkaar afgegaan is en al gemeenschap heeft afgesneden. Nog steeds zal een Gereformeerde niet zonder schade Luther laten liggen met zijn rijkdom, zijn warmte, zijn bestrijden van allerlei wettische vroomheid, zijn roemen in de genade - evenals een Lutheraan wél doet bij de Gereformeerden ter school te gaan met hun beslistheid, hun belijden van Gods soevereiniteit, hun eerbied voor Gods Wet. Niet omdat iets bij Luther voorkomt is het ongereformeerd. Het bewijs moet eerst geleverd worden, dat het onschriftmatig is, en geoordeeld wordt door de Gereformeerde Belijdenisschriften.

Na deze opmerkingen zal het ons mogelijk zijn, Kohlbrugge beter te verstaan. Vooraf vragen we ons af: Heeft Van Lonkhuijzen van de hoofdstrekking van Kohlbrugge's theologie een juist beeld gegeven?

Een belangrijk punt, wij zagen het, komt niet tot zijn recht, namelijk de heilige eerbied van Kohlbrugge voor de Wet, de vraag, die bij hem lag: *Waar blijft Gods Wet?* Daardoor werd Kohlbrugge gedreven het te zoeken in de weg van de werkheiligheid. Maar juist doordat hij het daarbij zo nauw nam, moest hij die weg verwerpen en zichzelf geheel en al veroordelen; door de Wet stierf hij van de Wet. Zó vond hij het in de diepste nood in Christus, leerde hij met het Lam tevreden zijn en te wandelen in geloof. Zo stierf hij aan het “doe dat”, juist om de Wet van de Heere te doen. Zo leerde hij getuigen van ‘s mensen verloren toestand, die juist de wedergeborene kent en voelt; van de algenoegzaamheid van het werk van Jezus Christus tot onze rechtvaardigmaking en tot onze heiligmaking, ook van de vrijheid van de gelovigen van de wet van de dienstbaarheid, van al gebod op gebod, regel op regel.”

Verschillende punten heeft Dr. van Lonkhuijzen ter sprake gebracht: de leer van het Beeld Gods en de val, van de Vleeswording van het Woord, van de Heiligmaking, en van Gods Woord.

Hoe komt hij aan die punten? Hij liet zich daarbij leiden door de beschuldigingen, indertijd door Dr. A. Kuyper uitgesproken tegen de z.g. Neo-Kohlbruggianen. Mij dunkt, het is wetenschappelijk een fout, als leiddraad voor de behandeling van iemands theologie beschuldigingen te nemen, door een derde tegen diens “volgelingen” gericht, en dat nog wel, terwijl die derde zegt, dat die “volgelingen” de meester verkeerd zou begrepen hebben. Of dat waar is, of dat Kuyper die “volgelingen” verkeerd begrepen en voorgesteld heeft, laten we hier rusten. Zeker is, dat er zó wel een vals licht op alles moest vallen. Eis ware geweest, Kohlbrugge’s theologie uit haar zelf te ontwikkelen. Maar dan juist wás Dr. van Lonkhuijzen eerst van de ontzagelijke moeilijkheid van zijn taak bewust geworden.

Ons doel is het hier niet, die zware taak te volvoeren, maar slechts de dingen, die aan de orde gesteld zijn, te bespreken. Daarom behandelen wij achtereenvolgens dezelfde punten, herinneren er echter aan, dat daarmee de rijkdom in de geschriften van Dr. Kohlbrugge nog lang niet uitgeput is.

DE SCHEPPING VAN DE MENSEN EN DE VAL.

Van het begin af moeten de lijnen zuiver getrokken worden. De leer over ‘s mensen schepping en zijn oorspronkelijke toestand is volstrekt niet onverschillig. Hier hebben wij de mens in zijn normale verhouding tot God, zoals God hem vóór Zich wil hebben. Verkeerde voorstellingen daaromtrent hingen bij Pelagius samen met zijn hele verderfelijke leer, en in de Roomse Kerk komt het halve Pelagianisme al bij de leer over de oorspronkelijke toestand aan de dag. Kohlbrugge wordt beschuldigd, in zijn leer de Roomse te naderen - en tegelijk door die leer de verantwoordelijkheid van de mensen op te heffen! Wel zonderling, iemand tegelijk van twee lijnrecht tegenovergestelde uitersten te beschuldigen, en gegronde reden om al bij voorbaat ernstig te wantrouwen aan de juistheid van beide beschuldigingen.

Wat is de zaak? Genesis 1: 27 lezen wij volgens de grondtaal, dat God de mens gemaakt heeft *in* Zijn beeld. Is het toevallig, dat hier dat voorzetsel *in* staat? Kohlbrugge zegt (Schriftauslegungen I, S. 12) bij die tekst: “Lees voor “tot” het beeld “in” het beeld”).¹

“God schiep de mens als zulk een orgaan, m. a. w. Hij richtte hem inwendig zó in, dat hij geheel ontvankelijk was en in zich opnam, ook van zich terug deed stromen tot God en tot zijn medescheepsel - de hele Godheid, zoveel als God Zich aan het scheepsel meedelen, en het scheepsel Hem omvatten kon. Onze Catechismus legt het geheel juist uit: opdat hij God, zijn Schepper, recht kennen, Hem van harte liefhebben, en in eeuwige zaligheid met Hem leven zou, om Hem te loven en te prijzen. De mens beantwoordde dus aan de Raad en wil Gods, dat hij God, zijn Heere, kon liefhebben van heler harte, van heler ziel en uit alle krachten. Hij werd dus geschapen in de hoogste gelukzaligheid, welke in God is, voor zover God haar aan het scheepsel kon meedelen. Hij was georganiseerd, om God te verstaan, voor zoveel als een mens in zijn geluk, dat hij van God en in God had, Hem kon verstaan. Hij kon God kennen als de oorsprong van alle goed. Hij was gelukkig en zalig in Gods wijsheid, almacht, goedheid, gerechtigheid, barmhartigheid, waarheid, toegenegenheid, genade en trouw. Wel kon hij de diepten van de Godheid niet doorvorsen, niet begrijpen, noch omvatten het onnaspeurlijke, het oneindige, het eeuwige van Gods deugden en volmaakheden; niet dat om vatten: hoe alles, wat in God is, God Zelf is. Maar daarin was hij geschapen, daarin ademde en leefde hij, daarin was hij gelukzalig, dat hij in God zijn eeuwig enig al, zijn hoogste goed vond en had, en voortdurend meer vond, wat een mensenhart in de omgang met God van gerechtigheid en heiligheid, van waarheid, licht en kracht, van rust, vrede en vreugde, in somma: van de hemelse liefde uit God op aarde nodig heeft, om ook met zijn medescheepselen of medemensen gelukzalig te leven en ze in het medegenot van zulke gelukzaligheid te laten leven.”

Van dat “beeld Gods” wordt op blz. 14 ook gesproken als van de levende geestelijke band van de liefde Gods en van Zijn gelukzaligheid, om ze te genieten en in het leven daar te stellen.

In zijn niet uitgegeven Catechismus (Lehre des heils” Fr. 11) verklaart hij het Beeld Gods aldus: Toen God sprak: Laat ons mensen maken”, was dat spreken een uitvloeisel en een afstraling van Zijn heerlijkheid. Hij gaf daarmee aan de beweging van Zijn ingewanden en aan zijn innerlijke barmhartigheid een gestalte. Dat is het

¹ De Lutherse vertaling heeft: zum Bilde. Zie voor de uitleg, kundige bezware tegen deze opvatting Aantekening 2.

beeld, waarin Hij mij maakte.”

Scherp zegt Kohlbrugge in de brief aan Drost (zie Van Lonkhuijzen Bijlage B 19) “God schiep de mens in zijn beeld. Daar God Geest is, is Zijn beeld: de afstraling Gods, de uiting van Zijn Wezen, Zijn heerlijkheid. Uit dat beeld is de mens; uit het beeld dat zoekt hij in zich hersteld te krijgen, in plaats dat hij erkenne: het Beeld Gods nooit in hem, maar hij in het Beeld Gods geschapen is geweest.”

Wat wij in deze aanhalingen opmerken, is vooreerst dit, dat we ons hier bij de uitdrukking “Gods beeld” moeten losmaken van hetgeen men gewoonlijk daaronder verstaat. Hier wordt daarmee iets anders bedoeld. Is nu geloofend datgene wat men gewoonlijk onder “Gods beeld” verstaat, namelijk dat de mens inderdaad op God geleek? Nee. Want Kohlbrugge zegt in de Lehre des heils: “Wat betekent dat: Naar zijn gelijkenis? Dat het Hem behaagd heeft, een zichtbare uitdrukking van Zijn onzichtbaar Wezen daar te stellen.” (Fr. 12)

Hierboven zagen we, hoe Kohlbrugge (Schriftauslegungen S. 12) juist de omschrijving van Gods beeld uit de Catechismus aanhaalt; - waarom heeft Van Lonkhuijzen blz. 384 die woorden uit zijn aanhaling uitgelaten?

De vraag wordt hier beantwoord: Waarom was de mens zo? De stand in het Beeld Gods beschrijft Kohlbrugge in een brief aan Van Heumen uit het jaar 1839, “als een zijn in, bij en onder God, in afhankelijkheid van God, en in die afhankelijke staat lag opgesloten en straalde er uit voort dat: als zijn gelijkheid of naar zijn gelijkenis.”

En daarom kon Kohlbrugge ook het gewone spraakgebruik volgen, zonder inconsequent te zijn, en spreken van een schepping naar ‘s Heeren beeld en gelijkenis - door de adem en de inblazing Gods (Schriftverklaringen 1895, p. 65.

Zie voorts uit de eerste tijd: Brieven blz. 44, 48; uit de latere tijd: Genesis 3, blz. 8. Drie leerredenen over de Artikelen des geloofs blz. 7).

Helemaal niet wordt dus ontkend hetgeen onze Belijdenis bedoelt met “naar Gods beeld en zijn gelijkenis”, maar het wordt verklaard uit *het zijn in* Gods beeld. De mens gaat hier niet in zijn stand op, zoals Dr. van Lonkhuijzen beweert, maar wat hij is wordt uit zijn stand verklaard.

Het was van groot belang, dat ook dat punt in het rechte licht kwam te staan. ‘s Mensen verhouding tot God vóór de val wordt door Gereformeerde theologen dikwijls beschreven als *de toestand onder het werkverbond*. Die voorstelling is juist, in zover als de mens toen God kon gehoorzamen en liefhebben, wat wij thans niet meer kunnen. Maar het gevaar bestaat, dat men die verhouding te wettisch opvat, dat de normale verhouding van de mensen tot God wordt voorgesteld als een *collectief arbeidscontract*, dat men Roomse wijze van beschouwing inmenkt, vergeet hoe ook in die verhouding de mens geheel en al afhankelijk was van God, hoe hij hetgeen hij was, ook toen was *door de gemeenschap met zijn God*. God heeft ons in van de eeuwigheid nooit als huurlingen gewild, maar als kinderen in Zijn huis, die uit Zijn volheid leven. Ook voor het Paradijs zal het blijven: “Wie heeft Hem eerst gegeven, dat Hem zou de wedervergouden worden? Uit Hem, door Hem en tot Hem zijn alle dingen, Hem zij de heerlijkheid in eeuwigheid!”

Staat Kohlbrugge nu daarin geheel alleen? Nee. Hoewel Calvin niet bij de uitlegging scheiding maakt tussen “beeld” en “gelijkenis”, zo stemt hij toch toe, dat Adam het Beeld Gods gedragen heeft, voor zover hij met Hem verbonden was (Inst. II, 12, 6). En: Gelijk het geestelijk leven van Adam daarin bestond, met zijn Maker verbonden en Hem onderworpen te zijn, zo was de afval van Hem de ondergang van de ziel (Inst. II, 1, 5). Zó zegt ook onze Geloofsbelijdenis (Art. 14), *dat de mens zich van God, die*

zijn ware leven was, door de zonde heeft afgescheiden.

Zelfs Dr. van Lonkhuijzen geeft toe, blz. 389: “Zo is dit de verdienste van Kohlbrugge, die wij dankbaar erkennen, dat hij n.l. met kracht er weer op wijst, dat het Beeld Gods nooit mag losgemaakt worden van God; dat de mens al Zijn heerlijkheid bezit in afhankelijkheid van God; dat de mens los van God niets anders is dan stof en as, minder dan niet en ijdelheid, dat dus Zijn heerlijkheid en geluk al en in God ligt.”

Wat zal dan volgens Dr. van Lonkhuijzen het verkeerde zijn?

Dat het Beeld Gods volgens Kohlbrugge niet tot het *wezen* van de mens behoort. Daarop kunnen we eerst ingaan, wanneer wij ook de val van de mensen behandeld hebben.

Voorts: dat het Beeld Gods volgens Kohlbrugge niet in de mens ingeschapen zou geweest zijn als iets positiefs (blz. 390). Vooral wordt de nadruk gelegd (zie o. a. Stelling 7) op de scherpe ontkenning, dat het Beeld Gods *in* de mens zou gelegd zijn, zoals b.v. in de brief aan Drost. (Van Lonkhuijzen Bijlage B blz. 19.) Dat echter Gods beeld in de mens was, staat nergens in de Schrift. Ook onze Belijdenissen leren wel, dat de mens naar Gods beeld gemaakt is, maar *niet*, dat dat *beeld in ons* was. En als wij onder het Beeld Gods dat verstaan, wat de brief aan Drost er onder verstaat, namelijk: *de uiting van Gods Wezen en Zijn heerlijkheid*, dan zouden wij door te leren, dat dát in de mens was, komen op de lijn van de verderfelijke ketterij van Osiander, die een Wezenlijke inwoning Gods in de mens stelde.

Maar de mens op zichzelf wordt zo laag gesteld? Hij wordt stof genoemd, een niet-zijn. Wat zegt de Schrift? Dat de mens geschapen is uit het stof van de aarde. “Stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeren.” “Hij weet wat maaksel wij zijn, en is gedachtig, dat wij stof zijn.” (Psalm 103: 14) Abraham erkent het voor Gods aangezicht, dat hij stof en as is. (Gen. 18:27) “Laat af van de mens, wiens adem in zijn neus is. Want waarin is hij te achten?” (Jesaja, 2: 22). In plaats van hier te verketteren, moeten deze en dergelijke plaatsen uit de Schrift maar eerst eens krachteloos gemaakt worden!

Intussen, Dr. van Lonkhuijzen wil van harte zulks toestemmen, met elke Gereformeerde, waar het gaat om de mens tegenover of buiten God, maar niet wat de mens als zodanig, als schepsel Gods aangaat.

Nu, daarin zijn wij het van harte met hem eens, maar dat betwisten wij juist, dat Kohlbrugge zo iets zou leren van de mens op zichzelf, als schepsel Gods. Hij zelf erkent dat Kohlbrugge’s prediking een prediking is van ‘s mensen verhouding tot God (blz. 392), en juist daarom moet hij al hetgeen hij in deze aanhaalt, uit dat oogpunt bezien en bij de aanhalingen het stringente bewijs moeten leveren, dat dat hier bij uitzondering niet het geval was! (Zie Aantekening 3.)

Hoe sprak Kohlbrugge nu van de mens als schepsel Gods? Wij geven daarvoor een paar aanhalingen uit verschillende tijden, die het beweren van Van Lonkhuijzen leugenstraffen.

In de preken “De Artikelen van ons algemeen en ongetwijfeld Christelijk geloof” (uit 1859) komt letterlijk het volgende voor:

“U bent niet van uzelf, God heeft u gemaakt, heeft u een mens geschapen, u als koning toegerust met de heerschappij over alle dingen. Toen God u als een kind gemaakt heeft, heeft Hij al schepselen niet zo geëerd. Zon, maan en sterren, zij kunnen niet “Vader” tot Hem zeggen. Ook de engelen zijn niet gemaakt zoals wij, naar het Beeld en de gelijkenis Gods. Wij moeten weten, vanwaar wij zijn, opdat wij het weten welk een Formeerder wij hebben; wij moeten het weten, welk een meesterstuk wij

zijn, opdat wij het weten en geloven, dat Hij, die ons maakte, tegelijk gemaakt heeft brood en kleding, het ook gemaakt heeft, hoe het u gaan zal het hele leven door.” (blz. 8)

Deze woorden zijn des te belangrijker, omdat juist in dat verband sprake is van het vervloekte “ik”, tegen welke uitdrukking Van Lonkhuijzen blijkens blz. 372 bedenking schijnt te hebben.

“De waarheid, dat God ons aldus gemaakt heeft, wordt ons voorgehouden, opdat wij geloven, het arme hart voor Hem uitstorten. Zeg nu niet “Had ik dit geloof!” Dat vervloekte “ik.” Wanneer ik het geloof niet heb, wat helpen dan al redeneringen.”

De bedoeling is, dat wij niet zien op onszelf, op wat wij hebben of kunnen, maar op de Heere en geloven. Het is dan ook volstrekt geen tegenstrijdigheid, wanneer de mens aan de één kant als schepsel Gods hoog geëerd wordt, maar geheel wordt weggecijferd dáár waar hij met zijn “ik” zich wringt op een plaats waar hij niet hoort.

Wat de mens op zichzelf aangaat, leert Kohlbrugge, dat de gelovige zijn naaste niet veracht, maar hem eert, al ware hij ook nog zo slecht, en denkt. Hij is een mens, de naaste, en heeft een onsterfelijke ziel, hij kan verloren gaan, maar ook gered worden; zo denkt de gelovige en doet hem eer aan, gelijk Christus de Heere en tollenaars.” (I Petrus 2:11-17, blz. 87.)

Duidelijk wordt ook de tegenstelling (Brieven blz. 47):

“Alleen ziet, zegt de Prediker (7: 29) ik heb gevonden, dat God de mens recht gemaakt heeft, maar zij hebben veel vonden gezocht. God heeft de mens recht gemaakt; als maaksel Gods is de mens dus goed, zoals de mens daarhenen gaat met lichaam en ziel, met alles wat in en aan hem is. Hoe kan dan de Prediker vers 20 zeggen: voorwaar, daar is geen mens op aarde die goed doet en niet zondigt?... De oorzaak van het hele onverstand ligt in het niet kennen van de Wet Gods. Lees eens bedaard Rom. 7 en vooral vers 5 en 7-11. En het zal u eerst recht klaar worden, hoe ik het versta, wat ik in mijn preek over Rom. 7: 14 onder vleselijk in al deszelfs omschrijving versta, niet dat wij dat zijn, stoffelijk, zoals wij schepselen Gods zijn, nee, maar in tegenoverstelling bij God, zijn heiligheid en gerechtigheid en zijn eeuwig blijvende Wet.”

In die zin leert Kohlbrugge zelfs in een preek over het Zesde Gebod (Amsterdams Zondagsblad, Jaargang IX blz. 74), “dat elk mens nog volgens Gen. 9: 6, Gods beeld draagt; wie dus tegen een mens zondigt, die slaat Gods beeld in het aangezicht.”

Er is dan ook een groot onderscheid tussen het niets-zijn bij Kohlbrugge en Luther en dat van de Mystieken.

Wat Luther aangaat, ligt het niet op onze weg, dat hij elke uitdrukking afzonderlijk te onderzoeken; dat hij bij al schijnbare overeenkomst een andere weg ging, meen ik in mijn dissertatie te hebben aangetoond. (De leer van Luther over Gods Woord blz. 120 v. v.)

Zo is het op de door Dr. van Lonkhuijzen, bl. 372, aangehaalde plaats uit de Opleiding”, die ook over het geloof handelt. Daar is ook de tegenwerping: “Ja, maar ik? En daarop is het antwoord: “Weg met dat ik” - (blz. 134).

Dat het “niets zijn” van de Mystieken leidt tot verzadiging des vleses heeft wel niemand scherper uitgedrukt dan juist Kohlbrugge, die in zijn “Brieven” zegt: De grootste Enaks kinderen wonen in de stad Niets-wezen.” (blz. 152)

De gevolgtrekking, door Dr. van Lonkhuijzen gemaakt, dat bij deze wijze van voorstellen ten slotte ‘s mensen verantwoordelijkheid zou worden opgeheven, gaat dan ook volstrekt niet op; of men moet ze ook maken uit de leer van de eeuwige voorbeschikking Gods. Willen wij de verantwoordelijkheid van de mensen gronden

op zijn zelfstandigheid, dan moeten wij Remonstranten, liefst Socinianen worden. Willen we dat niet, voelen we ons gedrongen de volstreckte verkiezing en voorbeschikking te erkennen, dat we dan niet door allerlei restricties de mens toch wat in de hand stoppen, maar eerlijk erkennen, dat we hier voor een kloof staan, die niet door ons denken overbrugd kan worden. De Schrift getuigt zowel het één als het ander. Alleen dit wordt de verantwoordelijkheid opgeheven, waar de mens niet als een persoonlijk wezen, maar als een mechanisme, een hout of steen of machine behandelt wordt. Dat nu is hier niet het geval. Juist in de aangehaalde plaatsen wordt niet slechts gesproken van een bestraling door het Beeld Gods, van een element waarin de mens verkeerde - dat zou ook werktuigelijk kunnen opgevat worden, evengoed trouwens als het “instorten” of “inkleven”, dat Dr. van Lonkhuijzen er voor in de plaats wil zetten. Maar hier is sprake van de levende, geestelijke band van de liefde Gods, om dezelve te genieten en opnieuw uit te drukken, waarin de mens geplaatst was, en dat is toch iets wat niet mogelijk is, zonder het persoonlijk leven van de mensen op de voorgrond te plaatsen. Op hetzelfde wijst hetgeen Van Lonkhuijzen ook heeft aangehaald, dat voor Kohlbrugge het blijven in Godsbeeld samenvalt met het blijven in Zijn Woord. Hier hebben wij een persoonlijke verhouding in de volste, tederste zin van het Woord. En al moet daarbij de mens tegenover de oneindige Majesteit van zijn Schepper erkennen, dit hij stof en as is, staat dat iets in de weg aan zijn verantwoordelijkheid? Dezelfde God, die hem gemaakt heeft uit het stof van de aarde, Die tot hem zegt: “Stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeren”, dezelfde God is het, die hem tot verantwoording roept, omdat hij niet gebleven is in Zijn Woord en gebod. Er is dus geen sprake van, dat de mens hier behandeld zou worden als een stok en een blok, welk gevoelen Kohlbrugge zelf, wat de kinderen Gods aangaat, uitdrukkelijk verwerpt. Een kind van God is helemaal niet een blok of een stok gelijk, die als levenloze voorwerpen door de Geest hierheen of daarheen neer gelegd of gebracht worden.” (Schriftverkl. 1891 blz. 94. Zie Van Lonkhuijzen blz. 472.)

Omdat men telkens met die leer van “stokken en blokken” komt aandragen, zij hier daarop gewezen, dat het een ten enenmale onjuiste voorstelling is, berustende op een onnauwkeurige lezing van het Lutherse Belijdenisschrift “Formula Concordiae”, wanneer men beweert, dat volgens de Luthersen de mens een “stok en blok” zou zijn, terwijl het een kenmerk van de Gereformeerde leer zou zijn dat te ontkennen. Veel Remonstrantsgezinden in de Gereformeerde Kerk klemmen zich met blijdschap aan die voorstelling vast, om daarmee hunnen Gereformeerde, althans niet “Lutherse” gezindheid te kunnen bewijzen. Integendeel, de Lutherse leer is, al in latere uitgaven van de Augsburgse Confessie, maar ook in de Formula Concordiae, juist veel meer genaderd tot de tegenovergestelde dwaling, tot het Remonstrantisme.

De “Formula Concordiae” geeft telkens vooreerst een korte samenvatting, daarna een uitvoerige uiteenzetting van de verschillende leerstukken. In die korte samenvatting is van “stokken en blokken” in het geheel geen sprake. Erkend wordt daar, dat ‘s mensen verstand in Goddelijke dingen blind, zijn wil Gode vijandig is, en zomin als een lijk zichzelf lichamelijk levend zou kunnen maken, kan ook een geestelijk dode zichzelf oprichten. (Mijner, Symbolische Bücher van de Lutherischen Kirche S. 523.)

Wel wordt dan erkend met Luther, dat ‘s mensen wil in de bekering geheel passief is, maar er wordt ontkend, dat ‘s mensen wil voor, in en na de bekering de Geest zou tegenstreven, en dat de Geest aan hen zou gegeven worden, die opzettelijk blijven tegenstreven. Want God maakt in de bekering uit ongewilligen gewilligen. En in dagelijkse oefening van de boete blijft ‘s mensen wedergeboren wil niet werkeloos, maar werkt in alle werken van de Heilige Geest, die Hij door ons doet, ook mee.

(Müller a. a. O. S. 523 ff.)

Deze uitspraken hebben wij wel in het oog te houden, wanneer in de nadere uiteenzetting” (solida declaratio) van “steen” of “blok” sprake is. Trouwens ook daar is de bedoeling duidelijk genoeg. Wanneer gezegd wordt, dat de Schrift het hart van de onwedergeborene vergelijkt met een harde steen en een onbeschaafd blok, ja, met een wild ongetemd beest, dan wordt daar uitdrukkelijk in navolging van Luther zelf deze beperking aan toegevoegd, “dat de mens wel een vernuftig schepsel is en niet zonder het horen van Gods Woord bekeerd wordt, ook in uitwendige, wereldlijke dingen wel tussen goed en kwaad onderscheiden, het goede doen en het kwade laten kan. In geestelijke dingen slechts wordt de mens bij een zoutpilaar, een blok, een steen of een dood beeld vergeleken, dat ogen noch mond, hart noch zin gebruikt; daar hij de grimmige toorn Gods niet ziet, maar wetende en willende voortgaat, zodat er geen bidden, smeken, dreigen of prediken helpt, eer hij door Gods Geest is wedergeboren, waartoe dan geen steen of blok, maar alleen de mens geschapen is.”

Maar vóór de wedergeboorte kan de mens evenmin met Gods genade ook werken als een steen of blok, ja, hij is erger dan een steen of blok, omdat hij Gods wil tegenstreeft en die vijandig is. Ook kan men in dit opzicht volgens de Formula Concordiae juist zeggen, dat de mens niet is een steen of blok. Want die weerstaan degenen niet die ze bewegen. (A. a. O. S. 593 ff. 603.)

Zelfs in het moment van de bekering wordt ontkend, dat de mens zou zijn als een beeld in steen gehouwen, of als een zegel in was, hetwelk er niets van weet, dat ook niet voelt of wil. (S. 609.)

Ook wordt er geleerd, dat God de mens niet dwingt om vroom te worden, maar wie altijd de Heilige Geest weder streeft, die wordt niet, bekeerd. (S. 603 ff.) Uitdrukkelijk wordt gezegd, dat Gods beloften alle gelden, en wordt de volharding van de heiligen daarvan afhankelijk gemaakt, dat zij zich aan Gods Woord houden, ijverig bidden, bij Gods goedheid blijven en de ontvangen gaven getrouw gebruiken. (S. 707710.)

Duidelijk genoeg is dit een en ander. Met de vergelijking van de mensen met een blok of steen wordt hier niet meer gezegd, dan b.v. de Dordtse Artikelen ook zeggen aangaande de mens in die toestand (zie o.a. Hoofd. III, IV No. 3, 4; verwerping van de dwalingen No. 4), terwijl het verre van daar is, dat de Remonstrantse leer ondubbelzinnig zou uitgesloten worden; op het punt van de algemeenheid van de genade en de volharding van de heiligen is de leer van de Formula Concordiae meer Remonstrants dan Gereformeerd. Het is de historische waarheid in haar tegendeel verkeren, wanneer men beweert, dat de mens volgens de Lutherse leer minder zelfstandig zou komen te staan, dan volgens de Gereformeerde leer.

Dr. van Lonkhuijzen haalt dan ook nergens die bron zelf aan, maar put in deze zijn kennis uit de tweede hand. (Blz. 391 b.v. aangehaald uit Gass, Geschichte van de Protestantischen Dogmatik I, pag. 287.)

Maar Luther zelf dan? De plaatsen uit Luther, door de Formula Concordiae aangehaald, gaan niet verder dan deze zelf. Vooral in zijn eerste tijd heeft hij zich zeker soms zeer kras uitgedrukt ten opzichte van de vrije wil. Pighius heeft hem daarover aangevallen. Wie heeft het nu vóór Luther tegen Pighius opgenomen? Niemand minder dan Calvijn (Contra Pighium Ed. Schipper VIII 122 sqq. Zie Aantekening 4.)

Men blijve dus eindelijk eens thuis met die onhistorische tegenstelling, waarmee men juist hen, die ‘s mensen volstreekte afhankelijkheid van God leren, buiten het Gereformeerde erf wil zetten.

Nog een ketterij meent Dr. van Lonkhuijzen bij Kohlbrugge gevonden te hebben, namelijk, *dat volgens deze met Gods beeld waarin de mens geschapen was, de Christus zou bedoeld zijn*. Hij moet echter zelf erkennen, dat Kohlbrugge uitdrukkelijk dat verwerpt. Ook bij de andere plaatsen, waarop hij wijst, is het hoogst twijfelachtig dat Kohlbrugge zoiets zou hebben bedoeld. Daar deze zaak echter niet het fundament van de leer raakt, gaan wij er hier niet verder op in. (Zie Aantekening 5. Van Lonkhuijzen blz. 394, 395.)

Ons is dit genoeg. Wij zien de mens geschapen uit het stof van de aarde, maar God blaast hem Zijn adem in. Hij is geschapen naar Gods gelijkenis, in ware gerechtigheid en heiligheid, en wanneer wij tussen “beeld” en “gelijkenis” niet onderscheiden, dan zeggen wij ook met de Catechismus *naar Gods beeld en gelijkenis, dat is, in ware gerechtigheid en heiligheid*.

Vragen wij echter: Hoe was hij aldus? Dan geeft ons antwoord de vertaling: *in het beeld. Gods*. Hij was op God zijn Schepper aangelegd. Hij was in Diens gemeenschap, met Hem verbonden door een levende band van geestelijke liefde, daarin leefde hij, zo deelde God Zelf Zich aan hem ook zover de Schepper Zich kan ook delen aan het schepsel. Daarbij had hij te blijven. Daarmee stond en viel alles.

Hoger kon de Schepper het schepsel niet eren, tenzij dat Hij van Zijn troon af zou moeten. Dat wilde de mens. Hij wilde zijn als God, viel af, en verloor alle heerlijkheid Gods.

Hiermee zijn wij gekomen tot de val en de zonde.

Van Lonkhuijzen schrijft blz. 402: “Alle zonde is het gevolg van het verliezen van God, van het verlaten van de staat. Dit is de wortelzonde. Uit het verlies van de oorspronkelijke gerechtigheid, de erfschuld, komt dan ook de erfzonde voort. Daar door zijn wij ook overgegeven aan de macht van de duivel en wie de zonde doet is een slaaf van de zonde. Hoezeer dit ook nog bij de wedergeborene geldt, toont Paulus’ klacht in Rom. 7.”

Uitnemend! Hier had Van Lonkhuijzen de sleutel, om de verschillende uitspraken bij Kohlbrugge die hij vond, te verstaan en tot derzelver onderling verband door te dringen. Helaas, hij heeft die sleutel niet gebruikt, maar zich van het pad laten brengen door het valse licht, dat door de strijd van Kuyper tegen Böhl ook op deze stof geworpen werd.

Wij blijven er nog even bij stilstaan. Vanwaar komt nu de zonde?

Gij zegt: Uit de omgeslagen krachten van het Beeld Gods, uit onze verdorven natuur.

Goed, maar waarom werken onze krachten, werkt die heerlijke aanleg van ons ziel in een verkeerde richting?

Terecht spreekt gij dan niet daarvan, dat de zonde als iets stoffelijks, als een soort gif van de een op de ander zou overgeërfd worden, maar wijst gij de grondoorzaak aan: *Dat wij van God zijn afgevallen, en staan onder de wet van de zonde en des doods*. En voorts: “wat hebben wij zonde” te noemen?

Wij gaan opnieuw akkoord, wanneer ik zeg, dat dát bepaald wordt door Gods Wet, en dat van die Wet het eerste gebod het hoofdgebod is; dat dus zonde vooral is, alles waarmee wij van God afvallen, van Hem wegblijven en ons nog verder van Hem verwijderen, van de plaats waar wij geweest zijn.

Onze taal heeft het ons al heel duidelijk gemaakt door het woordje “goddeloos.” Telkens als wij dat woord indenken, voelen we, hoe het verschrikkelijke van de zonde daarin bestaat, zonder God te zijn, zich van Hem verwijderd te houden, om Hem niet te geven, Hem te verachten.

“Is dat nu de mens in zijn stand te laten opgaan”, waarvan Van Lonkhuijzen

Kohlbrugge telkens beschuldigt? Nee, maar wij verklaren en beoordelen de zonde naar haar grondoorzaak. Omdat de mens zonder God is, zo is hij met geheel zijn bestaan en doen verkeerd en goddeloos.” Deze opvatting van de zonde is het, die met al kracht dient gehandhaafd te worden, tegenover een andere, die uit heidense wijsbegeerte in de Christelijke Kerk is ingekomen en ontzaglijk veel kwaad heeft gedaan, namelijk als zou ze zitten in het lichaam, in de zinnelijkheid, als zou de mens goed zijn, wanneer hij maar zijn lichaam geweld aandoet, en boven het lichaam verheven is. Daarbij blijft men dan zelf goed, en houdt men zelf wat over. Of men beschouwt ze als iets wezenlijks, als een stof, een gif, dat van de een op de ander wordt overgeërfd en overvloeit, en zo weet men het altijd anders te zoeken, dan bij zichzelf. Die dwaling heeft de kloosters gebouwd, en is ook in de tijd van de Hervorming niet altijd geheel verwijderd. Hoe Zwingli ze naast zijn anders zo uitnemende beschouwingen heeft gehuldigd, is onlangs door Dr. Oorthuis aangetoond. (Dr. G. Oorthuis, *De Antropologie van Zwingli*, Leiden 1905.)

Laat thans Kohlbrugge zelf aan het woord komen. Vooreerst zijn hier in het geding gebracht enkele plaatsen uit zijn Catechismus: *Die Lehre des heils*”, waarbij wij echter dit opmerken, dat deze Catechismus nimmer door Dr. Kohlbrugge is uitgegeven of in de catechisatie is gebruikt; aldaar liet hij vooral de Heidelbergse Catechismus leren, en hen, die verder ontwikkeld waren, zijn “Vragen en Antwoorden ter opheldering en bevestiging van de Heidelbergse Catechismus.”

In de *Lehre des heils*” dan lezen wij:

Vr. 7. “Wat is zonde?

Alles wat Gods Woord niet voor zich heeft.

Vr. 8. Wat is boos?

Hetgeen niet op zijn plaats gebleven is, waar God het gezet heeft.

Vr. 15. Wat is uit ons geworden?

Juist hetzelfde, dat uit al wordt, die Gods Woord niet bewaren: stof op zichzelf zijnde, keren zij tot het stof terug.

Vr. 17. Wat was daarvan het noodzakelijk gevolg?

Doordien ik uit mijn plaats trad en het leven, dat ik in God had, verliet, ben ik onder de macht van de duivel gekomen, die mij sedert met de prikkel van de dood verwondt en mij met de macht van zonde en hel omgeeft.”

Hier houdt Dr. van Lonkhuijzen (blz. 400) op met lezen, en geeft de opmerking: Naar deze laatste uitstraling heeft de zonde feitelijk niet ‘s mensen natuur aangetast. De mens komt alleen onder andere uitstraling. Er wordt toch met geen woord gesproken over het bederf van ons natuur. Bij het “boos zijn” had men ten minste een uitspraak over ‘s mensen omgeslagen zedelijke kwaliteiten verwacht, maar het “boos zijn” gaat geheel op in het niet op zijn plaats gebleven zijn, en in de “omstraling van de duivel en van de zonde gekomen zijn.”

Ik moet zeggen, dat ik van deze wijze van beoordelen met verontwaardiging kennis genomen heb.

Waarom leest Van Lonkhuijzen dan niet enige vragen verder?

Vr. 25. Komt het echter niet door slecht voorbeeld, dat men boos is?

De ervaring leugenstraft zodanige bewering. Het kind, nauwelijks enige weken oud, heeft nog op geen voorbeeld acht kunnen geven, en toont toch, dat het boos is.

Vr. 27. Maar wanneer iemand wilde, zou hij niet kunnen?

Niemand is er die wil, ook niet tot één toe.

Vr. 28. Wanneer hij echter wilde?

Daarin zit het juist, dat niemand wil.

Vr. 29. Aan wie ligt dus de schuld?

Niet aan God, niet aan de Wet, niet aan de duivel, niet aan de naaste, niet aan mijn hart niet aan mijn natuur, niet aan mijn vlees of aan mijn ledematen, niet aan de zonde, maar aan mij, zoals ik tegen God ben. Daarom zegt David: Tegen U, U alléén, heb ik gezondigd. (Psalm 51: 6.)

Vr. 31. Wat zegt de mond der Waarheid van 's mensen overleggingen en *hoedanigheid*? (Ik spatieer.)

Uit het hart komen kwade gedachten, moord, overspel, hoererij, diefstal, valse getuigenissen, lasteringen.

Vr. 34. Waarin bestaat dan uw zonde?

Daarin, dat ik mij tot al goed onbekwaam heb gemaakt, en mitsdien Gods Woord niet geloof, noch vertrouw, maar met mijn oordelen over goed en kwaad steeds mijn heil zoek in hetgeen zichtbaar is.

Vr. 35. Is het waar, dat een mens van natuur geneigd is, God en zijn naaste te haten?

Hij is daartoe niet slechts geneigd, maar hij doet het werkelijk, gelijk de Schrift van ons zegt, dat wij haters Gods zijn en elkaar haten. En: dat de gezindheid des vleses vijandschap is tegen God. Wie dat niet van zich erkennen wil, levert voor deze waarheid het sterkste bewijs door allerlei daden van willekeur en huichelarij.”

Ik behoef hier niets meer aan toe te voegen. De lezer oordele zelf.

Hoe kwam Dr. van Lonkhuijzen er toe, op deze vragen niet te letten? Hij staat onder de invloed van de ongerechtvaardigde beschuldiging van Dr. Kuyper tegen Dr. Böhl, *als zou volgens deze de zonde niets anders zijn dan een missen van de sfeer Gods en een zijn in de sfeer van de dood*. (Zie Aantekening 6.) Nu moest er iets van die aard ook bij Kohlbrugge aanwezig zijn, en menende het gevonden te hebben, leest Dr. van Lonkhuijzen niet verder door. Ook plaatst hij zich niet voor de vraag, of de kwestie van de zetel van de zonde - in of buiten de mens? - wel in de geïncrimineerde woorden aan de orde is, en niet veeleer de kwestie, wat God als zonde beoordeelt.

Ene belangrijke uiteenzetting van de zonde, waarin vooral de stoffelijke opvatting van de zonde en dat schuld zoeken bij iets anders dan bij zichzelf bestreden wordt, vinden wij in de *Brieven* blz. 45 en 47; wij delen ze hier uitvoerig mee:

“De mens, van God afgescheiden, blijft mens, begaafd met een redelijke ziel en een gezond lichaam, voor zover hij het niet zelf bederft, of door andere bedorven wordt. Hij heeft zijn natuurlijk verstand, en is met al die voortreffelijke eigenschappen voorzien, (...) waardoor hij zoveel voortreffelijker is, dan elk ander schepsel Gods op aarde. **In die zin** is er dus niets van aan, dat de ziel van de mensen, al was het dan ook maar enigermate, besmet is of zonde, of dat dezelve, als zij werkzaam is in het lichaam, vol zonde en ongerechtigheid is, of dat **in dit opzicht** uit het hart van de mensen al het boze voortkomt - of, dat de mens onrein is, is er zo weinig van aan, als aan hetgeen de mensen spreken van een onweder geboren deel, vattende Rom. 7: 24 en Rom. 8: 23 alleen stoffelijk op, van het lichaam, dat is, van ons lichaam, zoals dat uit hart nieren en ingewanden en verdere delen bestaat; daar werpen zij dan ook de schuld op, niet wetende, dat zij Gods maaksel, dat Hij goed gemaakt heeft, beschuldigen.

Andere, enigszins gevoelende, dat de begeerte macht uitoefent op het lichaam, en wel bevroedende, dat die begeerte in het intellectuele eerst oprijst, zoeken daar ook de oorzaak, en beschuldigen de geest des levens, die God in de neus van de mensen

inblies, al was die niet goed, of verdorven geworden.

In beide voorstellingen zoekt men de oorzaak van de zonde in de stof, is zonder het te weten, vervuld met Manicheesche dwalingen, men blijft zelf over; het resultaat is: mijn ziel is besmet, mijn lichaam is onrein, daarom ben ik zondaar, daarom ben ik onrein..... De oorzaak van het hele onverstand zit in het niet kennen van de Wet Gods. Lees eens bedaard Rom. 7 en vooral vers 5 en vers 7-11. En het zal u eerst recht klaar worden, hoe ik het versta, wat ik in mijn preek over Rom. 7: 14 Onder “vleselijk” en al deszelfs omschrijvingen versta; niet dat wij dat zijn stoffelijk, zoals wij schepselen Gods zijn, maar in tegenstelling bij God, zijn heiligheid en gerechtigheid en zijn eeuwigblijvende Wet.”

Duidelijk wordt het een en het ander, de oorzaak en het gevolg ook uitgesproken in dezelfde brief (blz. 48): “God schiep de mens in Zijn beeld en naar zijn gelijkenis, en gaf hem Zijn gebod - de mens overtrad dat gebod..... van de mensen dood, bij het gebod bedreigd, volgde. Hij werd vervreemd van God; zo zijn wij allen, zoals wij bestaan; dit is onze dood, en in die staat, in die vervreemding van God worden wij allen ontvangen en geboren; van God vervreemd, zijn wij geheel tegen Hem gekant. De mens openbaart zich in al opzichten, gelijk hij is, vervreemd van het leven Gods, een hater Gods en van de naasten, een rebel tegen God, een verachter van Zijn Woord en Wet, een moed willige loochenaar Gods.” (blz. 50.)

Deze brief heeft Dr. van Lonkhuijzen onder de ogen gehad, en wat maakt hij er van? (blz. 398)

Daarom wil Kohlbrugge er ook niet van weten, dat de ziel van de mensen met zonde besmet is, of vol van zonde is, of dat de mens onrein is, of dat uit zijn hart het boze voortkomt (dat acht Kohlbrugge Manicheesch, de oorzaak van de zonde in de stof plaatsen), maar nadat we van God af zijn”, dat is onze dood, en in die staat” worden we ontvangen en geboren.”

Waarom heeft hier Dr. van Lonkhuijzen over het hoofd gezien de door ons gecursiveerde woorden “in die zin”, “in dat opzicht”? Waarom voorbijgezien, hoe juist uit dat “vervreemd zijn van God” volgt het “tegen Hem gekant zijn”, en een “hater, rebel, loochenaar Gods zijn”? Waarom voorbijgezien, dat het hier gaat tegen deze, die de schuld zoeken bij het zondige lichaam, bij de “besmette” ziel, om zelf over te blijven, zichzelf te handhaven!

En dan wordt klakkeloos iemand, die men wil waarderen en prijzen, toegeschreven de loochening van een van de fundamenteelste stukken van de Christelijke Waarheid, dat namelijk uit ons hart het boze voortkomt? Moest niet hetgeen hij zelf (blz. 412) uit Kohlbrugge weergeeft, hem genoopt hebben, toe te zien of hij zich niet vergiste?

Ter toelichting van het bovenstaande nemen wij nog een uitspraak uit de “Vragen en Antwoorden ter opheldering en bevestiging van de Catechismus” bij Vr. 7.

“Waarom vraagt de Catechismus naar de oorzaak uwer ellende?

Opdat ik niet in de waan verkere, dat ik goed ben, maar dat het mijn zonde of hartstocht is, welke mij zo verkeerd maakt; noch mij inbeelde, dat ik weer goed ben, als ik mijn zonde of hartstocht overwonnen heb. Maar dat ik geloof, dat de schuld van mijn verdorvenheid bij mij ligt, dat ik in de grond verdorven ben en tot niets deug, naardien ik al in Adam, in het paradijs, God geheel er aan gegeven heb, om op eigen benen te staan. Uit een verdorven aard komt nooit goede vrucht. De geaardheid laat zich door geen kunst veranderen of uitdrijven.”

Ook zij verwezen naar de preek over Rom. 6: 6b (IV° Twaalfstal). Nadat er eerst gezegd is, dat de zonde niet uit het lichaam voortkomt, en dat wie zijn lichaam kastijdt

de tempel Gods schendt, vervolgt Kohlbrugge:

“Uit het hart komt het voort, heeft de Heere gezegd, en wat uit het hart voortkomt verontreinigt de hele mens. Dus moest men zijn hart kastijden, het hart alleen straf opleggen, maar daar is geen bijkomen aan. En opdat men niet zegge: ‘ja, ja, dat boze hart dat vervloekte hart kon ik het uitrukken, ik zou het met mijn voeten vertreden’, zo zij het de zodanige kenbaar gemaakt, dat in dat opzicht het hart het ook wederom niet doet, maar dat het hiermee gaat, zoals een Apostel heeft gezegd: Een iegelijk wordt van zijn eigen begeerlijkheid afgetrokken, zodat wij het zijn naar ons innigste Ik, die de begeerte in ons verwekken, en deze begeerte over het lichaam uitstorten.” (blz. 15.) Is dat nu: *de mens in zijn stand laten opgaan*, zoals Van Lonkhuijzen meent?

Ook uit de andere aanhalingen mag dat niet gemaakt worden wat er van gemaakt is. (Zie Aantekening 7.) Slechts hierop vestigen wij de aandacht: Ook de Apostel Paulus beschouwt de zonde soms als een macht waaronder wij verkocht zijn, die ons gevangen neemt, ons bindt, zodat wij doen wat wij niet willen. Hij spreekt van *een wet van de zonde en des doods*. (Rom. 7: 14 v.v.)

Dat is dus schriftmatig. Ook hier is niet uitgesloten het andere, dat wij zondig zijn. De zonde in onszelf hebben te zoeken. En wanneer Van Lonkhuijzen er aanmerking op maakt, dat vlees en geest beschouwd worden als twee elementen - of toestanden, waarin men is, zo doet ook de Apostel Paulus dat Rom. 8: 8 en 9, waar hij spreekt van in het vlees en in de Geest zijn. (Zie Aantekening 8.)

Eindelijk, wanneer de mens, ook nog de gelovige, bij Kohlbrugge, in zichzelf een *duivel of slangenzaad* genoemd wordt, zo geschiedt dat op het voorbeeld van Jezus Christus Zelf, Die tot de Joden zei: “Gij zijt van de vader, de duivel”, - en tot Simon Petrus, toen deze niet de dingen Gods maar de dingen van de mensen bedacht: *Ga weg Satanas!*

Voorts ging niet slechts Luther maar ook Calvijn hem daarin voor, die tegen Pighius Luther verdedigde, welke gezegd had dat de gelovige ook na de bekering Gode wederstreeft als een ongetemd beest!

Calvijn wijst er op, dat er bij Augustinus staat: de gelovige is van zichzelf een Satan, - welk een leven zou Pighius maken als dat bij Luther stond”!

Ook later haalt Calvijn dat gezegde van Augustinus met instemming aan. (Zie Ed. Schipper VIII, p. 122 b. 169.)

Wij hebben nog een paar geschilpunten te behandelen naar aanleiding van de leer van de zonde. In verband met het voorgaande neemt Van Lonkhuijzen aanstoot aan de verklaring van Rom. 5: 12: “in welke (dood) zij allen gezondigd hebben.” Hij meent dat dit: “in welke” moet zien op Adam. In verband daarmee staat het beweren van Dr. A. Kuyper, dat werkelijk de wortel van ons persoonlijkheid in Adam gezeten heeft, in zijn lendenen, en dat wij dus in zekere zin toch persoonlijk in Adam zou gezondigd hebben. (Zie Kuyper, Gemene Gratie u blz. 387.)

Hoewel bij die opvatting een aanstoot voor ons verstand zou weggenomen worden, is die echter aan te ernstige bedenkingen onderhevig, dan dat wij ze zou kunnen overnemen. (Zie Aantekening 9.)

De vraag, waarom de zonde van Adam aan alle mensen wordt toegerekend, kunnen wij niet doorgronden, De Schrift leert ons, hoe er niet slechts schuld is van enkele personen, maar ook solidaire schuld van familie's, geslachten, volkeren, ja, van het hele mensdom. De ervaring bevestigt het, en wie fijn gevoelt, die zal de schuld van zijn vader, zijn geslacht, zijn volk, gevoelen als zijn eigen. Enigszins kunnen wij het ons voorstellen door de opvatting van *Adam als verbondshoofd*, maar doorgrond is het

daarmee niet.

Wij merken nog op, dat die voorstelling van Dr. Kuyper c.s. kwalijk te rijmen is met het Creationisme, de leer, dat God de ziel van de mensen bij zijn ontvanging eerst schept, welk gevoelen door nagenoeg elk Gereformeerde auteurs gehuldigd wordt. Integendeel neigt het zeer sterk tot het Lutherse Traducianisme.

Terecht zei echter Dr. Kuyper in een van Zijn vroegere werken (Leer van de Verbonden blz. 101): “Uit die hoofde dringen we er dan ook ten ernstigste op aan, dat men toch eindelijk eens ophouden terwille van zogenaamd zedelijke motieven, al schuld personeel te willen maken, dat is, geen andere schuld te willen erkennen, dan die de mens zelf, voor zijn eigen ik, personeel heeft aangegaan!”

De verklaring, *dat wij in de dood*, of liever: *op grond van de dood, die tot alle mensen is doorgegaan, ook allen gezondigd hebben*, is de eenvoudigste, de meest voor de hand liggende, en laat ook de erfzonde, die de vertalers in deze tekst terecht vonden, volledig tot haar recht komen. De zonde gaat hier niet, zoals Van Lonkhuijzen weer denkt (blz. 404) “op in de schuld, in de toestand van de dood”, maar is een gevolg daarvan. Nader wordt dat uiteengezet in de preek over Rom. 6: 2, blz. 15 (11e Twaalfstal):

“Adam was door eigen moedwillige ongehoorzaamheid van de levende God afgefallen en had zich aan de duivel overgegeven om zijn wil te doen; daarop volgde *de dood* of: *het volslagen afgefallen zijn van God en het eigendom geworden zijn van de duivel*. Deze dood, dit volkomen afgefallen zijn van God, dit vervreemd zijn van Zijn leven, is tot ons doorgedrongen, en in dit vervreemd zijn van Zijn leven hebben wij allen gezondigd; dat is: hebben wij het, al zo gemaakt, dat wij wetens en willens God laten zeggen wat Hij wil, en ons de duivel toewijden om zijn wil te doen.” –

De dood, zelfs ook *de geestelijke dood*, die Kohlbrugge hier leert, zegt Dr. van Lonkhuijzen, hoe noodzakelijk ook met de zonde verbonden en op haar volgende, is niet de zonde zelf, maar een gevolg van de zonde.” (blz. 404)

Volkomen waar, maar vooral ook de oorzaak van de zonde!

Voor dat verband heeft Van Lonkhuijzen wel oog, waar hij van de “Gereformeerden” spreekt (blz. 403), maar hij schijnt er niets van te weten, zodra hij het over Kohlbrugge heeft.

En nu komen wij tot de grief, ‘dat volgens Kohlbrugge het Beeld Gods niet tot het *wezen van de mensen* behoort, maar iets bijkomstigs zou zijn; dat het zou opgaan in de oorspronkelijke gerechtigheid, dat de mens na de val niet zo zeer zou bedorven zijn, maar slechts verminkt.’

Hiermee zou Kohlbrugge niet Gereformeerd maar Luthers zijn. Hij zou zelfs op de lijn van de Roomse leer komen en aldaar verder gaan dan de Roomsers zelf (Van Lonkhuijzen blz. 390, 391).

Wij moeten hier vooreerst opmerken, dat het Beeld Gods bij de ouden in tweeërlei betekenis voorkomt.

1. Of, men denkt alleen aan de oorspronkelijke gerechtigheid en heiligheid; zó doen niet slechts Luthers, maar ook de Heidelbergse Catechismus Vr. 6: “naar Zijn beeld en gelijkenis, dat is: in ware gerechtigheid en heiligheid.” Van deze gaven is de mens beroofd. (Vr. 9).
2. Of men vat het Beeld Gods” ruimer op, van de hele voortreffelijkheid van de menselijke natuur naar lichaam en ziel; zo doet Calvijn, maar erkent, dat “die ware gerechtigheid en heiligheid” de hoofdzaak is. Terwijl hij nu van die ware gerechtigheid en heiligheid, die ook hij “bovennatuurlijke gaven” noemt, leert dat ze geheel weg zijn, zegt hij van het Beeld Gods in ruimere zin, dat er nog

enkele donkere lijnen zijn overgebleven, maar zó bedorven en verminkt, dat men werkelijk kan zeggen, dat ze uitgewist zijn (Comm. in Genesis ad cap. 1: 26, 27, ed. Schipper 1 p. 6; Inst. u 2, 12). Ook onze Geloofsbelijdenis Art. 14 leert, *dat de mens van al uitnemende gaven Gods maar enkele kleine overblijfselen heeft behouden, slechts genoegzaam om hem niet te verontschuldigen*. Er bestaat hier niet zozeer een tegenstelling tussen verminkt of beroofd en bedorven zijn, maar het een is een gevolg van het ander.

Hoe is het nu met Kohlbrugge?

Terwijl wij boven zagen, dat hij met de Catechismus uitdrukkelijk de algehele zondigheid van de mensen leert, zodat er volgens hem van het Beeld Gods - in engere zin genomen - niets overgebleven is, zo zagen wij juist in de aanhaling uit *de Brieven*, “hoe de mens van die voortreffelijkheid in het algemeen, van het Beeld Gods” in ruimere zin, volgens Kohlbrugge, wel iets heeft behouden - *zoveel*, (aldaar zegt hij blz. 45 v.v. en Schriftauslegungen S. 14) *om de mens al schuld te ontnemen*.

Juist zoals in de Geloofsbelijdenis Art. 14.

Voorts: *is de mens naar zijn wezen door de val aangetast?*

Nee, zeggen al Gereformeerde auteurs; slechts zijne natuur is bedorven. We noemen de Synopsis purioris theologiae, Brakel, d’Outrein - en Dr. A. Kuyper. (Zie Aantekening 10) Het is juist de overdreven voorstelling van de Lutheraan Flacius, dat nu na de val ‘s mensen wezen zonde zou zijn. - Van Lonkhuijzen zal dat dan ook niet leren.

Hoezeer echter ‘s mensen natuur van de zonde als het ware doordrongen, door haar ontreddeerd is, doet Kohlbrugge juist op zulke plaatsen gevoelen, waar hij de zonde het “eigen” van de gevallen mens noemt; of van iemand zegt, dat hij een *mens*, dus een *zondaar* is, enz.

Om uit zulke gezegden op te maken, dat Kohlbrugge de zonde slechts in de staat legt, moet hij wel Kohlbrugge’s bedoelingen in haar tegendeel verkeren. (Dr. van Lonkhuijzen blz. 399)

Na al het voorgaande zal het ons dan ook duidelijk worden, dat er van een Roomse opvatting van de oorspronkelijke toestand geen sprake is. De Roomsers, en vooral Pighius, leerden, dat de mens al van zichzelf had een vrije wil, en dat hem in de “oorspronkelijke gerechtigheid” slechts een gouden teugel was gegeven, om zijn begeerten beter in bedwang te houden. Na de val is alleen die gouden teugel weggenomen, en de mens is onder de erfschuld geraakt, maar zo erg is het toch niet met hem, zijn vrije wil heeft hij nog.

Bij geheel de zaak is de toeleg om maar de vrije wil te behouden. Hier staat de mens voor de val geheel, na de val toch zoveel als mogelijk zelfstandig tegenover God. De tegenstelling tussen de mens vóór en na de val wordt zeer betrekkelijk.

Lijnrecht het tegenovergestelde is het geval bij de voorstelling van de oorspronkelijke toestand en de val van de mensen, zoals die hierboven is voorgedragen. Met de Hervormers is hier de tegenstelling absoluut: *in ware gerechtigheid en heiligheid* - en daartegenover: geheel onbekwaam tot enig goed en geneigd tot al kwaad.

Maar de tegenstelling is hier bij de wortel aangevat, zoals ook bij Calvijn. De volle nadruk wordt gelegd op de grondoorzaak van de oorspronkelijke gerechtigheid, dat de mens in gemeenschap met God was, in afhankelijkheid van Hem, - en van de val, dat de mens zijn God verloren heeft.

Juist datgene, wat de Hervorming zo op de voorgrond gesteld heeft, van de mensen

volstrekte afhankelijkheid van zijn God, en de normale verhouding van de mensen tot God als van een kind tot zijn vader, wordt hier ook voor de oorspronkelijke toestand duidelijk in het licht gesteld, en de pas afgesneden voor elke Roomse wijze van voorstellen, naar de geest van dienstbaarheid.

Het is dan ook verregaande oppervlakkigheid, die op de eerste schijn afgaat, en een volstrekte miskennis van datgene, waarom het te doen was in de strijd tussen Rome en de Hervormers, wanneer men die voorstelling van het Beeld Gods en van de val Rooms wil noemen. Met evenveel recht kan men b.v. zeggen, dat het Pelagiaans is, de leer van de gehuwde staat tegenover het monnikendom te verdedigen, omdat indertijd een Pelagiaan Jovianus dat deed tegen Augustinus en de zijnen.

Hiermee zijn wij gekomen aan het einde van onze opmerkingen aangaande 's mensen schepping en val. Wij vatten hetgeen daarover gezegd is samen in de volgende stellingen:

1. Door te leren, dat de mens geschapen is in Gods beeld, is helemaal niet bedoeld te ontkennen, dat de mens is gemaakt naar Gods gelijkenis, in ware gerechtigheid en heiligheid, welke hij inwendig en uitwendig tot uitdrukking bracht.
2. De bedoeling is veeleer, de verklaring te geven, hoe het kwam dat de mens zó was, namelijk doordien hij stond in de gemeenschap Gods.
3. Door die leer wordt dus niet tekort gedaan aan de waarheid, dat de mens als beelddrager Gods is gemaakt.
4. Evenmin wordt daardoor 's mensen verantwoordelijkheid ontkend of verzwakt. Maar dezelve wordt integendeel juist verscherpt door te wijzen op de tedere, persoonlijke verhouding, die de mens heeft verbroken.
5. Het is hoogst onjuist, hier in te mengen de zogenaamd Lutherse beschouwing van de mens als van een stok of blok. Want noch Kohlbrugge, noch de Lutherse Belijdenis kent die beschouwing.
6. Kohlbrugge heeft helemaal niet de erfzonde doen opgaan in de erfschuld, maar overeenkomstig onze Belijdenis de verdorvenheid van de menselijke natuur geleerd.
7. Terecht heeft hij daarbij bestreden al wat zweemt naar een heidense, Pythagoreesche opvatting van de zonde, waarbij men haar zetel legt in het lichaam, haar opvat als iets stoffelijks.
8. Terecht heeft hij de oorsprong van de zonde gezocht in 's mensen verwijderd zijn van God, en de zonde vooral in 's mensen afkerigheid van God en Zijn Woord, in de verkeerde, tegen God en Zijn gebod ingaande richting van al krachten van ons ziel.
9. Het is geheel oppervlakkig, gelijkenis te willen vinden tussen de leer van Kohlbrugge over Gods beeld en de Roomse leer dienaangaande. Veeleer is die leer in haar strekking zo anti-Rooms als maar mogelijk.

DE VLEESWORDING VAN HET WOORD

Tot eeuwige troost is voor elke ellendige, die zichzelf als vlees kent, het geheim van de Godzaligheid: *God geopenbaard in het vlees*. Dat het Woord, Hetwelk God is en blijft, vlees werd, het is een wonder van genade; *wij zien het, maar doorgronden het niet*. Van zo groot belang achtte Johannes deze Waarheid, dat hij haar tot kenmerk maakte: *Elke geest die niet belijdt, dat Jezus Christus in het vlees gekomen is, die is uit God niet*.

Voor de aller-moeilijkste vraagstukken wordt het denkend verstand hier geplaatst. Hoe kan Een, die God is, mens zijn? Hoe kan de “Heilige” vlees worden? Wij kunnen hier slechts benaderen. Hier vooral zal aan de rede, die de diepten Gods wil doorgronden, het zwijgen moeten worden opgelegd. Elke consequentietrekkerij is hier gevaarlijk, evenals bij het vraagstuk van Gods eeuwige verkiezing.

Toch dient hier gewaarschuwd te worden voor dwalingen, die in deze mogelijk zijn en de hele leer van de zaligheid zou ondermijnen. Doet men tekort aan ‘s Heeren waarachtige Goddelijke natuur, dan vervalt de verlossing, die geen schepsel vermocht teweeg te brengen, dan ontnemt men Hem de eer, die Hem toekomt. Doet men tekort aan zijn ware menselijke natuur, dan maakt men Zijn Middelaarambt onmogelijk, dan beledigt men zijn liefde, die in onze menselijke natuur nederdaalde.

Wanneer men, ook maar enigszins, de Heere Jezus toeschrijft enige, de minste, zondige beweging of neiging, waarvoor Hij, voor Zijn eigen persoon, verantwoordelijk ware, die Hij in Zich had laten opkomen, die een deel zou hebben uitgemaakt van Zijn zielsleven, dan haalt men een streep door zijn genoegdoening. De Heilige God kan geen gerechtigheid, geuite betaling aannemen, waaraan ook het allerminste ontbreekt. Een mens, zelf een zondaar zijnde, kan niet voor andere betalen.

Maar opnieuw, blijft er ook maar het geringste over van het oordeel Gods over de zonde, dat Hij niet zou hebben gedragen, dan is de schuld niet afgeboet. Heeft Hij niet al onze zwakheden, noden, verzoeken en ellenden gekend, dan is Hij niet meer de barmhartige Hogepriester, Die medelijden kan hebben met onze zwakheden. Dan wordt Hij een ongenaakbare schijngestalte, die hoog boven ons zweeft, en hebben de Rooms en terecht weer andere middelaars gezocht om tot de Christus te geraken.

Het eerste en derde gevaar worden in de orthodoxe Christenheid ten zeerste beseft; uit vrees daarvoor is men geneigd het tweede en vierde gevaar minder te achten. En hij, die met zijn orthodoxie wil pronken, en geen nood heeft in zijn door en door vleselijke toestand, zal zeker in het tweede en vierde gevaar omkomen, en zich laten vangen in de strikken van de Antichrist.

Kohlbrugge was niet daarvoor bevreesd, in het oog van letterknechten de schijn van een ketter te hebben, maar wel daarvoor, aan de volle, heerlijke rijkdom van de Schrift tekort te doen en daarvan iets te onthouden aan arme zielen, die de troost van de Waarheid van node hadden. Zo zag hij ook het tweede en vierde gevaar duidelijk en heeft ten volle tot zijn recht doen komen, dat het Woord “vlees” werd.

Geen wonder, dat deze wijze van voorstellen veelvuldig is bestreden, ten dele door misverstand, ten dele door miskenning van de Waarheid zelf.

Dr. van Lonkhuijzen heeft zich ook onder de bestrijders geschaard. Natuurlijk heeft hem ook hier weer parten gespeeld het misverstand, waardoor hij meent, dat

Kohlbrugge de mens in zijn stand laat opgaan. Volgens hem zou “vlees zijn” hetzelfde bij Kohlbrugge betekenen als “zondaar” zijn, terwijl er uitdrukkelijk staat in de woorden die hij zelf uit de uitlegging van Rom. 7 aanhaalt, dat “vlees zijn” gelijk is aan “zonde zijn.” (Van Lonkhuijzen blz. 418.)

Op grond van dit misverstand beschuldigt nu Van Lonkhuijzen Kohlbrugge, dat deze ook de Christus in onze zonde zou hebben ingewikkeld. Naar Kohlbrugge's voorstelling wordt de zonde niet op maar in Christus gelegd. “Zó woedt de zonde in Hem, in Zijn vlees uit. Zó zijn wij in Hem uit het element van zonde, ongeloof, Sichstrauben” (zich verzetten) des vleses ingezet in het element van heiligheid, geloof en goede werken. Men gevoelt, het is alles klaar en eenvoudig.” (blz. 427, 428)

Zó eenvoudig is dat alles nog niet. Wat bedoelt toch Van Lonkhuijzen met uitdrukkingen als iemand in onze zonde inwikkelen”, of dat onze zonde niet op, maar in Christus gelegd” zou zijn, welke beide uitdrukkingen door hem aan Kohlbrugge slechts zijn toegedicht?

Bergen van misverstand zijn er in deze uit de weg te ruimen.

Waar is het bij Kohlbrugge om te doen? Ik moet een mens hebben, die met mij gevoelen kan, die jegens mij barmhartig zijn kan, die ondervonden heeft wat ik heb ondervonden, om door de toorn Gods heen te komen; die deze vreselijke toorn kent, en hem in zijn binnenste heeft gevoeld, zoals ik en mijn broeders. En nochtans moet hij zó rechtvaardig zijn, dat hij niet een enkele zonde heeft gedaan, anders moet hij voor zijn eigen zonde en schuld betalen, en ik ben verloren! Waar is hij, die in mijn vlees komt, die met mij gevoelt, die met al mijn lijden en met mijn nood medelijden heeft, die doorgebroken is door de toorn heen, en rein staat voor God? Waar is hij, die voor mij betaalt, en mijn onmetelijke schuld op zich neemt? Wiens betaling eeuwig geldt voor God, een eeuwig geldende genoegdoening is? (“een onderwijzing” blz. 18) Zonde, schuld en straf moeten weggenomen, verzoend, uitgedelgd, gedragen zijn. Dat kan alleen geschieden door iemand, die in het vlees komt, dat is, die in onze van God afgekomen toestand is en nochtans voor zichzelf van geen zonde weet, geen schuld gemaakt, geen straf verdiend heeft.” (Vragen en antwoorden tot opheldering en bevestiging van de Heidelbergse Catechismus bij Vr. 12.)

En hoe wordt aan deze behoefte beantwoord? In de “Lehre des heils” zegt Kohlbrugge: Wij zijn vlees, dat is: niet Geest, dus: geheel van God ontledigd, de duivel en de dood toegevallen. In zulke toestand wandelde de Heere hier voor ons, en was toch in zover niet hetgeen wij waren, als Hij het voor ons deed, Hij echter op zichzelf de Heere in de hemel was.” (Vr. 186 - antwoord op de vraag naar de betekenis van de vleeswording.)

Wil men nader weten, wat er ook bedoeld werd? Wij nemen de preek over Lucas 3: 21, 22, blz. 12, 13 (IIIe Twaalfstal).

„Ach! slaat eens een blik in het hart Gods; dat was God welgevallig, dat Zijn heilig Kind Zich met het volk, met ons had gelijkgesteld, dat Hij Zich diezelfde Raad had onderworpen, welke zich het volk onderwierp, dat Hij Zich in niets van de overigen had willen bijzonderen, dat Hij - niet als zondaar, want dat was Hij niet, - niet met zonden. - Want die had Hij niet, - maar wat meer zegt, *als zonde* voor ons uit het water van de Doop had willen te voorschijn komen, - en dáár staan gelijk ieder ander mens. Ja, dat was de Vader welgevallig, dat Hij hoewel Zoon, in niets onderscheiden had willen wezen van de armen en ellendigen, ja, van het hele volk, dat zich als kinderen Abrahams en als het volk liet verdrinken om als niet-kind en niet-volk weer boven te komen en met niets meer in de hand, opdat het van alles ontledigd en ont-

bloot, voortaan alleen bedekt ware met de genade van de eeuwige “Ontfermers.” Hierop volgt, dat de Heere Zich in die gemeenschap van verlorene broeders heeft ingeworpen, wier vlees en bloed Hij geheel deelachtig is geworden, om in het geheel niets meer te zijn dan zij.”

Waar Van Lonkhuijzen alleen de laatstgenoemde woorden aanhaalt (blz. 419), had hij op het voorafgaande wel mogen letten, vooral op hetgeen daar gezegd wordt: Niet, als zondaar, - want dat was Hij niet. - Niet met zonden, -want die had Hij niet, - maar *als zonde*.”

Alle plaatsen kunnen we hier niet aanhalen. (Zie voor enkele aanhalingen Aantekening 11.) Nergens blijkt de verkeerde stelling, dat de zonde niet op, maar in Christus is gelegd. Maar dit is zeker, dat er verschillende wijzen zijn om de toerekening van de zonde aan Christus voor te stellen. Men heeft het soms al te uitwendig, al te willekeurig gedaan, zodat men de aanstoot van de tegenstanders van de genoegdoening enigermate kan begrijpen. Wij moeten dit vasthouden, dat Hij de nood over de zonde en de toorn Gods tot in het binnenste van Zijn ziel

heeft gevoeld, dat Hij Zich als hét ware met ons heelt vereenzelvigd. Werkelijk, er is geen gebed met sterk geroep en tranen tot God, er is geen doodsangst, er is geen roepen uit de diepte, zoals in de aangehaalde Psalmen (40: 2, 3, 13 en 69: 6) en zoveel andere voorkomt, waar niet de zondesmart in het vlees ervaren wordt, waar niet gevoeld en gesmaakt wordt, wat eigenlijk wortel en bron van de zonde is, voornamelijk deze zonde, dat men God niet kan geloven op Zijn Woord, en de Wet niet haar recht kan laten wedervaren. Maar juist daarom was Christus vrij van elke zonde, opdat Hij schuldeloos in onze plaats onze zonden zou kunnen dragen en daarvoor boeten in ons vlees.,Op deze wijze is onze zonde in Zijn vlees veroordeeld, hoewel Hij nooit zonde gehad of gekend heeft.” (Schriftverkl. 1898 blz. 207, 208) Van Lonkhuijzen 416.

Hoe de Heere als een Heilige ontvangen en geboren werd, en toch al onze schuld droeg, ook die waarin wij ontvangen en geboren zijn, wordt kort uiteengezet in de toelichting van Heidelberse Catechismus Vr. 36 (Vragen en antwoorden ter bevestiging):

Bewijs mij dat uit de Heilige Schrift?

“Lucas 2: 22 lezen wij: En als de dagen harer reiniging vervuld waren, naar de Wet van. Mozes. Dit heeft zowel betrekking op de moeder als op het kind, en niet op de moeder alleen. Naar de Wet maakte het kind de moeder onrein, omdat het ontvangen en geboren werd als een kind, dat aan de verdoemenis onderworpen was. Daar nu onze Heere van de Heilige Geest ontvangen was en als het “Heilige” geboren werd, behoeften Maria en het kind de reiniging niet, dan voor zoverre onze Heere van Zijn geboorte af al onder de Wet gesteld werd, om de ongerechtigheid te dragen, waarin wij ontvangen en geboren worden.”

Deze gedachten vinden wij nader uitgedrukt in een preek over Lucas 2: 22-24 (Xe Twaalfstal) uit het jaar 1849, waarvan door Van Lonkhuijzen een paar plaatsen buiten haar verband zijn aangehaald, en die wij daarom in haar geheel in het kort hier trachten weer te geven.

“Om voor God in waarheid te belijden, dat wij zondaars zijn, is het niet genoeg dat wij met allerlei zondige daden,komen, maar het is nodig, dat wij in de grond afdalen, waaruit die zondige daden, woorden en gedachten komen, en dan vinden wij ons inwendige “Ik”, en dan moeten wij ons niet vleien, als hadden wij van onszelf nog een beter “Ik,, maar wij moeten erkennen, dat wij in de grond bedorven zijn, en wel van

onze geboorte af. Hij, die dat werkelijk erkent, ziet nu in het dierbare Evangelie, dat onze Heere van Zijn jeugd aan, in onze plaats niet alleen onze dadelijke zonden, maar ook de ongerechtigheid van ons geboorte heeft willen dragen en wegnemen.” (blz. 35) Volgens de Wet was de kraamvrouw onrein en een gruwel, vanwege het bloed en vanwege het kind; het kind bleef met de moeder onrein zeven dagen. Elke moeder had voor de verdoemenis ontvangen en haar kind was een kind van de dood. De Wet is wel *in Christus* afgeschaft, maar wat de Geest daarmee aanduidde, is gebleven: wij zijn, van onze geboorte af aan, dood, kinderen van de verdoemenis en van de dood, wij hebben door onze geboorte onze moeders onrein gemaakt.” (blz. 7.)

“... zo bevinden wij ons dan bij onze geboorte in een verschrikkelijke toestand voor God, en liggen wij midden in de dood en de verdoemenis en blijven daarin eeuwig, tenzij dat wij opnieuw geboren worden; alleen dan is deze toestand, door de genade van Christus en door het geloof, voor Gods ogen bedekt, hoewel deze toestand er nog wel is, en in ons een bron en giftige wortel is van al ongerechtigheid en zonde. Maar hij wordt ons niet meer toegerekend, omdat onze dierbare Heiland, in onze plaats, deze toestand op Zich heeft willen nemen.” (blz. 8.)

“... Het woord harer (reiniging) staat in het meervoud. Het ziet op het kind. Want niet de man was onrein, maar de moeder en het kind. Hier zien wij, hoe het Kindeke Jezus alles, in onze plaats, heeft willen zijn. Want op zichzelf beschouwd was Maria door de ontvangenis en geboorte van Jezus niet onrein voor God geworden; haar Kind was het Heilige, hetwelk *Gods Zoon* zou genaamd worden. Hij kon niet zeggen: “Zie, ik ben in ongerechtigheid geboren, en in zonden heeft mij mijn moeder ontvangen.” Wij hebben dus hier een heilige moeder en een heilig Kind; een heilige moeder, omdat zij niet onder wet ontving en baarde, maar onder genade, en een heilig Kind, omdat Hij van Zijn moeder geen dood en verdoemenis erft, maar uit de moeder komt als een Overwinnaar van de dood en uitdeler van alle zegen.”

“En nochtans moet deze heilige moeder geheiligd worden, en dit heilige Kind met haar.” Het heilige Kind Jezus wil met Zijn reine moeder voor God staan, alsof, tengevolge van Zijn geboorte, Gods toorn en verdoemenis op Zijn moeder lag, al was zij met Hem en door Hem een gruwel voor God. (blz. 9, 10.)

“Laten wij het ter harte nemen, dat het Code behaagd heeft, Zijn geliefden, enige Zoon, Zijn heilig Kind, ons zo in alle dingen gelijk te willen maken, opdat niets uitgezonderd ware, waarin wij Hem niet tot een Borg en Plaatsbekleder zou hebben.”

“Het behaagt God, dat Zijn heilig Kind Jezus Zich, met de moeder, van de geboorte af aan, onder de Wet stelt, Zich onder dezelve buigt en verootmoedigt, en zo al gerechtigheid vervult.”

“Welk een machtige troost voor een iegelijk onzer, die tot de wortel van Zijn bedorvenheid doordringt. Want hieruit zien wij, hoe onze dierbare Heiland deze wortel als het ware uit ons uit en in Zich heeft opgenomen.” (blz. 14)

“Zo heeft Hij in elk opzicht de persoon van de zondaars op Zich willen nemen, omdat Hij niet alleen al onze zonden, die wij met gedachten, woorden en werken, in de loop van ons leven hebben begaan of zullen begaan, heeft willen dragen en op Zich nemen, maar ook de zonde waarin wij ontvangen en geboren zijn, en uit welke al overige zonden als uit een onreine bron voortkomen, en die men gewoonlijk erfzonde noemt. Deze erfzonde is de toestand van de dood en van de verdoemenis, waarin wij al geboren worden, de toestand, dat wij zonder God, zonder ons leven worden geboren.” (blz. 15)

“Wanneer wij nu tot de belijdenis gekomen zijn: Ik ben van mijn geboorte af aan geheel zonde,... dan word en wij goedsmoeds als wij ontwaren, dat het heilige Kind Jezus Zich in onze geboorte heeft ingeworpen, en ons vlees en bloed heeft willen

aannemen, hetwelk geheel en al zonde is,... alhoewel Hij onschuldig, heilig en onbevlekt was; zo heeft Hij dan ook de zonde van ons geboorte gedragen, Is daarin geweest in onze plaats, opdat Hij ons door zijn onschuld en heiligheid een andere geboorte zou meedelen, de geboorte uit God. Naar zulk een geboorte uit Hem wil God thans alleen zijn kinderen kennen, en plant in hen een wortel van de heiligheid, door de Geest Zijns Zo ons, welke wortel voor de andere een dodende werking heeft, en alhoewel de gelovigen nog zuchten, vanwege de verdorvenheid, welke zij van de geboorte af aan bij zich gewaar worden, zo moeten zij daarvan verzekerd zijn, dat God dezelve in hen laat overig blijven, opdat zij des te meer zou vervuld zijn van de genade Christus, welke deze verdorvenheid van hen af en op Zich genomen heeft.” (blz. 15, 16)

In deze preek is een plaats, die wij gespatieerd hebben, en die, uit haar verband gescheurd, de indruk zou geven al was er zonde *in* Christus geweest, als had ze een bestanddeel van Zijn zielsleven uitgemaakt. Van Lonkhuijzen haalt ze dan ook werkelijk zonder haar verband aan (blz. 416). Wie het echter in zijn geheel leest, die ziet, dat hier van niets anders sprake kan zijn, dan van het plaatsvervangend dragen van ons zonde, ook van de erfzonde, het zich als borg daarmee vereenzelvigen. Daarom staat er ook bij als het ware.”

Trouwens, had Hij die wortel letterlijk in Zich opgenomen, dan moest die ook uit ons uit zijn, terwijl uitdrukkelijk gezegd wordt, dat die wortel in ons blijft, maar slechts genadig bedekt wordt. Duidelijk is het ook wat dat “in Zich opnemen” betekent in de preek over Rom. 6; 6a (IVe Twaalfstal blz. 17): “Aan het kruis op Golgotha hingen immers geen twee mensen, maar één Mens, de Mens in onze plaats... Deze rechtvaardige voor onrechtvaardige, heeft onze oude mens in Zich opgenomen, en heeft Zich met dezelve in onze plaats aan het kruis laten nagelen; dit zal dan opnieuw zoveel zeggen als. Hij heeft onze zonden op Zich genomen, al onze ongerechtigheden.”

Zó moeten wij dat “in Zich op nemen” ook elders verstaan. (Zie Aantekening 12.)

Waar dus hier de uitdrukkingen “in Zich opnemen” en “op Zich nemen” uitdrukkelijk gelijkgesteld worden, zien wij des te meer, hoe onjuist het is wanneer Dr. van Lonkhuijzen een tegenstelling daartussen maakt en zegt: “Naar de voorstelling van Kohlbrugge wordt de zonde niet *op* maar *in* Christus gelegd.”

Geen enkele van de aangehaalde plaatsen bewijst die beschuldiging, zoals wij gezien hebben; men behoort ze slechts in het verband na te gaan. Tenzij dan, dat men aanstoot neemt daaraan, dat onze Heere tot in het diepste van Zijn binnenste geleden heeft onder onze zonde en ze heeft willen voelen, als had Hij ze Zelf gedaan. Het is toch niet zo oppervlakkig, werktuigelijk daarbij toegegaan. Of waarom staat er Rom. 8: 3, *dat de zonde in het vlees is veroordeeld*, en 1 Petr. 2: 24: *Die Zelf onze zonden in Zijn lichaam gedragen heeft op het hout*? Dat innerlijke, dat Hij Zich met ons als het ware wilde vereenzelvigd zien, is door de oude en in navolging van hen ook door Kohlbrugge uitgedrukt in de dikwijls voorkomende spreekwijze, dat de Heere de persoon van de zondaars heeft gedragen.

Ook dit heeft echter aanleiding gegeven tot een misverstand niet alleen, maar tot een zware beschuldiging. Dr. van Lonkhuijzen schrijft blz. 429: “Wij zagen dan ook hoe Kohlbrugge er metterdaad toe komt en het herhaaldelijk uitsprekt, dat Christus onze persoon heeft aangenomen, in de persoon van de zondaars ingegaan is. In de een menselijke natuur is Hij, naar Kohlbrugge’s voorstelling, enerzijds een heilige persoon, anderzijds een persoon die vlees geworden is, het Sich sträuben” des vleses in volle mate heeft gevoeld, alleen niet aan die zonde heeft toegegeven.”

Men moet zich echter hier daaraan herinneren, dat het woord “persoon” oudtijds nog

een andere betekenis had dan tegenwoordig. “Persona” betekent in het Latijn het masker, dat de oude toneelspelers droegen, wanneer zij iemand voorstelden. Iemands “persoon” op zich nemen, of daarin verkeren, betekent daarom in de taal van de oude zoveel als: iemands rol spelen, in zijde plaats treden, hem vertegenwoordigen. Zó komt het meer dan eens bij Calvijn voor (Inst. II, 12, 3. Comm. Gal. 2: 20) en Dr. van Lonkhuijzen weet bij Calvijn de juiste verklaring te geven (blz. 433); waarom zich nu niet afgevraagd, of men zulke woorden niet bij Luther en Kohlbrugge zo moet uitleggen? Men behoeft het toch maar eens even in te denken. Geven uitdrukkingen als: “onze persoon”, of “de persoon van de zondaars” aannemen, een verstaanbare zin, wanneer het woord “persoon” in de tegenwoordige betekenis gebruikt wordt, nl. als een “ik”, een wezen, dat op zichzelf staat, leeft, denkt, een individu? Dan kan men wel spreken van “mijn”, “uw” of “zijn” persoon, ook wel van een zondig persoon, maar nooit van onze persoon, of “van de persoon des zondaars.” Als Kohlbrugge ooit het Nestoriaansche gevoelen had willen uitspreken, hetwelk Dr. van Lonkhuijzen hem toedicht, dat onze Heere werkelijk verschillende personen zou gehad hebben, dan had hij zich aldus uitgedrukt. “Hij droeg niet alleen een heilig Persoon, maar ook een zondig persoon in zich”, of: “een persoon zoals wij.” Daarentegen laten zich de woorden. “Hij droeg onze persoon”, of: “de persoon van de zondaars” niet anders verklaren dan. Hij nam onze rol op Zich, Hij vertegenwoordigde ons. De beschuldiging van Nestoriaansche ketterij is volkomen ongegrond. Zo is het aan al plaatsen, waar die uitdrukking voorkomt (zie Aantekening 13).

Hoe de Heere Jezus geheel en al onze plaats heeft ingenomen en al onze ellende, onze vloek en dood van het begin af heeft gedragen, is nog op één plaats op bijzondere wijze uitgedrukt. Het is de bekende aanhaling uit Mattheüs I S. 91, waarover zeer velen gevallen zijn en die menigmaal stof tot allerlei beschuldigingen heeft gegeven: “Indien het waar is, dat het Woord “vlees” werd, dan hebben wij hier het getuigenis, hoe het vlees geworden is: Vlees van vlees geboren; niet van een vleselijk reine geboorte, om quasi-erfzonde te bedekken, maar vlees zoals wij zijn, namelijk: niet-Geest”, maar van God geheel en al verstoken en ontledigd, uit de heerlijkheid Gods weg, begrepen in dezelfde verdoemenis, of eeuwige dood en vloek, waarin ook wij zijn van onze geboorte af; overgegeven aan dengene, die het geweld dezes doods heeft, gelijk wij van huis uit. Zó is Hij voor ons geboren van een vrouw, en in dit ons wezen, met al menselijke affecten, begeerten en behoeften, “zonde” voor ons gemaakt, was Hij hier in gelijkheid van een vlees van zonde in onze plaats.”

Wat moet toch in deze plaats ketters zijn? De woorden niet van vleselijk reine geboorte om quasi-erfzonde te bedekken? Die zijn gericht tegen de Pythagoreesche, stoffelijke, monnikachtige opvatting van zonde en reinheid, zoals Kohlbrugge later uitdrukkelijk bij zijn toelichting aan de Kerkeraad van de Evangelisch-Gereformeerde Gemeente van Elberfeld heeft aangetoond. Of is dit verkeerd, dat Hij van God ontledigd is geweest, uit de heerlijkheid Gods wèg, begrepen in dezelfde verdoemenis of eeuwige vloek en dood, waarin ook wij zijn van de geboorte af? Als dat verkeerd moet zijn, dan zijn wij allen verloren. Want dan is onze vloek niet voor ons gedragen. Of, was Hij niet overgegeven aan al macht, aan al verwoede aanvallen van de Satan? En is niet juist dit het heerlijke, dat Hij te midden daarvan is blijven staan? Of wil men het soms verkeerd vinden, dat Hem menselijke aandoeningen, begeerten, en behoeften worden toegeschreven? Daarin zonde te zien is niet Christelijk maar Boedhistisch. Eindelijk *dat Hij tot zonde is gemaakt*, dat Hij was in gelijkheid van het vlees der zonde, is volgens 2 Cor. 5: 21 en Rom. 8: 2. Wie zich daaraan wil stoten, stote zich

aan Paulus.

Dezelfde Krummacher, die in de *Palmblätter*” zo tegen deze plaats te velde getrokken was, moest zich dan ook na de toelichting door Kohlbrugge gegeven tevreden stellen, en allerminst was op zijn plaats het beroep op Krummacher door de heren, die indertijd geprotesteerd hebben tegen de benoeming van Kohlbrugge als erelid van “de vereniging de Vrienden der Waarheid.” (Zie Open brief aan het Hoofdbestuur van de vereniging Vrienden van de Waarheid”, 1859, Bijlage. Dr. van Lonkhuijzen blz. 318, 429. Brieven blz. 243.)

Al het aangehaalde ziet dus op de stand van Christus als onze Plaatsvervanger, Borg en vertegenwoordiger, en vat dat op naar zijn innerlijke, diepe, troostrijke betekenis.

Maar er is nog meer. Kwam de vloek, de dood, het oordeel over Hem, was Hij geheel van God verlaten, in onze van God afgekomen toestand, moest het zich dan niet ook aan Hem doen gevoelen, wat de uitwerking is daarvan? Moest die toestand, die bij ons de oorzaak is van al onze zonden, ook niet bij Hem die uitwerking hebben, dat Hij zondigde, dat er uit Zijn zielsleven zondige, onreine begeerten, neigingen en ten slotte daden te voorschijn kwamen?

Gewoonlijk is men om deze vraag heengelopen de meeste Godgeleerden hebben de moeilijkheid ontweken door de bewering, dat de Heilige Geest de vrucht in Maria zou bewaard hebben voor het overvloeien van de erfzonde. Die uitweg staat echter alleen open voor hem, die de zonde als iets stoffelijks, iets zelfstandigs opvat, waarvan de Gereformeerden terecht teruggekomen zijn. Verklaart men echter de zonde als een beweging van alle krachten en gaven van de ziel van God af, tegen Zijn gebod in; verklaart men ze juist uit het verschrikkelijke oordeel, waarbij God Zich van de mens geheel heeft teruggetrokken, dan blijft het vraagstuk als een schrikwekkende afgrond vóór ons staan, en dan begint men er eerst iets van te beseffen, welk een strijd, welk een nood dat voor de Heere geweest is, Zijn hele leven lang.

Kohlbrugge's oog is voor dat vraagstuk geopend geweest, en hij heeft het behandeld, niet met dogmatische spitsvondigheden, maar zó, dat hij Gods Woord tot zijn recht deed komen. Hij had ook aan zich het vreselijke van Gods oordeel ondervonden. Hij wist van de ontzaglijke strijd om Gods wil te doen, te midden van ellende en onmogelijkheid. Zó voelde hij er iets van, wat het voor de Heere geweest moet zijn.

In een van zijn preken over Hebr. 1 (vers 46) zegt hij, dat de Heere daarom minder was dan de engelen, omdat de engelen niets in de weg hadden om Gods wil te doen: Hem liet de Vader alles in de weg zijn. De engelen volvoeren Gods bevel als de bliksem, - Hij onder roeping en tranen, omdat Hij in de persoon van de zondaars was en als zodanig door het wereldlijk en geestelijk gericht werd behandeld.” (S. 32. 1e druk 29.)

Overigens zegt Kohlbrugge even tevoren, “dat men dit niet moet verstaan, al was de Heere “moreel” minder voortreffelijk geweest dan de engelen. Zó beschouwd is de voortreffelijkheid van de engelen tegen de Zijne, als van een straatsteen tegen een diamant.” Voorts zegt Kohlbrugge in zijn preek over Hebr. 5: 8, 9, (Ve Twaalfstal, blz. 10, 11): Want de Apostel geeft het, ons hier te verstaan, dat, daar het ons onmogelijk was, om Gode de gehoorzaamheid weer te brengen, welke wij aan God schuldig waren, Christus in onze plaats, als priester voor ons, in deze verschrikkelijke toestand van de onmogelijkheid om de wil Gods te doen, omdat wij Gods wil niet eens kennen, heeft willen zijn, en dat, nochtans de wil Gods zo door Hem gedaan is, ja, de gehoorzaamheid Gode zo wedergebracht is geworden.”²

² Van Lonkhuijzen (blz. 410) spreekt hier van *privatio actiosa*: aan Hem stuit echter juist al werking van de *privatio* af.

Nog nader vóór het vraagstuk plaatsen ons de woorden uit de preek over Joh. 1: 14 (Im Anfang war das Wort.” S. 75, 76):

“Heilig, omdat Hij het Woord was, werd Hij als zulk een Woord heilig door de maagd ontvangen, heilig geboren, en kwam toch in de wereld om te wandelen in de persoon van de zondaars. Het Woord kwam voort uit een massa en kwam in een massa van een bovenmate zondig vlees. Het Woord werd vlees, kwam als vlees onder de Wet, werd zonde en vloek voor ons. Hij bleef het Woord, en toch was er voor de Wet niets zo zondig, zo ellendig en krachteloos als juist dat Woord; want de Heere wierp de zonde van ons al op Hem. Als vlees was Hij overgegeven aan dezelfde verdoemenis, dezelfde krachteloosheid, dezelfde onbekwaamheid om Gods wil te doen, als wij; gelijk Hij ook betuigt heeft in de dagen Zijns vleses: van Mijzelf kan Ik niets doen.

Vlees betekent hier niet dat vergankelijke, dat ons aan de beenderen kleeft; vlees betekent *een mens met lichaam en ziel*, die echter leeft in een van God, zijn leven, geheel afgekomen toestand, en die zich geheel onbekwaam gemaakt heeft om Gods wil te doen, die dus de eeuwige dood te verwachten heeft. Zulk een vlees is voor God vervloekt, is z o n d e in Gods heilige ogen, en gelijk het verdorven is, kan het uit zichzelf niets anders dan alles bederven, ook het goede, dat het nog onder de handen krijgt. Zulk een vlees werd het Woord, en stel het u voor zo zondig, zo ellendig, zo afschuwelijk voor de Wet als gij maar wilt, zo zeg ik het luid: Zulk een vlees werd het Woord. Toch is het gebleven het Woord, toch is het gebleven het onschuldige en onbevleete Lam. Wat het werd, werd het om onzentwil, in onze plaats, werd het, omdat de Vader het zo wilde; tot onze verlossing.”

“Dat is echter de zonde des vleses en de bron van al zonde: Het vlees kan niets meer voor God en wij ook niets meer voor God, dat zou beantwoorden aan zijn eeuwige Wet.”

“Zulk een vlees werd het Woord, omhangen met al onze zwakheid. Zo was het Woord, toen het vlees werd en niets meer. Het werd tot gruis vermalen, het was niets meer dan zonde, dan zwakheid en vloek, en het was toch gehouden, om de Wet volkomen te vervullen, in al woorden van de Wet te blijven. En het Woord heeft het volbracht, hoewel Het niets was, hoewel Het zonde en vloek was, Het heeft de last van Gods toorn gedragen, Het heeft de eeuwige dood als vlees doorstaan, Het heeft de genoegdoening, de verzoening, de eeuwige gerechtigheid aangebracht. Het heeft de wil Gods volkomen gedaan. Door welke kracht? Door geen kracht. Het was het Woord, en hoewel het vlees was geworden, hield het zich daaraan: Ik ben het Woord; door Mij, het Woord, geschiedt het.” Het Woord hield Zich aan het Woord, zó, heeft Het overwonnen.”

Wij merken hier voorlopig op, dat Kohlbrugge’s bedoeling is, het woord vlees” in de tekst tot zijn volledig recht te doen komen, ons te doen gevoelen al het verschrikkelijke, al het ontzettende wat er in de toestand ligt, waarin het vlees verkeert, en wat daaruit voortkomt. En wat de woorden aangaat: “stel het u voor zo zondig, zo ellendig, zo afschuwelijk voor de Wet als gij maar wilt, zo zeg ik het luide: zulk een vlees werd het Woord”, zo hebben wij niet te denken, dat hier Christus Zelf zondig wordt genoemd. Uitdrukkelijk zegt Kohlbrugge: “Hij bleef het onschuldige, onbevleete Lam.”

De verklaring vinden wij op de voorgaande bladzijde, waar ongeveer hetzelfde gezegd wordt: “Er was voor de Wet niets zo ellendig, zo zondig, zo krachteloos als Hij”; daar wordt er aan toegevoegd: “Want de Heere wierp de zonde van ons al op Hem.” Het is hier de zaak, hoe de Heere, staande in onze plaats, door de Wet moest beoordeeld worden. (Zie 2 Cor. 5: 21.)

Het verdere, dat hier behandeld moet worden, stellen wij uit totdat wij hier ook de andere, soortgelijke uitspraken onder de ogen hebben gehad.

Ene korte aanhaling hebben wij in de preek over 2 Joh.: 9b (VIIIe Twaalfstal blz. 16): “Maar toen wij van God afvielen, werden wij vlees, een vlees welks bestaan, hoeveel te meer welks denken en handelen ten enenmale boos is en zonde tegen de eeuwige Geest. In zulk vlees nu kwam Hij, Die heilig en onschuldig is en was, Die geen zonde gekend heeft - in zulk vlees heeft Hij desniettemin door eeuwige Geest ons in alle dingen tot God wedergebracht”

En vooral deze uitspraak in de preek over 2 Joh. 9 (VIIIe Twaalfstal blz. 12 v.v.): “Onder ‘vlees’ wordt verstaan de mens geheel en al, zoals hij door zijn moedwillige ongehoorzaamheid, door verleiding van de duivel, uit het Woord Gods uitgevallen is, nadat hij Gods gebod overtreden had en zo van God, Die zijn leven was, geheel vervreemd is geworden, en nu daarheen gaat als zonde, beladen met de vloek, het eigendom geworden van hem, die het geweld van de dood heeft, geheel buiten staat God te behagen of Zijn Wet te vervullen en zich te midden van alle tegenstand aan God te houden, prijsgegeven aan elke invloed van al zichtbare en onzichtbare machten, welke tegen de levende God strijden. Dat Jezus in zulk een vlees gekomen is, erkennen en beleden de veel verleiders niet. En gij mijn geliefden, hebt naar aanduiding van het Woord Gods het kenteken, wie de verleider en antichrist is; te weten, die dat niet belijdt.

“Vlees” heet ook bij God *zonde en zijn inwendig bestaan*, zijn streven en doen wordt ook door God niet de naam van zonde bestempeld. Dat Jezus in zulk een vlees gekomen is, betuigt de Apostel ook waar hij schrijft: 2 Cor. 5: 21; Gal. 3: 13; Hebr. 2: 17, 18. Gewezen wordt op Psalm 40:13 (cf. vers 79) en Psalm 41: 5 (cf. vers 10) Psalm 69: 6 (cf. vers 10).

Maar het Woord Gods is tweesnijdend. Degenen dus, die daarin een oorzaak mochten menen te vinden voor het vlees, hetwelk de ketterij liefheeft teneinde aan de ondeugd de teugel te kunnen vieren, hun worde het daarom voor gehouden, dat Jezus echter geen *zondaar* is geweest. Want Hij werd door de werking van de Heilige Geest en de over schaduw van de Allerhoogsten uit de maagd Maria geboren, en daarom door de engel Gabriël dat Heilige” genaamd. En de Vader betuigt van Hem: Deze is Mijn Zoon, Mijn geliefde, in Denwelke Ik Mijn welbehagen heb. 2 Cor. 5: 21; Hebr. 4:15; 1 Petrus 2: 22.

Maar hierin ligt toch een tegenstrijdigheid, zal menigeen denken.

Daarop antwoord ik: Blijft dan een koning niet een koning, wanneer hij zich in een armoedige woning begeeft, in het uiterlijke aan de armen en ellendigen onderdaan gelijk? Is hij daar niet waarachtig arm en ellendig voor de ellendige? Is echter deze armoede en ellende voor hem niet iets vreemds? Is hij nu daarom arm en ellendig in zichzelf, of is en blijft hij echter niet de machtige en grote koning? - En wanneer hij nu met de ellendige middelen, die voorhanden zijn, door zijn wijsheid alles weer zo herstelt, dat alles, waar hij de hand aan slaat, van het begin tot het einde toe, goed gelukt, niettegenstaande hem ieder ding onder de hand schijnt afgebroken te worden; - zal het dan niet openbaar worden, dat hij werkelijk arm en ellendig voor de armen en ellendigen is geweest, en dat hij nochtans geheel en al groot van goedheid gebleven is, én alles zonder fout weer hersteld heeft?

Nu, zodanig was onze grote Koning; heilig van Zijn ontvangen en geboorte af aan heeft Hij volstrekt geen zonde gekend; zo deed Hij alles zonder zonde, zo bleef Hij overwinnaar in elke verzoeking zonder zonde, zo stelde Hij alles zonder zonde weer in het recht, en zo is en was Hij nochtans een in het vlees Gekomene.

De hele toestand, waarin de Heere Zich bevond, was onze toestand; Hem was dezelve vreemd, en moest Hem vreemd blijven, niet alleen in zijn hoedanigheid als Gods Zoon, maar ook in zijn hoedanigheid als mens. Onze toestand was het, waarin Hij Zich als onze middelaar en plaatsbekleder, als een schuld en zoenoffer voor ons bevond, en in deze zin staat er Jesaja, 53: 46; 1 Petrus 2: 24.

Zo zijn het dan onze zonden, welke de Heere gevoelt, wanneer Hij daarover in de Psalmen klaagt, onze zonden, welke Hij, als het lam Gods, wegdraagt. Maar deze zonden heeft Hij in Zijn lichaam en in zijn ziel in al haar verschrikkelijke macht gevoeld, en daarbij de rechtvaardige toorn Gods tegen die zonden. En daar Hij de Heilige Gods was, is het voor Hem zoveel te verschrikkelijker geweest die te onder vinden. Maar welke zonden? Waren het de zonden van onkuisheid misschien, van nijd en moord, in één woord, van haat tegen God en de naaste?

Helemaal niet; dat noemen wij zonden, terwijl wij datgene wat dieper ligt, en waaruit alles wat ons in het oog valt, eigenlijk voortspruit, weinig tellen. *Het hele gescheiden-zijn van God, en de volstreckte machteloosheid des vleses* om nochtans aan Gods raad ter zaligheid vast te houden, vast te houden aan Zijn Woord en genadige wil, - dat was het, wat Hij in onze toestand en om onzentwil ondervond, bij het gevoel, dat Hij het op Zich genomen had, God opnieuw te verheerlijken op de aarde, en het werk te voleindigen, dat de Vader Hem gegeven had om te doen.

Daarom lezen wij ook van Hem, *dat Hij in de dagen Zijns vleses gebeden en smekingen tot Dengene, die Hem uit de dood kon verlossen, met sterke roeping en tranen geofferd heeft*. Zó heeft Hij dan het hele dood-zijn van het vlees in Zijn vlees gevoeld, - ten opzichte van God, Die ons leven is, - van Zijn wil, Zijn Woord, Zijn raad. En heeft nochtans, ondanks deze dood, welke Hij, met al wat daaruit voortkomt, *Zijn zonden* noemde, ons het leven uit God, zonder zonde, wedergebracht. En is Hij allen die Hem gehoorzaam zijn een oorzaak van de eeuwige zaligheid geworden.”

Hierbij sluit zich aan een plaats uit de slotpreek bij de Leerredenen over de Profeet Jona (Matth. 12: 40 S. 92 ff.).

In de alinea “alle lijden...” beginnen wij bij de volgende woorden:

“Hij kende Zichzelf als de Tweede Adam, die alle zond, schuld en straf van de eerste Adam op Zich heeft genomen om ze als hoofd van het uitverkoren mensdom te dragen in het lichaam Zijns vleses. Hoewel een rechtvaardig Mens, rechtvaardig naar de geest en geheel gewillig om de wil van de Vader te doen, gevoelde Hij Zich, meer dan iemand van ons dat kan voelen, als een in het vlees Gekomene. Zo voelde Hij Zich niet alleen aan de volle tegenwerking van de duivel en de dood blootgesteld, maar ook aan het hele verzet van het vlees tegen het doen van Gods wil. Hoewel Hij niet Zelf in een vlees der zonde was, was Hij toch voor de zonde, in de gelijkheid van vlees der zonde; en slechts aan dit vlees moest de oude Adam, moest de zonde uitwoeden en teniet gedaan worden, gelijk de Apostel Paulus betuigt (Rom. 8), *dat God in dit vlees, namelijk van Christus, de zonde heeft veroordeeld*. Zulk een verzet van het vlees tegen Gods wil heeft aan onze Heere onuitsprekelijke angst veroorzaakt. De dood van Adam, het afzijn van Adam, het afzijn des vleses van God, lag met al zijn macht, met al zijn werkingen op Hem. Daarom horen wij Hem in de Psalmen klagen: *Laat niet beschaamd worden om Mij, die U zoeken...* (Psalm 69: 6 en Psalm 40: 13).

Waaruit wij besluiten, dat er een machtig verzet was in het vlees, waarin Hij was; tegen het doen van Gods wil. Want wij kunnen dat niet verstaan van zodanige dwaasheid, schuld en zonde, die wij gewoonlijk daarvoor houden, maar van de machtige tegenstand, die Hij in het vlees, waarin Hij voor ons was, heeft waargenomen tegen het doen van de wil van de Vader, welke Hij zo geheel vrijwillig

deed (zie Hebr, 2: 17; 5: 7). Hoe snel moest Hij, Die vóór alle broederen gezalfd was met de Geest van de Heere, daarop komen: ‘Het vlees kan niet anders dan zich verzetten tegen de wil Gods, dat draag Ik voor mijn broederen, het vlees moet in de dood, in het hart van de aarde en met de aarde gelijk gemaakt worden.’

S. 95. “Dat vlees zich verzet tegen de wil van God, komt bij ons uit aangeboren vijandschap tegen God, uit ongehoorzaamheid en ongeloof. Wie het heeft ervaren, die weet, dat niets zozeer de toorn Gods tegen ons moet opwekken, als juist dit verzet tegen Gods allerheiligste wil, in welke alleen onze zaligheid ligt. Jona heeft aan dit vlees toegegeven, en dat doen wij allen. Voor onze dierbare Heiland was de bron van dit verzet vreemd, daar Hij de Heilige Gods was, maar het *verzet zelf* heeft Hij om onzentwil diep gevoeld. Hij alleen heeft dit vlees niet toegegeven, Hij is de wil van de Vader gehoorzaam gebleven tot in de dood, ja, de dood des kruises. Dat is het wat de Apostel Paulus betuigt. *Hij is verzocht geweest in alle dingen als wij, zonder zonde.* Want hoewel Hij in de Psalmen over het verzet van het vlees als over zijn zonde, schuld en dwaasheid klaagt, was dat alles Hem toch niet eigen, maar het was de zonde, schuld en dwaasheid van ons vlees, die op Hem aanliep, toen Hij voor ons in het vlees was. Door eeuwige Geest gaf Hij echter aan zulk verzet in geen dele toe, maar Hij behaalde de overwinning daarover en liet Zijn vlees aan de dood, de vloek en de toorn niet anders over, dan om ook het vlees zelf daarvan te verlossen.”

Eindelijk voegen wij hieraan toe de aanhaling uit de Schriftverklaringen 1897 blz. 241:

“Ja! Hij heeft ons bedorven, ons zwak en tegenstrevend vlees met Zich willen omdragen, hoewel Hij in Zichzelf rein bleef, en onbesmet van al zonde.”

Wat zullen wij tot deze dingen zeggen? Is Kohlbrugge hier te ver gegaan? Heeft hij onze Heere Jezus iets ongerijmds toegeschreven? Wij wijzen er op, hoe Kohlbrugge telkens ten sterkste de nadruk daarop legt, dat de Heere Jezus Zelf rein was, heilig, onbesmet, zonder zonde, geen zondaar.

Dat erkent Van Lonkhuijzen dan ook. (blz. 413 v.v.) Hij deelt ons zelfs (blz. 428) de hoogst belangrijke verklaring mee die Kohlbrugge aflegde, toen hij als lidmaat van de Elberfeldse Evang. Ref. Gemeinde werd opgenomen: dat hij, Kohlbrugge, ‘het vlees, waarin Gods Zoon gekomen is, erkende als de ware, menselijke natuur, zoals wij haar thans deelachtig zijn; maar zo, dat Hij niet slechts zonder alle feitelijke zonde in gedachten, woorden en werken, maar ook volstrekt zonder de geringsten kiem of de meest verborgen beweging van afval van God was. Dat hij dus met de meeste beslistheid elke dwaling verwierp, die hetzij op fijne of op grove wijze de heilige mensheid van onze hoog geloofde Heere zou willen voorstellen als in zonden ontvangen en geboren zoals wij, en dus zijn volle overeenstemming uitsprak met de leer daarover in onze Catechismus en met het woord van de Engels tot Maria: *Daarom ook dat Heilige, dat van u zal geboren worden, Gods Zoon zal genaamd worden.*”

Dr. van Lonkhuijzen echter meent, dat Kohlbrugge toen meer eenheid deed voorkomen dan er in werkelijkheid bestond, dat hij zich wellicht niet helder bewust was van de consequenties van de in dit stuk door hem uitgesproken beginselen.

Volgens hem is Jezus bij Kohlbrugge in de één menselijke natuur enerzijds een heilige Persoon, anderzijds een Persoon die vlees is geworden, het *Sichsträuben*”, het verzet van het vlees in volle mate heeft gekend en gevoeld, alleen niet aan die zonde heeft toegegeven. (blz. 429).

Wij zagen al hoe Van Lonkhuijzen hier Kohlbrugge geheel verkeerd verstaat, hoe met de uitdrukking de “persoon van de zondaars”, geheel iets anders bedoeld is, dan een

zondig persoon.

Ook zó hebben wij het niet op te vatten, dat Kohlbrugge hier onder *vlees* zou hebben verstaan een lager deel van de mens en zijn zielsleven, zijn zinnelijkheid of iets dergelijks, gelijk men dat gewoonlijk daaronder verstaat. Nee, uitdrukkelijk zegt Kohlbrugge het immers in meer dan één van de aangehaalde plaatsen: Onder vlees moet men verstaan de mens geheel en al, met lichaam en ziel, zoals hij uit Gods Woord uitgevallen is, en het is niet het vergankelijke, dat aan de beenderen kleeft.”

Zo zegt hij ook in de “*Bevestigende vragen en antwoorden*” bij Vr. 12: “Iemand, die in vlees komt, dat is, die in onze van God afgekomen toestand is.” (Zó letterlijk volgens de oorspronkelijke Duitse tekst.) Ik behoef slechts te herinneren aan de preken over Rom. 6, hoezeer juist Kohlbrugge tegen deze dwaling is opgekomen. In die zin kan dus de oplossing van de moeilijkheid door Kohlbrugge helemaal niet worden opgevat.

Evenmin kunnen wij deze oplossing aannemen, dat volgens Dr. Kohlbrugge de begeerte, de lust tot het kwaad, geen zonde zou geweest zijn, als men er maar niet aan toegaf.

Uitdrukkelijk erkent Van Lonkhuijzen, dat volgens Kohlbrugge ook de begeerte tot het kwaad al schuldig stelt. Hij haalt daarbij aan de uitlegging over Rom. 7; wij mogen er bijvoegen de hoogst ernstige preek over het Tiende Gebod. (Vle Twaalfstal.) Trouwens, ook de boven aangehaalde verklaring van Kohlbrugge sluit deze oplossing uit. Kohlbrugge ontkende, dat Christus ook de geringste, de meest verborgen neiging tot afval van God zou hebben gehad.

Hoe zullen wij het ons dan moeten voorstellen?

Indien onze Heere Jezus werkelijk ons oordeel gedragen heeft, volledig, geheel en al, zodat alles volbracht is, en er niets af te betalen overbleef, dan moest God Zich ook van Hem terugtrekken, Hem verlaten, zoals de Heere ten volle gevoeld heeft en geuit in Zijn noodkreet op Golgotha; dan moesten ook al werkingen, die uit die toestand voortkomen, zich aan Hem doen gevoelen. Daaruit, uit die van God verlaten toestand, is in laatste instantie de zonde te verklaren. De mens in die toestand heet *vlees*, en zijn bestaan, denken en doen, zoals het uit die toestand voortvloeit, kan niets anders zijn dan afval, oneindig herhaalde afval van God en overtreding van Zijn gebod.

Moest dat ook het geval zijn bij Christus? Als de Heilige Gods kon Hij niet zondigen; als in vlees “Gekomene”, als onder het oordeel staande, was Hij opnieuw in een toestand, waarin het doen van de wil Gods was afgesneden. Hieruit ontstond de zwaarste verzoeking voor Hem, een oneindig geweldige spanning. De dood van Adam, het afzijn van God lag met al vreselijke macht op Hem. Dat veroorzaakte Hem die vreselijke noodkreten, dat offeren van gebeden en smekingen onder sterke roeping en tranen.”

Nee, wij mogen ons dat niet voorstellen, alsof er begeerten, neigingen tegen God, uit Zijn eigen zielsleven opkwamen, alsof daarin, zij het ook maar als een verborgen kiem, enige andere begeerte ware geweest, dan om de wil van de Vader te doen. De verzoeking kwam van buiten, ook al werd haar macht van binnen in de allerhevigste pijnen, smart, nood en angst gevoeld.

“In Hem was geen aangeboren vijandschap tegen God en Zijn Woord”, zegt Kohlbrugge uitdrukkelijk in een van die plaatsen, maar de bestand, waarin Hij Zich bevond, werd door Hém gevoeld, als het ware als een dwangbuis, dat Hem al beweging wilde onmogelijk maken, zich tegen elke stap verzette op de weg die Hij ging volgens van de Vader wil, de weg des geloofs bovenal, waarin Hij in weerwil

van dit afgesneden-zijn nochtans aan de Vader vasthield. De broederen in alles gelijk, heeft Hij boven alle andere voor andere ondervonden; al de besprinkingen van de kant des vleses, waarin Hij was, en van de kant van dien, die het geweld had en de macht van de toestand buiten God. Echter heeft Hij daar geen kennis van genomen, maar onder de vreselijkste worstelingen, - waarvan wij ons geen denkbeeld kunnen maken, dan slechts voor een stipje, omdat het op Hem alles aankwam, - voor ons Gode die stand vastgehouden en gehandhaafd, die Hij had als doender van de wil van de Vader, als Eengeborene van de Vader, dan nóg hoewel Hij het contrarie zag, en het tegenovergestelde was van hetgeen dat Hij was. Zodanig was Hij zonder zonde.” (Brief aan Le Roy, Van Lonkhuijzen blz. 420.)

Ten zeerste onjuist is het dan ook als Van Lonkhuijzen tot verscheidene keren toe aan Kohlbrugge het denkbeeld toeschrijft, dat de zonde heeft uitgewoed in Christus’ vlees (blz. 413, 429). Én in de preek over Jona (S. 93 An diesem Fleise musste die sünde austoben”) én VIIe Twaalfstal Joh. 6:40, blz. 17, én ook Rom. 7, S. 127 staat, *dat de zonde aan Hem is uitgewoed*.

En dat Kohlbrugge heel goed wist, waar in deze de grens ligt, blijkt uit de genoemde preek over Joh. 6: 40, waar hij op blz. 18 zegt, *dat de zonde nu ook in ons vlees heeft uitgewoed, omdat wij in Christus zijn*.

Daarop komt juist alles aan: Is de zonde aan de poort van Zijn zielsleven gekomen, of woedde zij daarbinnen? Weliswaar, Van Lonkhuijzen zou ook dan grote aanstoot genomen hebben, als hij er op gelet had, dat er “aan” staat en niet “in.”

Immers, hij noemt zeer gevaarlijk de volgende uitdrukking van Luther (die hij blz. 431 uit Harnack aanhaalt): Hel, dood en duivel, zonde en wet, zijn alle aan Christus uitgeraasd, en hebben niets uitgericht.”

Edoch, als dat niet zo was, dan stond het zeer gevaarlijk voor ons. Waar moesten wij heen, indien Christus niet de macht van hel, dood en duivel, zonde en wet, in de strijd op leven en dood, had gebroken?

Ach, waarom schuwt men de volle troost dezer leer in te drinken, *dat Christus in alle dingen Zijn broederen is gelijk geworden* (Hebr. 2: 17), *dat Hij in alles verzocht is als wij, zonder zonde* (Hebr. 4: 15). Zonder enig voorbehoud zegt de Apostel Hebr. 2: 17: *In alles zijn broederen gelijk gemaakt*. Het “zonder zonde” staat daar niet eens bij. Dat komt eerst Hebr. 4: 15.

Als men de Apostel zó behandelen wilde als Kohlbrugge door Dr. van Lonkhuijzen behandeld wordt, dan zou men moeten zeggen: Hebr. 4: 15 en vooral Hebr. 7: 26 moge door een gelukkige inconsequentie weer op het zuivere Gereformeerde pad terugkeren; maar dat er gezegd wordt Hebr. 2: 17, *dat Hij in alles zijn broederen gelijk was*, is hoogst bedenkelijk; en ook *dat Hij in alle dingen verzocht geweest is gelijk als wij*, dát kan er nauwelijks mee door. Hier echter is het nu eenmaal zo. De Apostel stelt de Christus zonder voorbehoud in een gelijke toestand met ons. Tot onze heerlijke troost deelt hij ons ook *dat Christus in alle dingen verzocht geweest is gelijk als wij*. En dat komt niet tot zijn recht, de troost die daarin ligt gaat verloren, wanneer wij van die verzoeken uitzonderen juist de allerhoogste, allerschrikkelijkste, allerdiepste, de verzoeking die voortkomt uit het oordeel Gods over de zonde, uit ons van God afgekomen-zijn. En dit is ons genoeg, dat Hij in deze verzoeken, in die vreselijke strijd, is blijven staan zonder zonde, de wil Gods volkomen heeft volbracht. Nee, dat is geen eren van de Verlosser, wanneer men de ogen sluit voor deze daad, dat nederdalen in onze ellende, waarin zijn eeuwige liefde juist het allermeele blijkt. En waar de Apostel zulke nadruk heeft gelegd op ‘s Heeren komst in het vlees, zie men wel toe, dat men aan die waarheid niets tekort doet.

Maar, daarin ziet Van Lonkhuijzen juist een fout, dat Kohlbrugge het woord *vlees* bij Johannes in dezelfde zin zou opvatten als bij Paulus. Op wat grond Dr. van Lonkhuijzen meent, dat het niet hetzelfde is, voegt hij er niet bij.

Ik wil opmerken, dat wij bij Johannes ook die tegenstelling hebben tussen God of de Geest aan de ene, en het vlees aan de andere zijde, als bij Paulus. Juist Hoofdstuk 1: 13 staat er: “Welke niet uit den bloede, noch uit de wil des vleses, noch uit de wil van de mans, maar uit God geboren zijn.” En Hoofdstuk 3: 6: “Hetgeen uit het vlees geboren is, dat is vlees, hetgeen uit de Geest geboren is, dat is geest.” Maar komt bij die leer tot zijn recht het Woord Hebr. 7: 26: “*Want zodanig een Hogepriester betraande ons: heilig, onnozel, onbesmet, van de zondaren afgezonderd, en hoger dan de hemelen geworden?*”

Ja, volkomen. Gaan wij de enkele uitdrukkingen na.

Heilig is hier naar het Grieks: vroom. Dat is de Heere geweest, toen Hij hier op aarde rondwandelde. Juist waarop Kohlbrugge hier de nadruk legt: Zijn geloof, Zijn tranen en gebeden, Zijn Zich-houden aan de Vader, het is de waarachtige vroomheid.

Onnozel, dat wil zeggen: onschuldig is Hij geweest, zonder zonde, in elke verzoeking heeft Hij overwonnen, ook de geringste neiging tot het kwade heeft Hij niet in Zich laten opkomen,

Onbesmet, onbevlekt heeft Hij Zich gehouden. Onbesmet was Hij, dat getuigt Kohlbrugge, van zijn geboorte af aan, en geen gemeenschap heeft Hij ooit gehad met de onreine werken van de duisternis. Wil men dat onbesmet echter zo opvatten, dat Hij ook onze zonden niet gedragen heeft in het lichaam Zijns vleses, dan zou men de verzoening loochenen.

Van de zondaren afgezonderd. Dat zou. al kunnen zien, gelijk ook het volgende, *hoger dan de hemelen geworden*, op de stand van de verheerlijking. Wil men het echter doen slaan op de stand van de vernedering, dan komt het ook tot zijn recht. Want hoewel Hij de tollenaars en Heere tot Zich riep en hun zonde op Zich nam, zo maakte toch Zijn hele wandel zodanige scheiding tussen Hem en de zondaren, dat zij ten slotte Hem aan het kruis sloegen en al zich aan Hem ergerden, - en daar had juist de hogepriester van het Levietische priesterschap, van wie Zijn priesterschap hier onderscheiden wordt, de meeste schuld aan. Volkomen komt dus deze plaats tot haar recht.

Ja, zulk een nadruk legt Kohlbrugge dikwijls op de rechtvaardige wandel van de Heere, op Zijn doen van de wil Gods en het verband waarin dat staat met onze zaligheid, dat Van Lonkhuijzen alweer een andere afwijking wil gaan constateren, namelijk, *dat soms bij Kohlbrugge de dadelijke gehoorzaamheid van Christus, het vervullen van de gerechtigheid, teveel op de voorgrond staan, dat daardoor de lijdende gehoorzaamheid, het ondergaan van de straf te zeer in het gedrang zou komen.* (blz. 434)

Hij moet echter zelf erkennen, dat enerzijds die leer van de dadelijke gehoorzaamheid nodig is, en dat aan de andere zijde die voorstelling van het borgtochtelijk werk in Kohlbrugge's prediking niet overheersend is.

Had Van Lonkhuijzen nagegaan blz. 8 van de preek over Hebr. 5: 8 en 9 (Ve Twaalfstal) welke preek hij anders wel toont te kennen, dan had hij niet kunnen komen tot die vitterij. Want anders kunnen wij dit niet noemen. Daar zegt Kohlbrugge:

“De Apostelen en Profeten gebruiken allerlei uitdrukkingen om ons te troosten en om ons te onderwijzen hoe Christus ons weer tot God gebracht heeft. Nu eens beschrijven zij het ons als een aan gebrachte voldoening aan eeuwige gerechtigheid, als een weg neming van Gods toorn, als een dragen van onze schuld, als een loskopen, als een

lijden van onze straf, als een wegdragen van onze zonde, als een offer, ook als een wedergeboorte, of wederoprichting aller dingen, of nieuwe schepping; dan weer als *een gehoorzaamheid, welke Gode is aangebracht geworden*. Nu moeten wij niet denken, mijn geliefden, dat al deze benamingen enerlei betekenis hebben, alsof de een juist hetzelfde zou zeggen als de andere, maar alzo, dat iedere benaming de andere niet uitsluit, maar elk een op de rechte plaats staat waar zij moet staan. Zo doet bijv. de Apostel hier, waar hij van onze Hogepriester schrijft, de gehoorzaamheid uitkomen, welke God van Hem gevorderd heeft, en welke Hij ook heeft aangebracht.” Heeft dan een prediker niet het recht, ja, de roeping, nu eens deze, dan weer geen zijde van het werk van Christus in het volste licht te plaatsen? Moet men dan dadelijk een ketterse lijn opsporen, als het niet op de platgetreden paden gaat? Trouwens, Psalm 40: 7-9 spreekt enkel van die dadelijke gehoorzaamheid en niet van de zoendood en dat die woorden op Christus en Zijn werk zien, zal Van Lonkhuijzen toch ook toestemmen!

In de Catechismus stelt Vraag 60 beide stukken naast elkaar, zonder van enige voorkeur te doen blijken. In Psalmen als Psalm 22, 40 en 69, in de geschiedenis in Gethsémané en Golgotha, in de Brief aan de Hebreëen, bv. Hoofdstuk 5: 7-9, stelt de Schrift het wel terdege in het licht, hoe Christus Zich door de bitterste nood in het geloof heengeslagen, *gehoorzaamheid geleerd heeft en degenen, die Hem gehoorzamen, een Oorzaak van eeuwige zaligheid is geworden*.

Hoogst verkeerd is de wijze van voorstellen ook op dezelfde bladzijde (434): Daarbij heeft de dood van Christus in de Gereformeerde leer niet, gelijk Kohlbrugge dit zegt, vooral daarin zijn betekenis, dat de mens nu weg en God is God gebleven”, maar de dood is een betaling van de zonde.”

Wij hebben die plaats (Ie Twaalfstal Rom. 5: 9, in de tweede druk blz. 162,) in Aantekening 3 uitvoeriger besproken. In het verband blijkt, dat die woorden juist niets anders willen zeggen, *dan dat Christus met Zijn bloed, met Zijn dood, voor onze zonden betaald heeft!*

Nóg moeten wij opkomen tegen iets wat Van Lonkhuijzen op deze blz. 434, wel een van de ongelukkigste van zijn hele boek, in het midden brengt. “Kon toch Christus Zich in die zondigen toestand, in het vlees handhaven en er Zich doorheen worstelen, en zo God crediet wedergeven, en ligt daarin vooral het werk van de verlossing, dan hadden; gelijk Christus door Zijn Goddelijke natuur, zo wij dit door Goddelijke kracht kunnen doen. Dan vervalt de noodzakelijkheid van Christus’ menswording. Met het “ook kunnen doen”, vervalt het: *Moest de Christus niet deze dingen lijden?*”

- Vooreerst geloof ik niet, dat Kohlbrugge de uitdrukking zou hebben aanvaard: “Christus was in de zondigen toestand”; wèl: “Christus was in het vlees”, of, desnoods “in een toestand van zonde”, van onmogelijkheid om de wil Gods te doen. “Zondige toestand” zou daarop wijzen, dat Zijn zielsleven zondig was, en dat leert Kohlbrugge nimmer.
- Verder: “... en bestaat daarin het werk van de verlossing.”
Wij hebben al gezien: volgens Kohlbrugge bestond het niet daarin alleen, maar is het een deel, een noodzakelijk deel van het werk van de verlossing. Het verzoenend lijden en sterven is daardoor niet uitgesloten, maar zonder dat Hij Gode geloof hield, kon Zijn lijden niet verzoenend zijn.
- Ten derde: dan hadden, gelijk Christus door zijn Goddelijke natuur, ook wij het door Goddelijke kracht kunnen doen.”

Ik moet hier Van Lonkhuijzen vragen: *Durft hij werkelijk die redenering voor*

zijn rekening nemen, dat wat Christus kan door Goddelijke natuur, ook wij zouden kunnen door Goddelijke kracht? Juist zodanige redenering heft de noodzakelijkheid van de verlossing door Christus op. Ze is in strijd met de Catechismus, die, afgezien van de waarachtige en rechtvaardige mensheid van Christus, de waarachtige Godheid van Christus juist daartoe noodzakelijk stelt, *opdat Hij, uit kracht van Zijn Godheid, de last van de eeuwige toorn Gods aan Zijn mensheid dragen, en ons de gerechtigheid en het leven verwerven en wedergeven mocht.* Juist dat is voor Kohlbrugge zulk een wonder, dat Jezus Christus in die onmogelijkheid, in die van God verlaten toestand, waar de oneindige macht van de zonde tegenover Hem stond en scheiding maakte tussen God en Hem, nochtans vasthield en de wil van de Vader deed. Zo zegt hij (Opleiding tot recht verstand van de Schrift blz. 5): ‘Kan zich de volzaligheid bevinden waar het rijk en de macht van de duivel is? Kan zich de zaligheid bevinden, waar verdoemenis is? Eeuwig leven in eeuwige dood, een volslagen gerechtigheid in ongerechtigheid, een volkomen doen van de hele omvang van de Wet naar haar diepste zin en innigste geest, te midden van de zonde, de volmaaktheid in de volslagenste ellende, de daarstelling van zegen als men met de vloek omgeven is, een overwinning van alles in de volslagenste onmacht, een alles daarstellende wil, waar men zelf in een toestand is van geheel tegen die wil te zijn? Kan een eeuwig Heerlijke een ellendige worden en te midden van die ellende een heil daarstellen, dat te midden van de ellende over die ellende triomfeert, en haar, ofschoon zij voor het oog blijft, inderdaad zodanig teniet maakt, dat er in waarheid alleen heil overblijft? Ja, zegt de Schrift; *dat heeft God gedaan, en als zodanig is Hij openbaar geworden.*” (bij 1 Tim. 3: 16.)

Wie, die dat leest, zegt nu: dat zouden wij ook kunnen doen met Goddelijke kracht? Zeker, alle dingen zijn mogelijk dengene, die gelooft. Maar juist dat geloof te houden! Wij zinken hier liever met Kohlbrugge in het stof en aanbidden de heerlijkheid van Hem, *God, geopenbaard in het vlees.* En de heerlijkste, ontzaglijkste betoningen van de Godheid van Christus vinden wij met Kohlbrugge juist daar, waar Hij het allermeest onze zwakheden voelde, in Gethsémané en op Golgotha. (Brieven blz. 182.)

Het is een wonder en zal een wonder blijven. De voorstelling, zoals Kohlbrugge ze geeft, offert zeker niet aan het natuurlijk, wijsgerig verstand het geheim van de Godzaligheid op. Maar hier hebben wij een Hogepriester, heilig, onnozel, onbesmet, afgescheiden van de zondaren, en toch in het vlees gekomen, verzocht in alle dingen zoals wij, die onze zwakheid en nood heeft gekend en er Zich in de vreselijkste strijd doorheen heeft geworsteld, die verzocht is in alle dingen als wij. Hier wordt onze Heere Jezus niet door een min of meer mechanisch proces in de baarmoeder van Maria voor de zonde bewaard, vrijgehouden van de vreselijke worsteling met zonde en dood, die juist het gevolg is van het oordeel over onze zonde, en die Hij wel moest doorstaan, indien Hij het oordeel in alles, zou dragen. Bij die ontvangenis zelf gaat het dan ook anders toe dan men het zich gewoonlijk voorstelt. Van een geheel mechanisch, magisch wonder wordt zij - een wonder niet minder - maar zodanig wonder, dat God in Zijn genade heeft willen tot stand brengen aan de hand van het geloof, dat Hij door Zijn Geest in Maria werkte.

Wij nemen uit de verschillende door Van Lonkhuijzen aangehaalde plaatsen de vragen, hierop betrekking hebbende, uit de *Lehre des heils*. Nadat er Vr. 172-178 is

gewezen op het wonderlijke, dat Hij zonder 's mans toedoen is geboren, vervolgt hij Vr. 179-184: *Hoe is onze Heere door de maagd ontvangen en geboren?*

Door het afdalen van de Heilige Geest op haar en de overschaduwning van de macht van de Allerhoogsten.

Wat betekent het, dat de Heilige Geest op Maria neergedaald is?

Dat de macht van de liefde Gods tot mij, arm verloren mens, op de maagd is neergekomen, zodat zij het Woord van de Engel geloofde: *Gij zult een zoon baren.*

Waar staat dat geschreven?

Zo zegt Elisabeth tot Maria: *Zalig zijt gij, die geloofd hebt*, Lukas 1: 45.

Hoe is dus onze Heere ontvangen?

De Heilige Geest heeft in de maagd het geloof verwekt en haar aan de hand van dit geloof laten ontvangen, toen zij het eeuwige Woord, hetzelfde Woord des Vaders, waarin ook hemel en aarde zijn geschapen, in zich opnam.

Wat betekent het, dat de macht van de Allerhoogste haar overschaduwde?

Dat de macht van Hem, Die boven alles is, haar in staat heeft gesteld, zo iets ongewoons en schijnbaar tegennatuurlijks ten uitvoer te brengen.

Waarom moest onze Heere aan de hand des geloofs³ ontvangen en geboren worden?

Omdat Hij als de Heere uit de hemel op geen andere wijze Zich in onze toestand hierbeneden kon bevinden, en in deze onze toestand kon inkomen, dan aan de hand des geloofs, in hetwelk alleen alles rein en heilig blijft.”

Ook deze wijze van voorstellen draagt Van Lonkhuijzen's goedkeuring niet weg. Hij brengt daartegenover het volgende te berde (blz. 435): Ten slotte trekt de aandacht in Kohlbrugge's Christologie zijn voorstelling, dat Christus geboren zou zijn uit het geloof van Maria. Ook dit is een uitwas van Kohlbrugge's subjectivisme. Ongetwijfeld heeft Maria in gehoorzaamheid en in geloof voor het woord van de Engel gebogen en Christus ontvangen. Maar in de zin, waarin Kohlbrugge dit wil doen gelden, had het niet de minste betekenis. Het geloof was volgens Kohlbrugge bij Maria behalve een *conditio sine qua non*⁴ ook zelfs min of meer *causa efficiens*.⁵ Beide redeneringen zijn geheel onschriftuurlijk. Al volgt God in Zijn open baring in de regel de weg, dat Hij de instrumenten van Zijn openbaring ook zelf door het geloof iets van de openbaring geeft te verstaan en te genieten, eis is dit niet. De openbaring ontleent niet haar kracht aan het geloof van het instrument. Ware Christus uit een Izebel geboren, Hij zou niet minder de Heiland van de wereld geweest zijn, evenzeer als het ook het Woord Gods was, dat een Bileam sprak. En verder, niet het geloof van Maria, maar de Heilige Geest is de *causa efficiens* in de ontvanging van Christus. Kohlbrugge loochent dit wel niet, maar geeft toch met zijn uitspraken over 'het ontvangen uit het geloof' aanleiding tot zulk een loochening of misvatting.”

Hoe eigenlijk Kohlbrugge het Dr. van Lonkhuijzen naar de zin zou moeten maken, dat begrijp ik niet. Laat Kohlbrugge het volle licht vallen op de eerste Oorzaak, de eerste Bewerker, God de Heere, - dan heet het, *dat hij de tweede oorzaak, het instrument, voorbijziet, dat hij ongereformeerd is, Luthers, enz.* Laat hij dan eens het volle licht vallen op de tweede oorzaak, op het instrument, - dan wordt de eerste oorzaak *voorbijgezien*, En al zet Kohlbrugge het er dan ook uitdrukkelijk bij, dat het een werk is van de Heilige Geest, - *toch geven zijn uitspraken*, volgens Van Lonkhuijzen *aanleiding tot misvatting*.

³ Anders: door middel van

⁴ Onmisbare voorwaarde.

⁵ Bewerkende oorzaak.

Onze Heere had dan zeker ook niet mogen zeggen tot de grote zondares: “Uw geloof heeft u behouden.” Daar schijnt het ook als had Hij haar geloof tot bewerkende oorzaak gemaakt.

Wat Bileam aangaat, heeft deze geen geloof gehad, toen hij uit de mond van de Heere de profetieën ontving? Ik geloof het wel; het was een geloof maar *zonder de liefde* (2 Cor. 13). Niet aan zijn geloof ontleende de profetie haar kracht als Gods Woord; zijn geloof was het orgaan waarmee hij het aannam - onder werking van de Geest, zoals Die ook in onwedergeborenen werkt. (Saul en Hebr. 6:4.) Hoe God Zijn wonderen doet, en het schepsel verwaardigt om door het geloof daaraan deel te hebben, zien wij vooral Hebr. 11. *Door het geloof heeft Sara kracht ontvangen om zaad te geven, en boven de tijd haars ouderdoms heeft zij gebaard.* De geboorte van Jezus uit Maria zonder toedoen van de man, hoewel nog oneindig veel hoger wonder, heeft toch in zekere zin haar schaduwbeeld in de geboorte van Izak uit de onvruchtbare Sara.

Dr. van Lonkhuijzen ziet voorbij, hoe het geloof juist de schakel is, die de eerste oorzaak met de tweede verbindt, zodat God de eer krijgt, zonder dat de mens tot een mechanisme verlaagd wordt.

Maar is God dan aan ons geloof gebonden? Was het geloof hier onmisbaar? God kan wonderen doen zonder ons geloof. Ja, Hij moet door een wonder eerst het geloof bij ons verwekken en in stand houden. Maar had God niet uit een Izebel de Christus kunnen verwekken? O ja, Hij had naar zijn wondermacht uit Izebel een kind kunnen doen geboren worden zonder toedoen van de man.

Maar hier is nog iets anders in het spel. De Christus moest rein, heilig ter wereld komen. En dan wil ik vooreerst vragen: Kan God naar Zijn heilig Wezen ons rechtvaardige zonder geloof? Eén enkele waarachtige goede vrucht uit ons doen voortkomen zonder geloof? Hier was juist de moeilijkheid bij de wonderlijke eenheid tussen moeder en vrucht. Mechanische reiniging van Maria zou alleen plaats kunnen hebben; als de zonde iets stoffelijks ware. En hier is het dan: *zonder geloof is het onmogelijk Code te behagen.*

Hier antwoordt Kohlbrugge (Brieven blz. 132, Van Lonkhuijzen blz. 420: “Zij ontvangt in geloof, de Geest in en over haar vaardig wordende, en zoals zij is, is haar Kind, zoals bij haar de beweegreden en het doen was, zo het gewrocht eruit: een heilige moeder, een Vrucht Gods, - de mens Christus Jezus, God te prijzen in der eeuwigheid, de Zoon van de mensen, de Heere uit de hemel.”

Menno Simons moest de toevlucht nemen tot een menselijke natuur, die Jezus uit de hemel mee zou gebracht hebben, en die als door een kanaal, door Maria zou doorgegaan zijn.

De Rooms en verplaatste de moeilijkheid naar de geboorte van Maria uit Anna.

Velen nemen de oplossing over van de reiniging van de vrucht in Maria's buik. Kohlbrugge brengt het alles over op het gebied van de Geest en des geloofs.

Wij hebben hier nog de vraag te behandelen, *of onze Heere Jezus kan gezegd worden erfschuld gehad te hebben?* Welke vooral in de polemiek tussen Kuyper en Bal een grote rol heeft gespeeld.

Ook aan Kohlbrugge schrijft Van Lonkhuijzen die mening toe, en m. i. niet met onrecht, als wij bv. zien op de plaats, die uit Mattheüs 1 aangehaald is, hoewel de enige plaats, waar het min of meer letterlijk is gezegd (Eine Erinnerung S. 17) niet de volle bewijskracht heeft, omdat er aldaar uit het geheugen een gesprek wordt weergegeven, dat jaren geleden gehouden was. Juist op die plaats, waar anders zeer sterke uitdrukkingen gebezigd worden, vinden wij echter een voorbehoud gemaakt, dat door de bestrijders telkens wordt voorbijgezien.

“Veronderstel, zo wordt daar gezegd, dat een arme vader zijn zoon duizend daalders schuld bij zijn dood naliet. Een rijke koning zou echter medelijden met het arme kind hebben en zijn eigen zoon tot zoon van de arme man verklaren. Daardoor wordt de rijke koningszoon erfgenaam van de duizend daalders schuld, zonder dat hij daaraan schuld heeft.”

Wij bedoelen dit, dat hier in het oog gehouden wordt het onderscheid tussen de wijze waarop wij het erven, en waarop Hij het erft - wij van nature, en Hij als van buiten af in ons geslacht inkomende. Zó kon Kohlbrugge zelfs opnieuw zeggen in de preek over Lucas 2: 22, 23, *dat Hij van Zijn moeder geen dood en verdoemenis geërfd heeft.* (Zie boven blz. 40.)

Er is toch een groot onderscheid of iemand door een gewone afstamming tot een geslacht behoort, dan of hij bv. door huwelijk in dat geslacht inkomt. Ook in het laatste geval heeft hij deel aan schuld of vloek, die opdat geslacht rust, maar op een andere wijze dan de gewone afstammelingen. Vrijwillig, op bevel van de Vader, heeft de Heere nu in solidariteit met ons in de erfenis in willen komen. Hij moest mens worden omdat de rechtvaardigheid Gods vorderde, “dat de menselijke natuur, die gezondigd had, voor de zonde betaalde.” (Catechismus Vr. 16.)

“In alles is Hij zijn broederen gelijk geworden”, daarvan mogen wij niet de erfschuld uitzonderen. Werd Hij de Zoon van de mensen”, dan nam Hij onze erfenis op Zich. Willekeur is er hier niet.

Nog moet geantwoord worden op hetgeen Dr. van Lonkhuijzen tegen de stelling inbrengt op grond van 2 Cor. 5: 21, *dat God Hem zonde heeft gemaakt.* Anders moest er volgens hem staan: dat Jezus zonde voor ons is geworden.

Mij dunkt echter, dat daaruit dat niet kan worden afgeleid. Onderwerp is hier en in het voorgaande God. Er zou dus moeten staan: *doen worden*, hetgeen echter in het Grieks moeilijk anders dan door ‘maken’ kan weergegeven worden. Dit woord *maken* kan dus zeer goed zó opgevat worden, dat God onze Heere heeft doen worden tot zulk een, die met de vloek van het mensdom beladen was, hoewel Hij Zelf geen zonde kende. Men denke overigens aan Galaten 3: 13 en 4: 4. Op beide plaatsen staat: *worden*.

De voorstelling van Christus, als komende door Zijn geboorte in onze erfschuld, wordt dus, ***mits juist opgevat***, geëist door Schrift en Belijdenis, terwijl de bezwaren er tegen uit de Schrift aangebracht, geen steek houden.

Nog veel bezwaren zijn er tegen geopperd. Dr. Kuyper heeft er 12 van gemaakt. Wij kunnen ze tot enkele terugbrengen.

Vooreerst zou men Christus zo Persoonlijk schuldig maken. Hij zou dan in Adam ook gezondigd hebben. Dat berust op de verkeerde verklaring van Rom. 5: 12, die wij al hierboven hebben afgesneden. En de voorstelling, al waren wij persoonlijk, althans wat de wortel van ons persoonlijkheid aangaat, in Adam aanwezig geweest, waarvoor geen enkele grond in de Schrift te vinden is, wij gaan niet verder, dan dat God het mensdom volgens de Schrift als één geheel, als solidair vóór Zich ziet. En zó kreeg Christus dus deel aan de schuld, toen Hij in de solidariteit van de mensen intrad.

Vervolgens zou vervallen het *plaatsvervangende* dragen van onze schuld. Het zou Zijn schuld worden, waar Hij persoonlijk voor moest opkomen, zodat Hij niet voor andere kon betalen. Ware dat zo, dan zou er geen woorden genoeg zijn om deze leer te veroordelen. Want met het plaatsvervangend, Borgtochtelijk lijden van Christus vervalt alles. Maar wij hebben boven gezien, dat de bedoeling zo niet is. Christus kwam zó te staan, dat Hij weliswaar als mens deel had aan de schuld, die de mens gemaakt had, solidair werd met het menselijk geslacht en zijn

vervloekte erfenis, maar toch was en bleef de schuld Hem een *vreemde* schuld.

Vooraf wordt er echter gezegd: *Daar erfschuld noodzakelijk erfzonde ten gevolge heeft, zo moest Christus ook in de erfzonde ingewikkeld worden.*

Zó is het bij ons. Maar bij Hem was het anders. Hier komt juist de grote misvatting aan het licht. Deed Kohlbrugge de mens in zijn stand opgaan, was erfschuld aan erfzonde gelijk, dan moest ook het in-zijn in de erfschuld noodzakelijk een zijn in de erfzonde ten gevolge hebben. Wij hebben echter boven gezien: erfschuld en erfzonde worden als oorzaak en gevolg onderscheiden. Is het nu zó, dat ten gevolge van de erfschuld een soort zondesubstantie van de ouders in de kinderen overvloeit? Nee, door de zonde is *de dood* tot alle mensen doorgedrongen, *het gescheiden-zijn van God*.⁶ Dat oordeel heeft de zonde ten gevolge. Het gaat niet werktuigelijk toe. Maar nu is de vraag: *Zal de dood ook Hem beheersen, Die het Leven is, Die God is?* Nee, waar alles er op aangelegd was, dat Hij de zonde zou overvallen, heeft Hij die verschrikkelijke macht van de zonde tot het einde Zijns levens tegengestaan. Wij hebben boven gezien, welke strijd dat gekost heeft, maar juist zó heeft Hij overmocht. Te zeggen, dat erfschuld ook bij Hem erfzonde ten gevolge moest hebben, is in de grond van de zaak: *zeggen, dat de macht van de zonde sterker moet zijn dan de Christus Gods*. Het is mitsdien verre vandaar, dat Kohlbrugge hier voor de keuze geplaatst zou zijn: óf de begeerte geen zonde te achten, óf Christus in de zonde in te wikkelen, óf bij Christus, - naar de wijze van de Nestoriaansche ketterij, - meer dan één persoon te veronderstellen. Nergens vinden wij dan ook een van die gruwelijke dwalingen. Voor verdere bezwaren er tegen ingebracht verwijzen wij naar de Aantekeningen. (Aantekening 14.)

Ten slotte haalt Van Lonkhuijzen er nog een naam bij, die al veel dienst heeft moeten doen, om Kohlbrugge en zijn geestverwanten in diskrediet te brengen, namelijk die van Bula, die in een werk uit het jaar 1874 (*Die Versünung van de Menschen mit Gott durch Christum oder die Genugthnung*) zeer sterke uitdrukkingen heeft gebezigd aangaande het vlees, waarin Christus verscheen. Hij spreekt o. a. van “een onbekwaam, opstandig, weerbarstig en lijdensschuw vlees.” S. 240.

Om het verband tussen Bula en Kohlbrugge te doen uitkomen, wijst Van Lonkhuijzen (blz. 436) op een paar goedkeurende uitdrukkingen van Kohlbrugge over eerstgenoemde - twintig jaren voordat genoemd boek verscheen; - dat daarentegen verzwijgt hij, Die de “Vleeswording van het Woord” van Dr. A. Kuyper goed kent, dat genoemde Bula lang vóór 1874 met Kohlbrugge gebroken heeft (zie aldaar blz. 178).

Schrijver dezes, betrekkingen hebbende uit hetzelfde dorp in Zwitserland, vanwaar ook Bula afkomstig is, kan meedelen, dat Bula van meet af ook onder invloed van een andere kring stond, die hem met Kohlbrugge en diens vrienden deed breken. Eerst veel later, bijna twintig jaren na de verschijning van dat boek, begon hij, kort vóór zijn dood, de betrekkingen weer aan te knopen. In geen geval kan er dus iemand anders dan hijzelf voor dat boek verantwoordelijk gesteld worden, en nog veel minder voor de gevolgtrekkingen, die er uit sommige uitdrukkingen zijn gemaakt. (Dr. A. Kuyper, *Vleeswording van het Woord*, blz. 158 v.v.)

Overigens gebiedt de rechtvaardigheid daarop te wijzen, dat ook de aanstotelijke uitdrukkingen bij Bula wel eens niet zo erg bedoeld konden zijn, als ze bij de

⁶ M.a.w. door Adams eerste zonde kwam de geestelijke dood in de wereld. Deze geestelijke doodstaat als erfschuld en erfzonde is de oorzaak dat de dood in de wereld kwam. (Red)

eerste oogopslag lijken. Na een sterke uitdrukking op S. 177 staat er S. 179: ‘Daarom moet men wel bedenken en vasthouden, dat wanneer Gods Zoon Adams Zoon en Erfgenaam, dus vlees wordt, Hij toch nimmer de gezindheid en de gevoelens van Adam erft en deelachtig is, veeleer dezelve verfoeit en verdoemt.’ Het ligt echter niet in ons bestek, Bula te veroordelen of vrij te pleiten. Zelfs al mochten de beschuldigingen tegen hem in volle omvang gegrond zijn, zo is Kohlbrugge rechtstreeks noch zijdelings verantwoordelijk voor gevolgtrekkingen, die hij, zoals wij gezien hebben, uitdrukkelijk heeft afgewezen, en die trouwens ook niet met logische consequentie uit zijn leer kunnen worden afgeleid.

Hiermee stappen wij af van de leer van de vleeswording, betreurende dat deze troostrijke waarheid tot zulk een penningstrijd aanleiding moest geven. Wij vatten hetgeen wij gezegd hebben samen in de volgende stellingen:

1. Kohlbrugge heeft terecht geleerd, dat onze Heere Jezus Christus door Zijn vleeswording in onze gans verloren en van God afgekomen toestand is ingegaan, en dat Hij al verschrikkelijke verzoeken, die uit die toestand voortkwamen, heeft doorstaan.
2. Hij heeft daarbij beslist vastgehouden, dat bij dat alles geen zondige begeerte of neiging in Hem is geweest of opgekomen.
3. Men kan hem dan ook in die zin volstrekt niet de mening toeschrijven, als zou de zonde in Christus gelegd zijn, maar slechts in die zin, zoals Petrus zegt, *dat Hij onze zonden in Zijn lichaam heeft gedragen*.
4. Uit de leer, dat Christus bij Zijn komst in het vlees ook onder de erfschuld kwam te staan, volgt niet, dat Hij persoonlijk schuldig of zondig is geweest; evenmin wordt daardoor de éénheid van Zijn persoon teniet gedaan, of de verlossing door Zijn borgtochtelijk lijden ontkend.
5. Uitdrukkingen als “wandelen in de persoon van de zondaars” betekenen bij Kohlbrugge hetzelfde als bij de Hervormers, namelijk: *de plaats van de zondaars innemen*.
6. Wanneer de noodzakelijkheid van het geloof van Maria bij de ontvangenis van de Heere geleerd wordt, dan wordt daardoor helemaal niet de werking van de Geest voorbijgezien of verkleind.

DE HEILIGMAKING

Van het hoogste belang is de leer, hoe wij er toe zullen komen, als kinderen des lichts te schijnen te midden van een krom en verdraaid geslacht, ‘opdat Gods Naam om onzentwil niet gelasterd, maar geëerd en geprezen worde’. *Zonder de ware heiligmaking zal niemand de Heere zien.*

Twee gevaren zijn hier te vermijden, ja, te schuwen als de pest. Wie meent, dat het er met de Wet niet zo nauw op aankomt, dat men, in Christus gerechtvaardigd zijnde, zich van haar wel kan afmaken, of althans ten dele, daar men immers toch uit genade zalig zal worden, is in een verschrikkelijke dwaling vervallen, des te gevaarlijker, omdat zij zich siert met allerlei gezegden, die de Waarheid zeer nabij schijnen te komen.

Het Antinomianisme, de bestrijding van de Wet, is een gruwel. En ook een prediking, die de mens met zoete bevindingen buiten de grote vragen naar gerechtigheid en heiligheid omleidt, is ten eerste verderfelijk, eveneens zodanige prediking van onmacht en lijdelijkheid, waarbij men niet vraagt naar het doen van Gods wil.

Zeer velen willen die klip vermijden. Algemeen gevoelt men, dat zo iets niet opgaat. Maar niet minder gevaarlijk is de maalstroom van het Farizeïsme, waarin men dan gewoonlijk verzeild raakt. Wanneer de gelovigen zó mooi worden geschilderd, dat de onoprechte zegt: *Ik dank U, o God, dat ik zó ben, en niet als die en die*, - en de oprechte: *Ach, dan ben ik zó niet, dan ben ik zeker verloren!* - wanneer de mens wordt gebracht onder een geest van dienstbaarheid, wederom tot vreze, tot een wandel, niet als een kind, maar als een huurling of slaaf, dan is dat een verschrikkelijke verleiding. En hoe braaf men ook daarbij moge oppassen, hoeveel goede werken men ook moge doen, de wandel is zondig. God is er niet mee gediend, Hij verfoeit het, en des te gevaarlijker is het Farizeïsme, omdat men er juist goed bij meent te staan.

Wie werkelijk de heiligmaking en de Christelijke wandel prediken wil, zal dus de Wet in al haar heiligheid - ook in tegenstelling met allerlei inzetten van mensen - moeten handhaven, opdat Gods wil gedaan zij. Maar hij zal, juist opdat die wil gedaan zij, al Farizeïsme, hoe fijn, hoe verborgen, hoe schijnbaar orthodox ook moeten vervolgen en opjagen, tot in zijn laatste schuilplaatsen toe, en een wandel prediken als van een kind voor Gods aangezicht, en zó, dat juist de oprechte in zijn onmacht en ellende getroost wordt bij de vraag, *hoe hij Gods wil zal doen.*

Dat heeft Kohlbrugge in het oog gehouden. Deze vragen beheerste hem. Zó moeten wij ook verstaan zijn prediking aangaande de Wet, de heiligmaking en de Christelijke wandel.

Alvorens tot Van Lonkhuijzen over te gaan moeten wij hier een legende als zodanig aan de kaak stellen, die sinds jaren opgeld doet en telkens herhaald wordt.

Volgens Dr. L. H. Wagenaar zou Kohlbrugge geleerd hebben: *Weg met de Wet, wij worden niet beter, maar al erger.*” (Het Reveil in Nederland blz. 157 en 158.)

Uitdrukkelijk is er al spoedig daarna op gewezen, dat deze zinsnede, voorkomende in de Brieven van Dr. H. F. Kohlbrugge, blz. 42, juist behoort tot hetgeen daar als *wangevoelen* bestreden wordt. Van blz. 38 af geeft Kohlbrugge aldaar de vleselijke redeneringen weer, waarmee men zich afmaakt van vermaningen als 2 Cor. 7: 1 of 1 Thess. 5: 23. En hij zegt er over: “Ziet, mijn vrienden, en beproeft uzelf, of gij in het geloof zijt, of Christus in u is, en onderzoekt u, of niet al bovenstaande, welbekende redeneringen, figuurlijk gesproken, tot die spijzen behoren, welke geen nuttigheid

aanbrengen degenen die daarvan eten, en geen verzadiging anders geven dan des vleses.” (Zie ook de Inleiding op de Hoogst belangrijke briefwisseling”)

In de later geschreven inleiding van zijn werk heeft Wagenaar althans erkend, dat Kohlbrugge hier schreef hoe zijn vrienden leerden, terwijl hun hart toch niet vast was in Christus, - maar toch geeft die erkenning niet de indruk, dat hij zijn valse beschuldiging flink en royaal herroept. Er is dan ook op voortgebouwd.

De heer J. Kuiper beweert in zijn “Geschiedenis van het Godsdienstig en Kerkelijk leven van het Nederlandsche Volk”, dat Kohlbrugge’s leer was: “Wij worden niet beter, maar al erger.” blz. 437.

Zo de onbekende schrijver van het werkje: “Iets over Dr. H. P. Kohlbrugge en zijn volgelingen” (blz. 31).

Hetgeen wij boven aanhaalden bewijst genoegzaam, dat Kohlbrugge die uitdrukking niet voor zijn rekening neemt, maar ze scherp bestrijdt. En dat dus de hele beschuldiging een legende is, die eindelijk eens de wereld uit moest.

Hoe staat het nu met Dr. van Lonkhuijzen?

Nagenoeg tachtig bladzijden, met ontzaglijk veel aanhalingen, heeft hij aan het stuk van de heiligmaking gewijd en komt opnieuw tot de conclusie, dat er ketterijen zijn, dat echter Kohlbrugge niet consequent is, maar vooral in later tijd die ketterijen weer heeft afgesneden.

Hier vooral echter is de wijze van samenstelling onjuist, komt de leer aangaande de Wet niet tot haar recht, en is het onderling verband niet gevat. Wij trachten de leer juist zo weer te geven als ze bedoeld is. Dan zullen wij kunnen zeggen, waarover de strijd loopt.

In de inleiding van een van de belangrijkste leerredenen over de heiligmaking zegt Kohlbrugge:

“Zij (die niet geloven) kunnen het niet lijden, dat zij van de ongerechtigheid in waarheid afgekomen zijn, zij willen een Jezus, welke hen vroom laat zijn, hoewel zij gedurig in letterlijke overtreding van de geboden Gods gevonden worden; voor alles wat vleeselijk gezind is, is het een aangename prediking: U bent verlost, u hebt vergeving uwer zonden, maar nu moet ge u op de heiligmaking toeleggen.” Of ook: U behoeft niet heilig te zijn, u bent heilig in Christus.”....

Zij echter, die de Waarheid Gods van heler hart zoeken, willen een Jezus, die hen waarachtig van iedere ongerechtigheid heeft verlost. Het is er hun om te doen, om in waarheid een levende en genadige God te hebben, en die lief te hebben boven alles en hun naasten als zichzelf. Het gaat er bij hen om, dat het recht van de Wet in waarheid bij hen vervuld zij, dat de vrucht van de Geest bij hen aanwezig zij. En dienovereenkomstig heeft het eerste deel van die preek tot opschrift: “Het ligt in de woorden Gods, en dientengevolge in het hart en de consciëntie van ieder mens uitgedrukt, dat wij in Gods inzettingen moeten wandelen, zijn rechten bewaren en daarnaar doen. Maar het hoe wordt ons door vlees en bloed niet geopenbaard.” (IVe Twaalfstal, Ezech. 36: 27, blz. 4, 5, 6.)

Waar Kohlbrugge in de “Lehre des Heils” in het kort de leer over de Wet weergeeft, begint hij: “De Wet is de zichtbare vertegenwoordiger Gods op aarde. Uit de Wet der Tien Woorden alleen kunnen wij zijn wil weten en hebben daarnaar onze handel en wandel in te richten. De Wet moet dus hoog geëerd en gehandhaafd blijven in de Gemeente.” (Vraag 159.)

Dienovereenkomstig zegt Kohlbrugge Vraag 148: “Mogen wij ons van de Wet ontslaan? Volstrekt niet. Gods Wet blijft eeuwig, en wij zijn in God gebonden en verplicht, haar te houden tot op een tittel en jota; zo niet, wij worden getroffen door

Gods vloek. Daarom mogen wij er ook niets toe doen en niets af doen.”

En het is de gevaarlijkste dwaling ten opzichte van de Wet, als de mens meent, dat het niet zo nauw daarmee luistert, en als hij dan terwille van de buik en ijdel genot en doorkomen meent zo veel van de Wet af te mogen doen of er bij te mogen voegen, als in zijn toestand past, waarbij hij zich dan vleit met het geloof, met de barmhartigheid Gods en de verdienste van Jezus Christus.” (Vraag 160.)

“Om vroomheid gaat het een iegelijk in dien verstande, dat in hem luider of zwakker de bewustheid spreekt: Ik mag niet drijven wat ik wil, en daarbij geloven, dat God mij echter genegen is.” (Ve Twaalfstal, Gal. 4: 1617, blz. 6.)

“Ik heb nu al zoveel herhaalde malen gezegd: het moet er zijn, wat de Wet wil. De Wet blijft eeuwig en laat zich niet met voeten treden. Wij hebben toe te zien, dat en hoe wij overeenkomstig de Wet zijn.” (IIIe Twaalfstal, Gal. 5: 24, blz. 5.)

“De opstanding (van Christus) heeft een macht van eeuwig leven en van al vruchten van de gerechtigheid in zich. Moet deze macht zich niet bij ons openbaren?.... Er liggen honderden bewijzen in de Apostolische Brieven voor de hand, hoezeer zij overal op het bewaren van Gods geboden hebben aangedrongen, zoals de Apostel dan ook schrijft: De besnijdenis is niets, en de voorhuid is niets, maar de onderhouding van de geboden Gods.”

“En hoewel menigeen ook nog vanwege zulke getuigenissen aangevochten wordt..., en wensen zou dat hij de Apostolische pen had kunnen tegenhouden van dit te schrijven, daar het hem niet behagen kan, zomin als dat Paulus bijv. geschreven heeft: “die de werken des vleses doen, zullen het Rijk Gods niet beërven”, zo blijven deze en dergelijke getuigenissen nochtans staan, zonder dat men ze uit de Bijbel rukken kan. Zulk een Apostolische handelwijze moest immers aan een iegelijk allang duidelijk zijn geworden. En dit zou het ook ware het niet, dat er zulke verkeerde gedachten omtrent de Wet Gods heerste, gedachten, waarbij de Wet Gods opzij gezet wordt, en het IK van de mensen staan blijft, en waarbij men nimmer antwoord krijgt op de zich telkens vernieuwde gewetensvragen: “Waar blijft de Wet, waar blijft de zonde, hoe is dan eindelijk een mens rechtvaardig voor God?” (IIIe Twaalfstal, Hebr. 13: 20, 21, blz. 4, 7, 8.)

Deze uitspraken, al uit de eerste tijd dat Kohlbrugge predikte, zijn nu niet te verstaan als “afsnijding van verderfelijke consequenties”, alsof Kohlbrugge, merkende dat hij wel wat ver ging, van achteraf daarmee zijn leer van de genade wat zou verzwakt hebben, maar ze staan juist aan het begin van de belangrijkste predicates. Dit is het uitgangspunt: “Het moet gedaan zijn wat Gods Wet zegt.” Wie dat niet vat, heeft nooit iets van Kohlbrugge begrepen, evenmin als hij ooit de Apostel Paulus begrijpen zal.

En om ten slotte al twijfel in deze af te snijden, zij gewezen op de preek over Deut. 33: 2. “De Tien Geboden een vurige Wet.” (VIIe Twaalfstal)

“Ik gevoel mij opnieuw gedrongen”, zo begint Kohlbrugge aldaar, in deze morgenuur tegen een dwaling te getuigen, die overal, zowel voor hele Christenvolken als voor bijzondere personen, alle welstand, alle waarachtig levensgeluk, alle uitwendige en inwendige rust en vrede voortdurend verstoort: ik bedoel de dwaling met opzicht tot de Wet Gods.... Wat lezen, wat horen wij bijkans overal? Is het niet dit: ‘De Wet Gods, nu ja, wat zal die? Die was toch eigenlijk slechts voor de Joden. Ik wil niet ontkennen, dat de Tien Geboden mij ook aangaan, maar wat doet dit af tot mijn zaligheid, of tot mijn levensgeluk? Ik moest ze eigenlijk wel houden - maar waar is een mens te vinden, die volmaakt is?.... Welnu, dan ben ik ook niet beter dan al andere mensen, maar toch ook niet slechter. Onder tussen is het mij ook niet mogelijk de geboden Gods te houden - daaruit erkent men immers slechts zijn ellende - en moeten wij niet al uit genade zalig worden?.... Daarom, verontrust mij niet langer, ik wil van

de Wet niets weten. Houd mij het Evangelie voor, dan word ik welgemoed; - en doe mij nu het genoeg, dat gij op uw weg met mij ook gaat, zo zal ik ook iets ten uw genoeg doen; doe gij uw plicht, zo zal ik de mijne ook doen. Overigens, de heiligmaking gaat niet zo op ééns, maar wanneer ik eerst heilig zal zijn, dan zal ik ook de geboden beter houden. Dat heeft echter de tijd nog; voor ditmaal heb ik andere dingen te doen. - En wie kan dan ook zó leven! Wij leven in de wereld, en daar moeten wij zien te verkrijgen, wat ons nodig is, en zó, dat wij er zonder schade afkomen, - de rekening met God wordt - later vereffend!’

Ziedaar de taal van de spotters, waarmee zij de Wet, en tegelijk het duurzame heil voor tijd en eeuwigheid van zich stoten.”

“Maar komt één schrede nader, indien gij graag de Wet bewaren wilt: God sprak al deze woorden, en u bent mens. Uw Souverein gebiedt, de allerhoogste Koning, en u bent Zijn schepsel, Zijn onderdaan, - en gelijk de ongehoorzame krijgsknecht, de lafaard, en wie de vijand gehoorzaamt, de kogel verdient.... Zo verdient alles het eeuwige vuur, wat meer vreest voor het schadelijden, voor het verliezen zijns levens dan voor zijn God, en meer acht geeft op de woorden van een sterfelijk mens, dan op de stem van de Heere HEERE, voor wie de aarde siddert en de bergen beven, de rotsen splijten en de woedendste stromen stilstaan.

‘Wat raad blijft er voor mij over, dat ik de Wet beware, als ik het toch niet kan?’....

Hier is de eerste stap tot het bewaren van de Wet, tot het houden van de geboden Gods, de belijdenis: ‘Ik kan niet, en echter ik moet; ik ben er toe verplicht, en ik wil ook. God sprak al deze woorden. Hij zal zijn wil hebben, al ga ik er ook bij te gronde.’ Is eenmaal deze keus gedaan, dan ontstaat er een strijd op leven en dood, om het hoe te vinden, namelijk hoe men in deze vurige Wet, in deze daden Gods inkomt, om daarin gewandeld te hebben; dat hoe, het wordt ten laatste gevonden.” (blz. 46, VIIe.)

Enkele aanhalingen uit deze preek mogen voldoende zijn. Men leze haar in haar geheel, en dan vraag ik niet meer of men de beschuldiging durft vol te houden, dat Kohlbrugge Antinomiaan was, maar of men uit de hele homiletische litteratuur één preek weet, waar met meer macht de heiligheid van Gods Wet wordt gehandhaafd en op haar vervulling wordt aangedrongen. Dit zal nu wel duidelijk zijn, het gaat niet daarom, van Gods geboden af te komen. Maar daarom gaat het, hoe ze vervuld worden.

Reeds in 1833, in het jaar, dat Kohlbrugge het allersterkst met zijn leerrede over Rom. 7: 14 tegen het misbruik met de Wet opkwam, en nog voordat hij de brief van Da Costa ontving, die hem beschuldigde van Antinomianisme, predikte hij over de woorden: “Doen wij dan de Wet teniet door het geloof? Dat zij verre, maar wij bevestigen de Wet.” Hij tastte in die preek aan: schouwburg, concerten, bals, opera’s, onderdrukking van de arbeidslieden, onderling bedrog in koopmanschap en nering, in het kort, alles wat hij te Elberfeld verkeerd had opgemerkt. Vooral tastte hij die aan, welke tot stelregel hebben: “laat ons zondigen, opdat de genade des te heerlijker worde”, en die zich als zwijnen openbaar laten kenmerken. (Brief aan Freule U. van Verschuier van 23 Nov. 1833.)

Zie over het verwijt van Antinomianisme nog vooral het geschrift van mijn vader: *Noch Perfectionisme noch Antinomianisme*, door Th. J. Locher, Utrecht 1881.

Nimmer is dus deze zijde van de Waarheid losgelaten, maar van de beginne af tot het einde toe is er bij Kohlbrugge de heiligste eerbied voor Gods Wet.

In zijn uitlegging van *Romeinen 7* juist, die ten sterkste tegen het misbruik van de Wet ijvert, zijn er verschillende stukken, waar de Wet met niet minder macht gepredikt wordt dan in de leerrede over Deut. 33: 2 (S. 42 ff. 107 ff.) Ook aldaar wordt de Wet

erkend als de enige eeuwige norm van ons doen en laten. (S. 71.) De mens mag geen geboden maken, waarmee hij Gods Wet verwaten, bemeestert of deelt. (S. 45).⁷ Juist in tegenstelling met allerlei inzettingen van mensen heeft Kohlbrugge, evenals de Hervormers, de Wet gehandhaafd als de enige regel volgens welke de goede werken geschieden. Dat kan mij toch geen waren troost geven in leven en sterven, dat ik.... Gode iets vergelden wil met werken, die Hij niet heeft bevolen.” - Niemand moet iets eigenwilligs drijven, maar Gods geboden nakomen, juist in die stand en op die plaats, waar hij zich bevindt, en niet daarbuiten, of daar naast.” (Bevestigende vragen en antwoorden, bij vr. 2 en vr. 55.)

“Maar juist waar men die Wet volkomen erkent en tegen zichzelf handhaaft, wordt het ervaren, dat wij vleselijk zijn. Ik heb de Wet lief als een regel van doen en laten; ik predik volstrekt niet, dat de mens van haar volstrekt ontslagen is. Ik heb de Wet lief, omdat ik God geloof, omdat ik Zijn wil hogelijk prijs; ik stem haar toe, verontschuldigd mij volstrekt niet, neem ook geen leugenachtige onmacht tot voorwendsel; maar dit zeg ik: al doen is ijdel, al handelen vergeefs, al leven is dood; een ieder is vlees; ik ben vleselijk, onder de zonde verkocht! Dit predik ik: het doe dat” is in onze lijkenhanden stinkende gemaakt; het is uit met ons; er woont in Mijn vlees niets goeds!” (Rom. 7, S. 106. - vers 21.)

Het is de ervaring, het inzicht in Gods Woord, dat vooral uitkwam in de bekende preek over Rom. 7: 14. Is dat nu maar *subjectief*, zoals Van Lonkhuijzen meent? Wat is subjectief?

Men is snel geneigd om iets subjectief te noemen, wanneer men er niet ook eens is. Dan is echter de vraag: wie heeft nu gelijk of ongelijk? Ben ik ook soms subjectief? De Wet ligt vóór ons. Zij is niet subjectief, maar met haar hebben wij te rekenen, in ons doen, in ons denken. Zullen wij, wanneer wij haar werkelijk nemen in al haar heiligheid, iets anders kunnen ervaren dan wat Paulus zei: *De Wet is geestelijk, maar ik ben vleselijk, verkocht onder de zonde?* Rom. 7: 14. Men heeft weliswaar dit woord willen verzwakken. Kohlbrugge zelf had het vroeger gelezen zonder komma, dus: *zover ik vlees ben, verkocht onder de zonde.* Toen hij echter over deze woorden moest prediken, zag hij op eens, dat de grondtekst die verklaring niet gedooft, maar absoluut zegt: *Ik ben vleselijk, verkocht onder de zonde* (zie boven blz. 7).

Aan een andere verzwakking maakt Van Lonkhuijzen zich schuldig, hij wijst er op, dat er niet staat: vlees, of: in het vlees, maar: *vleselijk*. (Stelling 6.)

Alsof dat niet juist de zaak des te erger maakte. In het vlees is Christus ook geweest (1 Joh. 4: 2); “vlees” is Hij ook geworden (Joh. 1: 14). Maar wie zal van Hem durven zeggen, dat Hij *vleselijk* was? En de volgende woorden: “verkocht onder de zonde” bewijzen genoegzaam, wat er hier ook bedoeld wordt, en dat mag men niet krachteloos maken. Juist Paulus moest tegenover de geestelijke heiligheid van Gods Wet dit ervaren, hoe hij uit zichzelf niets kon doen dan tegenstreven; hoe hij bij al zijn inspanningen telkens weer onder de zonde terecht kwam. (Zie hierover nog Aantekening 7.)

“Omdat wij mensen en zondaren zijn, behoren wij geheel en al afstand gedaan te hebben van de waan, als konden wij ook maar een enkel gebod van de Wet vervullen.” (Lehre des heils Fr. 159.) Wij behandelen de Wet met dezelfde lichtzinnigheid, met dezelfde aanmatiging, als de kinderen Israëls, toen zij zeiden: “Al hetgeen de Heere bevolen heeft, zullen wij doen.” Want wij zijn niet indachtig in welke dood wij liggen. –

⁷ Verkeerdelijk door Dr. van Lonkhuijzen aangehaald: de mens mag uit de Wet geen geboden maken (blz. 481).

Wat is daarvan het gevolg?

Wij zien in de hele geschiedenis van de Joden, dat God zulke aanmatiging niet ongestraft laat; doordien zij zichzelf voor rechtvaardig en vroom hielden, lieten zij zich door de Profeten niet van ongerechtigheid overtuigen, en brachten zich zo in het verderf.” (Fr. 141, 142)

Mag men de Wet niet naast Christus aannemen als leer van de zeden en van de heiligmaking?

Volstrekt niet! De Apostel stelt ons in dat opzicht de Wet voor als een man, bij wie wij de dood vruchten hebben gedragen, als een man, die gestorven is, en die ook wij gestorven zijn in de dood van Christus. Zo hebben wij ons dan aan de nieuwe Man, Christus, over te geven, bij wie wij Gode vrucht dragen, dat is, overeenkomstig de Wet leven. (Fr. 156)

Waarom houdt de Apostel ons dat voor?

Omdat wij mensen menen, na het geloof met de Wet vooruit te kunnen komen, terwijl Zij toch geestelijk is, maar wij vleeselijk zijn.” (Fr. 157)

Wij hebben er niet eens verstand van, hoe Gods Wet gedaan moet worden. Wij leggen alles uit volgens Heidensche, onrechtvaardige zedeleer en naar onze onbarmhartige eigenliefde, en niet naar Gods hart (Fr. 146). –

“Wij hebben zo weinig verstand van de weg, dat vlees voor heiligheid aanslaat, wat naar Geest zonde is, en wat naar Geest heiligheid is, daarvan gruwet het vrome vlees.” (Ve Twaalfstal: Gal. 5: 16, 17. blz. 23)

“Als wij naast de genade nog een Wet willen plaatsen, dan geldt van ons doen: Hetgeen ik doe, dat ken ik niet... met mijn kennis van goed en kwaad heb ik niet het minste idee van hetgeen bij God goed en kwaad is,... omdat het gezonde mensenverstand Gode vijandig is, en zijn gedachten van de Wet volstrekt tegenover Gods gedachten staan.” (Rom. 7. S. 61.)

“Het was en is onze gruwelijke zonde, dat wij altijd menen, dat wij van de Heere wil weten, en het verstaan om te oordelen over goed en kwaad; moet het echter bij ons heten: Slacht offer en brandoffer behagen God niet, dan raken wij terstond in de war.” (Ve Twaalfstal: Hebr. 5: 8, 9. blz. 13.)

“Dat was immers de zonde van Adam. En het is ons aller zonde. Er is hier geen onderscheid, zij hebben allen gezondigd, al hebben zich door ingeving van de duivel en moedwillige ongehoorzaamheid laten verleiden, Gode gelijk te willen zijn en de kennis van goed en kwaad in eigen macht te willen hebben.” (Licht und Recht: Heft XI S. 82.)

Vreemd toch! Is dat dan verkeerd, te willen weten wat goed en kwaad is? Ja, de geschiedenis van de zondeval leert het ons immers al dat het in die zin verkeerd is. De mens wil niet aan de hand Gods geleid worden als een kind, wil het zelf weten, hoe hij tegenover God zijn kaart schoon kan houden. Daarom maakten de Farizeeën immers een omheining om de Wet, maakten de monniken kloosterregels, en zijn er ook in de Kerken van de Hervorming allerlei stelregels en voorschriften ter oefening gemaakt; worden er allerlei vragen opgeworpen: ‘Mag een Christen dit of dat wel?’ Men maakt van de Wet een wetboek met een zeker aantal artikelen. Dan is de Wet een letter en staat op stenen tafelen vóór ons. Dan zullen wij voor elk geval zo graag de lijnen uitgestippeld willen zien. Dan wordt het: gebod op gebod, regel op regel. Dan loopt het echter altijd uit op verkrachting van het zwaarste van de Wet, *de liefde*.

De schrijver van het door Van Lonkhuijzen geprezen werkje “Iets over Dr. Kohlbrugge en zijn volgelingen” neemt (blz. 33.) aanstoot aan de vraag: ‘Wat zegt gij van iemand, die denkt: Ik zal dit of dat goede werk doen. Want zo staat er geschreven? Die wil God wat wijs maken. - Hij, die een goed werk doet, doet het niet opdat God en

mensen er kennis van dragen zoude, maar hij doet het vanzelf. Want *de liefde* dringt hem.” (Bevestigende vragen en antwoorden bij vr. 91.)

Nu, aan een ieder, die ooit in het geval mocht zijn van de weldadigheid van andere te moeten leven, is het wel van harte toe te wensen, dat hij tenminste in handen van zulken komt, die het *uit liefde* doen, en niet van hen, die het doen omdat het er eenmaal zo staat, opdat God en mensen er kennis van zou dragen.

In die zin verwerpt dan ook Kohlbrugge niet de Wet zelf als regel van doen en laten, hetgeen ons Van Lonkhuijzen wil doen geloven (blz. 460); uitdrukkelijk handhaaft hij Haar als zodanig op dezelfde plaatsen. Maar dat zij, die de Wet er bijnemen, Haar als een regel van doen en laten aan de Gemeente voorhouden, nadat zij Christus heeft gehoord. Juist daarom zal de eeuwige Wet, deze enige norm en vorm van ons doen en denken hen moeten verdoemen.” (Rom. 7, S. 96, 97, z. o. S. 105,106.)

“De Wet is geestelijk, maar ik ben vleselijk, verkocht onder de zonde.” Niet slechts, dat ons het ware inzicht ontbreekt - wij weten er trouwens toch nog genoeg van, dat ons elke verontschuldiging ontnomen is, en in die zin mogen wij niet zeggen, dat wij Haar niet begrijpen, - maar wij kunnen en willen de Wet ook niet houden, zoals zij gehouden moet worden. Of ik ook al het goede en het heilzame van het gebod erken, hoe meer inzien ik erlang, dat het er met de Wet nauw op aankomt, des te meer ondervind ik, dat mijn begeerte zich daartegen kant.” (Bevestigende vragen en antwoorden bij vr.3.)

“Bidden, zingen, de Bijbel en stichtelijke boeken lezen, de eenzaamheid opzoeken, ter kerk en ten Avondmaal gaan, zich dagelijks twee of driemaal afzonderen voor God, zich van dit of dat onthouden, het volk van de Heere opzoeken, daarnaar vóór alle dingen staan, dat wij God uit de grond van de harten en liefhebben en vrezen, in Hem geloven, op Hem vertrouwen, de zonden doden, tegen wereld en zonde strijden, en wat dergelijke heilige verrichtingen meer zijn, mitsgaders zijn naaste al liefde betonen en toedragen, niet wrevelig of gramstorig zijn jegens de onzen, kuis, eerlijk, braaf en heilig in het verborgen en in het openbaar bij God en de mensen leven; niet de minsten lust in onze hart en laten opkomen, en God alles gelovig overgeven - dit en dergelijk is alles **op zichzelf** werk van de Wet (Jesaja, 55: 2, 3) en deze dingen moeten geestelijk bedreven en volkomen aangebracht worden, en dat van de jeugd af aan tot het einde van ons leven, zonder nalating, met lust, ijver en blijmoedige zin. Want de Wet is geestelijk.” (N. B. Dr. van Lonkhuijzen blz. 492, 493 slaat in deze aanhaling geen acht op de door Dr. Kohlbrugge gespatieerde woorden ‘**op zichzelf**’, en laat al het verdere uit: en deze dingen moeten enz.)

“En nu beproeft het: u bent vleselijk. Ja, wat zijn wij? Dat weet God, voor wie niets verborgen was of is. Zullen wij het naakt voor ogen stellen, wat in de diepte van ons hart zich zo verborgen vasthoudt, dat men eerder diamanten en ijzer verbreekt? Daar is er een, die het voornemen heeft opgevat, van nu aan geheel voor God te leven en dagelijks tot Hem te bidden, en dan zal hij tot het een of ander in staat wezen, en ziet, er gaan dagen, ja, weken om zonder een schreeuw tot God uit de diepte. Hier is iemand, en hij meent het, die God boven alles hartelijk wil beminnen, maar - de minste begeerte! en hij heeft God uit het oog verloren. De geringste bezoeking, - en zijn vijandschap tegen God en Zijn volk breekt er op in. Gij wilt in ‘s Heeren Woord lezen, maar nee - gij neemt eerst de nieuwspapieren ter hand.....Iemand wil in waarachtige ootmoed voor Gods aangezicht ver keren, maar juist bij de heiligste verrichtingen vindt zijn hoogmoed voedsel. Hij wil zijn ogen voor de ijdelheid toesluiten, een spiegel in de kamer roept hem toe: o ijdel mens! Hij wil zich voorbereiden tot het gebed of tot het Heilig Nachtmal, - de minste kwetsing, die zijn eigenliefde ondergaat, werpt al zijn plannen van ingetogenheid omver. Hij wil kuis

zijn, maar juist nu komt de begeerte het meest bij hem op. Hij wil niet twisten, maar vreedzaam zijn, - een strohalm, voor zijn voeten geworpen, een enkel woord, en hij bruist op. Hij heeft zijn heiligheid gebracht tot de hoogte van een berg, en opeens stoot hij haar zelf weer omver.” (Preek over Rom. 7: 14, blz. 20-22.)

“Hoe uit deze ellende uit te komen? Dat wordt niet geleerd en verstaan, waar men niet de Wet volledig op zichzelf toepast. De mens totaal van de Wet af te brengen, en juist zo erin te houden, of in te brengen, geheel van eigen grond af - op de grond, die eeuwig is in de hemelen en die goed is in de ogen van de Heere - is de strekking van de preek (Rom. 7: 14) en het boek (over Rom. 7). Wie verstaat dat nu? Die op het gebod, dat tot hem gekomen is, acht geeft, en dat niet weg speculeert met ijdelheid en ijdele overleggingen.” (Brieven blz. 116)

“Kent gij zo de Wet Gods, dat gij u niet eigenmachtig aan haar onttrokken hebt, dat gij u voor haar niet hebt kunnen verontschuldigen, dat gij te zwak zijt, om haar te gehoorzamen? Kent u haar zo, dat u haar van harte genegen zijt, en u u niet hebt willen handhaven boven het gebod? Kent u haar zo, dat het bij u, in uw binnenste, vaststond: eerder kom ik om, dan Gods heilige Wet en rechtvaardig Gebod: dan hebt u het antwoord al in uw hart op de andere vraag: Hoe bent u door de Wet aan de Wet gestorven?” (Twee leerredenen over Gal. 2: 19, 20, blz. 7; zie ook blz. 5, 8, 9, 11, 12)

“Dat wij niet onder de Wet staan, zegt de Apostel volstrekt niet, om iemand van de verplichting tot de Wet op enige wijze te ontheffen.... hij zegt dat in betrekking tot ons, zoals wij, in onze overmoed, zonder te bedenken wat wij zijn, op ons genomen hebben, dat te doen, wat de Wet vordert, en in dit opzicht zijn wij van God niet gesteld, om de Wet onderdanig te moeten zijn, God heeft iets anders voor ons bereid.” (Ie Twaalfstal: Rom. 6: 15, blz. 11, z. o. blz. 13; 14.)

“Luistert nu met aandacht, gij al die hongert en dorst naar gerechtigheid! U hebt volkomen gelijk, dat er bij ons zijn moet wat Gods Wet ons voorschrijft, dat door ons gedaan en nagelaten moet worden. Ook daarin hebt u gelijk, dat gij van heler harte, en met al ijver en vlijt er naar tracht om met de Wet in overeenstemming te zijn, daarin gelijk, dat u het lichtvaardige en onverschillige wezen van harte versmaadt, hetwelk van Evangelie kan spreken en van Gods wil, als had men al alles achter de rug, terwijl er nochtans niet dan een koud en dood wezen is. Maar daarin hebben wij niet gelijk, dat wij het bij de Wet zoeken, zoals wij de Wet dan verstaan. In dit opzicht moeten wij keren, dat wij aan de Wet dood zijn, en de Wet aan ons. Wij hebben met een andere Man te doen, Wiens Naam is *God met ons*.” (Ive Twaalfstal: Rom. 6: 6, blz. 19.)

“Wij hebben het in Christus. Niet dat Hij in die zin de goede werken voor ons in onze plaats daarstelde, dat wij in het geheel geen goede werken zou doen, en naar eigen lust en begeerlijkheid van ons boze hart zou leven. Maar juist omdat wij boos zijn en tot niets deugen, heeft Hij al goede werken in onze plaats zo daargesteld, dat wij echter in Zijn geboden zou gewandeld hebben en gedaan wat goed is in de ogen Gods. Daarom schrijft de Apostel: “Wij zijn geschapen in Christus Jezus in goede werken.” (IIIe Twaalfstal: Ef. 2: 10 blz. 13.)

“Dat in Christus”, wat betekent het? Men glijdt zo dikwijls over zulke woordjes heen. Kohlbrugge heeft “hetgeen ligt in het wandelen in Christus” aldus trachten weer te geven: “Laat Hij uw element blijven, waar gij u in beweegt met al uw verstand en hart met al uw overleggingen en gedachten, met al uw gevoelens en noden. Blijft in Zijn gemeenschap, in het Woord van Zijn genade. (Opleiding bij Col. 2:6, blz. 83, 84.) Met Hem, in Hem zijn wij gezet in de hemel, Ef. 2: 6. (N. B. De Duitse vertaling heeft: *in's himmlische Wesen*, - die uitdrukking is dus bij Kohlbrugge (Rom. 7. S. 110) niet

iets apart, zoals Van Lonkhuijzen schijnt te menen, blz. 439, - maar geheel schriftmatig, vooral als wij letten op de grondtekst.)

Intussen, waar men nog zal toestemmen, dat de heiligmaking en de Christelijke wandel er zijn in Christus, in gemeenschap met Hem, zo is er in de loop van de tijden weinig daarop gelet, dat de Apostel deze dingen ook in het nauwste verband brengt met het werk, dat de Heere Jezus hier volbracht heeft. Romeinen 6 past niet in menige theorie van heiligmaking, en toch kan men dat Hoofdstuk niet uit de Schrift scheuren. Vooral verdient hier de aandacht het zesde Vers, waarover wij twee hoogst belangrijke leerredenen van Kohlbrugge hebben, welke wij hier in verkorting weergeven.

“Wat meent de Apostel hier met onze oude mens”? Als daar een komt en zegt: dat weet ik zeer goed, en een ander: dat zal ik u uit mijn bevinding uitleggen, dan antwoordt Kohlbrugge:

“Zacht wat! O, als er nu iemand kwam en veel vertelde van zijn oude mens, en een ander hem antwoordde: komt gij opnieuw met uw oude stukken aan; wat moet dan uw oude mens? die is al lang ook gekruisigd! Zou de eerste daar niet verlegen over worden en vragen: Hoe is het hiermee gelegen?” (blz. 4.)

Ter vergelijking worden aangehaald de tegenstellingen tussen Oud- en Nieuw Verbond, 2 Cor. 3: 6 en 14, tussen de nieuwe schepping en de oude, Gal. 5: 15, 2 Cor. 5: 17), de oude zuurdesem en het nieuwe deeg, 1 Cor. 5, voorts tussen de eerste mens, Adam, en de tweede mens, Christus, 1 Cor. 15: 21, 45, 47 en Rom. 5: 15.

Nu wordt gewezen op Ef. 4: 22, alwaar het volgens de grondtaal luidt: *gelijk het waarheid in de Heiland is, dat gij afgelegd hebt aangaande de vorige wandeling de oude mens*; voorts Col. 3:9 en Ef. 2: 15.

Uit de vergelijking van die plaatsen met Rom. 13: 14 en van Col. 3: 11 met vers 10 blijkt, dat *Christus en de nieuwe mens* bij de Apostel hetzelfde is.

Dus is de nieuwe mens: *Christus en wat Hij heeft daargesteld*; en de oude: *Adam, en wat hij heeft bedreven*. (blz. 8.) Wat deed Adam? Hij wilde als God zijn. Hij overtrad en stierf. Daarmee was het uit en voorbij met de schepping, met de mens en met de Wet, dat de mens die nog zou kunnen vervullen. Alles lag in de dood en alles onder de vloek.

Wat was Christus? Een nieuwe en iets nieuws voor de verloren Adam. Wat deed Hij? Hij schiep wat nieuws en maakte alles nieuw. Een nieuwe schepping,⁸ een nieuw verbond, een nieuwe Adam, een nieuwe mens in Zich, een nieuwe hemel en een nieuwe aarde.”

„Wat Adam nu was en deed, juist hetzelfde zijn en doen alle mensen.”

“Die andere mens is de waarachtige nieuwe mens, en zijn schepping een nieuwe schepping, Zijn verbond een nieuw verbond, en de oude mens zijn wij.”⁹ (blz. 9, 10)

Waar Christus komt, is de toestand van de dingen niet meer, zoals die vroeger was. Zij, aan wie Paulus scheef, waren uit hun oude toestand, uit de toestand, dat zij waren en deden, evenals Adam het in het Paradijs gemaakt had, uitgezet. Zij hadden de oude mens, dat is hun toestand in Adam, afgelegd, en waren in een andere toestand, in Christus en Zijn heil overgegaan, zij hadden dus Jezus Christus en Zijn Geest, dat is de nieuwe mens, aangedaan. (blz. II.) Een ambachtsgezel, die meester is geworden, is toch nog wel dezelfde persoon, nochtans heeft hij de gezel afgelegd, en de meester aangedaan. In aardse dingen verstaat men dat. Een ambachtsgezel, die meester is geworden, zal zich van nu aan bij de meesters houden, en niet bij de gezellen. In het

⁸ Op beide plaatsen staat in de Grondtekst *schepping*, en niet: *schepsel*.

⁹ Dat laatste volgt ook uit een vergelijking met het *wij* in vers 4: 81

geestelijke verstaat men het echter niet.

Het Woord werd echter gepredikt, en door het Evangelie waren zij alles wat het Woord met Zich bracht. Niet dat het Woord hem deze oude mens uittrekt, maar het Woord kondigt hem aan, dat hij de oude mens met zijn werken uitgetrokken heeft.” (blz. 12.) Werd het echter geloofd? Het tegendeel bleek aan allerlei goddeloze vruchten. De Apostel kon echter daarom van zijn Woord niets terugnemen.

“Zo vangt dan God de mens door de list van Zijn liefde, en dwingt hem als het ware om te erkennen, welk een koningskind hij is geworden, welke vorstelijke klederen hem zijn aan getrokken, en uit welke armoede en ellende hij is uitgerukt, uit welke verschrikkelijke toestand hij is verlost,.... opdat als het ware zijn eierzucht geprikkeld worde, tot Christus heen en niet tot de duivel, niet tot het oude bestaan, waarin hij evenals Adam zat.” (blz. 13, 14.)

“Die oude mens is nu gekruisigd, onze oude mens. Want hij is ons niet vreemd - er zijn *geen drie mensen*, de oude en de nieuwe mens en wij maar wij zijn het naar onze innerlijke gesteldheid, met ziel, hart verstand, willen en overleggingen, geheel zoals wij voor onszelf geworden zijn door eigen, moedwillige ongehoorzaamheid en overtreding, en geheel en al vervreemd-zijn van God. (blz. 15)

Aan het kruis op Golgotha hingen immers geen twee mensen, maar één mens, de Mens in onze plaats.... Deze Rechtvaardige voor de onrechtvaardige, heeft onze oude mens in Zich opgenomen, en Zich met dezelve aan het kruis laten nagelen; dit zal dan wederom wel zoveel zeggen als: *Hij heeft onze zonden op Zich genomen, al onze ongerechtigheden.*” (blz. 17.)

Dat is geschied, opdat het lichaam der zonde teniet gedaan zou zijn. Dat wil met andere woorden zeggen: Wij, beschouwd uit het oogpunt van het geen wij in Adam zijn, wij, als vlees zijn volkomen te schande gemaakt aan het hout des kruises, en dat is daarom van de Heere in onze plaats geschied, opdat wij met al onze overleggingen, met al onze goddeloze en vrome werken, zodanig teniet gemaakt zou zijn, zo geheel veroordeeld, dat wij niet meer in staat zouden zijn om de zonde te dienen.” (blz. 20.)

Maar hoe komt dat met de ervaring overeen?

Kohlbrugge antwoordt:

“Met welke? De monnik heeft zijn ervaring, de eigengerechte mens heeft zijn ervaring, en de Apostel Paulus heeft zijn ervaring. Maar ik ben niet Paulus! Deze heeft gezegd: Wij weten, dat onze oude mens gekruisigd is.

Nu wil men wel liever leren, dat onze oude mens dagelijks, hoe langer hoe meer, door onze boete en ons berouw gekruisigd en gedood moet worden; men moet volstrekt de goede en vrome man blijven, en nu heeft men iets van God, de nieuwe mens, waarvan men zeer weinig spreekt, en iets van de duivel, de oude mens, waarvan men dagelijks spreekt. Kan men zich in de spiegel beschouwen, en vindt men zich heilig, zo is men opgewassen; werpt men door zijn lusten deze heiligheid omver, dan kan men zich achter de oude mens verschuilen en op deze de schuld laden. En de Waarheid, dat onze oude mens gekruisigd is, geloven wij daarom niet, omdat wij zeer goed merken, dat daarmee aan de hele mens, die zich liever in zijn werken staande houdt dan als een goddeloze rechtvaardig te zijn gemaakt, benevens aan al zijn vrome en goddeloze werken, waarmee hij hemelwaarts wil streven, de bijl aan de wortel is gelegd, opdat hij met wortel en takken en met al zijn vrucht terneer geveld zij - en opdat daartegen opluike de plant Christus, opdat wij in Hem vrucht dragen?” (blz. 2125.)

Maar nu nog eens de vraag: *hoe is dit met de ervaring overeen te brengen?*

“Zo zeg ik andermaal, wat heeft men zich te storen aan hetgeen men ervaart of bij zich bespeurt? Het is een zaak des geloofs. Dus, hoe ook onze oude mens bij deze of geen

zich in beweging moge stellen. En woeden of tieren, zodat hem horen en zien vergaat, zo het hem om gerechtigheid te doen is, zo het hem er om gaat, dat hij nochtans zo zij, als hij het in de Heilige Schrift leest, zo zij hij daarbij zeer rustig en zegge vrijmoedig: u bent nochtans ook gekruisigd. En hij zal het wel ondervinden, dat deze Waarheid met de ervaring in welluidende overeenstemming is.” (blz. 25.)

In de volgende preek, over Rom. 6: 6b, wordt er vooreerst op gewezen, ‘dat het een doel had, wanneer de oude mens gekruist was; ten ernstigste beproeve zich een ieder, hoe hij staat onder vermaningen als Rom. 12: 1; 13: 14; 1 Cor. 6:9 en 10. Dat is toch echter Wet,... en de Wet, die kan ik niet vervullen?’

Zeker is het Wet, als ik u predik: *Ontwaak gij die slaapt, sta op uit de doden. Maak uw roeping en verkiezing vast. Heb uw naaste lief gelijk uzelf; gij mannen hebt uw eigen vrouwen lief; gedraagt u matig, kuis, wees elkaar onderdanig, enz.*

Wat heb ik dan echter gepredikt, als ik dit en duizend andere dingen voorhoud, ja, beveel? Het had een doel, dat onze oude mens is ook gekruisigd. Daartoe is dat geschied, opdat wij de overigen tijd niet meer zou leven naar de begeerlijkheden van het vlees, maar naar de wil van God zouden leven. Ik zeg echter niet, dat wij het moeten doen, maar dat God in Christus het Zelf voor ons gedaan heeft, opdat Hij ons zo voor Zich zou gesteld hebben, dat wij naar Zijn wil waren. Dit nu drukt de Apostel in de volgende woorden uit: *opdat het lichaam der zonde teniet gedaan ware.*

(Voor deze en dergelijke vertalingen zie Aantekening 16.)

Wat is het lichaam der zonde? Niet het zondige lichaam, alsof het in het lichaam, in de zinnelijkheid gelegen was. Daarmee heeft men altijd zeven gruwelen ingehaald, nadat men één had uitgedreven. Het is heidense leer. God zal de mens ter verantwoording roepen, die ooit zijn lichaam mishandelt, alsof de schuld aan het lichaam lag. Uit het hart komt het voort; maar niet zo, dat wij de schuld weer op het hart konden werpen, maar wij zijn het, naar ons innigste IK.”

Wat bedoelt nu de Apostel met het lichaam der zonde?

In zijn beeldspraak spreekt hij van een oude mens, en schrijft hem een lichaam toe. Hij noemt het niet zondig, alsof het goed zonde zijn als men het zondige er van wegdacht. Maar het is een lichaam der zonde, zodat het lichaam niets dan zonde is. Zo spreekt hij ook van onze leden, die op de aarde zijn. En noemt als zodanig niet ogen, handen en voeten, maar *hoererie, onreinheid, afgodendienst*. Col. 3: 5. (blz. 16)

Dat lichaam van de zonde is nu teniet gedaan. Hier roept Kohlbrugge hem toe, wie het om heiligheid te doen is: *God Zelf heeft de zaak geheel in de hand genomen*. Hij heeft het geweten, dat de volharding zo min als de heiligheid, het wandelen in Zijn wegen, het blijven in Zijn geboden, een vrucht van onze akker is. Hij heeft niet het werk tot de helft gebracht, zodat Hij de andere helft aan ons zou hebben overgelaten, om het met Zijn kracht, hulp of Geest uit te richten, zoals sommigen doen en dan de schuld op God werpen, dat Hij hun geen kracht of hulp heeft gegeven. (blz. 20.)

“Daarom is onze oude mens mede gekruisigd geworden, opdat zijn lichaam, het lichaam van deze onze oude mens, een lichaam, dat niets dan zonde en opnieuw zonde is, in het geheel niet meer aanwezig, ja, zodanig verwoest ware, dat het in het geheel niets meer kan uitvoeren. (blz. 24.)

Dat verstaat men niet, als men door eigenliefde verblind, zich verstout te zeggen: Ik dank er Christus niet voor, dat Hij mij zalig gemaakt heeft; dat heeft Hij immers moeten doen. Maar zo moeten wij het lijden van de Heere beschouwen, dat wij geen trek daarvan lezen, zonder ons van harte te schamen, dat wij het geweest zijn, die met onze goddeloze beweringen van eigen vroomheid Hem dit lijden veroorzaakt hebben. Dan zullen wij verstaan, hoe wij met smaad en schande aan het kruis zijn overladen geworden; - wat zeg ik, hoe Hij onze smaadheid en schande van ons af en op Zich

genomen heeft, - en zo zien wij ook in, dat daar, aan het kruis, verbroken, gedood, teniet gemaakt is elke bewering van onze zijde, al waren wij gelijk God, al waren wij rechtvaardig en vroom, uit welke bewering alle andere gruwelen en zonden voort-spruiten. (blz. 26.)

Dat is geschied, opdat wij de zonde niet meer dienen. Hoe? Dat ervaren wij toch wel anders! Menigeen zegt daarom bij Rom. 6, als Felix: *Voor ditmaal ga heen*. Men verstaat die woorden als had de Apostel gezegd: opdat wij onszelf, als uit onszelf, voortaan heilig gedragen. Dat heeft hij niet gezegd, maar: *opdat wij de zonde niet meer dienen*. Waarom? Omdat wij dood zijn, dood gemaakt zijn, opdat wij niet langer kunnen zondigen.

Nu gaat de Apostel uit de beeldspraak tot eigenlijke rede over. Wat de oude mens was, dat zijn wij, - wat zo-even het lichaam der zonde was, dat zijn onze duivelse aanmatigheden, om iets te willen zijn wat wij niet zijn, - God willen wij zijn, en dat zijn wij niet, - de Wet willen wij doen, al wat de Heere gezegd heeft, maar wij maken het wel openbaar, wat wij zijn. Wij hebben wel getoond wat wij zijn, toen wij onze Heere aan het kruis geslagen hebben. God echter in Christus, heeft ons, niettegenstaande dat, van de dienst van de zonde losgemaakt. Dood lagen wij in zonden en misdaden, maar God heeft ons in Christus van de zonde dood gemaakt. Toen Christus stierf, stierf Hij der zonde, zodat de zonde niets aan Hem heeft gehad, ook niets, volstrekt niets met Hem heeft kunnen uitvoeren, en toen Hij zo stierf, toen stierven wij met Hem, opdat de zonde met ons ook volstrekt niets kon uitvoeren; zó werden wij van de heerschappij van de zonde vrij, dat wij haar in het geheel niet behoefden te dienen.

Daarom laat de Apostel ook volgen: Wie gestorven is, die is gerechtvaardigd van de zonde; dat is: wie gestorven is, die is vrijgesproken van de dienst van de zonde.... Als een slaaf gestorven is, zo is hij, door zijn dood, van de dienst zijns heren vrijgesproken. Zo zijn dan ook wij vrijgesproken van de dienst van de zonde, behoeven de zonde in het geheel niet meer te dienen, en God heeft in Christus het hele heil zó verordend, dat wij de zonde niet meer dienen moeten. Daarom zal de zonde vergeefs moeite aanwenden, om ons in haar dienst terug te voeren, en wij zullen ons vergeefs moeite aandoen om haar een dienst te bewijzen, omdat wij gestorven zijn.” (blz. 31.)

Dat is de Waarheid van Romeinen 6, door Kohlbrugge ook gepredikt op grond van vers 2: *Wij, die der zonde gestorven zijn, hoe zullen wij nog in dezelve leven?* (Ile Twaalfstal), van vers 4: “Wij zijn dan met Hem begraven door de Doop in de dood, opdat gelijkerwijs Christus uit de doden opgewekt is tot de heerlijkheid van de Vader, zo ook wij in nieuwigheid des levens wandelen zouden.” (Zwei Predigten über die Heilige Taufe S. 15), van vers 7 (IXe Twaalfstal), van vers 15 (Ile Twaalfstal), van vers 17 (Amsterdamsch Zondagsblad X blz. 302, 308), van vers 19, (Ve Twaalfstal), van vers 22 (IXe Twaalfstal) en van vers 23 (Amsterdamsch Zondagsblad XI, blz. 6).

“Hoe diep juist die Waarheid in de zonde insnijdt wordt aangetoond in de preek over Romeinen 6: 15, blz. 22. Men voelt zeer goed, dat wanneer men deze waarheid zou toestemmen, dat men uit zijn vorig wezen en drijven is uitgezet, dat dus deze oude mens mede gekruisigd is, en dus uit de weg is genomen, dat dan ook de bijl aan de wortel van de zonde boom gelegd, en hij met stam, takken, bladeren en vruchten omgekomen, ja, verbrand is. En ware dat waar, dan kon men ook het vermogen van de arme naasten niet langer in de zak behouden, dan kon men geen jacht meer maken op zijns naasten huisvrouw, maar het kwaadste van alles nog is, dan had men zich van de genade geheel over te geven, zoals men is, dan verloor men geheel en al het leven dat

men in eigent hand heeft, dan had men met al zijn oude en nieuwe zonden en met zijn gruwelijke verborgen geschiedenissen tot God te gaan, zoals men is, en zijn Schepper om genade te smeken, maar ook te geloven, zoals men is. Maar nee, men wil liever een toenemende heiligmaking, daarmee houdt zich de mens staande, en maakt van de Wet een wassen neus en van de genade een pomp.... Tot u is dat woord: 'dat zij verre', gij, die daar achter de woorden van de Apostel: *niet dat ik het alrede verkregen heb, of alrede volmaakt ben*, - hetgeen hij tot onze verootmoediging aldus bedoeld heeft, dat hij zichzelf niet beschouwde alsof hij die dierbare leer van de genade, welke hij ook hier predikt, al in haar hele omvang en tot in haar diepste grond had omvat, - u zoekt te verschuilen, om onder de schijn van een trapsgewijze voortgang het zondigen aan de hand te houden.... Wat vermeet gij u met uw haarkloverij, van de Waarheid een verkeerde leer onder te schuiven! Houw af de voet en de hand, ruk uit het oog, dat u in ongerechtigheid gevangen houdt!"

In het bijzonder is die Waarheid gepredikt in de bekenden Brief aan Drost (Van Lonkhuijzen Bijl. B. 16 vv.) En in de Opleiding zegt Kohlbrugge:

"Wat recht is bij God moet in ons vervuld wezen. Wat de Wet zegt, moet er bij ons zijn: niet bespreken, niet beschouwen, maar doen wat God zegt. Nu, hoe, wat is de weg? Rom. 6, daar heb ik het oog op." (blz. 124.)

Gaat hier nu alles in de toerekening op? Al blijkt het tegendeel uit het voorgaande genoegzaam, zo zij er nog eens uitdrukkelijk gewezen op een plaats uit een preek over Marcus 16: 16 (IVe Twaalfstal):

"Moet dit Zijn dood gelijkvormig worden", dit gestorven zijn" niet bij ons tot leven worden? Is dit een waarheid van de toerekening en verder niet, of is het een waarheid van doen, zodat hetgeen in Christus voor ons waarachtig is, ook bij ons in Christus waarachtig zij? Ik denk wel het laatste." (blz. 15.)

Juist tegenover hen, *die menen, dat de heiliging wel in de plaatsbekleding zal liggen*, predikt Kohlbrugge over de heiliging, *over het doen van Gods geboden*. Het vrijgemaakt-zijn van de zonde ligt niet in de plaatsbekleding alleen, maar in de gemeenschap des geloofs." (IXe Twaalfstal; Rom. 6: 22, blz. 10.)

Voor God zijn rechtvaardiging en heiliging een en hetzelfde. Want wanneer God iemand rechtvaardigt of rechtvaardig maakt, zo maakt Hij hem overeenkomstig aan Zijn Wet. Maar overeenkomstig de Wet kan niemand verklaard zijn, die niet zowel van zijn onreinheid, als van zijn schuld en straf bevrijd is. (t. a. pl. blz. 5, 6.) Daarop wordt de nadruk gelegd, dat Jezus ons verlost heeft van al onwettigheid, tegenover hen die Hem slechts voor de vergeving van de zonden willen. (IVe Twaalfstal: Tit. 2: 11-14, bl. 23.)

"De ware gelovigen hebben de Heere niet slechts tot hun rechtvaardigmaking, maar ook tot hun heiligmaking aangenomen. (De drie Stukken van het Formulier van het Nachtmal: VIIIe Twaalfstal blz. 31.)

Voor God zijn rechtvaardiging en heiliging één; ze hebben immers tot grondslag dezelfde daad Christus. Ik heb gerechtigheid en heiligheid in die éne wonde (Christus). De heiligmaking behoort tot het Hogepriesterlijk ambt Christus. *Door één offerande heeft Hij in eeuwigheid volmaakt degenen, die geheiligd worden*. Hebr. 10: 14.) Zij mag daarom niet ná de prediking van de gerechtigheid Christus en van de genade, die heerst ten leven, als een apart stuk gedreven worden, als een daarvan wezenlijk onderscheiden zaak (wel de dankbaarheid, dat is iets anders). Maar het gaat niet buiten de persoon van de gelovige om, het wordt gewerkt in hem. (Hoogst Belangrijke Briefwisseling blz. 24, 39, 41, 45.)

Ook hier gaat het dus niet alles in de stand op, maar het wordt daaruit verklaard, het

vloeit daaruit voort.

Gelijk wij echter Christus en al Zijn weldaden deelachtig zijn door het geloof, zo ook deze weldaad. Daarom besluit de preek over Rom. 6: 6 aldus:

“Ja, gelooft, gij allen, die vraagt naar hetgeen waarheid in Jezus is, die van de zonde wenst los te zijn, maar gedurig weer opnieuw onder haar macht terneer ligt, en terwijl u worstelt en strijdt, zo wordt het steeds erger en wil niet ophouden. Ja, gelooft, en opnieuw gelooft, en al zou u ook opnieuw en nogmaals, naar het zich laat aanzien, over dit uw geloof te schande gemaakt werden, - gelooft, ten spijt van al uiterlijke verschijnselen en ervaringen, - gelooft, dat de zaak met de zonde zo gelegen is, als het zoete Evangelie het u hier voorhoudt, en al wilde de duivel ook met al macht van de zonde op u aanstormen, de strijd des geloofs is weldra ter eer van Christus beslist, en wij, wij zien de heerlijkheid Gods. Amen.” –

“En het is met ons in orde ten opzichte van de Wet”, zo staat er aan het slot van Rom. 7, wanneer wij geloven, altijd geloven, niets doen dan geloven, dat betekent: niet naar vlees wandelen en theologiseren, maar *naar Geest wandelen*; wanneer wij geloven, dat wij gemeenschap hebben aan Hem, Wiens dood ons afgekomen zijn van de zonde is, Wiens opstanding ons leven is, dat wij dode leven, en de dood van de dood.”

Reeds hier voelen wij, welke ontzaglijke betekenis er aan het geloof toegeschreven wordt, hoe diep het daarmee gaat; het nauwe verband, de innerlijke eenheid van geloof en werk, (Jacobus 2 en Hebr. 11) wordt dan ook meer dan eens uitgesproken:

“*Wat is het eerste en laatste goede werk, en wat omvat alle goede werken?*

Het geloof.” (Bevestigende vragen en antwoorden bij vraag 91).

“Men zegge daarom niet: Als ik geloof, dan zal ik ook lust hebben in de Wet. Lieve! Geloof is geloof - en geen praten, geen theorie of hersenschim, maar leven en doen.... Dat David lust heeft in de Wet Gods (dat is, hier de openbaring van Gods gerechtigheid) wil zeggen, dat hij in die gerechtigheid uit geloof deelt,... uit geloof er zijn element in heeft, er in is en leeft met al zijn uit en ingaan, doen en laten, en geheel zijn en zich bewegen, - zodat hij aan dezelve zich onderworpen heeft en onderwerpt. En aangezien deze onderwerping aan dezelve van de Geest van genade is, Die in hem is, zo is hier geen dwangwerk, maar de in Gods ogen volkomen daargestelling van hetgeen de Wet zegt in Matth. 5: 37-40.” (Psalm 1, blz. 9, 10.)

“Het geloof is het enige werk, dat Code behagen kan, en sluit ieder ander werk, sluit alles wat de mens in zijn hand wil hebben buiten.” (1e Twaalfstal, Hebr. 12: 14, Inleiding blz. 231. 2. dr.)

“En toch neemt het de helen wandel in zich op. Bij velen is het een ding apart, een middel, een hand, een hefboom, een iets waar men wat ook doet.... In de Schrift is het de onderhouding van de geboden Gods. Bij het eerste moet u noodzakelijk telkens door uzelf en door andere, bekenden en vreemden, het spoor bijster worden, en u komt zo nooit tot rust. Bij het laatste schreeuwen lusten, begeerten, geld, goed, gemak, eer, belang, schijnzedigheid, godsdienstigheid en vrede, zogenaamde broederlijke liefde en algemene liefde, schreeuwt al het zichtbare tegen u in, en gij zelf er tegen in, en tegen God in. Wie zich echter nu zó aan het Woord, aan de Genade, aan de Waarheid en de Barmhartigheden van de alléén Heilige en alléén Rechtvaardige in al smekingen houdt, die zal leren, hoe geloof de onderhouding van Gods geboden is. (Opleiding blz. 123, 124.)

“Gerechtigheid, gerechtigheid zult gij najagen”, dit is Gods Woord, en de onderwerping daaraan, het doen dienovereenkomstig, is geloof. De gedachte: ja, zo stipt.... waar zou ik dan van leven? Voedt de dief en de doorbrenger, die, al is het na jaren, het in onrecht verzamelde wegrooft of verslindt. Hier is de keus tussen de inkomsten en

de schijnbare ondergang van zich en zijn gezin. *Gij zult niet begeren*, zegt Gods Woord, en hierbij hebbe men Gods Wet boven eigen behoud en boven het zichtbare gesteld; hier moge men dan die vreselijke strijd ervaren tussen genot en gebod; wie het er om te doen is, dat God Góð, en Zijn Woord Zijn Woord blijve, die zal zich in zulke worsteling om gerechtigheid, beschenen en bestraald zien van Gods vriendelijk aangezicht en het Lam, dat van de wereld zonde wegdroeg.” (Opleiding, blz. 129, 130.)

“De wandel in geloof is nu een geheel andere wandel dan de wandel in dienstbaarheid, zoals die beschreven wordt (Ve Twaalfstal Gal. 4: 21-30 en 5: 1, blz. 21): Ik wil dit of dat middel aangrijpen om (van de zonde) los te worden; ik wil geld geven om niet meer geldgierig te zijn; ik wil andere tot heiligmaking aansporen, opdat ik van mijn vleselijke lusten afkome; ik wil een vrome daad doen, een rechtvaardige daad, om mijn onrechtvaardige daden weer goed te maken; ik wil van nu aan zorgen, dat ik eerlijk word, om geen dief te wezen; ik wil in het vervolg alleen water drinken om geen dronkaard te zijn; er staat toch dit en dat, zo en zo in de Schrift, dat wil ik opvolgen, dan word ik vroom, rechtvaardig, langzamer hand heilig en eindelijk zalig;... daar staat deze gezindheid op de voorgrond: ik moet het tot stand brengen. En: alles, wat de Heere gesproken heeft, dat wil ik doen?”

Waar echter de Geest van de Heere is, namelijk, dat wij door Christus vertrouwen tot God hebben, daar laat men zich door de letter niet binden, met allerlei bedenkingen: zal de Heere dit wel goed heten of dat wel goed vinden?.... Waarmee zal ik God verzoenen, of: zal Hij niet toornen, als ik dit of dat niet doe? Maar daar is een vrolijk en blijmoedig vertrouwen tot God, dat men aan Hem door Christus een genadig God en liefhebbend Vader heeft, Die ons rijkelijk zal doen toekomen, wat wij behoeven, en het ons ook door de Geest Christus zal leren, wat wij te doen, wat wij te laten hebben.” (Ive Twaalfstal 2 Cor. 3: 17, blz. 19, 20.)

De mens meent gewoonlijk, dat het hem en andere tot plicht is opgelegd, zo hij bij God zal komen, om een zekere plooi aan te nemen van houding, gebaren, gebruiken en om ik weet niet welke dingen al zich te onzeggen, en er zich van te onthouden, om een vroom binnenste te hebben. Naar zulke gevoelens is vooral de jeugd een zeer zondige leeftijd; men bestraft de jongeling, omdat hij niet is als een oude man, en de jongedochter, omdat zij niet is als haar grootmoeder of oudtante. Zulke strekking echter van eigenwillige geestelijkheid, waaruit toch niets goed voortkomt, en welke op een geheel andere grond rust dan de stemmigheid van de kinderen, welke de Apostel Paulus beveelt, is lijnrecht tegen Gods Woord.... Een kind loopt in zijn eenvoudigheid daarheen. Het vraagt niet: is dat goed of kwaad? De Vader neemt aan hetzelfde elk bijzonder ding, dat het kind zou kunnen schaden, uit de hand, of zegt: laat dat staan. Wie in geloof wandelt, zit niet met dobbelstenen, om hoog of laag te werpen, of iets goed of kwaad zal wezen. Hij plukt de bloemen, die zijn oog bevallen, hij gaat door de beemden, die zijn hart aantrekken... Het veinzend hart vraagt altijd: zou het ook kwaad wezen? En zegt: ik zou het wel graag doen, maar het mocht niet goed zijn, en hunkert intussen naar de toelating.” (Opleiding bij Prediker 7: 16, 17, blz. 100, 103.)

In dit licht is ook te beschouwen de wijze waarop Kohlbrugge spreekt over sommige daden van de gelovigen. Van Lonkhuijzen (blz. 459) zegt: *de verschonende wijze waarop Kohlbrugge spreekt van de zonden van de heiligen*.

Intussen zijn hier niet bedoeld daden als Davids echtbreuk, Salomo's afgoderij, Hiskia's handelwijze tegenover de gezanten van Babel of de verloochening van Petrus; zulke daden zijn door Kohlbrugge nimmer vergoelijkt, maar veeleer met alle verborgen goddeloze drijfveren aan de kaak gesteld; het geldt veeleer dingen als het

bedrog van Rebekka en Jakob en de bloedschande van Thamar. Bij deze daden heeft Kohlbrugge het zondige helemaal niet ontkend, en niet verzuimd te wijzen op de kastijdingen die op de betrokken personen kwamen. Maar hij heeft niet willen stilstaan bij de gewone zedenlesjes, die naar aanleiding van zulke geschiedenissen worden gepredikt. Hij heeft aangetoond, hoe het bij die personen te midden van hun zonde toch in hun verschrikkelijke nood te doen geweest is om Gods Raad en Gebod, om Zijn zegen, om Zijn Christus.

We moeten hierbij daarop letten, dat de Schrift, die nog in Hebr. 12: 16 het gedrag van Ezau tot verschrikkelijk voorbeeld stelt, over dat van Jakob en Rebekka zwijgt, en dat de arme Thamar in Ruth 4: 12 met eer genoemd wordt. (Zie hierover bij Kohlbrugge Mattheüs I, S. 14, 15, 17 ff. Amsterdamsch Zondagsblad XII blz. 299.)

Men werpe dus niet zo snel stenen op deze personen. Dat hebben de Hervormers ook niet gedaan, zoals onlangs nog weer door de thans ontslapen Ds. J. van Bolhuis is aangetoond. (Rebekka en Jakob, Groningen 1905.) De Schrift is dikwijls barmhartig, waar wij onbarmhartig zijn. Omgekeerd komt zij met een zwaar oordeel, waar wij nauwelijks zonde zien. Wie zou eerlijk gezegd, in de daad van Ananias en Sapphira zoveel kwaad zien?

Maar het is de vraag: *Hoe staan wij tegenover God, als kinderen of in de geest van de dienstbaarheid?*

Onder die geest van de dienstbaarheid zag Kohlbrugge de gebroeders de Clercq verkeren met het oog op het vraagstuk van de inenting. Daarom heeft hij zo scherp aan hen geschreven. (Van Lonkhuijzen blz. 236 v.v.) Het kwam hem in deze vooral aan op het 'hoe' op de gezindheid. (Zie Aantekening 17.)

Er zijn geen regels voor te schrijven van doen en laten. Een rechtvaardige uit geloof is alles verstaanbaar; zonder die rechtvaardigheid is alle betrachting van Wet en Gebod zo strafbaar in de beweegredenen waarom men dezelve betracht, als het niet achten van dezelve strafbaar is." (Opleiding bij 2 Thess. 3 t 2, blz. 130.)

"Daarom moeten wij het toch goed verstaan, dat wij van de Wet vrijgemaakt zijn, opdat wij Gode naar Zijn wil dienen. Aan brengende voortdurend door Jezus Christus Gode een offerande van de lofs,... predikende Zijn gerechtigheid, alléén de Zijne, roemende Zijn werken, wonderen en daden; hoog prijzende Zijn genade, zijn ontferming; Hem aanroepende in Geest en Waarheid als uw genadige Vader in de Naam van Jezus Christus; - zo zult gij Hem dienen in liefde, uit een rein hart een goed geweten en een onopgesmukt geloof. Daar gaat het in vrijheid. Want waar de Geest van de Heere is, daar is vrijheid en niet dienstbaarheid; daar is een fris en altijd groen opleven en niet afsterven van de ouderdom; daar is wezen en niet de vorm van de wetens en van de Waarheid in de Wet; daar is Geest, niet letter; Christus, niet dood; onze Heere en niet de duivel. Alles gelukt wel, en het zijn alles enkel goede werken. Want de vrucht van de Geest is er, en wij wandelen in de werken, die God tevoren bereid heeft. Want aan Geest wandelen wij." (Rom. 7. S. 15 ff. vers 6.)

Er is dan ook nu een nieuwe verhouding tot de Wet; ze wordt weer zó opgevat als God Haar bedoeld heeft, als een vorm van het genadeverbond (Ile Twaalfstal Rom. 6: 15, blz. 7) of: een verbond van genade en barmhartigheid in zulk een gedaante gemaakt, als het op de troostrijkste wijze voor mensen, die behoefte aan genade hadden, datgene in beeld spraak in het hart kon brengen, wat waarheid in Jezus was. Toen de Heere Zijn Wet gaf, had Hij het Israël eerst voorgehouden, hoe het in Zijn wegen wandelen zou vervolgens wat de weg zou zijn, en ten derde hoe zich dit in allerlei vrucht zou betonen. Hoe het in Zijn weg wandelen zou stond in de Tien Woorden, welke hun de Heere als zoveel beloften ook deelde."

Dit, dat de geboden tot beloften worden, keurt Van Lonkhuijzen af. En toch wordt het in zijn troost openbaar, als wij het bezien in het licht van Ezech. 36: 26. “Ik zal maken, dat gij in Mijn inzettingen zult wandelen, Mijn rechten zult bewaren en doen.” Hoe het te verstaan is, wordt nader aangegeven VIIIe Twaalfstal Lucas 10: 25-29, blz. 18.

“Wie zich niet boven deze Schriftgeleerde verheft, die kent zichzelf uithoofde van zijn eigen liefde schuldig;... hij wil het weten en schaamt zich van de belijdenis niet, dat het hem als mens volstrekt onmogelijk is, God ooit zó lief te hebben, als God het voorschrijft; daarom is al zijn zoeken om gevonden te zijn in Christus Jezus, niet alleen om vergeving van de zonden te hebben, maar ook opdat Christus in hem wone en in hem door Zijn Geest de liefde werke, die uit God is, en waardoor wij weer liefhebben. En dat niet uit ons eigen hart uit onze eigen ziel, verstand en krachten. Maar uit het hart de ziel, het verstand en de krachten, welke Hij in de Zijnen legt, terwijl Hij hun het hart besnijdt en Zijn eigen doen verheerlijkt in onze zwakheid. - Daar wordt het echter eerst recht verstaan, hoe of op welke wijze in het gebod - belofte en gave liggen opgesloten, en het is om in het stof weg te zinken en de grote genade Gods te aanbidden, dat Hij van Zijn volk, een in zichzelf zondig volk, wil geliefd zijn.... Zich hun God en hun Heere wil noemen, de afgoden van hen wil wegnemen en Zich aan hen wil geven als hun eigen, algenoegzaam Deel en Erve, - en dat Hij Zelf zijn liefde wil uitstorten door Zijn Geest in hun harte, en het hun zo geven, dat zij Hem liefhebben, zij die toch van natuur zijn vijanden zijn.”

“Zo is ook de Wet, - die voor hem, die naar het vlees wandelt, een wet is der zonde en des doods, - een Wet van de Geest des levens in Christus Jezus. En waar die andere niets zien, dan donder en bliksem en rook damp en verterend vuur, daar blinkt ons aangezicht in dit licht van enkel vreugde Gods in de kennis en genade van Jezus Christus. - Wonderlijk is het mij, hoe de eeuwige Ontfermer met stof en as omgaat; ik aanschouw Gods zaligheid in Gods wil, in deze wil al mijn heil. Dat God - God, en als God erkend blijve, zoals Hij Zijn gerechtigheid openbaart in het Evangelie van Christus: dat is de onvergankelijke adem van de Geest in mij, waarin mijn hoop van het leven in Christus vaststaat. In de Geest des geloofs zie ik in Gods Wet Gods gerechtigheid, zijn liefelijke heiligheid, zijn wijsheid, trouw en ontferming, Zijn volkomen Wezen, Zijn alleen goede regering, mij heerlijk tegenstralen. En gelijk ik in deze Geest Zijn heerlijkheid liefheb, zo heb ik ook de weg lief, waarin Hij mij deze heerlijkheid heeft getoond. Ik erken, dat ik deze heerlijkheid derf; ik geloof, dat de Heere van de heerlijkheid mij in Zijn heerlijkheid heeft opgenomen, mij Zijn heerlijkheid heeft gegeven.... Zo is mijn hart naar God, om slechts dat te willen, wat Hij wil. En dat juist is Gods wil tot mij, de gehoorzaamheid des geloofs: te erkennen onder God, dat Zijn heilige wil alleen goed is; te erkennen, hoe het betaamt, dat al schepsel, ik ook aan deze wil beantwoorde; te erkennen, hoe Hij het waard is, dat men Hem onderdanig is in alles, in elk opzicht, onvoorwaardelijk, zonder twijfel, zonder tegenspreken, zonder ongeloof, zonder weifelen, geheel volkomen. Ik ben aan deze wil overgegeven, om slechts te doen wat Hij wil. Want, het is de Geest des geloofs, die mij daarheen heeft getrokken.” (Rom. 7, S. 92-94.)

Eindelijk, dit is in het kort de verhouding van de ware gelovige tot de Wet:

“Hij heeft haar van harte lief. Want hij ziet daarin een keten van de trouwste beloften Gods, en de heerlijkste handhaving van de eer Gods en van zijn eigen geluk. Daarom geeft hij zichzelf er aan en is enkel op gerechtigheid uit.” (Lehre des heils, Fr. 161.)

Alzo is dan door Kohlbrugge het volle licht weer gevallen op de ontzaglijke betekenis

van de daad van Christus, Zijn lijden, sterven en opstanding, ook voor de heiligmaking. Nogmaals, mogen wij niet zeggen: de heiligmaking gaat in de rechtvaardigmaking op, alsof het met de plaatsbekleding gedaan ware, maar het een is uit het andere verklaard.

Maar wordt nu niet voorbijgezien de werking van de derde Persoon van de Godheid, van de Heilige Geest? Zo weinig wordt die voorbijgezien, dat eerst hier de Goddelijke Persoonlijkheid des Geestes volledig tot Haar recht komt.

“Het is de Heilige Geest, Die ons persoonlijk leidt in al wegen en welbehagen Gods, in al heiligheid van heerlijkheid tot heerlijkheid, terwijl wij met ons zielsgezicht, waarover geen deksel van de Wet meer hangt, ons spiegelen in de heerlijkheid van de Heere. Waar Hij is, daar is vrijheid, een vrije beweging van doen en laten, van rusten en van werkzaam zijn in de Heere. Zo worden allen, die kinderen Gods zijn, door Hem gedreven. Waar wij niet weten hoe en wat wij bidden zullen, daar bidt Hij in ons en bidt het ons voor wat naar God is, met een gesteun en met verzuchtingen, die onder geen woorden te brengen zijn. (XIIIe Twaalfstal: Ik geloof in de Heilige Geest”, blz. 15.)

“Werkelijk, wij blijven wel in onze dood liggen, wij blijven wel dor, geheel onbekwaam tot iets goeds, onmachtig, zonder geloof en zonder enige vrucht, zo niet bij aanvang en voortgang, zo niet bij voortdurend over ons uitgegoten wordt de Geest uit de Hoogte, zo die Geest niet over ons vaardig wordt en ons omgordt met Zijn kracht. (blz. 19.) Vanwege Zijn ambt heet Hij de hele Schrift door de Geest van de heiligmaking. Hij heiligt bijgevolg de Gemeente Gods daardoor, dat Hij, door zijn inwoning in haar, haar bekwaam maakt tot de gehoorzaamheid des geloofs, om zich van Hem te laten besprengen met het bloed Christus - en door deze zijn besprenging en toebereiding maakt Hij verder zulke lieden uit haar, die in al geboden Gods wandelen, Zijn rechten houden en daarnaar doen, - en zo reinigt Hij ze voort durend van al haar onreinheid.” (t. a. pl. blz. 26) Bij de voortdurende bekering, reiniging en vernieuwing, houdt de Geest Zich verborgen en werkt Hij slechts zó, dat Hij Christus openbaart in de ziel, zoals Christus ons van God gegeven is tot wijsheid, tot gerechtigheid, tot heiligmaking en tot verlossing. En bij al bijzondere hartstochten, waarvan men zo graag zou bevrijd zijn en toch niet bevrijd wordt, werkt de Geest steeds zó, dat Hij heendrijft tot Christus, zoals Hij aan het kruis hangt, en zoals onze oude mens in Hem gekruisigd is.” (Tabernakel 346.)

“De heiligmaking van de Geest is de vrijmachtige werking, welke gelegd is in onzes Heeren opstanding uit de doden, waarmee de Heilige Geest, naar zijn wil, dat op onze zielen toepast wat God ons heeft bereid, ons Christus door geloof inlijvende, en ons de Heere Jezus, met alles waartoe Hij ons van God gemaakt is, en wat Hij ons verworven heeft, leert aannemen.” (Enige vragen en antwoorden, Vr. 82.)

Hoe is nu de werking van de Geest, of in het algemeen de werking Gods in het hart? Tegenover al aanmatiging van ons vlees, om de roem te hebben, dat wij het hebben gedaan, ten trooste voor dengene, die het doen van het goede niet bij zich vindt, hebben wij ons voortdurend te houden aan Fil. 2: 13: God is het, Die in u werkt heide het willen en het volbrengen. Vooral wijzen wij op hetgeen Paulus zegt van hetgeen hij gearbeid heeft: *doch niet ik, maar de genade Gods, die met mij is.* (1 Cor. 15: 10) Zó zegt ook Calvijn: ‘De goede werken, die God in ons gewerkt heeft, noemt Hij de onzen.’ (Institutio III, 15, 3. Dominus quae in nos contulit bona opera nostra appellat.)

Alles op te offeren om Christus wil, enz. “is daar waar aan de Geest gewandeld wordt; het is er, niet uit ons, ook niet door ons, maar dit alles werkt de Heilige Geest.... en deze Geest deelt aan een iegelijk het zijn toe, gelijkerwijs Hij wil, zodat Christus

geheiligd wordt in ons hart en in onze wandel.” (Psalm 51 blz. 104). Bij de Wet komt overal in de Schrift de belofte - niet van genadekracht, maar de belofte voor zich, de Heere Zelf, de genade, zal het doen.” (Hoogst belangrijke Briefwisseling blz. 31.)

In die zin is *ons doen* dus uitgesloten. Is het echter op te vatten als een geheel mechanisch werk, dat de mens als een kanaal beschouwd wordt, waardoor het werk van de Heere heengaat? Nee, juist zo is er in ons het doen van Gods wil, in de overwinning des geloofs.

Van Lonkhuijzen (blz. 449) wijst op de Tale Kanaäns” blz. 35, waar de gelovige erkent, dat niet hij, maar zijn Koning alle slagen in zijn strijd voor hem gewonnen heeft. Hij vergeet hetgeen er kort daarop (blz. 36) staat: ‘Ik draag in mijn gordel een kleine priem, geheten: *Nochtans*, - daarmee steek ik hem steeds ter rechter tijd in zijn hart.’

Wanneer er sprake is van ‘een doen’ onder de Wet, naast de genade, naast het geloof, zegt Kohlbrugge:

“Ach! Overal waar het doen, en ware het ook maar een weinig - bij u geldt, bent u onvruchtbaar bij de genade.”

Onmiddellijk volgt hier echter op: “Gelijk de almachtige Ontfermer mijn hand gevat heeft, geleidt Hij mij naar Zijn Raad en doet mij Zijn wil doen. Hij alleen stelt alles bij mij daar door Christus. Gelijk Zijn oog op mij is, zo houdt Hij in mij staande uit de volheid van Zijn trouw het geloof in Zijn Woord, tegen al het zichtbare in; daardoor moet ik, en kan niet anders dan in Zijn wegen wandelen en Zijn geboden bewaren,” (Rom. 7. S. 60.)

Zeer duidelijk wordt het gezegd in de preek over de Heilige Geest.

“Intussen verbergt Zich de Heilige Geest in de uitverkorenen, zodat het de schijn heeft alsof het van hen kwam en ook moet komen, wat toch alleen van Hem komt, en door Hem in hen gewerkt en zo door hen ten uitvoer gebracht wordt. Uitwendig houdt Hij hun het Woord en de wil Gods voor, inwendig ontsteekt Hij in hen een hartelijke lust en vermaken daartoe, en Hij bekleedt hen in hun uiterste zwakheid en volslagen onvermogen met Zijn macht tot het betrouwen op het Woorden het naleven van Gods wil, een iegelijk van hen naardat hij geroepen is. De Heilige Geest neemt bij de mens het eigendommelijke en menselijke niet weg. Hij laat de mens menselijk te werk gaan; in middels laat Hij de mens het Gode welbehaaglijke uitvoeren, alles leidende en besturende overeenkomstig zijn wijsheid en de kracht van Zijn genade.” (blz. 32)

Hier merkt Van Lonkhuijzen het volgende op (blz. 478): “Wel zegt Kohlbrugge daar ook dat de H. Geest bij de mens het eigendommelijke menselijke niet wegneemt enz., toch wijst hij hiermee het verband tussen het menselijke en Goddelijke werken nog niet aan, integendeel, deze staan bij hem, gelijk we vroeger zagen, tegenover elkaar, de mens gaat zijn weg en vervult onbewust Gods Raad.... Even tevoren heeft hij dan ook gezegd, dat het slechts schijnt alsof het van de mens komt.”

Wij merken hier vooreerst op:

Dat Van Lonkhuijzen hier een vergissing begaan heeft. Het “daar” ziet op een grote voorafgaande aanhaling, waarvan het slot luidt: “De Heere doet het alleen, en sluit al werk van onze zijde uit.” Die aanhaling stamt echter niet uit deze preek, zoals Van Lonkhuijzen meent, maar uit een geheel andere, over Lucas 8:4-15 (Xe Twaalfstal); ze kan dus niet dienen om het hier gezegde te verzwakken.

Voorts: Is het verband tussen Gods werk en menselijk werk niet duidelijk genoeg aangetoond, wanneer er staat: “Uitwendig houdt Hij hem het Woord voor, inwendig ontsteekt Hij in hem een hartelijke lust daartoe, enz.?”

Heeft Van Lonkhuijzen echter bezwaar tegen de uitdrukking: ‘dat het slechts schijnt,

dat het van ons moet komen, wat toch alleen van Hem komt', - dat hij zich met dat bezwaar vervoegde bij Paulus en Calvijn, blijkens de bovengenoemde teksten en aanhalingen!

En ook in die andere preek hebben wij wel te letten op hetgeen er voorafgaat:

"Als het zaad in het hart valt ontstaat er een hitte, een doodsbenauwdheid en doodsworsteling.... er is een drang ontstaan, een ijver en hitte, dat dit woord alleen gelde, dat het daarstelle, waartoe het gekomen is.".. (blz. 20, 21). Een goed hart is bekommerd om het ware en ongeveinsde, geloof, om ongeveinsde vurige liefde, om bestendige hoop. Het lijdt voor de Waarheid, en belijdt en versiert dezelve in al zijn doe n. Het zoekt het eigen niet, maar Gods eer en van de naasten wezenlijk geluk." (blz. 23)

Maar bij de vraag, *hoe* men tot die vrucht komt, is al werk van onze zijde uitgesloten. Hij wil en kan het alleen doen (blz. 26).

De verantwoordelijkheid wordt hier niet weggenomen. De gelovige vindt bij al ervaring van Zijn ellende de verantwoordelijkheid, de schuld, de nood, dat het zo met hem is, en de erkenning wat hij wezen moest bij Dien, Die hem recht geschapen heeft." (Psalm 50, blz. 133.) Wanneer men echter naast de genade nog een wet wil opstellen, dan bekent Paulus, doordien hier van *ons doen* sprake is: 'Ik weet niet wat ik doe'... dat is, ik kan zelfs de verantwoordelijkheid van mijn doen niet op mij nemen, ik mag voor niets instaan, wat ik doe." (Rom. 7, S. 61)

(Van Lonkhuijzen vergeet, blz. 447, daarop te wijzen, dat die woorden niet in het algemeen, maar slechts in dit verband zo staan.)

Hoe is het nu met de lijdelijkheid? Die vraag is eigenlijk al beantwoord. Het "doen" naast de genade wordt uit de handen gegeven, en juist zó is er een "doen", een hoogste actualiteit, in geloof, in de weg van ons roeping. Men noeme deze waarheid smadelijk een "lijdend"¹⁰ Christendom, zij alleen schept blijvende vrucht, terwijl. een zogenaamd werkdadig Christendom de dood vruchten voortbrengt." (Jona, S. 57.)

Zo schrijft Kohlbrugge wel aan de Cocq:

"Passief moeten wij zijn in alles. Die er op in willen slaan zijn helpers van de duivel. De Apostelen, van de Heere geroepen, gehoorzaamden in alles aan het wettig gezag, maar hun lippen lieten zij niet bedwingen, zij lieten zich geselen en boeien met vrolijk gelaat, stenigen en half doodslaan, maar in hun ambt, hun van de Heere toevertrouwd, waren zij *trouw*?" (Van Lonkhuijzen Bijl. B. 12.)

Dit ziet Van Lonkhuijzen voorbij in de brief, die hij zélf heeft afgedrukt, dat die lijdelijkheid welke hier voorgestaan wordt niet uitsluit maar veeleer insluit getrouwheid in ambt en beroep.

Zo is er ook iets voorbijgezien in de brief aan Van Heumen van 13 Maart 1836; alwaar men sterk valt over dat *nul in het cijfer* blijven.

[Vooreerst merk ik op, dat er een aantekening van Van Heumen onderaan deze brief staat: Hier zou een geschiedenis nodig zijn tot opheldering van het hier aangestipte."

Van Lonkhuijzen had dus - wanneer ook hij die aantekening kende, - wel voorzichtig moeten zijn met aanhalen. Waarschijnlijk had Van Heumen vrees, dat het houden van zijn oefeningen door de rechterlijke macht belemmerd werd.]

"Het nul *blijven*, zegt Kohlbrugge in die brief, is de kunst, hetgeen de Apostel Jacobus zegt: het volmaakte werk van de lijdzaamheid, is bij manier van spreken nog groter genade Gods over ons dan het nul *worden*. De wil Gods te doen ten einde toe....

¹⁰ Of: een lijdelijk Christendom

wandelen in geloof.... het zit alles in dat nul in het cijfer te *blijven*, ja, dat ik mij eens zo plomp uitdruk, met de handen over elkaar te zitten en toe te kijken of de zaken recht of verkeerd gaan; of bijvoorbeeld de duivel baas is of de Waarheid en het recht op de troon zit; of de Gereformeerde Kerk zuiver of verrot is; of de Dominees goed of kwaad preken; of de Roomse Kerk de zaken hier eigenlijk al in de poten heeft of niet; of de duivel nu met zijn aanhang er over zal lachen, dat hij de oefeningen van de gelovige Van Heumen heeft verstoord en hem in zijn achterkamer teruggedreven heeft, zodat hij nu niets meer durft doen, en de jongens hem met de vinger nawijzen of niet. Of Van Heumen nu tot de knokken zal uit geteerd worden, hebbende een ijver Gods, om de gerechtigheid des geloofs tot heil van veel zielen te prediken, en zo zijn gaven tot nut van zijn naasten te besteden en zijn talent niet te begraven, en toch belet wordt van iets uit te richten - of intussen terwijl Van Heumen niets doet, de Synode al snoder wordt, de Afscheiding hand over hand toeneemt, en er al meer Roomse kerken gebouwd worden, enz...., zie, aan dat alles zo dood te zijn als een lijk; dát is zo een klein iets, zo een weinig van dat nul wezen.”

Maar waartoe vermaant Kohlbrugge nu zijn vriend verder?

“Het is geschied, en nu verder voorwaarts, vergetende wat achter ons is, ons uitstreckende naar hetgeen vóór ons is, dat wij opwassen in Hem, Die het Hoofd is, en in de gemeenschap Zijns lijdens staan, Die Zichzelf niet behaagd heeft, maar Zichzelf voor ons vrijwillig van al eigen werk en doen en regering onttrokken, en voor ons in alles tot nul werd, opdat wij iets zouden zijn tot roem van Zijn genade in Hem. Maar een ieder in zijn bediening, gij als geroepene om de kinderen in het Fondatiehuis, u toevertrouwd, te onderwijzen, of zo er geen zijn, stil te zitten, te getuigen tegen die u omgeven, en die tot u komen, met wandel en woord, met zwijgen en spreken, gelijk het de Heere ons leert, of het velen, een of geen is, in alle nederigheid en onderdanigheid; dit houd ik uw weg te zijn.”

In de weg van de roeping weet Kohlbrugge van geen lijdelijkheid, gemakzucht of iets dergelijks. Zo schrijft hij 23 Jan. 1838 aan iemand, die wegens bevroren vingers en andere ongesteldheid van zijn post af wilde:

“Hoe het zij, uw leven is in Gods hand... Zoek Hem en gij zult Hem vinden. Want die Hem in waarheid aanroept, die Hem in de naam van Jezus Christus Zijn geliefden Zoon bidt, die antwoordt Hij; dat dan uw ziel geborgen zij in Christus, daar komt het op aan.... Op uw post met moed te volharden, en daarbij in uw wettige roeping Christus te leven of te sterven, dat is de edelheid van de ziel, waartoe ik u oproep; - zijn post te verlaten om de moeilijkheden van de beginselen en omdat alles tegen schijnt te lopen, is de fiere jongeling onwaardig, en behoort alleen thuis bij de leeglopers, die het hetzelfde is, of zij als mannen van eer of onder de galg begraven worden.” (Brief aan zijn broer Jacob)

In de Tale Kanaäns” wordt wel gezegd, dat van de gelovigen liefste bezigheid is niets te doen (blz. 56).

“Hij laat alle schrobben en schuren, hij kan niets doen, - en toch komt hij aan al goede werken, haalt ze uit de volheid van de Heere, en als hij het niet doet, wordt hij door de nood er toe gedreven, en hangt aan ‘s Heeren hals, en heeft wat hij hebben moet, en doet aan de mensen wat ze aan hem doen en wast de voeten van de heiligen met blijdschap. (blz. 61.) Dit laatste is weer door Van Lonkhuijzen voorbijgezien.

“De gelovige is zo dood aan de Wet als een steen, waar hij iets betekenen moet. Hij is zo levendig bij de Wet als een vuurvlam, waar het om Gods Naam, eer, waarachtigheid en trouw gaat.” (Fil. 1: 11. blz. 18. Ite Twaalfstal.)

De verontschuldiging met onze onmacht, het zich daardoor van Gods wil ontslagen

achten, wordt dan ook niet geleerd maar verfoeid. *Ik kan niet, dus ben ik er van ontslagen*, - geldt niet voor een goed krijgsknecht Christus, maar dat geldt: ik kan niet, dus het zál, het moet er door.” (Brieven blz. 77.)

“De Heere geve er mij kracht toe, schrijft gij; als gij het dus niet doet, komt het daarvandaan, dat de Heere u geen kracht gegeven heeft?.... Doe wat de Heere u zegt, waar gij Zijn Woord hoort; zonder kracht - zo is het geloof - dat heeft een Woord Gods, en is zwak, ja, besterft onder de overmacht en overstelping van de wederpartij, en ademt en zucht op, ofschoon er zich onder voellende, toch dat Woord boven: zó overwint het de wereld. Wie Gods Woord niet sterk genoeg is, boeleert met zwakheid en met kracht.” (Brieven, blz. 118)

“Zo men God gelooft, is er geen rust nacht noch dag, vóórdát men Gode gelovig geworden is.... Voorts bestaat de zaak van de rust niet daarin dat ik geloof, of het mij opdring, dat Christus voor mij gestorven is, maar dat ik dáár waar mijn heilige plicht mij roept, en waartoe dezelve mij roept, naar het gezond mensenverstand, of wilt gij liever naar de prikkeling van de Geest, welke in ons zegt: dit ligt zó, dit is zó, alzo spreekt Gods Woord, dus valt dit of dat te doen, de hand aan de ploeg sla - en bij de onmogelijkheid mijnerzijds om het ten uitvoer te brengen, worstelingen Gods worstel, tot dat Die er mij doorgehouden hebbe.” (Opleiding, blz. 131, 132).

Volstrekte lijdelijkheid is het hier dus in het geheel niet. Ja, waar men de lijdelijkheid tot een wet of regel van vroomheid maakte, zoals bijvoorbeeld in de vaccinatiëkwestie bij sommigen het geval was, kwam hij daar op de scherpste wijze tegen op. (Zie boven blz. 91 en Aantekening 15.)

Zo is er dus een wandel in de geboden Gods, een ijver om ‘s Heeren wil te doen. Maar hoe, als ik daarvan niets bij mij waarneem? Men moet dat toch bij zichzelf zien? Dat is een tedere, hoogst moeilijke zaak. Veel oprechte zielen worden er door verontrust en aangevochten. En van de geruststellende woorden van de Schrift wordt aan de andere zijde veel misbruik gemaakt. Het is een zaak van het leven, en laat zich niet in een systeem wringen. Het leven is vol van tegenstrijdigheden. Hoe bevindt de gelovige het bij zich? En waarmee moet hij dan getroost worden? Daarover horen wij in de preek over Gal. 4:27 “Zing vrolijk, gij onvruchtbare.” (Ile Twaalfal) Op grond daarvan predikt Kohlbrugge:

- “1. De ware gelovige kan geen werken voortbrengen.
2. De ware gelovige voelt daartoe ook geen drang.
3. Hij heeft in het geheel geen werken.
4. Hij gevoelt zich daarover verschrikkelijk aan gevochten.”

Wat nu aan zulk een te preken? Dat hij toch in de grond van de zaak nog wel iets zin zich heeft, en dat hij daar maar naar moet zoeken? En als hij toch niets vindt, wat dan? Nee! Kohlbrugge predikt hem, op grond van Gods Woord, dat hij zich aan deze aanvechtingen in het geheel niet moet storen. Maar vrolijk zijn, uitbreken en roepen moet. Want hij heeft veel meer werken, dan die in staat is werken voort te brengen, die daartoe ook grote drang heeft. Evenwel, het gebed van Hiskia moet ook het onze zijn: “Gedenk, Heere, dat ik voor Uw aangezicht in waarheid en met een volkomen hart gewandeld, en dat goed is in uw ogen gedaan heb.”

En daarom keerde Kohlbrugge de volgende Zondag de preek om, en liet haar echter in haar geheel staan en predikte op grond van Fil. 1: 11:

- “1. De ware gelovige alléén kan goede werken voortbrengen.
2. De ware gelovige voelt gedurig drang tot werken.
3. De ware gelovige heeft alle werken.”

Dat was, gelijk wij boven zagen, niet maar neiging tot paradoxie, het zijn de tegenstrijdigheden van het ware leven, evenals in de Psalmen, die uit diepe noodkreet tot geweldige juichtoon kunnen overslaan, en bij de Apostel Paulus, die in één adem kon klagen: ‘Ik ellendig mens, wie zal mij verlossen van het lichaam dezes doods?’ En roemen: ‘Ik danke God door Jezus Christus, onze Heere.’ Ja, juist in de erkenning van hun machteloosheid ligt hun macht.” (blz. 9.)

“Juist hij voelt zich gedrongen, die zich van geen drang bewust is, en in wie echter iets leeft, dat hem onophoudelijk dringt. Juist dat hij geen drang tot werken voelt, maakt de drang bij hem zodanig, dat hij in onbeperkte macht uitbreekt. (blz. 13)

“Wie het om Gods Wet te doen is, die sterft aan de Wet, en is haar in Christus gestorven, en zal zich in Christus opgewekt, in Hem in de Wet vinden. Die weet het wel, dat hij geen eer noch lof zoekt, hetzij op aarde of in de hemel, maar dat het hem om de Heere gaat, om Diens eer en Diens lof.” (blz. 19)

“Is er dus datgene, waarvan de Catechismus schrijft: dat elk bij zichzelf van zijn geloof uit de vruchten verzekerd zij?” Ja, maar hoe? Was David van zijn geloof uit de vruchten verzekerd, toen hij zo zwaar gezondigd had? Ach Heere, sprak hij, toen hij het volk geteld had, *vergeef toch de misdaad Uws knechts!* Hoe komt David daartoe zich des Heeren knecht te noemen? Hij is zo daarvan verzekerd, dat hij iets heeft. En wat dan? Een God, Die vergeving wil schenken, een Heer, Wiens eigendom hij is. En daarbij komt nog iets. David is gedurende zijn leven zeer dikwijls ten onrechte beschuldigd geworden. Zo roept hij bijv. Psalm 7: ‘Heere, mijn God, indien ik dat gedaan heb of indien er onrecht in mijn handen is.... Zo vervolg de vijand mijn ziel en achterhale ze en vertrede mijnen leven ter aarde.’ David wist dus, dat hij het niet gedaan had en er ook niet aan gedacht had. Zo was hij dan van zijn geloof uit de werken verzekerd.” (Bekering tot God enz. blz. 9.)

Miskennis van deze plaatsen leidt Van Lonkhuijzen (blz. 495) tot een verkeerde aanhaling. Kohlbrugge zegt (Hoogst belangrijke Briefwisseling, blz. 29): “hoewel ik met Hiskia zeg: Gedenk, Heere, dat ik voor Uw aangezicht in oprechtheid gewandeld heb, zo wil ik van mijn Godzalige wandel niets weten.”

Dr. van Lonkhuijzen haalt dit zo aan: “Ofschoon Kohlbrugge met een oprecht hart voor God gewandeld heeft, wil hij toch van zijn Godzalige wandel niets weten.” (blz. 405)

Juist dit, waar het hier op aankomt, dat Kohlbrugge wel evenals Hiskia van zijn geloof uit de werken verzekerd is, wordt voorbijgezien.

Hoe is het met die bewustheid?

“Als men de Wet wil betrachten naar vlees, dan doet men die dingen niet; als men aan geloof wandelt, dan doet men dezelve; wat men gelooft, en al het doen gaat in dat geloof op, wordt daarin vervuld; dat gaat vanzelf, al weet men het ook niet; men is er in bezig en leeft er in; er is daar weinig, ja, geen bewustheid van doen, al bewustheid bepaalt zich tot de genade Christus, tot de barmhartigheid Gods.... Als gij aan doen denkt, dan is het wet, dan is het niet uit geloof, dan is er ook geen doen, - geloof is leven, is doen, maar heeft niet het doen tot voorwerp van aandacht, maar Christus.” (Brieven, blz. 284.)

“En toch - dat zulk een mens met al zijn doen en denken en gebeden godsdienst in zijn niet wegzinkt, en zich in deze hooploze diepte overgezet voelt in het rijk van de Zoon van Gods liefde en zo - zonder doen of deugd te kennen, alleen God kennende en Zijn wil, belijdende zijn eeuwige ontferming over hem, goddeloze, zonder macht, met het levende Woord Gods tot grond, - Gods wil doet, en in zwakheid, in ongeloof, in versagen, in angst, in benauwdheid, in afkerigheid - toch Gods wil doet, en zich daarvan ook goed bewust is, en er toch niets van maakt, dat hij ze doet, is hetgeen ik

meende en meen, - en zo behoort het te wezen.” (Brieven blz. 116.)

Het blijft echter nooit een turen op zichzelf. Nadat in de preek over de Drie stukken van het Formulier van het Nachtdmaal” (VIIIe Twaalfstal) de kenmerken van de ware heiligmaking zijn opgesomd, wordt ten slotte gezegd, dat de verkeerde heiligmaking zich daarvan zal afmaken of denken: “Immers zijn deze dingen bij mij; de andere zal alles toegepast hebben op zichzelf, zal veel vernomen hebben dat haar verootmoedigd en ontmoedigd, veel dat haar verblijd en bemoedigd zal hebben, en de slotsom zal wezen wegwerping van zichzelf en blijdschap van de Geest over de rijke ontferming en genade Gods in Christus Jezus,” (blz. 35.)

In eigen ogen worden wij hoe langer hoe onheiliger (Briefwisseling, blz. 32), gelijk ook Calvijn zegt. ‘Hij is het verste gevorderd, die het meest geleerd heeft een mishagen in zichzelf te hebben.’ (Institutio III, 3. 20.)

Is er dan in het geheel geen toenemen, hoe langer hoe meer vernieuwd worden tot het evenbeeld van Christus?

De mening is, zegt Kohlbrugge, dat het in ons leven waar worde wat Johannes zeide. “Hij moet wassen, en ik minder worden.”

Het is dus geen leer van een volmaaktheid, die de mens langs zekere trappen bereikt. Dat wordt “een duivelse leer” genoemd. (Bevestigende Vragen en Antwoorden bij Vr. 115. –

N. B. Het meest wordt van trappen gesproken in de Belijdenis van de Remonstranten. (H. 11 bij het geloof; H. 18 bij de classificatie van de rechtvaardige.)

Maar is er in het geheel geen wasdom?

“De ware heiligmaking wijkt van de afgoden hoe langer hoe meer af.” (VIIIe Twaalfstal, Drie stukken, enz. blz. 30.)

“De afgoden moeten, de een voor, de andere na, uitgedreven worden. Maar hoe meer de liefde Gods in het hart toeneemt, des te meer is er de belijdenis van onvermogen, ja, van onwil, ook bij de beste, om God, zijn Heere liefhebben.” (VIIIe Twaalfstal Lukas X: 25-29, blz. 9.)

“Intussen, zijn er ook in het vlees nog de roerselen over naar het oude verbond toe - de Geest houdt de overhand, zodat het hart door genade vast en al vaster wordt, om naar de Geest te leven en door de Geest te wandelen.” XIIe Twaalfstal

“Ik geloof in de Heilige Geest”, blz. 35.)

“De Heilige Geest heiligt de mens, herschept hem geheel en al, zodat hij de zonde hoe langer hoe meer haat en vliedt.” (XIIe Twaalfstal Joh. 3: 3-5, blz. 13, 14).

Zo ook in de Briefwisseling, blz. 35, dus kort na de erkenning die hierboven is aangehaald:

“Waar de Geest van de Heere is, daar is vrijheid” (2 Cor. 3: 17). En wat dat nu verder meebrengt, zie Vers 18; een dagelijks meer verheerlijkt worden in de bediening, in de heerlijkheid van de bediening van de gerechtigheid. In één woord, in de heerlijkheid van Christus de Heere. Een van gedaante veranderd worden naar dat beeld bij heerlijke toeneming, een doorschouwen in de volmaakte Wet der vrijheid, waardoor men vanzelf een dader van de Wet is.”

Over die wasdom heeft Kohlbrugge ook een schone plaats in een preek over de Heilige Doop en het Heilig Avondmaal. (Amsterdamsch Zondagsblad X blz. 212.) Hoe langer hoe meer! Ach, wij voor onszelf zou eer denken, dat wij telkens achteruitgaan; het is alsof wij telkens weer afvallen; wij zijn spoedig moede en mat, het gaat met ons maar zo langzaam voort, voetje voor voetje, en dikwijls nog vallen

wij, dat wij zouden denken, niet weer te zullen opstaan. Maar terwijl wij menen achteruit te gaan en minder te worden, is dit toch in het geestelijk leven, als wij ons aan de Heere houden, niet zo, er is veeleer een gedurige wasdom, die voor ons verborgen en niet met handen en voeten te tasten is, maar die er nochtans is. Wij worden dus door deze Geest hoe langer hoe meer met Hem verenigd. Man en vrouw, bruidegom en bruid worden, indien er vreze Gods en liefde is, met elkaar verenigd door het *jawoord*, vervolgens door het verwisselen van de ringen, daarna volkomen door de huwelijksvoltrekking, waardoor het opééns is: twee - één vlees. Maar in werkelijkheid wordt men door allerlei kruis, lijden, druk en nood, en wat men zo tezamen ondervindt, hoe langer hoe meer met elkaar verenigd. Daar moge men van elkaar verwijderd zijn, zodat bijvoorbeeld de man ver van huis de koning dient, terwijl de bruid of vrouw achterblijft, - de band wordt door de scheiding des te hechter, zodat het inderdaad een hoe langer hoe meer is. En heeft men ook in het begin van zijn huwelijk allerlei domme dingen gedaan en is men vaak van weerszijden liefdeloos geweest, het is toch een wonder, hoe alles, zelfs de dood, die anders alles scheidt, de beide delen slechts te meer verenigt.”

En terwijl in de preken over Rom. 6: 6, tegenover hen, die de oude mens aan de hand willen houden en tegelijk van een zekeren wasdom dromen, machtig wordt gepredikt, dat die voor altijd gestorven is, zo laat Kohlbrugge in een latere preek duidelijk ook op grond van hetgeen eenmaal geschied is, het voortdurend afsterven van de oude mens tot zijn recht komen. De oude mens zijn de zonden, de verkeerdheden, het verschrikkelijke verderf, waarin wij ons sedert Adam bevinden. En nu gebruikt hij verder dit beeld door te zeggen:

“De bekering bestaat in het afsterven van de oude mens; niet, dat hij op eenmaal gestorven is, al is hij ook gestorven door de dood van Jezus Christus en al is het ook dat men daarin de afsterving van zijn oude mens ziet. In Jezus Christus is deze mens ook voor het geloof gestorven, maar naar ‘t gevoelen van de dagelijkse ervaring moet het, opdat hij, die gelooft, geloof, en de hoop levendig worde gehouden, een afsterven zijn, zodat de oude mens langzamerhand sterft, opdat hij geheel sterft. Dit afsterven is met andere woorden een stille wandel in God, dat men een hartelijk leedwezen heeft over zijn zonden en die voor altijd ontvloeden is, - dat men met haar geheel gebroken heeft. Dat hebt ge in het geloof gedaan, toen ge hand en hart de Heere gaf, - maar dat ik het herhale, - in de ervaring, in het dagelijkse leven, daar gaat het niet op eenmaal, daar is het een de zonde hoe langer hoe meer haten en vlieden.” (Bekering tot God enz. blz. 11.)

Zo is het dus hier een proces, een voortdurende werking van de Geest. Maar hoe hebben wij ons die voor te stellen?

Hier komt nog een groot punt van verschil. Van Lonkhuijzen mist hier bij Kohlbrugge de leer van ingegoten eigenschappen, die de mens inklevende worden; welke leer hij als de bij uitstek Gereformeerde leer wil handhaven; in Stelling 9 beweert hij zelfs, dat de ontkenning van dit gevoelen de herschepping van de mensen tot een blote schijn maakt, tekort doet aan Gods eer en des mensen verlossing, en dus door de Christelijke Kerk dient veroordeeld te worden.

Dat de genade leeft, ons bedekt, draagt, doorstroomt, heerschappij voert (Psalm 51, blz. 14), dat Vader, Zoon en Heilige Geest wassen en opnieuw wassen van alle verdraaidheid, wat niet meer waardig is kind genaamd te worden, uitdelgende de verdraaidheid, zonder dat hun barmhartigheid een einde heeft, - dat alles is voor Van Lonkhuijzen niet genoeg (blz. 480).

Het is hem niet genoeg, dat Kohlbrugge aan B., die de inwoning van de Geest in ons hart wilde ontkennen, het volgende schrijft:

“Zo komt gij dan ook tot een iets in ons? Dat zij verre, maar wij hebben de Geest Christus, God in ons en wij, in Gode door de Heilige Geest: Als mens, als een schepsel Gods, bestaat gij uit lichaam en ziel. De zitplaats van de redelijke deden van de mens zijn het hart en de hersenen,.... daarop werkt die één Geest van de Vader en van de Zoon, delende een iegelijk ook naardat Hij wil; God grijpt het hart aan, de Geest licht en straalt er in en vandaar in het verstand; wederbaart door het geloof, dat Hij ontsteekt, de hele mens, en verheerlijkt Vader en Zoon, en zo Zichzelf in hem.... Voorts is er in de uitverkorenen evenmin scheiding tussen de gave en de Gever, als er scheiding is tussen licht en deszelfs werking, waar het invloeit of instroomt; God heeft Zijn Geest in mij geblazen, zo werd ik tot een levende ziel; trekt God die terug, ik ben natuurlijk dood, worden mij neus en mond gewelddadig dicht gehouden, het beletsel tussen de levenslucht of geest in mij of buiten mij zou mij doen stikken. Jezus Christus is geworden tot een levendmakenden Geest. Hij is mijn leven.”

Ook al zoekt”, zo beweert Van Lonkhuijzen, Kohlbrugge somtijd ook hier zich meer naar Gereformeerde wijze uit te drukken, men bemerkt, dat het toch blijft bij een invloeien als het licht in de materie, het Goddelijke in het stoffelijke, en dat hij bepaald ontkent het meedelen van kwaliteiten, van een inklevend heilig werk in de mens.” (Van Lonkhuijzen blz. 480, noot)

Wij merken hier al op, dat de alternatieve onzuiver gesteld wordt. Er is hier niet alleen instralen of invloeien, maar er is een persoonlijke werking, die door geen beeld kan wedergegeven worden: het aangrijpen van het hart het ontsteken van het geloof, het wederbaren van de mens.

Aanstoot neemt Van Lonkhuijzen (blz. 479) daaraan, dat Kohlbrugge op zoveel plaatsen spreekt van “bekleden” en niet van “instorten.”

“De heiligmaking is, dat God ons bekleedt met Zijn heiligheid.” (Ie Twaalfstal, Rom. 8:26, blz. 6.)

“God bekleedt de Zijnen van binnen en van buiten met Zijn heiligheid.” (Jona S. 42).

Waarom staat er echter bij de Apostel: Zijt met de ootmoed bekleed? (1 Petr. 5: 5)

Waarom: Doet dan aan, als de uitverkorenen Gods, de innerlijke bewegingen van de barmhartigheid” (Col. 3: 12) - waar de grondtaal duidelijk het beeld van kleden heeft?

Laat ons trachten het punt in kwestie helder vast te stellen.

Kohlbrugge leert, dat de Geest overtuigt van zonde, verslagenheid in de ziel wekt, ons levend maakt, ons krachtdadig begint te roepen, van de Heere Jezus woorden in de ziel brengt, ons verstand verlicht en de wil liefelijk overbuigt om die woorden voor onszelf te geloven, dat wij met de Heere één worden. (Vragen tot zelfonderzoek 83.)

“De vruchten der bekering zijn: hartelijke ootmoed voor God, erkenning, dat men niets is, oprechte waardering van al geboden Gods, en een hart dat tot deze geboden geneigd is, ongehuicheld geloof aan Gods genade en ontferming in Christus en ongehuichelde overgave van zichzelf voor het heil van de naasten.” (Lehre des heils, Fr. 310)

“Is er nu een inklevende heiligheid in de gelovigen? God ziet geen andere heiligheid aan als de heiligheid Christus, welke aan het geloof zonder werken van de Wet tegelijk met Zijn genoegdoening en gerechtigheid geschonken en toegerekend wordt (zie Heidelbergse Catechismus, Vraag 60). Maar dat is in klevend in de oprechten van gemoed, dat de Heilige Geest in hen blijft, die hen troost en leert bidden, dat God de Heere in hen doe en in hen werke wat Hij in Zijn genadeverbond (Ezech. 36: 27)

beloofd heeft, weshalve ook het zaad van de wedergeboorte in hen blijft (I Joh. 3: 9) en hun geloof niet ophoudt. En zo mogen al ellendigen, die op de Heere hopen, de genade van de volharding voor zeker houden.” (Vragen tot zelfonderzoek 94).

In de preek over 1 Petr. 1: 2b-4 staat er (blz. 20):

“Geloof, hoop en liefde, deze drie blijven bij ons, hier beneden. Zij zijn de uitverkorenen ingeschapen, ingeplant, ingegoten van God de Vader, door de Heilige Geest.”

Maar er wordt aan toegevoegd: “en worden door die Geest onderhouden.”

Zo zegt hij ook in een ongedrukte preek over Jac. 5: 11 over de lijdzaamheid:

“Zij is een gave Gods, en kleeft niet in de ziel op zichzelf. Maar gelijk de Heilige Geest inklevende is, zo ook de lijdzaamheid, en komt voor de dag, waar het nodig is.”

Hoe staat dus de vraag? Dat de Heilige Geest in de gelovige bezig is, hem inzet in de heerlijkheid van Christus, en zo in hem werkt al deugd, al liefde tot Gods geboden, het wordt met al kracht geleerd.

Maar ontkend wordt door Van Lonkhuijzen, dat men nu mag spreken van de Christen in zichzelf, die vleselijk is, verkocht onder de zonden. Hij kan uit de gemeenschap Christus niet meer weggedacht worden.

Volgens Dr. Kuyper, zijn leermeester, wordt het binnenste “ik” van de mensen bij de wedergeboorte vastgezet, zodat het onmogelijk is, dat het weer in de verkeerde richting kan lopen. (Zie o.a. Gemeene Gratie II blz. 308)

Wij slaan echter op Johannes 15: 45: “Blijft in Mij, en Ik in u. Gelijkerwijs de rank geen vrucht kan dragen van zichzelf, zo zij niet in de wijnstok blijft; zo ook gij niet, zo gij in Mij niet blijft. Ik ben de wijnstok, en gij de ranken; die in Mij blijft en Ik in hem, die draagt veel vrucht. Want zonder Mij kunt gij niets doen.”

Hier wordt dus het brengen van vruchten niet van ingeschapen kwaliteiten afgeleid, maar van het zijn en blijven van de gelovigen in Christus en van Christus in hen. En wanneer de Heere hen zo ernstig vermaant, om in Hem te blijven, zo is het op zichzelf zeer wel mogelijk, hen buiten Christus te denken, ja, wat henzelf aangaat is er groot gevaar voor.

Hoe blijven zij dan in Hem? Het is de bewarende hand Gods. “Niemand zal ze uit mijn hand rukken: de Vader, die ze Mij gegeven heeft, is groter dan allen, en niemand zal ze rukken uit de hand Mijns Vaders.” (Joh. 10: 28, 29)

Dienovereenkomstig erkent ook onze Catechismus: *dat wij van onszelf zó zwak zijn, dat wij niet één ogenblik kunnen bestaan* (Vraag 127).

En zeer terecht leren de Dordtse Canones, niet, dat zij daarom niet kunnen verloren gaan, omdat er nieuwe eigenschappen inklevende blijven, maar (V, 7, 8): “Eerstelijk, in zulke gevallen, bewaart Hij nog in hen dit Zijn onvergankelijk zaad, waaruit zij wedergeboren zijn, opdat het niet verga noch uitgeworpen worde. (Dit zaad is, gelijk Hoofdstuk III en IV, 17 geleerd wordt, Gods Woord¹¹) zo bekomen zij dan dit, niet door hun verdiensten of krachten, maar uit de genadige barmhartigheid Gods, dat zij noch geheel uit de genade uitvallen, noch tot het einde toe in de val verloren gaan. Hetwelk, zoveel hen aangaat, niet alleen lichtelijk zou kunnen geschieden, maar ook ongetwijfeld geschieden zou.”

Juist in dit punt, waar het op aankomt, dat door Van Lonkhuijzen voorop gesteld wordt; hebben wij dus de Schrift en ook de Belijdenisschriften op onze zijde. En deze plaats verbiedt ook uit enige andere in de Canones zodanige gevolgtrekkingen te maken, als er wel uit gemaakt worden.

¹¹ Gepaard met Gods Geest

Wel leren de Dordtse Vaderen (H. III en IV: 11) van eigenschappen, die in de wil ingestort worden. Maar wat hebben wij onder die eigenschappen te verstaan?

Toch wel dit, dat de wil nu geneigd is tot Gods gebod. Dát wordt ook uitdrukkelijk geleerd door Kohlbrugge, dat de gelovigen juist gewillig, en niet gedwongen, Gods geboden doen, hoewel het vlees er voortdurend tegen opstaat. Zó opgevat, kan ook die uitdrukking niet tegen deze leer gebruikt worden, mits wij die “eigenschappen” niet opvatten als “inklevende”, - ***dan in zover de Heilige Geest inklevende is, en Zijn werk in ons bewaart en onderhoudt***; - en mits men dat ingieten niet werktuigelijk, stoffelijk opvatte, maar zó, dat de Geest het werkt door het Woord, door Christus aan het hart te verheerlijken, door de gemeenschap met Zijn lijden en opstanding; zodat het voortdurend geput wordt uit de volheid van Christus.

En zó is die werking juist allerm minst een werking als in stokken en blokken. In een stok of blok kan men door ingieting van de een of andere stof een scheikundige verandering teweegbrengen, een inklevende eigenschap als het ware ingieten. Maar hier is iets meer: terecht noemt de Belijdenis van Dordt het “een bovennatuurlijke, een zeer krachtige, en tegelijk een zeer zoete, wonderlijke, verborgene en onuitsprekelijke werking.” Het is een werking van Persoon op persoon. Een vijand, een tegenstrevige, wordt overwonnen, en tegen zijn tegenstrevig vlees in gelooft hij, en dit geloof leeft, en er is een gewillige gehoorzaamheid in de vrijheid van Christus. Juist doordien hier alles geschiedt in het geloof, dat wij in Christus gestorven en opgewekt en tot de Vader gebracht zijn, juist doordien Christus zo verheerlijkt wordt aan de ziel, en het de zaak is aan Christus vast te houden, is de hele zaak zo innerlijk, zo diep het tederste persoonlijke leven rakende, dat wij geheel het tegenovergestelde hebben van een werktuigelijk proces, een werking als in stokken en blokken.

Wanneer in de Schriftverklaringen (1891 b1.94) gezegd wordt, *dat de gelovige niet is een stok of een blok, dat men ergens neerlegt*, dan is dat allerm minst een “gelukkige inconsequentie”, maar sluit volkomen aan bij het geheel dezer leer.

Dr. van Lonkhuijzen behoefde het dus werkelijk niet op blz. 503 met kapitale letters te laten drukken, alsof dat het punt in geschil zou zijn!

Dit is dan de veel bestreden, verguisde, verkeerd begrepen leer van de heiligmaking en de Christelijke wandel, zoals zij door Kohlbrugge weer uit de Schrift in een bange strijd is opgediept. Vatten wij ze thans kort samen:

Het is te doen om Gods gebod. En antwoord wordt hier gegeven alleen aan hem, bij wie de vraag, waar de Wet en de zonde blijven, tot een levensvraag geworden is. Hoe komen wij tot die wandel? Nemen wij de Wet na de genade er bij om onszelf hoe langer hoe beter te maken, dan zullen wij, als wij oprecht zijn, vinden, dat wij hoe langer hoe slechter worden. Het wordt echter gevonden in Christus Jezus, in Wie wij van de zonde voor altijd gestorven zijn, en met Wie wij opgewekt zijn tot een nieuw leven. Waar dat geloofd wordt, daar is eens voor altijd de bijl aan de wortel van de zondeboom gelegd. In dat geloof ligt de overwinning over zonde en dood, is er een wandel in waarachtige vrijheid, als kinderen, en niet in de geest van de dienstbaarheid, daar zijn wij van de Wet gestorven, zoals zij eiste en dwong; en toch worden wij geleid in de weg van die Wet, hebben haar lief en vragen naar gerechtigheid. Dat is het werk van de Heilige Geest, Die de Heere Jezus Christus in ons verheerlijkt, en wat wij doen, wil God *ons werk* noemen, hoewel het Zijn werk is, Die in ons werkt beide het willen en het volbrengen. Lijdelijk behoren wij te zijn in datgene wat *Zijn werk* is, en in datgene waartoe wij niet geroepen zijn. En toch is de wandel des geloofs de hoogste *activiteit*, om het te putten uit de volheid van Christus. En in de weg van hun roeping, op de plaats waar Gods gebod hen stelt, maakt de Geest de gelovigen *ijverig*

in goede werken.

Voor God weten zij van die werken niets, en kunnen er niets van maken, en echter weten zij dat zij van de Heere eer op het oog hebben, en worden van hun geloof uit de vruchten verzekerd. Al voelen zij zichzelf hoe langer hoe onheiliger, al klimmen zij niet langs een zeker stel van trappen op, toch is er een opwassen in de kennis van de Heere, zodat de afgoden meer en meer uitgedreven worden, en zij van de zonde dagelijks sterven en deze hoe langer hoe meer haten en vlieden. In zichzelf blijven zij vlees, zondaren, en zou geen ogenblik bestaan, voortdurend weer afvallen, maar de Geest blijft in hen, doet een voortdurend putten uit de volheid van Christus, zodat zij toch het Woord van de Heere bewaren en volstandig blijven tot aan het einde.

En terwijl bij de *leer van ingegoten inklevende eigenschappen de Farizeeër gevoed wordt, die zegt: Ik dank U, o God, dat ik niet ben gelijk de andere mensen*, wordt hier God het hoogst verheerlijkt, de zonde in haar diepste wezen getroffen, de Wet in al haar heerlijkheid opgericht en haar recht in ons vervuld; er is een wandel naar de Geest van de aanneming tot kinderen. De arme oprechte, die bij zich geen vrucht ziet, wordt liefelijk getroost, het hoogmoedige “ik” verbrijzeld, en toch wordt de mens niet verlaagd tot een stok en blok, maar zeer hoog geëerd, dat de Eeuwige God zo met hem wil verkeren, in hem wil woning maken en werken.

Is nu deze leer Gereformeerd?

Is de leer van de inklevende eigenschappen, in die zin waarin Van Lonkhuijzen er op staat, zo bij uitstek Gereformeerd?

In de grond van de zaak wordt zij geoordeeld door de Schrift, door de Canones van Dordrecht, die nergens het woord “inklevend” hebben, geoordeeld door de Catechismus, en is een overblijfsel van de ingegoten gerechtigheid van de Roomse Kerk, al komt zij ook al vroeg bij Gereformeerde Vaders voor.

De leer, zoals zij bij Kohlbrugge is te vinden, is een doortrekking van de echte, aloude Reformatorische lijn. Reeds Zwingli leerde in zijn 67 Artikelen, het oudste document van de Gereformeerde leer, *dat onze goede werken, voorzover zij van Christus zijn, goed, voor zover zij van ons zijn, niet goed zijn*. (Art. 22. Zie Böckel, Bekenntnisschriften van de Ev. Ref. Kirche S. 7.)

Calvijn - al moge de voortdurende tegenstelling met de Libertijnen hem gehinderd hebben, deze punten zo scherp op de voorgrond te zetten, al moge hij het niet overal even helder ingezien hebben, staat op de volle hoogte van de zaak, wanneer hij zegt (Institutio III, 15, 5): ‘Waar wij nog dwaas in onszelf zijn, is Hij ons wijsheid voor God; waar wij zondaren zijn, is Hij ons gerechtigheid; waar wij onrein zijn, is Hij onze reinheid; waar wij zwak zijn, weerloos en de Satan blootgesteld, zo is toch onze de macht, die Hem gegeven is in hemel en op aarde, waardoor Hij voor ons de Satan terneer werpt en de poorten van de hel verbreekt; waar wij nog het lichaam van de dood met ons omdragen, zo is Hij ons leven, Kortom, al het zijn is het onze, en wij hebben alles in Hem, in ons niets. Op dat fundament moeten wij gebouwd zijn, als wij willen opwassen tot een heilige tempel van de Heere.’

En wat de Synode van Dordrecht aangaat, deze was er niet om over de heiligmaking te oordelen, maar over de verkiezing en voorbeschikking, en stond tegenover de tegenwerping van de Remonstranten, dat *bij de leer van de verkiezing* de mens tot een stok en blok verlaagd zou worden. Zij hadden nog sterker gestaan, als zij van Rom. 6 hadden gebruik gemaakt; zij zou dan nog beter van meet af al Pelagianisme, dat ook in de leer van de heiligmaking weer kan opkomen, afgesneden hebben. Als grondslag voor een Gereformeerde leer van de heiligmaking kunnen zekere uitingen van die Synode, buiten haar verband genomen, helemaal niet gebruikt worden, allerminst waar in die Synode zelf verschillende stromingen heerste. Terwijl de Engelse

theologen tamelijk scholastiek waren, leidden de afgevaardigden van Genève veel meer alles af uit de gemeenschap met Christus, het ingeplant-zijn in Hem. (Zie Aantekening 17.)

Voorts dient hier niet voorbijgezien te worden, dat de latere Lutherse theologie, die niet tot een zogenaamde stok en blok-theorie maar veeleer tot het Remonstrantisme overhelde, gelijk wij boven zagen, ook op het punt van de heiligmaking het door Van Lonkhuijzen als Gereformeerd beschouwd gevoelen zeer begon te naderen. Zie b.v. de Luthersen dogmaticus Gerhard. (Loci XVIII Cap. 3 § 15.) “

De Geest geeft hun, die door het geloof in Christus zijn, nieuwe krachten, wederbaart ze, maakt ze levend, en verandert hun gemoed en wil, zodat zij als nieuwe en geestelijke mensen zich op nieuwigheid van het leven toeleggen. (Het is dus anders dan Van Lonkhuijzen blz. 500 zegt.)

Eigenaardig is verder, hoe ook Calvijn juist van uitdrukkingen als... “bekleden, indompelen” gebruik maakt, waar een “Gereformeerde” als Van Lonkhuijzen bepaaldelijk “ingieten, instorten” zou willen hebben. (Institutio III, 38.)

“Waar (de Profeten) van de boosheid afmanen, eisen zij de gehele ondergang des vleses, hetwelk vol is van boosheid en verkeerdheden. Dat is een zeer moeilijke en hoge zaak, onszelf te ontkleden en weg te gaan uit de geest waarin wij geboren zijn. Want nooit kan men er voor houden, dat het vlees werkelijk ondergegaan is, tenzij alles wat wij van ons hebben, afgebroken is.... Vervolgens noemen zij de vernieuwing naar haar vruchten: gerechtigheid, gericht en barmhartigheid. Want het is niet genoeg zodanige plichten naar behoren waar te nemen, tenzij dat tevoren gemoed en hart de gezindheid van gerechtigheid, gericht en barmhartigheid hebben aangenomen (Latijns: induerint, hebben aangetrokken als een kleed). Dat geschiedt als de Geest van de Heere onze zielen in zijn heiligheid heeft gedoopt en ze zodanig in nieuwe gevoelens en gedachten heeft ingedompeld, dat ze met recht voor nieuw gehouden kunnen worden (Latijns: intinctas sua sanctitate animas nostras novis et cogitationibus et affectibus ita imbuit, ut novae iur haberi queant). Daarom wordt ons zo dikwijls geboden de oude mens *uit te trekken*.

Voorts herinnert dé naam doding zelf ons daaraan hoe moeilijk het is de eigen natuur te vergeten. Want wij besluiten daaruit, dat wij niet anders tot de vreze Gods gevormd worden en de beginselen van de vroomheid leren, dan dat wij geweldig door het zwaard van de Geest verscheurd en tot niets gemaakt worden, alsof God daarmee wilde zeggen, dat de gewone natuur moet ondergaan, als wij Gods kinderen zullen genoemd worden.”

Wij gaan thans over tot de bladzijden, waar Van Lonkhuijzen in allerlei punten tussen de Belijdenis en Kohlbrugge tegenstrijdigheden tracht aan te tonen. (Blz. 500 v. v.)

Vooreerst de Geloofsbelijdenis. Dat zij van de rechtvaardigmaking en de heiligmaking in afzonderlijke Artikelen handelt, acht Van Lonkhuijzen in strijd met Kohlbrugge. Ook deze echter leert, dat wij bij de behandeling mogen ontleden, aan de beweging van de zaak een andere naam mogen geven dan aan de zaak zelf; zó heeft het Gode behaagd dat te doen, “opdat wij toch in ieder opzicht zijn barmhartigheid zou proeven en smaken en verstaan, vanwaar zowel de beweging van het leven als het leven zelf is.” (IXe Twaalfstal, Rom. 6 vers 22. blz. 6.)

Zo heeft ook hijzelf in: “Een Onderwijzing” een bijzonder hoofdstuk van God de Heilige Geest en onze heiligmaking, waarin o. a. geleerd wordt, hoe de Geest zo in de mens werkt, dat hij in waarheid al zonde begint te haten en lust krijgt tot alle gerechtigheid (blz. 16, 17).

En wanneer Van Lonkhuijzen er op wijst, dat volgens die Belijdenis het geloof in de mens gewrocht zijnde hem wederbaart en maakt tot een nieuwe mens (Art. XXIV), en daarbij voegt in haakjes: (“dus herschepping van de mensen”), zo is het juist opmerkelijk, en geheel overeenkomstig hetgeen wij boven bij Kohlbrugge zagen, dat die nieuwe schepping hier niet wordt beschreven als instorting van nieuwe inklevende eigenschappen, maar als zijnde *door het geloof*, en daarmee is tevens nog bijzonder het innerlijk verband tussen geloof en werk gehandhaafd.

Dat dit geloof de mens vrijmaakt van de slavernij van de zonde is geheel overeenkomstig de aanhaling hierboven (blz. 91) over de wandel in ware vrijheid, juist uit de uitlegging van Rom. 7 (S. 15; zie ook S. 17).

En wanneer Van Lonkhuijzen, zonder daarop te letten, dat in tegenspraak wil brengen met andere aanhalingen uit Rom. 7, waar van het gebonden-zijn onder de zonde sprake is, zo toont hij de Apostel Paulus, die zelf in Rom. 7 beide lijnen trekt, in deze niet te begrijpen.

Voorts haalt Van Lonkhuijzen nog aan uit dat Artikel: “dat het onmogelijk is, dat dit heilig geloof in de mens ledig zij”, en dat het de mens beweegt om zich te oefenen in de werken, die God geboden heeft; waarbij Van Lonkhuijzen in haakjes voegt: (“dus geen passief zijn, maar zich toeleggen op.”)

Over het “passief” of lijdelijk zijn hebben wij hierboven gesproken. En waar werkelijk geloof is, dat men in Christus met God verzoend tot Hem als Vader mag treden, daar sluit juist dat geloof uit zodanig zich toeleggen op goede werken, zodanig zich daarin oefenen, als naar de geest van de dienstbaarheid is. Maar dit geloof oefent zich in die zin, dat het voortdurend, dag aan dag, alles put uit de volheid van Jezus Christus, vraagt naar Gods Woord, en zo de liefde tot God en de naaste in praktijk brengt. En zó wordt door de heilige oefeningen van de Godvruchtigheid het vlees gedood.” (Dordtse leerregelen Hoofdst. V: 2.)

En van de oefeningen van de Godzaligheid als bidden, zingen, Bijbellezen, enz. zegt Kohlbrugge niet, dat ze niet moeten gedaan worden, maar dat ze onophoudelijk moeten gedaan worden, dat ze echter, *op zichzelf* genomen, werk van de Wet zijn. (Leerrede over Rom. 7: 14, b1.20)

Thans gaat Van Lonkhuijzen over tot de Catechismus, en begint met de grote

onjuistheid, *dat het hele derde deel zou gewijd zijn aan de vernieuwing van de mensen, in onderscheiding van het tweede deel, dat de verlossing van de mensen behandelt.*

Slechts in de eerste Vraag van het derde deel wordt daarover gesproken, dat Christus door Zijn Geest ons tot Zijn evenbeeld vernieuwt, en voorts is dit derde deel gewijd aan de vraag, hoe wij Gode voor zulke verlossing zullen dankbaar zijn, geheel overeenkomstig Kohlbrugge, die niet de heiligmaking maar wel de dankbaarheid als afzonderlijk stuk na de verlossing wilde behandeld zien. (Hoogst belangrijke Briefwisseling, blz. 39.)

De vraag, hoe wij er toe komen goede werken te doen, wordt behandeld Vr. 29: “van al onze zonden verlost”, Vr. 32 dat ik door het geloof een lidmaat van Christus en zo van Zijn zalving deelachtig ben”, Vr. 43 onze oude mens met Hem gekruisigd”, Vr. 45 opgewekt tot een nieuw leven”, zie ook Vr. 49, 51, 53, 55, 64, 70 - alles in *het tweede deel*.

Ja, uitdrukkelijk heeft een onderdeel van dat tweede deel tot opschrift: *Van de Heilige Geest en onze heiligmaking*.

En als Van Lonkhuijzen nu volstrekt op die enkele Vraag 86 wil drukken, dan wijzen wij hem daarop, dat Kohlbrugge in zijn gewijzigd, “Kort Begrip” van de Catechismus ook in het derde deel dit zegt: “Wie in waarheid gelooft, wordt ook door de Heilige Geest vernieuwd, om Gods gebod hoog in eer te houden, zichzelf te verloochen, de Heere na te volgen en op zijn toekomst te wachten” (Vr. 57).

Wanneer Van Lonkhuijzen er voorts op wijst, dat Christus ons volgens de Catechismus vernieuwt tot Zijn evenbeeld, en er aan toevoegt: “dus niet *in* Zijn beeld”, hebben wij weer de oude fout, als zou het “*in* Zijn beeld” uitsluiten en niet veeleer tengevolge hebben het naar Zijn gelijkenis.”

Geheel verkeerd zijn de gevolgtrekkingen, die Van Lonkhuijzen verder maakt: *opdat wij (niet de genade in ons) ons met ons hele leven Gode dankbaar voor zijn weldaden bewijzen, en Hij door ons (niet door de genade in ons) geprezen worde.*

Zou de opstellers van de Catechismus het werkelijk z615 bedoeld hebben, zou ze niet bij al hun werken met den

115

Apostel erkennen: maar niet ik, maar de genade Gods, die met mij is?” Hoe het niet de verzekering van het geloof uit de vruchten gesteld is, zagen wij boven.

Er staat niet Vraag 86 te lezen in die zin zoals Van Lonkhuijzen het bedoelt: dat wij op grond van het voorgaande goede werken moet en doen. Zeer terecht heeft Kohlbrugge in zijn “Kort Begrip” dat “moeten” in die vraag uitgelegd:

“Waarom moeten wij dan nog goede werken doen, dan kan men immers leven, zoals men wil?” (Vraag 56.) Overigens hebben wij boven gezien, in hoever de Christen van het moeten” ontslagen is, en in hoever niet.

Niet slechts Kohlbrugge, maar de Apostel Paulus maakt Van Lonkhuijzen tot een ketter, wanneer hij zegt: de bekering bestaat uit een afsterven (niet: afgestorven-zijn) van de oude en opstanding (niet: opgestaan-zijn) van de nieuwe mensen. Zie Rom. 6: 4, 6, 11; Col. 3: 9, 10. Van tweeën één, óf het “afsterven” en het “afgestorven-zijn” laten zich niet verenigen; dán gaat voor ons als Gereformeerden de Schrift boven de Catechismus; óf het laat zich wel verenigen, gelijk Kohlbrugge het ook vooral in de preek over “De Bekering tot God en het geloof in onze Heere Jezus Christus” gedaan heeft. Maar dan vervalt ook alle reden voor die tegenstelling.

Een slag meent Van Lonkhuijzen telkens te slaan, waar in de Belijdenisschriften voorkomt de uitdrukking “hoe langer hoe meer.” Hij concludeert daar telkens uit, dat aldaar dus een trapsgewijze heiligmaking is bedoeld; let er niet op, dat Kohlbrugge ook dat “hoe langer hoe meer” tot zijn recht doet komen, zonder dat daarbij behoeft gedacht te worden aan een stelsel van duidelijk aanwijsbare trappen, waarbij de een zich boven de ander kan plaatsen.

En wanneer hij¹² bij de woorden “de allerheiligsten hebben maar een klein beginsel dezer gehoorzaamheid” ook bij het woord “beginsel” beweert, dat dit voortgang en trappen veronderstelt, dan verkeert hij de bedoeling van de Catechismus aldaar in het tegendeel.

De Catechismus zegt toch dat het juist niet verder komt in dit leven, dan tot dat kleine beginsel van de gehoorzaamheid.

Wanneer voorts in de Artikelen van Dordrecht van trappen gesproken wordt, geschiedt dat juist *niet* bij het punt van de *heiligmaking*, maar bij de *verzekering van de verkiezing* (H. 1. 12), en al is het, dat die verzekering geschiedt ten dele op grond van de waarneming van de vruchten van de verkiezing - toch staat daar niet, dat de heiligmaking zelf trapsgewijs geschiedt.

Hoe Kohlbrugge de Wet van de Tien Geboden wel terdege als regel en richtsnoer voor onze wandel erkent en handhaaft, zagen wij hierboven. (Zie ook bijv. Bevestigende Vragen en Antwoorden bij Vragen 86 en 103, en de preek over Jes. 56: 2, (Vie Twaalfstal blz. 9 vv.)

En als Van Lonkhuijzen er bij voegt, dat de Wet in de Catechismus gehandhaafd wordt als “geboden, niet als beloften”, dan wijzen wij daarop, hoe Kohlbrugge de geboden als geboden, en hoe hij ze als beloften verstaat. (Zie boven blz. 60 73; 89-93.)

Verder gaat Van Lonkhuijzen drukken op de woorden: *ernstig voornemen* (Vraag 114) en maakt daarvan “plan en overleg of zorg” - wat toch niet hetzelfde is. Voorts “dat wij zonder onderlaten ons benaarsstigen”, en voegt er bij: dus *plan en streven*.

N. B. waar staat hier iets van plan? En moeten wij die woorden niet verbinden met het volgende: “en God bidden om de genade van de Heilige Geest”?

Eenzelfde toevoeging wordt ook gemaakt bij Vraag 122: dat wij ons leven zo schikken en richten, dus: “plan, overleg en streven.”

Voor al het laatste komt hier in het geheel niet te pas. De Catechismus leert ons God te bidden, dat het ons gegeven worde, ons leven, gedachten, woorden en werken zo te schikken en te richten, dat Gods Naam om onzentwil niet gelasterd, maar geëerd en geprezen worde”; erkent dus daarbij de leiding Gods voortdurend nodig te hebben, opdat wij Gods Naam en eer op het oog hebben, en het ook in de praktijk op verheerlijking van die Naam uitloope. Van een ‘vooraf afgewerkt plan, langs hetwelk wij zullen werken’, is hier geen sprake.

Zó ook “dat het ons hele voornemen is, onze naaste van harte te vergeven” (Vraag 126) waarbij opnieuw gevoegd wordt: “dus ook plan en overleg.”

Van een *met overleg afgewerkt plan* is hier evenmin sprake, maar van deze gezindheid: Heeft God de Heere mij die grote genade bewezen, dat mij al mijn zonden vergeven zijn, hoe zou ik dan mijn naaste die kleine schuld aan mij kunnen behouden? Zelfs uit het enkele woordje “willen” moet het gehaald worden.

In Art. 16 van Hoofdstuk I van de Artikelen van Dordrecht wordt er gesproken van deze, *die nochtans in de weg van de Godzaligheid en van het geloof niet zo ver kunnen*

¹² Van Lonkhuijzen

komen, als zij wel wilden. Ook daaruit wordt gehaald: “geen lijdelijkheid, maar plan en streven, en voortgaande heiliging.”

Wat echter de bedoeling is, staat in het voorgaande. Het zijn zulken, die ernstiglijk begeren, zich tot God te bekeren, Hem alleen te behagen en van het lichaam des doods verlost te worden.”

Dr. van Lonkhuijzen ziet hier tegenspraak met de één rij van gedachten bij Kohlbrugge, dat hij bijvoorbeeld aantoont (Tabernakel blz. 115), hoe het met onze wil om de geboden te houden op niets uitloopt, - en vergeet dat Kohlbrugge in dezelfde preek (blz. 126.) uitdrukkelijk afsnijdt hét misverstand, als zou iemand kunnen zeggen: *Ik weet niets meer van Gods Wet en gebod, en stoor mij daarom ook niet meer daaraan.* Veeleer kenschetst juist dit de uitverkorenen Gods, dat zij de Wet houden in hun binnenste, dat zij lust hebben in de Wet Gods naar de inwendige mens.”

Ook zegt Kohlbrugge in die preken (blz. 129) “dat het niet gaat bij de gelovigen naar een vooraf opgemaakt plan.”

En dat het niet zo gaat, geeft Van Lonkhuijzen zelf toe, als hij blz. 506 met Kohlbrugge erkent, dat de goede werken bij de gelovige geen kunst, geen berekening, geen optelsom zijn, maar natuur, leven, vanzelfsheid (blz. 506).

Intussen, telkens zien wij hoe hij de meer eenvoudige woorden van de Belijdenisschriften naar die kant wil doen overbuigen. Waar bijvoorbeeld de Dordtse Artikelen zeggen (H.V. 2) *zuchten naar het perk van de volmaaktheid*, daar maakt hij van: *streven naar innerlijke volmaking.* (blz. 503.)

Overigens zegt Kohlbrugge uitdrukkelijk (VIIIe Twaalfstal, Ik geloof in de Heilige Geest”, blz. 28): Het is de Heilige Geest, Die maakt, dat de Gemeente..., in Christus naarstigheid toebrengt om alles bij de hand hebben, als daar is: geloof, deugd, kennis, matigheid, enz.” Dat is het betrachten van Gods wil”, waar de Belijdenisschriften van zeggen, dat het er moet wezen. (Dordtse Artikelen, V. 12.)

Eindelijk, uit Vr. 8 (in de leer van de ellende!) maakt Dr. van Lonkhuijzen de gevolgtrekking, *dat de mens na wedergeboorte bekwaam is om naar Gods Wet te leven.*

Al zou wij de juistheid dezer gevolgtrekking toegeven, de vraag is, hoe wij dat bekwaammaken verstaan. “De Geest heiligt de Gemeente Gods, doordat Hij, door zijn inwoning in haar, haar bekwaam maakt tot de gehoorzaamheid des geloofs om zich van Hem te laten besprengen met het bloed Christus, en door deze Zijn toebereiding en besprenging maakt Hij verder zulke lieden uit haar, die in al geboden Gods wandelen, Zijn Wetten houden en daarnaar doen.” (VIIIe Twaalfstal, “Ik geloof in de Heilige Geest”, blz. 26)

Naar aanleiding van die plaats van de Catechismus vraagt dan ook Kohlbrugge (Bevestigende Vragen en Antwoorden):

“Maar als gij uit God geboren zijt, bent u dan tot het goede bekwaam?

Geenszins; onze bekwaamheid is uit God, maar God de Heere maakt scheiding tussen licht en duisternis, tussen zonde en gerechtigheid. De Catechismus houdt ons de rechtvaardige eisen van de Wet voor, opdat wij het zoeken dáár, waar het niettegenstaande onze volslagen onmacht te vinden is.” Aangehaald worden daarbij: Joh. 1:16 en Fil. 4:13.

Zou de Catechismus het zó bedoeld hebben, dat hij in strijd komt met hetgeen hij erkent Vr. 127, “dat wij van onszelf zó zwak zijn, dat wij niet één ogenblik kunnen bestaan”?

Eindelijk moeten wij nog even stilstaan bij de wijze waarop Van Lonkhuijzen

Kohlbrugge's voorstelling van vlees en geest enz. bestrijdt, en waarbij hij toont, weinig begrepen te hebben van diens grondleggende preken over Romeinen 6, waaruit wij hierboven het een en ander aanhaalden. Op echt scholastieke wijze worden daar, buiten de Schrift om, redeneringen en gevolgtrekkingen gemaakt, hetgeen zeker gemakkelijker is, dan de bewijsvoering uit de Schrift in die preken te weerleggen (blz. 509).

“Kohlbrugge”, zo zegt Van Lonkhuijzen, “zoekt voor zijn voorstelling zijn steunpunt in Rom. 7.” (Is niet juist, hij gaat uit van de Brief aan de Romeinen, en wel van H. 6 niet minder, dan van H. 7.) Uit het tweërlei bewustzijn, dat zich bij de Apostel uitsprekt, besluit Kohlbrugge feitelijk tot een tweërlei ik.”

Waar doet Kohlbrugge dat? Uitdrukkelijk zegt hij integendeel, dat de oude en de nieuwe mens niet zijn twee werkelijke mensen, die de mens in zich heeft; zie de boven aangehaalde preek over Rom. 6: 6a en “Bevestigende Vragen en Antwoorden” bij Vr. 8890). Het ene “ik” is vlees”, het andere “ik” is Geest.” Of wil men de éénheid handhaven, dan moet men komen tot de éne mens in twee staten, in de één geheel vlees, in de andere geheel Geest.

Tot beide voorstellingen komt Kohlbrugge, de laatste is bij hem overheersend. Maar bij beide valt de heiligmaking weg. Bij de laatste wordt de oude natuur (waaruit Paulus in Rom. 7 spreekt) geïdentificeerd met de oude staat, en die wordt nooit heilig, die is en blijft vlees, en is door Christus aan het kruis gedood. En wordt de nieuwe natuur geïdentificeerd met de nieuwe staat, deze behoeft niet meer heilig gemaakt, die is al vol komen heilig. Heel het werk van de heiligmaking is dan slechts een inzetten, desnoods een dagelijks inzetten in- gelijk Kohlbrugge het uitdrukt, - het element van heiligheid.”

Wie de inhoud van de preken over Rom. 6 is gevolgd, ziet hier vooral hoe weinig Van Lonkhuijzen van Kohlbrugge begrepen heeft. Hij staat voor een reus, die nu eenmaal niet passen wil in het procrustesbed, door Van Lonkhuijzen naar het systeem en de lessen van de Vrije Universiteit voor hem klaar gemaakt.

Voorals treft ons opnieuw de grote fout, die door heel de beschouwing van Dr. Van Lonkhuijzen heenloopt. Volgens Van Lonkhuijzen doet Kohlbrugge de mens in zijn staat opgaan, terwijl het feitelijk zo is, dat Kohlbrugge hetgeen de mens is uit zijn staat verklaart.

Volslagen wordt voorbijgezien, hoe juist, waar deze Waarheid van *het gekruisigd zijn van Christus* door de Heilige Geest wordt geloofd, de bijl aan de wortel van de zondeboom wordt gelegd, hoe de mens daar niet door kan zondigen, hoe juist zó de hoogmoed wordt verbrijzeld en de liefde gewerkt. Het inzetten in Christus heeft gevolgen. Daar is het oude voorbijgegaan en alles nieuw geworden; terwijl men juist bij de leer van het langzamerhand doden van de oude natuur, zoals ze gewoonlijk wordt voorgesteld, de zonde nog ten dele aan de hand kan houden.

Ook verstaat Van Lonkhuijzen bij Kohlbrugge niet wat deze zo dikwijls met het “ik” bedoelt, namelijk niet het middelpunt van het persoonlijk bewustzijn van de mensen op zichzelf, alsof dat vernietigd werd, zoals in het Boeddhisme min of meer geschiedt, maar aangezien hij de mens altijd voorstelt in zijn verhouding tot God, zo moet er steeds een zekere klemtoon op gelegd worden, - het is dat “ik”, dat zich tegenover God wil handhaven, dat tegenover Hem toch iets wil zijn, iets wil gedaan hebben. Voor de Heere uit de weg gaan met zijn eigen “ik” is dus hetzelfde als: zondaar blijven, mens blijven, afhankelijk blijven van de Heere God, afleggen al onze hovaardigheid. (Schriftverklaringen 1901, blz. 234)

Zó is het ook in de preek over Gal. 2:20. Daar wordt door Van Lonkhuijzen

voorbijgezien (blz. 448), dat Kohlbrugge ten ernstigste waarschuwt voor het misverstand, als zou Paulus alleen geschreven hebben: “Ik leef niet meer”, en waarbij men zich van de Naam van Christus bediende, om wegens de ongerechtigheid van de werken niet aangevochten te worden (blz. 21). Ook wordt het leven van Christus in hem aldus omschreven:

“Al wat ik nu leef als mens, in dit vlees leef, dat alles is Christus, die als zodanig in mij leeft en met Zijn Geest en zijn koninklijke genade in mij heerst, en Wiens kracht in mijn zwakheid volbracht wordt, terwijl in degenen, die onder Wet zijn, slechts de dood leeft en heerst door het “doe dat” van de Wet.” (blz. 28)

Voorts wordt in dezelfde preek het geloof van de Zoon Gods” uitdrukkelijk niet alleen opgevat als het geloof, dat Christus Zelf in de Vader gesteld heeft, maar ook dat de Zoon Gods voor ons verworven heeft, dat wij door de Geest der genade, hoewel omhangen met al zwakheden van het vlees, ons vertrouwen op God mogen stellen. De Zoon Gods geeft toch ons door Zijn Geest, dat gelijk wij door het oprechte geloof Hem zijn ingeplant, ons op Hem verlaten, dat dit alles een daadzaak voor ons wordt en geworden is, dat onze lichamen leden van Christus zijn, en onze zielen en hart en Christus’ Geest, hart en mening - en het hele leven en zijn van de gelovigen in het vlees: het leven van Christus” (blz. 29).

Uit dit alles blijkt wel, dat hier niet mechanisch Christus voor de gelovige in de plaats treedt, en de persoonlijkheid van de mensen niet vernietigd wordt, - maar die zal de eer niet hebben, Christus alleen is het, in Wiens gemeenschap, door Wiens levenwekkende adem en uit wie hij alles heeft. En zo is er volstrekt geen tegenstelling met Calvijn, die Van Lonkhuijzen geheel onjuist weergeeft. (Zie Aantekening.)

Vanzelf zijn wij hier gekomen tot het verwijt, dat Kohlbrugge soms twee personen in de mens zou stellen, de éne vlees” (de oude mens), de ander Geest” (de nieuwe mens) genade”, “Woord.” –

N. B. Hoe kan toch Van Lonkhuijzen, waar er sprake is van de genade, van het Woord, daaronder personen verstaan? Spreekt het niet vanzelf, dat bedoeld is “God, door Zijn genade, door Zijn Woord”?

En wil voorts Van Lonkhuijzen ontkennen, dat de Geest een Goddelijk Persoon is en als zodanig in de gelovige werkt? (blz. 510)

Dat doet hij ook niet, maar het bezwaar is, dat volgens Kohlbrugge de Geest, de genade, het Woord het goede werk in ons doet, en die ander persoon, het vlees, in bedwang houdt en onder de genade: zo wordt de wedergeborene: een zondaar + X.

De Heilige Geest is dan wel in de gelovige, er komen ook wel goede werken, maar ik doe het niet, alles wat ik doe is vuil en zondig, de persoon zelf is en blijft even goddeloos; vuil en onrein, tot niets deugende.”

Wij hebben boven de verhouding van het werk van de Geest in ons duidelijk uiteengezet, dat het hier volstrekt niet zo mechanisch toegaat, als Van Lonkhuijzen wil doen voorkomen. Zeker, de persoon zelf is, volgens Kohlbrugge, zodra hij Christus min of meer loslaat of de Geest Zich van hem terugtrekt, onrein. (Psalm 51) Uit ons op zichzelf komt het niet, en de gelovige moet erkennen: Beide het willen en het werken zijn uit God; zonder Hem kan ik niets doen.

En toch mogen wij dat niet zo voorstellen: een zondaar +; X. Zulke wiskunstige formules komen hier niet te pas.

Maar wij zeggen: een zondaar, vleselijk, nog steeds tot al boosheid geneigd, erkennende heel melaats te zijn, en toch verbrijzeld, verwarmd door Gods eeuwige liefde, en door de Geest gelovende, en gebroken hebbende met de zonde, hebbende

een vermaak in Gods Wet. En waar dit geloof is, daar juist kan de oude mens niet doorzondigen. Want hij is geen apart persoon in ons, maar het oude bestaan, waaraan wij gestorven zijn in Christus Jezus.

“Op die wijze”, zo zegt Van Lonkhuijzen verder, valt feitelijk het hele werk van de genade buiten de mens.” – het tegendeel blijkt uit het bovenstaande - en wordt de Bruid van Christus een “versierde aap”, een “zak met zilver.”

Over die beide aanhalingen moeten wij nog iets zeggen. Wel zegt volgens Kohlbrugge de Bruid van Christus, wanneer Hij tot haar komt, in haar verlegenheid vanwege haar zonde, dat zij er in Zijn heerlijkheid niet anders zou uitzien dan als een ‘versierde aap’, daarmee als het ware uitdrukkende: Ach, hoe pas ik bij uw heerlijkheid! (Schriftverklaringen 1903, blz. 407-408) - maar dat is heel wat anders, dan de Bruid van Christus “een versierde aap” te noemen!

En wat de “zak met zilver” aangaat, dat zou moeten staan in de preek over Genesis 3 (blz. 99), maar die preek heeft niet zoveel bladzijden, én hoewel ik die preek nog eens drie, viermaal doorgelezen heb, vond ik veel goud, maar geen “zak met zilver!” Overigens zegt ook de Apostel Paulus: *Wij dragen deze kostelijke schat in aarden vaten.*

Nog moet ik Dr. van Lonkhuijzen ten ernstigste vragen, waar hij (blz. 510) de zeer zware beschuldiging op grondt, dat volgens Kohlbrugge de gelovigen alleen in het zichtbare zonde zou hebben, dat het maar zonde zou *schijnen*. Want dat hun persoon in het element van de Geest is en dus volkomen heilig. Hoe kan men zodanige mening toeschrijven aan iemand, die juist de ontzettende realiteit van de zonde ook in de wedergeborene heeft erkend en geleerd als geen ander?

Nee, wanneer wij Kohlbrugge nemen, zoals hij het wil, en niet enkele uitspraken buiten het verband rukken, dan kan nimmer uit zijn leer het Antinomianisme worden afgeleid, maar het is alles heilige eerbied voor Gods Wet, ook daar waar het misbruik van de Wet wordt afgesneden. Ook is er geen verachting van het uitwendig gebod, maar bestrijding ener opvatting, die slechts naar het uitwendig gebod oordeelt, zonder de Geest van het gebod te kennen - en die daarom in sommige daden van de heiligen slechts ziet op het zondige, en niet op de nood, de strijd van de ziel terwille van Gods zaak.

En nu ten slotte nog iets over het woord “heiligmaking.”

Wat betekent dat eigenlijk? Naar de grondbetekenis zowel in de Griekse als in de Hebreeuws taal heeft het woord “heilig” niets te maken met inklevende kwaliteiten, maar het is iets dat afgezonderd is van de wereld, de zonde en haar besmetting en Gode toebehoort. En daarmee komen wij juist op dezelfde lijn, die hierboven getrokken is. Het is dit, dat wij niet meer de zonde, de wereld, onszelf toebehoren, maar Gods eigendom zijn, en daaruit vloeit voort - niet maar werken, die mechanisch in ons door de Geest zou verricht worden, - maar die door de Heilige Geest gewerkte gezindheid, die een gekochte van de Heere betaamt, en die zich uit in al vruchten van de Geest. (Gal. 5: 22.)

Alle aanhalingen die Van Lonkhuijzen te berde brengt hebben wij niet kunnen behandelen. Het bovenstaande zal voldoende zijn, om de uitspraken van Kohlbrugge in het juiste licht te kunnen plaatsen.

Wij trachten ook hier het gezegde nog eens samen te vatten in enige stellingen:

1. Kohlbrugge's leer was niet: *Weg met de Wet, wij worden niet beter maar al erger.*
2. Uitgangspunt was bij hem juist: *Het moet er bij ons noodzakelijk zijn, wat de Wet zegt.* Dat is dus niet slechts ene inconsequentie bij hem, om gevaarlijke gevolgtrekkingen af te snijden.
3. Juist wanneer wij de Wet in al haar heiligheid op ons toeliassen, leren wij het in volle omvang, zonder voorbehoud, verstaan: *Ik ben vleselijk, verkocht onder de zonde;* dat wij namelijk verstand noch wil hebben, om de Wet te houden.
4. Daarom hebben wij dat houden van de Wet ook niet op ons te nemen. Maar evenmin mogen wij ons vanwege onze onmacht van het houden van de Wet ontslagen achten. Helemaal niet wordt ontkend, dat de Wet de regel van ons doen en laten is en blijft.
5. Wij hebben het in Christus te zoeken, en wel daarin, dat onze oude mens met Hem gekruist is, dat wij met Hem gedood, begraven en opgewekt zijn.
6. Dat is geen waarheid van de toerekening alleen, maar waarheid, die vrucht heeft in het leven. De mens gaat niet in zijn stand op.
7. Ook kan daarbij "de oude mens" niet doorzondigen, maar de bijl wordt juist zó aan de wortel van de zonde gelegd.
8. Deel hebben wij daaraan door het geloof. Geloven en doen zijn terecht voor Kohlbrugge één.
9. Zodoende is het dan ook geen wandel als onder de Wet staande, in de geest van de dienstbaarheid, maar in *de Geest van de aanneming tot kinderen.* En de gelovige heeft de Wet lief, en ziet haar in het licht van de belofte van Ezechiël 36: 27. In die zin zegt Kohlbrugge, dat het gebod tot belofte wordt.
10. Hierbij wordt niet voorbijgezien, maar komt juist volkomen tot zijn recht het werk van de Geest, Die de gelovigen persoonlijk in al deze dingen leidt.
11. Het is alles niet het werk van ons, maar van Hem, *Die in ons werkt beide het willen en het werken.*
12. Echter is het volgens Kohlbrugge geen mechanisch werk, maar de Geest laat de mens menselijkerwijze te werk gaan, en doet hem in zware worstelingen des geloofs alles putten uit de volheid van Christus.
13. Daarbij is dan ook "alle lijdelijkheid of wachten op kracht" uitgesloten; evenmin wil Kohlbrugge daarvan iets weten bij het werk van ons beroep; wel predikt hij ze bij datgene wat onze zaak en roeping niet is.
14. De bewustheid van hun heiligen wandel hebben de gelovigen niet zó, dat zij er iets van kunnen maken; zij worden veeleer dikwijls aangevochten wegens hun onvruchtbaarheid. Toch worden zij volgens Kohlbrugge op Gods tijd van de vruchten van hun geloof verzekerd.
15. Ook is er volgens Kohlbrugge een toenemen, een opwassen bij de gelovigen, niet langs trappen, maar toch zo, dat zij de zonde hoe langer hoe meer haten en vlieden, en dat hetgeen de Catechismus zegt van de afsterving van de oude en de opstanding.. van de nieuwe mens, bij hen tot zijn recht komt.
16. Kohlbrugge leert niet, dat de mens eigenschappen inklevende blijven, afgezien van het voortdurende werk van de Geest en de gemeenschap met Christus. Hij is daarin in overeenstemming met de Schrift.
17. De Dordtse Synode spreekt wel van ingegoten eigenschappen, maar niet van inklevende, en erkent, dat de gelovigen, wat hemelven aangaat, zeker van de genade zou vervallen.
18. In de grond van de zaak gaat niet Kohlbrugge, maar ***Van Lonkhuijzen buiten***

de lijn van Schrift en Belijdenis.

HET WOORD GODS

Wanneer in de prediking op de verhouding van de mensen tot God grote nadruk gelegd wordt, dan moet de vraag zich aan ons opdringen, hoe dan God met de mens verkeert. Is die verhouding als van een Persoon tot een persoon, en wordt zij bepaald door de verzoening in Jezus, staat het werk van de verzoening door Jezus volbracht, en Gods liefde daarin betoond, in het middelpunt, dan moet het Woord, waarin God ons dat alles, Zijn daden, Zijn eeuwige liefde openbaart, ook van het hoogste belang geacht worden. Vandaar dat in de prediking van Kohlbrugge ook zeer veel gesproken wordt over *de heerlijkheid van het Woord*.

Ook in die leer over Gods Woord kan Dr. van Lonkhuijzen zich niet vinden. Wij troffen boven aan de beschuldiging van subjectivisme, van neiging tot geestdrijverij, van miskenning van de Schrift als richtsnoer voor leer en leven (b. v. blz. 382); thans komt een tegenovergestelde beschuldiging. Aan het Woord van de Schrift zou te veel toegeschreven worden, zoals bij de Luthersen. Hij valt over plaats en, waar het *geschreven* Woord zou worden vereenzelvigd met het *eeuwige* Woord, de Christus (blz. 520).

Er zou geleerd worden een volstreekte tegenstelling tussen God en mens, met geen enkelen tussenschakel dan het Woord (blz. 522). Doordien aan de macht van het Woord alles wordt overgelaten, zowel bij het inwendig werk van de heiligmaking als in de actie naar buiten in de Kerk, zou de verantwoordelijkheid van de mensen worden weggenomen (blz. 519, 523).

De polemieken tegen de “lijdelijkheid”, in het Hoofdstuk over de heiligmaking begonnen, wordt hier voortgezet.

Ook brengt Van Lonkhuijzen die leer van de macht van het Woord in tegenspraak met de Gereformeerde leer, dat het Woord niet werkt zonder de bijzondere werkzaamheid van de Geest, dat het een instrument is in de hand van de Geest en geen genademiddel, waarin op zichzelf krachten liggen opgesloten. Niet door het Woord, slechts met het Woord zou de Geest werken, volgens de Gereformeerde leer. Zonder de Geest zou het Woord krachteloos en dood zijn.

Slechts dit geeft Van Lonkhuijzen toe, *dat de Geest altijd conform het Woord werkt, dat het Woord toetssteen en richtsnoer blijft* (blz. 521), dat wij, bij het licht van het Woord en naar de beginselen in het Woord geopenbaard, de wereld aan Christus’ voeten hebben te brengen (blz. 523).

Wij merken hier deze eigenaardigheid op, dat Dr. van Lonkhuijzen, waar hij zelf over het Woord spreekt, het niet anders beschouwt dan *als richtsnoer of toetssteen*, dat gemist wordt de heerlijkheid van het Woord als goede boodschap, als getuigenis van Gods genade, hetwelk de ziel verkwikt, en waarop zij komt te rusten.

Wij beweren niet, dat Dr. van Lonkhuijzen desgevraagd dat zou ontkennen, maar opmerkelijk is het toch, dat Dr. Van Lonkhuijzen hiervan niets anders spreekt. Er schuilt hier een wettische opvatting van de Schrift, die hem evenzeer verhindert, de prediking van Dr. Kohlbrugge in deze te verstaan en juist te waarderen, als op het punt van de heiligmaking.

“Bij die wettische opvatting van de Schrift, die, als behorende bij het Oude Verbond, in 2 Cor. 3 wordt veroordeeld, komt het tot dat angstig zoeken in de Schrift, om te

zien “wat men doen en laten moet”, hetwelk Kohlbrugge afkeurt (Psalm 1, blz.16-17). Dan laat men ten slotte de Schrift slechts gelden als *bewijs van een leergeraamte, of van een letter die doodt* (Brieven blz. 276).

“Waar de Geest van de Heere is, daar is vrijheid. Hier moet gehandhaafd worden de noodzakelijkheid van de innerlijke verlichting en leiding van de Geest, Die alléén weet, hoe men in de Tien Woorden van de Wet zal wandelen, terwijl wij alles uitleggen naar Heidense, onrechtvaardige zedenleer, en niet naar Gods hart .” (Lehre des heils, Fr. 146)

“Gehandhaafd moet hier worden het bevindelijk werk van de Geest van de genade, zoals het geschiedt in de preek over De drie stukken van het Formulier van het Heilig Nachmaal.” (VIIIe Twaalfstal)

Kohlbrugge wil dan ook niet, dat men van toerekening der gerechtigheid van Christus spreke, zonder deze dingen in het binnenste te hebben ondervonden, *dat men namelijk mét Christus gekruist is*. (Gal. 2: 19, 20, blz. 20)

“Daaraan kan iemand weten, dat hij uitverkoren is, dat het Evangelie tot hem is gekomen niet slechts in woorden, maar in kracht en in de Heilige Geest, en in veel verzekerdheid, zodat hij zich van harte tot God heeft bekeerd.” (Lehre des heils, Frage 305)

En in dit verband, tegenover al aanmatiging van de mensen, als zou hij met het Woord kunnen doen wat hij wil, tegenover al Remonstrantse, wettische verhouding tot het Woord, dient daarop gewezen te worden, dat Kohlbrugge volstrekt niet, zoals Van Lonkhuijzen doet voorkomen, de noodzakelijkheid van de bijzondere werking van de Geest ontkent, gelijk de latere Luthersen min of meer deden, maar met de Gereformeerden dezelve ten sterkste handhaaft. Vooral zien wij dat in de Leerrede over het Artikel “Ik geloof in de Heilige Geest.” (VIIIe Twaalfstal)

“Al stijgt de Heere van Zijn troon, al legt Hij het sprekendste getuigenis af van de liefde van de Vader, al overstelpt Hij de mens met weldaden, al is het meer dan openbaar, dat Hij onschuldig en vlekkeloos is, dat Hij voor de zonden geleden heeft en gestorven is, en dat Hij door Zijn opstanding het leven en de onverderfelijkheid heeft aangebracht, zo zal toch van de mensen stenen hart niet breken. Het is door de Geest van de Heere Heeren, dat het stenen hart uit de mens genomen en hem een vlesens hart gegeven wordt (blz. 3). Niemand vermag het, een verslagen geest op te heffen, dat vermag alleen het Woord Gods, *niet het Woord op zichzelf, maar gepaard met de Geest, Die levendig maakt*, openbarende door het Woord in de ziel de genade Jezus Christus; anders doodt de letter. Alleen door van de Heere Geest zijn des Heeren woorden geest en leven voor ons. (blz. 11) En wij, wij hadden eeuwig in ons verderf moeten blijven liggen, en daarin omkomen, ware het niet, dat God de Geest ons door het Evangelie krachtadig had geroepen van uit de duisternis van de helse macht tot Gods wonderbaar licht. Hij, de Heilige Geest, gaf ons eerst verlichte ogen en opende ons hart opdat wij acht gaven op de prediking van de vrije genade van de Heere zo wij Christus door het geloof ingeplant zijn, zo weten wij, dat dit niet door ons eigen verstand of kracht geschied is; dat er een goedertieren Schepper en almachtig Bewerker van ons nieuwe leven is, daar wij midden in de dood liggen; dat het de Heilige Geest is, Die dit alles in al persoonlijk werkt **met** het Woord.” (blz. 17, 18. De cursivering is van mij.) Dat wij blijven in het Woord, verricht en volvoert in ons de Heilige Geest met Zijn genade, zijn vertroosting en kracht (blz. 23). Al de goede troostrijke woorden, waarmee God ons antwoord geeft in onze benauwdheid, wij vernemen ze in onze geest door de toespraak tot ons van die Geest (blz. 24). Het is Zijn genadige wil, van de Vader en de Zoon uit te gaan, van de Vader en de Zoon Zich te laten zenden, geven, over ons uitstorten, en Zich zo tot ons af te laten met het

Woord van het volzalig Evangelie (blz. 28, 29). Intussen verbergt Zich de Geest in de uitverkorenen, zodat het de schijn heeft, alsof het van hen kwam en ook van hen moet komen, wat toch alleen van Hem komt, en door Hem in hen gewerkt wordt en zo door hen ten uitvoer gebracht wordt. Uitwendig houdt Hij hun het Woord en de wil Gods voor, inwendig ontsteekt Hij in hen een hartelijke lust en een vermaken daartoe, en Hij bekleedt hen in hun uiterste zwakheid en volslagen onvermogen met Zijn macht tot vertrouwen op het Woord en het naleven van des Heeren wil, een iegelijk van hen naardat hij geroepen is (blz. 32). Het is door Zijn tucht, dat de mens zich tot in de diepste grond des harten verootmoedigt, dat er een gebroken geest is en een beven voor 's Heeren Woord komt (blz. 34). Al het goede van de weg komt alleen van de Heilige Geest, Die onophoudelijk tot bekering brengende, tegen al het zondekwaad een goed en waar Woord met macht van overreding in ons binnenste spreekt, en antwoordt, waardoor Hij ons tot het goede beweegt en met dat Woord een belofte verbindt, waardoor Hij bewerkt, dat wij de goede strijd strijden en het geloof behouden. Met dat Woord en met die belofte werkt de Heilige Geest altijd blijdschap in de kinderen Gods, vanwege de rijke troost, die zij tegen alles in zulk een woord en belofte hebben. (blz. 38.)

“Hij (nl. God) spreekt niet tot ons van uit de wolken, nee, als God spreekt, dan spreekt Hij van het Bijbelblad tot ons hart. En er is nog nooit iemand geweest, die door een stem uit de hemel is vertroost, of hij heeft de woorden dezer stem vroeger of later, vaak eerst na jaren, teruggevonden in dit Boek. Maar dat dit Boek Gods Woord is, dat God spreekt van het Bijbelblad, uit dit hele Boek, dat leert men alleen door de Geest Gods. Waar deze Geest is, daar is Hij alzó verenigd met onze geest, dat Hij de dorre hand des geloofs gezond maakt, om de woorden van de Schrift aan te nemen als Gods Woord, als genade, vloeiende van de lippen van de Heere Jezus.” (Een Onderwijzing, blz. 6.) Of wat hadden de jongeren toen zij hun geliefde Meester van lijden en dood, van heengaan tot de Vader hoorden spreken; wat hadden zij, toen zij de Heere ten hemel zagen varen? Ja gewis! Wanneer de Geest van de Almachtige hen niet overeind gehouden, hen niet daarheen gebracht had, om op het Woord van de Heere dat af te wachten, wat komen zou, hoe zouden zij, die weerloze schapen, het anders uitgehouden hebben? En wij?

Nu ja, het Woord! Maar toch dat Woord op zichzelf?

Ja, toch dat Woord op zichzelf.

Maar opnieuw: Is er een hart voor die letteren? Waarom leest gij jongeling hier, gij jonge dochter dáár de Schrift en blijft echter voor en na een kind, dat voor deze zaken geen hart hebt? Waarom hebt gij volwassenen dan zo weinig licht bij het lezen van het Woord, hetwelk echter voor de eenvoudigen geschreven werd? Vanwaar die waarachtige overtuiging: *Ik ben dood in zonden en misdaden*, die overtuiging: *het is met mij geheel uit en gedaan*; die overtuiging: *nee, ik moet in gerechtigheid het pad bewandelen, niet in mijzelf gevonden zijn, maar in een gerechtigheid uit God uit het geloof van Jezus Christus?*... Vanwaar, dat waar eindelijk bergen wijken en heuvelen weg vallen, iemand nochtans blijft staan. En dat waar de wijnstok liegt, en geen rund meer op stal is, men nochtans in zijn God opspringt? Dat is van de Heilige Geest. Dat doet de Geest, Die van de Vader uitgaat, de Geest van Christus.” (Ie Twaalfstal, 2 dr. blz. 68, 69. Hand. 9: 31b)

“Gelijk de Heilige Geest broeiend zweefde over de wateren, nadat het Woord hemel en aarde geschapen had, en door dat broeiend zweven alles ontvankelijk maakte, dat het Woord in Zich opnam, en uit kracht van het Woord voortbracht, wat het Woord sprak, zo zweeft Hij ook broeiend over de harten en ontsteekt daarin uit Zichzelf warmte en leven, uit kracht van het Woord aller genade, doende in de hart en vanwege

de nood en bajert van de ziel opvatten het onvergankelijke zaad, het levende en eeuwig blijvende Woord van de Heere, vol van genade; hetwelk alles daarstelt en voleindt; en ziet - *het is zeer goed.*” (Psalm I, blz. 15)

In deze beide laatste aanhalingen is dit het opmerkelijke, dat juist, waar er sprake is van het Woord op zichzelf, of het Woord, “dat alles daarstelt”, deze werking toch weer afhankelijk gemaakt wordt van die van de Heilige Geest.

Ook elders treffen wij een duidelijke aanwijzing aan, die elk misverstand afsnijdt. Dr. van Lonkhuijzen (blz. 516) haalt aan de woorden uit de preek over Rom. 6: 6a, (blz. 12). Daar echter het Evangelie van Jezus Christus aan de Gemeenten werd gepredikt, zo waren zij door en in dat Evangelie al datgene geworden, en hadden dat alles verkregen wat dit Woord met zich brengt. Waar dus dit Woord komt, maakt het terstond de dingen geheel anders, dan ze vroeger waren, daar is opeens een nieuwe schepping, een nieuw verbond, een nieuwe mens. Want daar komt Christus, en brengt ook Zijn leven, Zijn Geest, Zijn genade, zijn vrede, ware blijdschap, eeuwige kwijschelding van alle zonden, waarachtige verlossing van de duivel en van de dood - daar komen al oude dingen niet in aanmerking. Er is een geheel nieuwe toestand daar, waarin men overgaat.” Kohlbrugge Rom. 6: 6a.

Had nu Van Lonkhuijzen nog maar een weinig verder gelezen:

“Daarom heet het daar: *Uw oude mens is ook gekruisigd. Gij hebt de oude mens uitgedaan, zoals iemand, die een oud versleten kleet uittrekt, en hem is een nieuw kleet aangetrokken, voordat hij het zelf weet. Niet dat het Woord hem de oude mens uittrekt, maar het kondigt hem aan, dat hij de oude mens uitgetrokken heeft.*” (De spatiering is van mij.)

Het werk van de Heilige Geest wordt dus ook in deze niet miskend, maar uitdrukkelijk geleerd, zo zelfs, dat het Van Lonkhuijzen soms teveel wordt: “de blinde leiding, het mystiek gevoel komt in de plaats”, zo beweert hij, “voor (=in plaats van) de Wet als regel van het leven.”

Daarvoor haalt Van Lonkhuijzen aan (blz. 465) de plaats uit *het werk* ¹³de Tale Kanaäns” (blz. 71):

“Weet gij de weg? - Ik ben uitgetrokken zonder te weten waar die op uitloopt. –

Hoe weet gij, dat gij langs deze weg naar de stad komt? - Dat weet ik aan de ring, die ik aan mijn vinger heb, aan de onzichtbare leiding van Hem, Die mij bij de hand gevat en gezegd heeft: Ik zal u leiden, en Mijn oog zal op u zijn.” (Psalm 32: 8) Dat weet ik aan de gedurige wonder bare uitkomsten, dat zie ik aan een kompas, dat ik bij mij draag, deze glimmende vlaswiek, die niet uitgeblust wordt, maar telkens nieuwe olie ontvangt.”

Hoe de Wet als eeuwige norm van doen en laten door Kohlbrugge niet wordt ontkend, maar bij de leiding van de Geest, tegenover ons onverstand daarin, juist wordt gehandhaafd, zagen wij boven. Hier moet opgemerkt worden, hetgeen Van Lonkhuijzen slechts in een noot even aanstipt, dat in de *preek* over de “Tale Kanaäns”, waarvoor Kohlbrugge zelf in het publiek de verantwoordelijkheid op zich heeft genomen, - het uitgewerkte geschrift is eerst na zijn dood uitgegeven - juist het Woord als kompas, wordt genoemd, “hetwelk niet liegt, zijn lamp, zijn stok en zijn staf, en als hij in het duister wandelt, doet dat niets, de lamp brandt in zijn hart.” (Feeststoffen blz. 346.)

Het is dan ook een geheel andere bevinding, die Kohlbrugge predikt, dan die dikwijls.

¹³ Er verscheen tijdens het leven van Kohlbrugge een preek over de *Tale Kanaäns* en na zijn dood een samenspraak over hetzelfde onderwerp

wordt voorgestaan, en waarbij het Woord van de Heere nagenoeg geheel als dode letter terzijde gesteld wordt. Maar zodanige bevinding predikt hij, waarbij het hart juist op het Woord van de Heere komt te rusten.

Subjectief noemt Dr. van Lonkhuijzen de prediking van Kohlbrugge. Dat is waar in die zin, waarin al prediking subjectief is, waarbij Gods Woord niet met het blote vernuft, maar van uit de persoonlijke ervaring verstaan en gepredikt wordt. Maar waar is ook, dat hij de arme gelovige niet liet ronddraaien in de gewaarwordingen van het subject, maar zelfs tot deze krasse uitspraak kwam:

“Hoe kan iemand weten, of hij bekeerd is? Een mens moet niet naar zichzelf vragen, wat hij is of niet is, maar zich voort durend van al verkeerde bestaan bekeren en enkel naar God vragen, Die in mensen een welbehagen heeft.” (Lehre des heils, Fr. 312.)

“Het Woord van Gods genade mag ik geloven, juist dan, als ik geen grond meer vind onder mijn voeten, ook geen leven meer heb in eigen hand, en de hemel daarboven mij gesloten is.” (Fr. 319.)

Hier is die Waarheid, die als een rode draad door Kohlbrugge’s prediking heengaat, en waarmee hij in het bijzonder zo velen tot troost geweest is, de Waarheid van het “nochtans” des geloofs. (Heidelb. Catechismus, Vraag 60.)

Veel te weinig, slechts even op blz. 348, heeft Dr. van Lonkhuijzen daarop gewezen; met bijzondere kracht wordt zij verkondigd in de preek over Habakuk 3: 18 (VIIe Twaalfstal), maar het was er al van begin af. Zie de Brief aan Drost, (Van Lonkhuijzen, Bijlage B. blz. 18):

“Dat had mij ook dronken gemaakt van troost, dat, toen ik vanwege mijn ongerechtigheden niet zien kon, toen zij meer waren dan de haar mijns hoofds, en mijn hart mij verlaten had, toen mijn melaatsheid met haar plagen tot op het hoogste gestegen was, de Heere tot mij zeide: *Gij melaatse zijt rein, gij hebt de oude mens afgelegd, uw oude mens is ook gekruisigd, gij hebt de nieuwe mens aangedaan.* En wie was ik, die ik niet geloven zou, wat de Heere mij zeide? En of wel van toen af de duivel mij opnieuw met alle woede uit dat Woord zocht te dringen, zo is het toch dit Woord, waaraan ik in al mijn verklagen ben blijven hangen, sterker geweest dan alles, wat tegen mij was, - en dat Woord is mijn stok en mijn staf en lamp voor mijn voet. Wat ik u ook deel, deel ik ook tot voorbeeld, niet om wat van mijzelf te vertellen. Want toen ik mijn weg verloren heb, heb ik des Heeren woord blijvende in eeuwigheid bevonden.”

En blz. 21: “De Heere heeft gezegd, dat die in de Zoon gelooft, niet sterft. Voor het gezicht van de ogen is het echter zo, dat de dood hem breekt en overwint, en echter is het niet zo. Want in zijn sterven overwint hij de dood en de duivel, gelijk hij ook al lang dood en gestorven is, voordat hij sterft. Zo is het met het afgelegd hebben van de oude mens. Wie niet ziet en gelooft, heeft het. Mag ik het geloven? Ik moet, vanwege mijn anders zware ellendigheid, - nog meer vanwege God, Die geen ellendige, die het om Zijn Wet te doen is, bedriegt.”

“Het zal Gode nooit anders behagen rust te geven, dan uit en in en naar dat Woord alléén, hetwelk uit Hem is uitgegaan, en als Hij, waar de nood het hoogste rijst, of de aanvechting het heetste wordt, zich juist dan zo te verbergen schijnt, dat er geen troost of geen lichtstraal in de ziel schiet, dan is het alleen, opdat de steunsels en stutsels, waarop men zich tot hiertoe verliet, van inwendigheid, die op zelfverheffing altijd uitloopt, gebroken liggen, en de worstellende bij zijn vergaan, kome te zinken op het Woord alleen, dat zich vervolgens in allerlei gevallen bewijst, wiens het is. Welk een barmhartigheid, dat wij dat Woord en wat het is, doet en geldt, op het papier kunnen

lezen. Maar de neuswijsheid, de hardigheid van de harten en, het onverstand weet dit niet te Waarderen. Maar heeft het een obligatie, wissel, of bankbiljet of testament van een overledene in de hand, dan weet het zich wel te verlaten op hetgeen op dergelijk papier geschreven staat.” (Brieven 276)

“Een oprecht mens, wie het om God te doen is verliest ten laatste alles, zelfs zijn oprechtheid; wat blijft hem over, wat zal hem ophouden? Alleen dit: Daar staat geschreven”, en alleen op het “daar staat geschreven” wil ik de laatste adem uitblazen.” (VIII Twaalfstal 2 Joh.: 9b, blz. 13-14)

Wij zien dus duidelijk: Hier wordt geen leiding van de Geest, bevinding of mystiek geleerd, die buiten het Woord om zou gaan, maar zodanige leiding en ervaring, waarbij de ziel op het Woord van de Heere komt te rusten. Dat kan echter niet, wanneer men, de Schrift slechts ziet als richtsnoer, maar wel als men in Haar vooral ziet de openbaring van Gods genade in Christus.

“Van welk Woord nu spreek ik?” zo vraagt verder de zo-even aangehaalde preek. Ik spreek van het Woord, dat een zondaar troost geeft, een zondaar, die het om verlossing van zijn zonden, om het recht van de Wet, om het houden van de geboden Gods, veel meer nog dan om zijn eigen zaligheid te doen is, maar die niet weet hoe daartoe te komen.

Hoe heet dat Woord, dat alleen hem een eeuwige troost kan geven, troost in het leven, troost in het sterven?

Het heet: **de leer van Christus....** Of wel, wat bevat zij in zich, deze leer?

O, zij bevat een zee van de volzaligheid Gods, een zee van de liefde van de Vader, van de genade van Jezus Christus, een zee zonder begin of einde, in welker diepte al onze zonden geworpen zijn, en in welker midden, op een eeuwige rots, een stad ligt, honger dan alles wat hoog kan genoemd worden, een stad, verblijd door de beekjes van de rivier, in welker midden de Aller hoogste woont.” (blz. 14-15)

“Slechts waar dit Evangelie van de genade heerst, en men het niet enigszins laat bederven, daar zijn de goede werken. In het Woord van de genade staat alles; is het Woord weg, dan is alles voorbij, alles dood, alles zonder zegen en vrucht. Want Ouderlingen noch Gemeente ontvangen de levendmakende Geest door de prediking van de Wet, maar door *de prediking des geloofs*. Blijft de ouderling bij de prediking van het geloof geheel en al, zonder zich te bekommeren om hetgeen zichtbaar is, dan houdt hij aan de genade vast, en de Heere leert hem en geeft hem verstand in alle dingen, zodat het vanzelf gaat, en zijn eigen hart zijn huis en de Gemeente worden door de genade staande gehouden en door de genade gedragen. Waar echter de genade heerst, daar heerst de zonde niet, maar des Heeren woord en Zijn Geest; zo zijn dan de goede werken wel aanwezig.” (Amt van de Presbyters, S. 54, 55, zie ook S. 58, 62.)

“Dat is het, waardoor hij (de rechtvaardige) een boom is; dat hij in van de Heere goedertierenheid blijft, met welke ook de Heere hem tot Zich heeft getrokken. Dat Woord van de genade, waarin hij is, en hetwelk in hem is, en in zijn mond gelegd is; het Woord, waarin ook de hemelen gemaakt zijn, en zonder hetwelk niets gemaakt is wat er gemaakt is; dat Woord: van de gerechtigheid en des levens, waarvan hij getuigt, en hetwelk met hem getuigt, is sterker dan alles wat tegen is, maakt teniet en tot ijdelheid en leugen alles wat tegenstaat, doet hem, hoe meer in de grond getrapt en ten onder gehouden, toch opspruiten, groeien, bloeien en wasdom hebben met een Goddelijken wasdom.” (Psalm I, blz. 24.)

Hier zien wij dus het Woord als de openbaring van de goedertierenheid en barmhartigheid Gods, welke Hij betoond heeft in Christus Jezus, en in het Woord

heeft de gelovige Christus zelf.

“Zou het nu werkelijk waar zijn, dat Hij naar zijn Godheid, Majesteit, genade en Geest bij mij is, zodat ik Hem heb, de volzalige God, als mijn Man, mijn Heiland, Goël en Verlosser? Hoe moet, hoe kan ik mij daarop verlaten bij het gezicht van mijn ellende, bij de angst van mijn ziel, bij het gezicht van de dood, en terwijl ik toch een inwendige afschrik voor mijn ontbinding en het graf gevoel? Het Woord alleen kan mij zeker doen zijn. Wanneer de Heere Zijn Woord geeft, zo geeft Hij Zichzelf. Gelijk het jawoord de enige zekerheid voor de verloofde is, zo wordt de ziel verzekerd door het Woord, dat zij de Vader en de Zoon heeft, en gelijk de verloofde eerst dan zich haar minnaar geeft, wanneer zij het jawoord schenkt, zodat de minnaar in het jawoord zijn beminde verkrijgt, zo geeft Zich God, wanneer Hij Zijn Woord geeft, zo heeft de ziel Hem in het Woord.” (VIIIe Twaalfstal, 2 Joh.: 9b blz. 12.)

En zo komen wij tot die gelijkstelling van het geschreven Woord met het Eeuwige Woord in de preek over Evang. Joh. I: 1 (Ie Twaalfstal, 2e dr. blz. 78 vv.), waar Dr. van Lonkhuijzen zulke aanstoot aan neemt. De inhoud van die preek is deze:

“Men beginne tot recht verstand van de tekst met Gods heilige Wet, welke ons onze verschrikkelijke ellende openbaart, dat wij niet blijven in hetgeen God gezegd heeft, in Zijn Woord. En dat Woord is toch eeuwig, dat Woord was God, en door Hetzelve zijn alle dingen gemaakt. Het is geen toverwoord. Het is een Woord, dat, nadat het in den beginne hemel en aarde geschapen heeft, Zich sedert in vlees en bloed heeft gekleed. Zo was het in zijn profeten, zo is het nog in Zijn heiligen en uitverkorenen, daar tovert het echter iemand niet iets voor, het begeeft Zich met de ellendige in zijn ellendigen toestand in, en zegt door enen, die zelf ellende kent en gekend heeft, tot de ellendige: doe dat.” (blz. 94)....

“Maar hoe was het Woord God, en hoe is het nog God? Welk een vraag! Toen God voor 5865 jaren sprak: “Daar zij licht”, was dat niet een woord, dat Hij sprak, een woord waarin dit licht was, en dit Woord, was het niet God? Wanneer iemand sprakeloos voor een koning neerligt, daar hij een misdaad begaan heeft, en de koning tot hem zegt: Ik geef u pardon, is dit woord niet van de koning uitgegaan, zijn het niet zijn ingewanden over een ongelukkige, breidt hij zichzelf niet in Zijn goedheid over de ongelukkige uit? Is dan het woord, dat hij spreekt, iets anders dan zijn eigen Ik, iets anders dan de koning? Niemand van ons is in staat om zijn woord tot een levendig lichaam te formeren, zoals wij dit hebben, om het mens te doen worden, wel tot een levenloos lichaam; b.v. men kan tot een Bouwmeester gaan, en het woord spreken: Een huis gebouwd! en terstond formeert zich het woord tot een huis. Maar God vermag alle dingen, en zo kon Hij ook Zijn Woord vlees doen worden, de gestalte van een mens doen aannemen, zo dat het bevonden werd als een mens. Zo kwam het Woord al vroeger als een mens tot Abraham aan het elke bos van Mamre en opnieuw, dit Woord was Jehovah.” (blz. 97-98)

“Vraagt men nu of ik ook van dat Woord spreek, dat wij Bijbel heden, zo antwoord ik: Wanneer ik iets van mijn Koning geschreven of gedrukt lees, of in Zijn Naam rechtstreeks uit zijn hart hoor of verneem, dan zeg ik: daar hebben wij onze Koning, dáár, dáár, en daarbij zullen wij het laten berusten, en zo moeten al duivelen voor een Christen uit de weg. Amen!” (blz. 97-99.)

Dit laatste vooral moest duidelijk zijn. Als ik de dichtwerken van Bilderdijk lees, dan spreekt hij daarin tot mij, dan heb ik daarin zijn persoonlijkheid, maar als ik dan zeg: “Dat is nu Bilderdijk” - wie zal dan beweren, dat ik daarmee die reeks van dichtbundels met de persoon van Bilderdijk vereenzelvig? - En toch beschuldigt Dr.

van Lonkhuijzen Kohlbrugge, dat hij het geschreven Woord met het Eeuwige Woord zou vereenzelvigd hebben! Terwijl hij toch zelf erkent, dat Kohlbrugge op verschillende plaatsen uitdrukkelijk zegt: “Het *Eeuwige* Woord hield Zich aan het *geschreven* Woord, waarmee dus beide begrippen duidelijk onderscheiden worden. (Jona S. 94. Im Anfang war das Wort, S. 76.)

Opdat al ongerijmde gevolgtrekkingen uitgesloten zou zijn, wordt er uitdrukkelijk gevraagd:

“Bevinden zich dan de Vader en de Zoon in het Woord? Nee, Zij bevinden zich niet in het Woord, maar Zij zijn op geen andere wijze voor ons verkrijgbaar: op geen andere wijze zijn Zij aan te grijpen, op geen andere wijze vast te houden. Zij delen Hun gemeenschap met de mens op geen andere wijze ook dan door het Woord. De openbaring, de medeling Hunner genade, de genadige tegenwoordigheid en inwoning, de bedekking van de genade, de bekleding met barmhartigheid, de omhang met heiligheid geschiedt alles alleen door dit Woord.” VIII Twaalfstal 2 Joh.: 9b, blz. 12, 13.)

Zo ziet de gelovige, als God in het Woord tot hem spreekt, niet slechts op het Woord in het afgetrokkene, hij kan het niet scheiden van Hem, Die het gesproken heeft.

En wanneer er meer dan eens staat, dat b.v. in het werk van de Heiligmaking het Woord alles zal doen, dan hebben wij niet te denken aan magische krachten in dat Woord, maar aan Hem, Die het Woord gegeven heeft, Die het ook zal vervullen, juist als wij in dat Woord geloven en in Zijn genade, die Hij ons in het Woord openbaart. Dat zien wij Ve Twaalfstal, Gal. 4: 21-31 en 5: 1, blz. 27:

“Wij moeten niets willen zijn dan door de belofte, die alleen alles daartelt, ons komt het ongerijmd voor te willen beweren: Ik moet het niet doen, ik moet er met mijn hand en kracht van af blijven; God zal het doen, Christus heeft het daargesteld, het is er, het is er alles wat de Wet wil. Dan moeten wij het echter in het geheugen en in het hart bewaren, dat het echter zó waarachtig is, dat wij op geen andere wijze tot de zaligheid geboren en toe bereid zijn en worden.”

Vergelijk daarmee blz. 15: “Christus alleen is het, en niemand behalve Hij, Die door zijn Heilige Geest alles te van Zijn tijd liefelijk daartelt, wat aan de Wet beantwoordt.”

En blz. 24: “Zo zullen wij wel ondervinden, hoe waarachtig Hij Zelf Zijn beloften bij ons vervult, en hoe Hij, terwijl wij toch alles verkeerd doen, Degene blijft, van wie de Gemeente altijd zal zingen. Hij heeft alles welgemaakt.”

Zo ook (Hoogst belangrijke Briefwisseling blz. 31): “De belofte voor zich, de Heere Zelf, de genade zal het doen.”

Men vergelijk toch eens Psalm 19 en 119, wat daar alles aan het Woord wordt toegeschreven; daar is toch ook niet de bedoeling, dat het Woord dat doet, afgezien van Hem, Die het gesproken heeft en er door werkt, en afgezien van zijn inhoud. Zo ziet Kohlbrugge het Woord niet als een afgetrokken begrip, maar altijd in verband met Hem, Die het gesproken heeft, en Die houdt wat Hij erin belooft; niet als een ‘genademiddel’ met magisch werkende kracht, maar als openbaring van al heerlijkheid en volheid van Christus.

Waar het nodig is, om al aanmatiging af te snijden, alsof wij iets met het Woord zou kunnen doen, ook tegenover al tevreden zijn met een dode orthodoxie, moet ten ernstigste op de noodzakelijkheid van de werking van de Geest gewezen worden. Maar moet er nu altijd, wanneer men van het Woord spreekt, bij gezegd worden: ‘Ja, eigenlijk richt dat Woord niets uit, als de Geest er niet bij komt; eigenlijk heb ik er

niets aan, als het niet aan mijn hart geheiligd wordt?’

Het is zielverdervend, wanneer men uit misverstand van de Waarheid, dat de werking van de Geest noodzakelijk is, slechts ziende op eigen vroomheid en bevinding en wat men zo de werking van de Geest noemt, gaat spreken van een ‘dood Woord’, een zwak en machteloos Woord, terwijl er geen enkel prediker ook geëerd is, wanneer men van zijn preken zegt: nu, ja, de Geest kan het een of ander woord er van gebruiken tot bekering, maar op zichzelf zijn die preken toch zwak, krachteloos, doodt. Wat men zelf van zijn eigen leerredenen zo niet wil gezegd hebben, moet men dat zeggen van het Woord onzes Gods?’¹⁴

Zeer terecht trekt Kohlbrugge daartegen te velde, juist daarbij aanhalende hetgeen hijzelf heeft ondervonden. De hele wereld komt daartegen op. De leer van de vroegere Wederdopers, dat het Woord dood is, en dat wij alleen dan er wat aan hebben, als God dat eerst levendig maakt, deze leer heeft haast alles met zich voortgesleept; vandaar vooral die grote woorden dergenen, die opgeblazen zijn, maar wanneer de kracht gezocht wordt, zo wordt die niet gevonden. Ik ken de teleurstelling bij ondervinding, waarbij men voor het Woord nederzit en daar niets aan heeft, hoe graag men ook een woord van troost daarin zou wensen te vinden; dan beeldt men zich in, zelf levendig te zijn, maar dat het Woord dood is, in plaats van de gevolgtrekking om te keren en te denken: Daar ik voor het Woord nederzit en niet getroost word, zo ben ik dood, en gelijk een lijk, dat niet inwendig warm zal worden, al zou men het ook voor het heetste vuur houden. Daarentegen ken ik ook bij ondervinding, dat God de Heere nu en dan het hart met zulk een macht opent, dat men acht geeft op het Woord, en het hele Woord er in gaat; ook ken ik het onbedrieglijke van de ondervinding, dat, wanneer men, hoe ook de hele hel brult, dat men het niet doen zal, en hart en handen beven uit vrees van bedrogen uit te komen, hoe men ook een peillozen afgrond onder zich en alleen toorn en grimmigheid boven zich ziet, hoe men ook de dood om zich heen en op de lippen heeft, en uit angst en nood van de ziel niet meer horen of zien kan, alsdan het Woord aangrijpt, men juist dan de Heere bij de zoom Zijns kleeds aangegrepen heeft - en opeens is de dodende vloed van de bloeds gestelpt.” (VIIIe Twaalfstal 2 Joh.: 9b, blz. 9, 10.)

Hier is dus, juist bij de erkenning van de noodzakelijkheid, dat het hart door God voor het Woord wordt geopend, opnieuw de volle nadruk daarop gelegd, dat het Woord niet dood is maar levend, en dat het, waar het in de nood wordt aangegrepen, zijn werking doet.

Hoe verstaan wij dan die kracht, die heerlijkheid, die werking van het Woord? Hoe verstond het de Apostel Paulus? *Want ik schaam mij het Evangelie van Christus niet: want het is een kracht Gods tot zaligheid een iegelijk die gelooft, eerst de Jood, en ook de Griek. Want de rechtvaardigheid Gods wordt in hetzelfde geopenbaard uit geloof tot geloof.* (Rom. 1: 16, 17.) Dat is het juist. Niet vanwege magische krachten, maar omdat ons daarin geopenbaard wordt die gerechtigheid, waarop wij komen te rusten met ons geloof, als ons alles ontvalt. En wie daarop als verloren zondaar komt te rusten, wie het Woord heeft leren verstaan naar het genadeverbond, die ondervindt de heerlijkheid en macht van dat Woord van de genade, waarin hij God Zelf, waarin hij Christus weer ontvangt; vooral in tegenstelling met al werkverbond en wettisch Evangelie. Daarop wezen wij al hierboven. Van uit de rechtvaardiging door het geloof wordt ook de leer van het Woord verstaan, anders nooit. Wanneer men maar in het

¹⁴ Van de macht van het woord van Dr. Kuyper werd op diens 70ste verjaardag veel gesproken (zie Standaard” 31 October 1907). Zou men dan niet mogen spreken van de macht van Gods Woord!

oog houdt, dat het Woord een Woord Gods is, een Woord, dat onze hele verdorvenheid blootlegt, ons ontdekt tot in het binnenste, en toch een Woord van de genade, een Woord uit Gods hart een grond voor het geloof (zie de preek over Hebr. 4: 12, Amsterdamsch Zondagsblad XI blz. 129 v.v.), dan kunnen wij de macht en heerlijkheid van dat Woord niet genoeg roemen. Maar juist tegenover die macht en heerlijkheid moeten wij onze volslagen onvatbaarheid voor dat Woord erkennen en de noodzakelijkheid van de werking van de Geest, opdat het hart telkens weer voor het Woord geopend worde.

Zo staan beide dingen naast elkaar in de Lehre des Heils,” Frage 334, 335:

“Wat werkt de prediking van de Waarheid? Zij maakt een mens tot een arme zondaar en predikt een God, rijk aan genade: zij vernedert de mens het diepst en verhoogt de Heere het hoogst. Zij werpt al gerechtigheid des vleses overhoop en verkondigt de gerechtigheid Gods; zij handhaaft de Wet, zoals zij geestelijk moet verstaan zijn, en houdt Christus, de gekruisigde, voor. - En wat werkt de Heilige Geest door zodanige prediking? Een benauwde geest, een benauwd en verslagen hart een erkennen van elke zonde; een waarachtige honger en dorst naar gerechtigheid, een zekerheid van volkomen vergeving van de zonde, troost, vrede en vreugde in God en verzekering van de eeuwige zaligheid.”

Zó verstaan wij Kohlbrugge, waar hij van de macht en de werking van dat Woord getuigt.

“Of het Woord zegt: *gij hebt geen kracht*, of: *gij hebt kleine kracht*, of: *ga heen in deze uw kracht*, dit komt op hetzelfde uit, al is het eerste tot beschaming, het tweede tot versterking, het derde tot hele opbeuring. De macht, de kracht, datgene waartoe het Woord roept, ligt voor elk, die er waarachtig op uit is, dat de wil Gods gedaan worde, of die van harte in verslagenheid en radeloosheid erkent, dat er geen derde is tussen zich houden aan het Woord of verloren zijn, in dat Woord zelf; dat neemt voor elkeen, die op dat Woord heengaat, elke tegenstand uit de weg, verslindt zonde, duivel, dood en hel, en zet in ruimte; in verademing, in rust, in de volle erfenis van het beloofde, in overwinning, in eeuwig leven en eeuwige blijdschap, al die op dat Woord zijn heengegaan. Ik zeg, die op dat Woord zijn heengegaan en heengaan. Want, dat men die dingen in het leven ondervindt, heeft, ervaart, belijdt en als met de handen tast, dat zoeken velen buiten dat Woord, ja, houden het bijna voor een ketterij, zo men niet stelt, dat het als van buiten af moet komen. Dat is van de duivel vrome kunstgreep en van de geesten zwak, om het Woord niet verder te laten gelden, dan tot uitwendig bewijs van een leergeraamte of van een letter, die doodt.” (Brieven 275-276.)

Wij denken aan het voorgaande Hoofdstuk, alwaar wij zagen, hoe Christus en Zijn genade aan het hart verheerlijkt worden door de Geest, en zo de goede werken gedaan worden. Dat geschiedt door het Woord. Het is het zaad, dat in de gelovige blijft. Dit Woord Gods is levendig en machtig, het gaat door alles heen, het spreekt in het hart steeds voorop, het vervult het hart overweldigt het heel zacht en teder met gedachten, zinnen en overleggingen. En waar God het in de macht van Zijn liefde ingelegd heeft, daar blijft het in het hart liggen, en werkt zelf verootmoediging en geloof aan eeuwige genade, belijdenis van eigen, totale verlorenheid, en een levendig bewustzijn van het heil Gods en Christus. En zoals dit zaad de werkingen van de genade van voorkoming, trouwe en onverdiende hulp Gods verheerlijkt in onze hele verlorenheid, zo richt het ook voortdurend het uit God geboren hart dat het klopt van wederliefde jegens hem, die ook uit God geboren is, om hem, met verzaking van zichzelf, zijn leven lang alleen wat goed is te laten toekomen.” (IIIe Twaalfstal, 1 joh. 3: 9, blz. 22.)

Deze aanhaling is belangrijk ook in ander opzicht. Bij deze opvatting van de werking van het Woord toch treedt in haar volle recht de persoonlijke verhouding tussen de mens en God, en in verband daarmee juist ook de verantwoordelijkheid van de mens, waarvan Dr. van Lonkhuijzen meent, dat zij in het gedrang komt. Waar de Geest werkt door het Woord van de genade, daar wordt de mens niet verlaagd tot een stok en een blok. Want met een stok of blok spreekt men niet. Integendeel, hier komt het er juist op aan, of men dat Woord aanneemt en bewaart.

Dat punt wordt volstrekt niet vergeten.

“Gelijk die, die de Geest gelukzalig spreekt, het Woord bewaart, zo bewaart ook het Woord hem; geeft hem telkens als een nieuw leven, dat hij opnieuw moed grijpe, dat hij volharde bij het Woord van de Heere, bij zijn getuigenissen, waar hij anders in de war zou komen. (Psalm I blz. 40) Hoe zou zij (de goddelozen) bestaan, waar het Woord is, daar zij het leven van het Woord niet hebben noch hetgeen wat het Woord daarstelt; daar hij zich verworpen gevoelen bij dat Woord, met hetgeen zij met het Woord hebben willen daarstellen en menen nog te zullen daarstellen, wat toch het Woord zelf daarstelt? Of hoe zullen zij bestaan in de vergadering dergenen, bij wie het Woord waarachtig alles daargesteld heeft en alleen daarstelt, en die daarom dat Woord bewaren en tegen al namaaksel getuigen, opdat, wat het Woord van de genade is, er zij.” (blz. 50-51) Wij hebben geen macht of kracht van node, om de wil Gods te doen. Want Zijn Woord is het, dat schept hemel en aarde, *daar aan ons onderworpen, daaraan ons gehouden, en Hij zal het maken.*” (Opleiding, blz. 125, 126) (De spatiering is van mij.)

Miskenning hiervan leidt Dr. van Lonkhuijzen zelfs daartoe om op één plaats de mening van Kohlbrugge geheel verkeerd weer te geven. In “Das Amt van de Presbyter” zegt Kohlbrugge S. 56:

“Versiert de voorganger de leer niet, hoe zullen zij het doen, die hem volgen? Er is een zedelijke wandel, die huichelarij is, en waarbij de genade veracht wordt. Deze wandel versiert de mens, tot hij eigenlijk zichzelf tot schande brengt. Er is een wandel, waarbij de mens een arm zondaar is en blijft. Maar het is er hem om te doen, dat hij de leer versiere. Zulk een arme neemt uit de volheid van Christus, en zo versiert de leer hem en brengt hem tot eer.”

Hoe kan Van Lonkhuijzen daarvan maken: “daarom versieren niet wij de leer met een goede wandel, maar de leer versiert ons”! (blz. 517. N. B. Van Lonkhuijzen citeert S. 62 naar de tweede druk van 1870.)

Evenmin wordt die verantwoordelijkheid miskend, waar Kohlbrugge het van het Woord verwacht voor de opbouw en de hervorming van de Kerk.

“Men heeft zich sedert (de dagen van de Apostelen) vergeefse moeite gegeven een Gemeente door organisaties op de been te helpen. Dat slechts het Woord van Christus heerse, en dat elk ouderling allereerst zoeke te doen en dan te leren, wat het Woord zegt; dan gaat het met de organisatie vanzelf, dat zij er zijn zal naar het Apostolische Woord.” (A. a. O. S. 56.)

Hier wordt de organisatie volstrekt niet op zijde geschoven. Maar het eerste is het Woord. En wel, merkwaardig, gaat nog zelfs het doen naar het Woord aan het leren vooraf. Is het niet in de Hervorming van de zestiende eeuw ook zo gegaan? Is men niet ook eerst begonnen naar het Woord te doen en te leren, en is niet eerst daarna de hand aan de organisatie gelegd?

“Te getuigen is de zaak, een iegelijk in zijn bediening, gij als geroepene om in het Fondatiehuis de kinderen u toe vertrouwd te onderwijzen, of zo er geen zijn, stil te

zitten, te getuigen tegen die u omgeven, en die tot u komen, met wandel en Woord.”

Zo schrijft Kohlbrugge de 13de Maart 1836 aan Van Heumen, die bekommerd was over allerlei dingen in Kerk en Staat. Eigenaardig, dat ook hier het “in wandel” voorop staat. Alsof Kohlbrugge vooruit geweten had, dat later iemand deze brief zou nagaan en hem van verkeerde lijdelijkheid zou beschuldigen!

Had Kohlbrugge nu maar gesproken van propageren van de Christelijke of Gereformeerde beginselen en van de drijfkracht van die beginselen, dan was het niet zo kwaad geweest. Maar nu hij geheel Bijbels spreekt van *getuigen van Gods Woord*, een ieder in de weg van zijn roeping, in woord en wandel, en van de kracht van het Woord, nu moet het verkeerd, nu moet het Luthers zijn!

Hoe gaat de Schrift te werk? Als de Profeten zeggen, *dat het Woord een vuur is, een hamer, die een steenrots te morzel slaat, of dat het niet ledig tot de Heere zal wederkeren*, dan haasten zij zich niet om er bij te voegen, dat het toch eigenlijk de Geest is Die het doet. Wat al heerlijkheid wordt er in Psalm 119 van de getuigenissen Gods verkondigd, naast de bede, dat God ons doe leven en wij dat Woord bewaren! En als de Apostel zegt Hebr. 4: 12, ‘dat het Woord Gods levendig en krachtig is, en scherper dan enig tweesnijdend zwaard, en doorgaat tot in de binnenste samenvoegselen van de mergs, en een oordeler is van de gedachten en overleggingen van de harten’; dan mogen wij er wel bij denken, dat het Woord dat niet is als magisch werkend genademiddel, maar in de hand van de Geest; aan het Woord wordt het echter toegeschreven; het Woord ademt het leven Gods.

1 Petr. I: 24 moet hier ook in aanmerking komen: ‘Gij die wedergeboren zijt niet uit vergankelijk, maar uit onvergankelijk zaad, door het levende en eeuwig blijvende Woord van God: Want alle vlees is als gras, en al heerlijkheid van de mensen als een bloem van het gras. Het gras is verdord, en de bloem is afgevallen, maar het Woord des Heeren blijft in van de eeuwigheid. En dit is het Woord dat onder u verkondigd is.’ Mij dunkt, de laatste woorden zijn genoegzaam om Stelling 35 van Dr. van Lonkhuijzen te weerleggen. Volgens welke uit deze plaats niet zou kunnen worden afgeleid, dat de wedergeboorte middellijk door de prediking van het Woord geschiedt; trouwens, ook Calvijn (in zijn uitlegging dezer plaats) en de Dordtse Artikelen (H.III, IV. 17) denken bij het Woord als *zaad aan het gepredikte Woord*.

- Wanneer Dr. van Lonkhuijzen Stelling 11 zegt, *dat de Heilige Schrift op zichzelf geen zaligmakende kracht bezit*, dan stemmen wij dit toe, dat er in Haar geen magisch werkende krachten liggen opgesloten, die een onwedergeborene zou kunnen ombuigen, hetgeen alleen geschieden kan door de almachtige persoonlijke werking van de Geest. Toch zal de Schrift zich openbaren als een kracht Gods tot zaligheid, juist omdat zij zo is als zij is, omdat in haar geopenbaard wordt de gerechtigheid Gods, omdat God door haar het hart verbrijzelt, en opnieuw liefelijk opricht.
- Als echter Van Lonkhuijzen beweert, *dat volgens de Gereformeerde leer de Schrift op zichzelf dood en krachteloos is*, dan slaat hij niet alleen de bovengenoemde woorden van Paulus in het aangezicht, maar heeft geen enkel getuigenis uit de Gereformeerde Belijdenisschriften vóór zich, en de Synopsis purioris theologiae, een onverdacht Gereformeerd werk, zegt: “De Schrift is niet een stom of dood ding, of zodat zij haar gevoelen van menselijk bederf niet zou kunnen vrijwaren’ (Hebr. 4: 12); daarom wordt Zij ook *de bediening der gerechtigheid en van de Geest* genoemd, 2 Cor. 3: 8, 9, omdat de Geest door Haar in de hart en van de mensen werkzaam is tot waarheid en gerechtigheid.” (Disp. V, 25.) Hiertegenover weegt de autoriteit van Dr. Kuyper, die Van Lonkhuijzen aanhaalt (blz. 521), niet op.

- Evenmin is die autoriteit voldoende tot staving van zijn beweren, *dat de Geest in het middellijk werk niet per verbum (door het Woord) maar cum verba (met het Woord) werkzaam zou zijn.*

Waarom zeggen dan onze Belijdenisschriften: *door* het Woord? *Door* het Evangelie, door het gepredikte Woord werkt de Geest het geloof in het hart. (Heidelb. Catechismus Vr. 20, 65.

(En in de Dordtsche Artikelen lezen wij: Hetgeen noch het licht van de natuur, noch de Wet doen kan, dat doet God door de kracht van de Heilige Geest, en *door* het Woord of de bediening van de verzoening, welke is het Evangelie van de Messias.” (H. III, IV, 6.)

In de Synopsis lezen wij al zo-even, dat de Geest *door* het Woord werkzaam is. En Disp. XXXII, 11, 12 staat er: “Door de Wet, die zowel van natuur ingeprent is (Rom. 1) als in stenen tafelen vernieuwd (2 Cor. 3), wordt de mens tot ware erkenning van zijn verdoemenis en ellende geleid.... *door* het Evangelie echter en Zijn beloften wordt de droefheid naar God ontvangen, het verslagen gemoed opgericht tot hoop op vergeving en de Christus aangegrepen.”

De Geest blijft soeverein, en het Woord het instrument, en zo kunnen wij desnoods ook *met* het “Woord” zeggen, gelijk trouwens ook Kohlbrugge boven op een door ons gespatieerde plaats heeft gedaan. Maar het is geen bijkomstig instrument. Worden wij zalig door Jezus Christus en Zijn verzoeningswerk, dan ook door het Woord, dat Hem openbaart, en er is geen andere weg.

Maar de kleine kinderkens dan, die zalig heengaan?

Is het waar, dat de Heilige Geest in zulk een kindeke kan wonen (Lucas 1: 15), is zulk een kinderziel vatbaar voor de hemel, dan kan de Geest ook aan zulk een kinderziel op voor ons verborgen wijze datzelfde openbaren wat wij ontvangen in het geschreven Evangelie. Want het komt daarop aan, dat hetgeen de inhoud van het Evangelie is, dat de genade van Jezus Christus aan het hart wordt geopenbaard.

Maar heeft niet Kohlbrugge meer dan de oude Gereformeerden op het Woord en zijn werking gewezen? Is hier niet een overbuigen naar de Lutherse lijn?

Wij hebben al boven gezegd: Niet alles wat van Luther komt is al daarom ongereformeerd. Maar alleen dan kunnen wij daarvan spreken, wanneer werkelijk de lijnen van de Gereformeerde Belijdenis overschreden worden. Gelijk op het punt van de rechtvaardiging door het geloof is het tegenover Doperse afwijkingen ook in de leer van het Woord voortdurend nodig, ons aan onze gemeenschap met Luther te herinneren. En vooral moeten wij dit vragen: ‘Waarom hebben de Gereformeerden op de noodzakelijkheid van de werking van de Geest zulken nadruk gelegd?’

Dat deden zij, opdat niet aan mensen werd toegeschreven hetgeen Gods werk is; wat de bedienaar van het Woord aangaat door een Rooms-Lutherse opvatting van het genademiddel, wat de hoorder aangaat, door op Remonstrantse wijze het aannemen van het Woord tot een werk van ‘s mensen vrije wil te maken.

De Luthersen, vooral in later tijd, maakten van het Woord *een genademiddel*, min of meer in Roomse zin. Zij deden de werking van de Geest nagenoeg in die van het Woord opgaan. In verband daarmee werd het ambt van de prediker al te hoog gesteld. Terecht kwamen daartegen de Gereformeerden op, al in de Tweede Helvetische Geloofsbelijdenis (Art. 8) wordt er voor gewaarschuwd, aan de dienaren en hun ambt téveel toe te schrijven. *Paulus heeft geplant en Apollos nat gemaakt, maar God heeft de wasdom gegeven* (I Cor. 3: 5). Laat ons dus geloven, dat God ons in Zijn Woord uitwendig onderwijst door zijn dienaren, inwendig echter de hart en van Zijn

uitverkoren tot het geloof neigt door Zijn Geest; *dat mits die de roem voor deze hele weldaad Gode toekomt.*” (De spatiering is van mij.)

Zó is het ook bij Calvijn, waar hij dit punt ter sprake brengt, (Institutio IV 1. 6.) Hij wijst op de strijd, die er in die dagen bestond aangaande de werking van het ambt van de bediening, aangezien de één deszelfs heerlijkheid al te zeer roemen, terwijl andere staande houden, dat het verkeerd is een mens toe te schrijven hetgeen het werk is van de Heilige Geest. Terwijl hij erkent, dat het op sommige plaatsen aan de prediker wordt toegeschreven, haalt hij daartegenover aan Gal. 2: 3, 1 Cor. 3: 7 en 1 Cor. 15:10, en vervolgt dan: “Zeker is het nodig, die uitspraken vast te houden, waar God, Zichzelf toeschrijvende de verlichting van de verstands en de wedergeboorte van de harten en, herinnert, dat het heiligschennis is, wanneer een mens een deel van beide dingen zichzelf aanmatigt.”

Zó wordt ook in de Synopsis purioris theologiae” al magische werking, al werking ex opere operato” verworpen, opnieuw onder aanhaling van het Woord, dat Paulus plant, Apollos nat maakt, maar God de wasdom geeft. (Disp. XXXI, 12.) Ook hier hebben wij dus de tegenstelling tussen Gods werk en van de mensen werk.

Niet minder dan tegenover het werk van de prediker moest Gods werk in eer gehouden worden tegenover de leer van de vrije wil van de hoorder, tegenover de Remonstrantse dwaling. Voor de Remonstrants gezinde is de werking van de Geest allicht tot die door het Woord beperkt: de Geest klopt door het Woord aan het hart; meer wil God niet doen, en het ligt nu aan de mens, of hij het wil aannemen of niet. Tegenover zodanige opvatting moesten de Gereformeerden optreden zoals zij deden: Canones Dordracenae III en IV, 12, alwaar geleerd wordt, “dat de wedergeboorte niet in ons gewerkt wordt door de uitwendige prediking alléén, noch door aanrading, of zulke manier van werken, dat wanneer God Zijn werk volbracht heeft, het alsdan nog in de macht van de mensen zou staan, wedergeboren of niet wedergeboren, bekeerd of niet bekeerd te worden.”

Hier is er dus opnieuw de tegenstelling tussen Gods werk en het werk van de mensen; het was opnieuw daarom te doen, dat niet aan de mens werd toegeschreven wat God doet. Die tegenstelling is zover in het bewustzijn van velen doorgetrokken, dat men nog heden in sommige kringen, die de leer van de verkiezing sterk op de voorgrond plaatsen, niet meer van de heerlijkheid van het Woord kan spreken, zonder verdacht te worden van Remonstrantisme.

Nu is dit een grote fout in de kritiek van Dr. van Lonkhuijzen op Kohlbrugge’s leer aangaande Gods Woord, dat hij met deze tegenstelling een geheel andere verward heeft, die bij Kohlbrugge sterk op de voorgrond treedt, namelijk die van de werking van het Woord - of van Gods werking door het Woord, tegenover menselijk werken en drijven, en waarbij het om hetzelfde te doen is, als wat de Gereformeerden beogen: de eer Gods.

In de grond van de zaak is er hier dus bij Kohlbrugge geen afwijking van de Gereformeerde lijn, maar het is juist te doen om hetgeen de Gereformeerden op de voorgrond plaatste, om Gods eer. Wij zagen dan ook boven, hoe Kohlbrugge de noodzakelijkheid van de bijzondere werking van de Geest niet ontkent, maar uitdrukkelijk handhaaft. Het gaat dus niet aan in deze de Gereformeerden tegen Kohlbrugge uit te spelen.

Ook hierin is Dr. van Lonkhuijzen ongelukkig in het trekken van parallellen, dat hij bij Kohlbrugge evenals bij Luther constateert: volstreekte tegenstelling tussen God en mens, met het Woord als enige tussenschakel, zodat daarbij de verantwoordelijkheid van de mensen teloor zou gaan. (blz. 522, 523.)

Hoe juist door de leer van het Woord de verantwoordelijkheid van de mensen wordt gehandhaafd, zagen wij hierboven, en wat het andere aangaat, wordt wel is waar in de eerste preek van de serie “Im Anfang war das Wort” geleerd, dat God, Die eeuwig is, niet anders dan door het Woord tot de mens kan komen; (S. 6, 7). Maar met dat Woord is het Eeuwige Woord, is Christus bedoeld, van wie ook Paulus zegt, dat Hij de Enige Middelaar is tussen God en mens.

Dit eeuwige Woord wordt ook niet, zoals Van Lonkhuijzen meent, door Kohlbrugge met het geschrevene en gepredikte Woord vereenzelvigd. Wij toonden dat boven aan.

Waar echter het vereenzelvigen niet aangaat, en onderscheiden nodig is, zo is het niet minder nodig de nadruk te leggen op het nauwe verband tussen God en Zijn Woord, Christus en het Woord. Het Woord is toch iets, waardoor God tot ons spreekt, en Zich aan hem, wiens hart door de Geest geopend is, in al Zijn heerlijkheid openbaart. Slechts dan staan wij ook sterk tegenover de kritiek, als wij dat vasthouden. Maar wij staan tegenover haar zeer zwak met een Woord, dat slechts richtsnoer is en dus eigenlijk een wetboek, dat slechts een dood, krachteloos instrument is.

Laat ons toch het Woord niet scheiden van Hem, Die het gesproken heeft. De Ethischen als dr. Cramer maken al te veel scheiding tussen het Woord, de leer, en de levende Christus.

En zij, die zich gereformeerd noemen, maar de Schrift op zichzelf als dood en krachteloos beschouwen, werken hun in de hand.

Wij mogen die tegenstelling tussen God, tussen Christus en Zijn Woord, zijn leer, niet aanvaarden. De Hervormers zagen hier geen tegenstelling. Juist daarom noemden zij de Schrift “Gods Woord”, veel meer dan de Rooms en dat deden. God sprak tot hen door de Schrift, openbaarde hen Zijn Raad, Zijn gezindheid. Het ligt niet aan de leer zelf, maar aan de mens, wanneer hij haar niet als een levend Woord, een openbaring van de heerlijkheid Gods, opvat, maar er een dor leergeraamte van maakt. Wie echter leeft *bij alle Woord, dat uit de mond Gods uitgaat*, die noemt datgene, waarbij hij leeft, niet dood.

Hetgeen wij over het Woord behandeld hebben, vatten wij opnieuw samen in een aantal Stellingen.

1. Een opvatting van de Schrift, waarbij Zij slechts als richtsnoer en toetssteen voor leer en leven wordt beschouwd, is niet genoegzaam en leidt tot werkheiligheid.
2. Terecht is daarom door Kohlbrugge de nadruk gelegd op de noodzakelijkheid van de bevinding, van de verlichting en leiding van de Geest.
3. Zeer ten onrechte wordt dan ook aan Kohlbrugge de latere Lutherse leer toegedicht, als zou een bijzondere werking van de Geest niet noodzakelijk zijn.
4. Evenmin zocht hij echter ervaring en leiding van de Geest buiten: het Woord om. Maar zó zocht hij die, dat lij met het geloof op het Woord kwam te rusten, zelfs al zag en voelde hij niets.
5. Daartoe moest hij het Woord dan ook leren verstaan in het licht van het genadeverbond, als openbarende Jezus Christus en Zijn heerlijkheid.
6. Zo is te verklaren het schijnbare vereenzelvigen van het geschreven Woord met het eeuwige Woord Gods.
7. Zó verstaan wij ook hetgeen Kohlbrugge zegt over de macht en de heerlijkheid van het Woord; namelijk niet, dat er volgens hem in dat Woord magische krachten zou werken, maar doordat God daardoor werkt, houdt hetgeen Hij daarin belooft, en doordat Zijn gerechtigheid daarin geopenbaard wordt.
8. Helemaal niet komt daardoor ‘s mensen verantwoordelijkheid in het gedrang; zij wordt integendeel juist bij deze leer gehandhaafd; het komt er op aan, of wij het

Woord bewaren.

9. Deze leer is schriftmatig en volstrekt niet ongereformeerd; integendeel blijft zij juist op de oude Gereformeerde lijn, zodat Gode in alles de eer gegeven wordt.
10. Dat laatste beoogden ook de Gereformeerden, wanneer zij de noodzakelijkheid van de bijzondere werking van de Geest leerden.
11. De Schrift *op zichzelf krachteloos en dood* te noemen, ligt niet op de Gereformeerde, maar op de Doperse lijn.

BESLUIT

Wij zijn ten einde met de behandeling van de verschillende punten, die door Van Lonkhuijzen aan de orde zijn gesteld. Wij hadden telkens te doen met deze grote fout, dat volgens Van Lonkhuijzen Kohlbrugge de mens *in* zijn staat zou doen opgaan, terwijl Kohlbrugge dat niet doet, maar hetgeen de mens is, *uit* zijn staat verklaart. In verband daarmee moesten wij telkens opkomen tegen zijn wijze van doen, waarin hij sommige gezegden van Kohlbrugge losscheurde uit het verband van het geheel en zó als ongereformeerd bestreed. En hetgeen voor een meer “gereformeerde” opvatting pleitte, als gelukkige inconsequentie beschouwde, in plaats van te zien, of het een met het andere niet toch een eenheid vormt; temeer moest hij dat gedaan hebben, waar Kohlbrugge zelf geheel zijn prediking sedert 1833 wilde beschouwd zien als uit één stuk.

In die zin hebben wij de prediking van Dr. Kohlbrugge ook op de bepaalde punten trachten te beschouwen, en hebben die éénheid gevonden, niet altijd als éénheid van het stelsel, maar in het leven. Zijn prediking kan niet in stukken gescheurd worden; hier hangt alles tezamen, en het één is niet zonder het andere, en waar Dr. van Lonkhuijzen onderscheid maakt tussen “witte schriftuurdraden en bonte kronkelraden” (blz. 528), hebben wij aangetoond, dat hij bij hetgeen hij onschriftuurlijk noemt, óf de Schrift zelf óf Kohlbrugge niet verstaat.

Maar hoe staat het nu met de verhouding van Kohlbrugge’s prediking tot de Belijdenis, tot de Hervormen, de leraars van de Kerk?

Het is hem ten zeerste verweten, dat hij iets aparts, iets bijzonders wilde zijn en hebben, en al het andere afkeurde.

In het bijzonder in de brief aan Drost en in die aan Van Heumen van 1839, die Dr. van Lonkhuijzen heeft afgedrukt, komen sterke uitdrukkingen voor. Wilde hij dan de Waarheid alleen weten?

Wij moeten hier vragen: Hebben wij eenvoudig maar na te schrijven wat de Hervormers en hun opvolgers geleerd hebben, of is het niet mogelijk, dat sommige punten van de Waarheid nog duidelijker kunnen worden, dan in die dagen? Dr. Kuyper heeft een werk geschreven over “de Gemeene gratie”, waarin hij op alle mogelijke leerstukken van uit dat leerstuk een verrassend licht deed vallen; het is niet de vraag hier, of wij in deze in alles met hem ook gaan; wij constateren slechts.

De Hervormers hebben Gods Waarheid, het Evangelie van de genade, op grond van de Schrift, weer tevoorschijn gehaald.

Die Waarheid is eeuwig; op de lijnen, die toen getrokken zijn, zullen wij moeten blijven doorgaan. Maar terwijl zij dat deden, zijn zij mensen geweest, en te verwonderen is het niet, dat zij niet altijd op de volle hoogte waren van het Evangelie van de genade. De oude zuurdesem werkte hier en daar nog enigszins; duidelijk is dat met het oog op de anders zo uitnemende en veelal te weinig gewaardeerde Zwingli aangetoond door Dr. Oorthuis (de Anthropologie van Zwingli) en wel juist op een punt, dat met hetgeen wij behandelden, in nauw verband staat. Niet, dat zij de Waarheid in deze niet voelden, maar niet altijd was het hun volkomen helder.

Tegenover zulken, die meenden, dat de Kerk vroeger een tamelijk volmaakte toestand

gehad had en die wel weer zou kunnen krijgen, moest Kohlbrugge in zijn brief aan Van Heumen van 1 Dec. 1839 (Van Lonkhuijzen Bijl. B blz. 22) scherp het licht doen valle op de schaduwzijden, die er zelfs in de beste tijden aanwezig waren, opdat men hier op aarde geen grote dingen zou verwachten.

En wanneer men zich met zijn Pythagoreesch stelsel van langzaam doden van de oude mens op sommige plaatsen van de Hervormers zou willen beroepen, zo moest Kohlbrugge daartegenover sterk blijven staan op Rom. 6. Hebben wij eenmaal daar gezien, *dat onze oude mens gekruisigd is*, dan mogen wij ons daarvan niet laten afbrengen, ook al zou iemand kunnen aantonen, dat de Hervormers soms anders geleerd hebben. Zó verklaren wij ook de sterke uitdrukkingen in de brief aan Drost.

Intussen was Kohlbrugge bewust juist de lijn door te trekken, die de Hervormers getrokken hadden. Wat zij op het punt van de rechtvaardigmaking en verkiezing gedaan hadden, en ook in de heiligmaking al begonnen waren, zette hij op dat punt door. Het is de strijd tegen het Pelagianisme, tegen de eigengerechtigheid, die uit de laatste schuilhoeken moest verdreven worden.

Ook is zijn strijd om *de vleeswording* de voortzetting van de strijd van de Hervormers tegen Menno Simons. Hij wist wat God hem geopenbaard had sedert 1833. Maar hij wist ook dat dit overeenkwam met hetgeen de beste leeraren hadden geleerd. Zó sprak hij tot de Gemeente: “Blijft bij de Waarheid, die ik u heb meegedeeld, waarvan ik weet, dat zij datgene is, wat al eeuwen door de beste leeraren van de Kerk, ook onze dierbare Hervormers op grond van Gods Woord hebben geleerd. Ik sterf daarop en herroep van al hetgeen ik geschreven heb en gij in de handen hebt, geen tittel en geen jota. Ik weet, dat het Gods Woord is in zuiver goud en zilver. Want ik heb het niet uit de mouw geschud, maar van uit het diepste lijden heb ik het u meegedeeld.” (Zur Feier van de fünfundzwanzigjährigen Bestehens unseres Vereins, S. 12.)

Van het Doopsformulier zei hij: “Hoewel ik zeer goed weet, Wie mij gezonden heeft en Wie mij de prediking geeft, zou ik toch al preken geven voor dat éne Formulier.” (Der einige Trost im Leben und im Sterben, S. 6.)

En Van Lonkhuijzen haalt zelf aan, hoe Kohlbrugge nog op zijn sterfbed van onze Catechismus zeide: “De Heidelberger, de eenvoudige Heidelberger! Houdt daaraan vast, kinderen!” (blz. 333.) Die liet hij eerst goed leren op de catechisatie, en eerst als de kinderen daarmee klaar waren, mochten zij aan zijn eigen “Bevestigende vragen en antwoorden” beginnen. De door hem zelf opgestelde Catechismus, de “Lehre des heils”, hoeveel schoons er ook in was, heeft hij nooit uitgegeven.

Ook schreef Kohlbrugge aan Wichelhaus: “Treed vooral niet op als partijman, en doe zo, al was het onmogelijk, dat iemand iets zou kunnen hebben tegen hetgeen gij leert. Partijen mogen zichzelf vernietigen. De Waarheid gaat rustig, bescheiden, ernstig, zacht haar gang, doet goed en stoort zich aan niets, handelt ook niet tegen de liefde, die al wel wil, en verwondert zich, dat andere niet willen hetgeen zij wil. Zij is met haar goud niet verlegen..”

En aan een andere vriend schreef hij de 15 Dec. 1871: “U schrijft mij van een richting, die ik bijzonders zou hebben. Ik kan dat niet aannemen en beken mij onomwonden tot Gods Woord en onze daarop rustende Geloofsbelijdenis en de Heidelberger Catechismus. Zoveel zeg ik, dat velen een richting hebben van latere theologie, die volslagen afwijkt van de gezonde leer, in de Belijdenis schriften neergelegd en door de Reformatoren voorgestaan. Aan mensen van die latere richting laat ik over, te lasteren wat zij niet kennen, of van mijn naam een vals gebruik te maken.”

Wij menen dan ook te hebben aangetoond, dat Kohlbrugge niet buiten de lijn van ons Belijdenisschriften gegaan is, wanneer men hem slechts juist verstaat en niet enkele gezegden op zichzelf plaatst, buiten het verband scheurt en van het licht berooft, dat

andere plaatsen er op doen vallen. Nog meer moeten wij zeggen: Juist datgene, wat in de Hervormers en de Belijdenisschriften leeft en ademt, dat leeft en ademt ook bij Kohlbrugge: de heilige eerbied voor Gods Wet, het roemen in Gods vrije genade in Christus Jezus.

Het heerlijke, troostrijke van die Waarheid wordt door Van Lonkhuijzen miskend en verzwakt. Een vals licht wordt er op geworpen. Dat konden wij niet dulden. Wij moesten er tegen opkomen, opdat men weer met vertrouwen naar die prediking zou grijpen en daardoor geleid zou worden naar de fonteynen des heils, de genade zou leren verstaan zoals zij genade is, de Wet handhaaft, en ons leidt in een wandel als kinderen, niet als dienstknechten, opdat vertroost zou worden degene, die bij zichzelf niets vinden kan en daarom hard is aangevochten.

Voorts onderzoek de lezer zelf de geschriften van Kohlbrugge en vooral de Schrift zelf.

Indien wij mochten slagen, door dit schrijven vooroordelen weg te nemen, en op te wekken tot eigen onderzoek, op sommige punten van de Waarheid voor deze of geen beter licht te doen vallen, en hem dieper in te leiden in de heerlijkheid van Gods Woord, - zo zij daarvoor Gode de eer.

Juist opdat ook het werk van Dr. van Lonkhuijzen, met de veel studie daaraan besteed, beter daartoe zou strekken, opdat het veel goede en schone dat hij aanhaalt in het juiste licht zou komen te staan, moest ik de pen opnemen. Het deed mij leed te moeten strijden; moge uit de strijd zegen voortkomen voor Gods Kerk,

AANTEKENING 1.

OVER SOMMIGE VERWIJTEN TEGEN KOHLBRUGGE.

Vooral de handelwijze van Kohlbrugge tegenover Da Costa en tegenover W. de Clercq, die in zijn gemoed tussen Kohlbrugge en Da Costa heen en weer dobberde, wordt aan de eerstgenoemde op meer dan één plaats tot verwijt gemaakt. Van Lonkhuijzen grondt zich op aantekeningen in het Dagboek van W. de Clercq en op brieven, die, toen ze geschreven werden, nimmer voor publicatie bestemd waren, en die ook thans moeilijk in hun hele strekking beoordeeld kunnen worden.

Vooral echter wordt niet genoeg acht geslagen op de grote kloof, die er tussen Kohlbrugge en Da Costa bestond; dat was niet enkel zo voor het subjectieve gevoel van Kohlbrugge; Da Costa was er niet minder van overtuigd.

Vernemen wij wat Da Costa schreef aan W. de Clercq in (4-8)-1843:

“Het Kohlbrugse gevoel en stelsel is (kort en klaar) in mijn oog, als beginsel van geestelijk leven, opium, dat onnatuurlijk opwekt en onnatuurlijk rust geeft; als Bijbelverklaring is het een element van Schriftverdraaiing, opposiet aan en toch wellicht in de grond verwant met de pantheistische richting van Groningen; als levensregel is het een nieuwe menselijke wet, bestaande in ordeningen, en uitkomende op persoonlijke sympathie of antipathie; - voor naturen als de uwe is het een middel, dat op de fijnste en verborgenste roersels van het egoïsme werkt; ik behoef er niet bij te voegen, dat het kerkelijk louter negatief, louter ontbindend moet werken, en waar het iets in de plaats stelt, een kleine, uit verkorene, onzichtbare Kohlbrugse Pauselijke Kerk.” (Bijlage IX)

Toen W. de Clercq had geantwoord, dat hij wel de gevaren inzag, maar dat hetgeen hij van Kohlbrugge vernam, naar zijn gedachte het ware fundament was, en hij verantwoorden moest wat hij daarop bouwde, dat hij in een Kerk, waar Kohlbrugge Paus was, zich niet zou kunnen begeven, maar evenmin iets verloothen van de waarheden, hem getoond, antwoordde Da Costa: “Is zijn standpunt het uwe, dan kunt gij van uw zijde mij geen broeder meer heten, of de hele zaak is een ijdele woordenstrijd.”

(Zie de Gids, Augustus 1907: Willem de Clercq, Da Costa en Kohlbrugge, door J. Hobma, blz. 228, 248.)

Het werd dus van beide kanten gevoeld, waaraan **Kohlbrugge van zijn zijde uiting gaf, toen hij aan W. de Clercq in 1840 schreef:** Ik geef u toe, dat gij dat van hem (Da Costa) hebt gehoord, waardoor gij beiden zou zijn gekomen tot de Waarheid in een ongedachte weg, zo gij het consequent volgehouden hadt tegen alles in,.... zo het een volmaakt werk was geweest, dat gij tegen uw eigen belangen en inzichten in hadt gehandhaafd, maar het Evangelie was het niet, wel een evangelie, zoals Paulus spreekt van een ander evangelie, van een andere Jezus, van een andere geest, in de Corinthierbrief. Gij kunt u dit zelf doen klaar worden. Zo gij gelooft, dat ik in liefde en vriendschap voor Da Costa u of iemand iets toegeef, kent gij mij slecht. Hoeveel dagen en nachten achtereen, hoeveel weken en maanden was ik over hem ziek en

hield niet op met tot God te schreien voor hem, totdat God het van mij wegnam, nadat ik gewaar geworden was, dat hij, ja, wel de leer van Christus voor een deel prees, maar toch in wetteloze hoogheid des harten haar verstiet.”

Zo moet dan ook Van Lonkhuizen (blz. 233) erkennen, dat het voor Kohlbrugge volle overtuiging was, dat Da Costa c. s. de waarheid tegenstonden, en dat hij deswege zielsbedroefd over hem geweest is. Wij zien er uit (uit die brieven), hoe stellig Kohlbrugge in de overtuiging stond, dat hij de Waarheid had, en dat verwerping van hem verwerping van de Waarheid was.”

Toch vervolgt hij (blz. 234): Dat op de bodem van een hart als dat van Kohlbrugge, dat overtuigd was de Waarheid te hebben en daarbij zich graag erkend zag, ook een benijden van Da Costa's rang en invloed lag, wordt daarmee eer in dan uitgestoten. Dat men hem liet alleen staan, kon Kohlbrugge niet dragen.”

Deze beschuldiging wordt echter onmiddellijk gelogenstraft door hetgeen hijzelf in de noot blz. 234-235 uit dezelfde brief van Kohlbrugge heeft afgedrukt: “Maar zolang gij dit niet zelf ziet, is het mij altijd iets hards, omdat ik gevoel, men kan nauwelijks anders dan mij verkeerde bedoelingen of geoutreerde en harde oordeelvellingen toeschrijven en denken: het is omdat wij hem niet erkennen, het is omdat hij er niet bij is. Dat het er om gaat, dat God God blijve, opdat de hele wereld met al haar doen voor Hem onverontschuldigbaar zij, als ik zeg, dat gij al onder zonde zijt, en dat gij al in de wereld met de wereld vergaan zult, bij wie is dat gehoor geloofd?”

In nauw verband hiermee staat de beschuldiging van geestelijke hoogmoed, vooral geuit op grond van de brief aan Da Costa uit het jaar 1833, en wel van uitdrukkingen als: “ik heb de zaligspreking mijns Heeren”, “ik heb zo van de Heere ontvangen”, “ik wist van de Heere, dat mijn preek waarheid was” (blz. 186).

Gaan wij ze in het verband na.

Op blz. 20 (Briefwisseling) zegt Kohlbrugge: “Verstout zich echter iemand, mij met de naam ener gruwelijke sekte te benoemen, omdat ik, naar de Woorden Gods in Geest en in Waarheid Christus predike en wel die gekruisigd, welnu, ik heb de zaligspreking mijns Heeren, en hij zijn oordeel van de Heere Zelf, zo hij daarin volhardt.”

En blz. 38: Ben ik niet vroom, zo is mijn Heiland toch vroom, ben ik niet heilig, zo is mijn Heiland toch heilig, spreek ik als een kind, ja, als een kind, en ach! of ik maar als een kind sprak! Ik spreek als van God geleerd, gelijk ik het dan van de Heere ontvangen heb. Heb ik het dan van de Heere ontvangen, zo mag ik niet handelen, als had ik het uit mijn eigen brein, als een stelsel of gevoelen, zoals gij schrijft.”

Eindelijk blz. 40, waar echter Kohlbrugge niet zegt: “Dat mijn preek goed was, wist ik van de Heere”.

Hij zegt: “Dat mijn wijze van verklaring in de preek goed was, wist ik van de Heere. Thans sla ik Calvijn op, die grote man dacht er ook zo over.”

Het is hier de grote vraag: Hoe komen wij tot de kennis van Gods Waarheid in het algemeen; hoe komen wij predikanten aan onze preken? En hier moet ik zeggen: Wee de predikant, die slechts lezingen houdt over Gods Woord, al zijn die ook nog zo degelijk, - beschouwingen, die zó, maar ook enigszins anders zou kunnen zijn; wee hem, die niet overtuigd is door de Heilige Geest in de Waarheid van de Schrift te zijn ingeleid, die zijn preken niet van de Heere ontvangt. Dat sluit niet uit, maar juist in: ernstig onderzoek van de tekst, - gelijk Kohlbrugge juist in de preek over Rom. 7: 14, waarover hier sprake is, zich grondt op het absolute “ik ben vleeselijk” (en niet: voor zover ik vlees ben). Zo had ook Calvijn die volle overtuiging woorden Gods” te

prediken, en eenmaal, toen de schare over zijn bestraffing boos geworden was, betuigde hij, dat hetgeen hij predikt; niet van mensen kwam, maar van God. (Doumergue, Calvin en Genève, vertaald door Winckel, blz. 31.)

“Is dan het onwrikbare vasthouden aan een heilige overtuiging, in nood en strijd verkregen, hoogmoed? Hoe dat verwijt van hoogmoed Kohlbrugge aan het hart gegaan is, en hoe hij daarbij voor God heeft gestaan, beschrijft hij eens bij gelegenheid van een aan hem gevraagde verklaring van Psalm 131. Zo is de rechtvaardige aangevochten vanwege Zijn gerechtigheid. Vreemd klinkt hem de beschuldiging van zelfverheffing, van geestelijke hoogmoed, van aanmatiging en verwatenheid, als hij tot de onrechtvaardige; opdat zij er op mochten acht geven tot hun eigen behoud, zonder het te willen of iets te bedoelen, door woord en wandel zegt, en laat gevoelen, dat hij van boven is, dat zij van beneden zijn; dat zij zijn uit deze wereld en uit deze wereld spreken. Bij zodanige beschuldiging, alsof hij niet recht wandelde voor God, wordt hij als verpletterd en verslagen. En daar hij geen middelen van tegenweer heeft en zich niet verdedigen kan, omdat hij bevindt, dat de tegenpartij van recht geen begrip heeft, maar hem’ wendt hij het in droefheid van de ziel tot God, en pleit daar voor de oprechtheid en, zuiverheid en gezondheid van ‘s Heeren eigen gewrocht. Nee, *mijn hart is niet verheven, en mijn ogen zijn niet hoog.*” (Brieven blz. 220.)

Ergerlijk is, hoe Van Lonkhuijzen deze woorden bespreekt (blz. 188). Hoe de beschuldiging van geestelijke hoogmoed, tegen Kohlbrugge ingebracht, hem niet onbekend was, en op welke wijze hij haar van zich afwierp, zie men bij Böhl, Brieven blz. 220.”

Ook moeten wij zeggen, dat Van Lonkhuijzen in deze meet met twee maten. Wil hij dan van hoogmoed spreken, dat hij ook noeme de meesterachtige uitdrukking bij Da Costa: “Merk op hetgeen ik u uit ‘s Heeren Woord wens te zeggen” (blz. 13). En wanneer hij zo daarover valt, dat Kohlbrugge ernstig bezorgd is over de heilstaat van zijn vriend, nu deze het Evangelie, dat hij verkondigt, zo aantast, dan mocht niet verzwegen zijn de vraag van Da Costa, die Kohlbrugge diep in het hart sneed: Hoe gij met zulk een gevoelen, hetwelk zo rechtstreeks strijdt met de leer van onze Heidelbergse Catechismus, u met mogelijkheid nog kunt beschouwen als iemand die de Gereformeerde Belijdenis van harte is toegedaan, alleen door de mensen verhinderd zijn geworden, overeenkomstig deze Belijdenis in de Kerk, die dezelve bewaart, te worden toegelaten!” (blz. 12.)

Veel is men gevallen over de scherpte van de uitdrukkingen, vooral in de brieven aan W. de Clercq. Zeker, zo leert men de zielen allicht niet behandelen op de colleges over pastoraal theologie; dat moet alles veel zachter gaan. Intussen, moge het al niet naar “de school” zijn, ik wil daaraan herinneren, hoe ontzaglijk scherp ook de Heere Jezus met zijn discipelen geweest is. Als Petrus in liefde tot Hem komt, om Hem voor het lijden te bewaren, krijgt hij een “ga weg, Satanas!” Als de discipelen met de voor het oog zo onschuldige vraag komen, wie de meeste is in het Koninkrijk van de hemelen, wordt ook hun “heilsstaat” betwijfeld: “zo gij niet omkeert en wordt als dit kindeke, zult gij helemaal niet in het Koninkrijk van de hemelen ingaan!” Zie voorts Lukas 17:6. Zouden wij ook soms te zoetsappig zijn? Bekend is het spreekwoord van zachte heelmeeesters.

Het was er om te doen, W. de Clercq te rukken uit de wandel onder de Wet, onder de geest van de dienstbaarheid. Wellicht heeft hij ook Kohlbrugge’s woorden menigmaal aangenomen als een wet tegen diens bedoeling; Da Costa had die indruk, en meende

dat de schuld aan Kohlbrugge lag. (Zie het boven aangehaald Gidsartikel.) Zou die ook bij De Clercq gelegen hebben? (Zie Aantekening 16 over de Inenting).

Of voelen wij niet brandende liefde in hetgeen ook Van Lonkhuijzen (blz. 235) aanhaalt uit een brief van 18 Nov. 1840:

“Maar ik schijn al weer te ver te gaan, en toch, zolang als gij mij schrijft; zolang gij leeft, of ik in deze tabernakel ben, zal ik niet ophouden, u getrouw te zeggen: *dat is de weg! wandelt in dezelve!* Hoe zou ik u de laatste maal, dat ik aansprak, met vijandschap vaarwel gezegd hebben? Ik ben stout geweest, ik heb u harde dingen gezegd, - en o, dat gij in mijn hart gezien hadt, gij zag het brandende ener heilige vlam van de reinheid en kuisheid van de Waarheid, waarin ik u gered zien wilde en nog wil. Is het dan, omdat ik u niet liefheb? God is mijn getuige in een Heilige Geest, dat ik voor uzelf in de uiterste dood en verlating Gods zou kunnen ingaan, zo ik u maar behouden zie uit de dienst van de verderving, waaronder gij menigwerf zucht en zijt als in barensnood en voelt u toch omstrikt in en omknoopt van banden, waaruit gij u bij al smartgevoel zo weinig kunt loswringen, als een Laokoön uit de vreselijke kronkels en kringen van de slang. Verdenk mij zoveel als gij wilt, en ik zal het u niet zevenmaal vergeven, maar zeventigmaal zevenmaal; alleen omdat ik u liefheb, bid ik u, laat God het niet horen wat gij denkt. Heb ik de zalving niet, houdt gij mij daarvoor, zo word consequent, en werp alle geheugen aan mij in de diepste diepte van de vergetelheid, en laat mij dan nog toe, dat ik desnoods voor u door vuur en water ga. Want hoe zou ik kunnen vergeten, wat gij voor mijn broeders deedt. Maar heb ik de zalving, verdraag dan, en neem aan mijn betuigingen en vermaningen in de Heilige Geest, opdat u niet bevonden wordt, te zondigen tegen de Heilige Geest, Die na lange lankmoedigheid een verterend vuur is al ongehoorzamen, al die de ongerechtigheid liefhebben en de leugen doen.”

Omdat Kohlbrugge liefhad, Da Costa zelf en nog meer zijn vrienden, die door Da Costa waren gehavend, en het allermeeft zijn God, Wiens Woord hij verkondigde, Wiens recht en eer hij wenste te handhaven, daarom was hij zo scherp in de brief aan Da Costa. Omdat hij liefhad, was hij zo scherp tegen de broeders De Clercq, toen hij hen, na alles wat hij hun betuigd had, toch weer in zaak *de inenting* verstrikt zag in het werkverbond. En daarom is hij bij dezelfde wijze van beschouwen zoveel kalmer in die brief over de inenting aan een ander persoon, die blijkbaar verder van hem afstaat, hem nog niet zo lang bekend is. Maar wie gaat bezadigd en kalmpjes betogen, als hij zijn boezemvriend, nu tot herhaalde malen, gekneld ziet in banden van de dood!

Van Lonkhuijzen erkent dan ook op (blz. 235), hoewel op een wijze, dat hij toch het eigenlijk ook voelen met Kohlbrugge toont te missen: ‘Hoe hard Kohlbrugge in zijn woord zijn kon, hij houdt niet op met De Clercq te verzekeren, dat het alles uit een liefderijk hart bij hem voortkomt. En dat dit in oprechtheid gemeend was, behoeft niet te worden betwijfeld.’

Maar nu komt hij weer met het verwijt van mysticisme (blz. 236): ‘Een van de hoofdoorzaken van deze verwijdering is, dat Kohlbrugge op mysticistische wijze, zich op zijn “zalving” liet voorstaan, deswege onderwerping aan zijn waarheid, aan zijn preken vorderde. In zijn subjectivisme vergat hij, dat zijn “zalving” voor de objectieve wereld geen argument was. Tot een bedaard overleg en overtuigen met argumenten omtrent zijn waarheid kwam het dan ook niet.’

Hoe weet Van Lonkhuijzen, dat dat niet juist vooraf was gegaan, jaren lang? Kohlbrugge’s preek en geschriften over Rom. 7 waren verschenen. Menigmaal was er gelegenheid geweest, daarover te spreken. Boven in de tekst hebben wij duidelijk

aangetoond, dat Kohlbrugge geen onderwerping wilde, omdat hij het zeide (blz. 8). Door consequente toepassing van Gods Wet moest men er toe komen. Maar nu had Kohlbrugge in W. de Clercq iemand vóór zich, die toestemde en toch met de tegenstanders, die Kohlbrugge en zijn Evangelie verwierpen, vriendschappelijk bleef samengaan. Nu geen hinken op twee gedachten! Was het niet de Waarheid, dan had Kohlbrugge de zalving niet; dan ook verwerpen! Was het de Waarheid, dan ook niet langer zich verzetten tegen zijn vermaning om daarop door te gaan! Zó moeten wij Kohlbrugge in deze verstaan.

Is het dan hier de bedoeling om te betogen, dat Kohlbrugge altijd rein van hoogmoed en liefdeloosheid zou gebleven zijn? Dat is de zaak niet. Hij zelf zou zulke bewering verre van zich geworpen hebben. Maar wij kunnen niet toegeven, dat hij in deze zo gewichtige aangelegenheden daarvan beschuldigd wordt.

AANTEKENING 2 bij blz. 14.

IN GODS BEELD.

Het woordje “in” is volstrekt niet onverschillig. In het Nieuwe Testament vooral treffen wij het aan, b.v. bij de uitdrukking “in Christus” Deze 2: 10; Joh. 15: 35. Hoe zal men het daar verklaren? Komt men er niet onwillekeurig toe, om hier te denken aan de Christus als het levenselement, waarin wij alleen werkelijk kunnen bestaan en goede werken kunnen voortbrengen?

Niemand minder dan Dr. Kuiper heeft bij dat woordje *in* (gedoopt worden in de Naam van Christus) zelfs gebruik gemaakt van het door Kohlbrugge trouwens niet eens gebezigde woord “sfeer.” (Leer van de verbonden, blz. 400 v.v.)

Maar mag dat woord hier met *in* vertaald worden? Men heeft vooral gewezen op Gen. 5: 3, alwaar de uitdrukkingen van Gen. 1: 27 omgekeerd voorkomen: ‘Adam gewon een zoon *in* zijn gelijkenis en *naar* zijn beeld.’ Waarom kan men het echter niet ook hier omschrijven: *In een toestand* van gelijkenis, zoals wij ook Psalm 51: 3 lezen: “Ziet, ik ben *in* ongerechtigheid geboren en *in* zonden heeft mij mijn moeder ontvangen.”

Dr. Kuiper heeft in Het werk van “de Heilige Geest” (II blz. 49 v.v.) nog meer bedenkingen geopperd. Hij noemt verschillende plaatsen waar het Hebreeuws woord, dat wij met “in” vertalen, iets anders zou betekenen. Jesaja 48: 10 “Ziet, Ik heb u gelouterd, maar *niet als zilver*”; Psalm 102: 4. “Want mijn dagen zijn vergaan als rook en mijn gebeente uitgebrand als een haard.” Dit zijn de enige plaatsen, die Dr. Kuiper aanhaalt, waar het met *als* vertaald wordt. Dat “als” meent hij ook te vinden Lev. 17: 11 “Want het is het bloed, dat voor de ziel verzoening zal doen.”

Voorts enkele plaatsen, waar het met “tot” vertaald wordt. Spr. 3: 26 “De Heere zal u *tot* een toevorsticht wezen.” (De Statenvertaling heeft: “De Heere zal met uw hoop wezen”) Exod. 18: 4. “Want de God mijns Vaders is mij *tot* een hulp geweest.” Psalm 35: 2: “Sta op *tot* mijn hulp.”

Uit deze plaatsen leidt Dr. Kuiper af, dat het genoemde voorzetsel volstrekt niet altijd met *in* moet vertaald worden, en dat het lang niet zo zelden gebezigd wordt om een vergelijking uit te drukken.

Wij antwoorden daarop, dat wij het eerste ook volstrekt niet beweren. Maar de vraag is, of niet overal voor de Hebreeër de voorstelling van “in” ten grondslag ligt. De Hebreeuws taal is geen afgetrokken taal. De Hebreeër ziet het één als het ware op dezelfde plaats van het andere, in het andere, door het andere gedekt, en zo komt de vertaling soms neer op “als.” Maar wij mogen niet eenvoudig zeggen: “in” is soms “als.” Eigenlijk moeten wij dan niet vertalen met “als”, maar met “in de plaats van.”

Dit gaat op bij alle genoemde plaatsen. Bij Ezech. 48: 10 is de verklaring moeilijk. Wat betekent: *niet als zilver*? Jes. 48. Israël is toch in de smeltkroes geweest! Wellicht betekent het louteren hier: beproeven, als Psalm 17: 3; Psalm 26: 2; Psalm 105: 19. Dan zou “zilver” de waarde kunnen aangeven; het zou kunnen zijn: ‘Ik heb u beproefd, maar uw waarde niet bevonden die van zilver te zijn.’ Dan komt ook de ene waarde te staan in de plaats van de andere. Dus zelfs daar, waar wij niet met “in” kunnen vertalen, staat dat “in” toch in zekere zin de Hebreeër voor de ogen. Het

bewijs is wel geleverd, dat wij niet overal met “in” vertalen kunnen, maar niet, dat wij hier, in Gen. 1: 26 en 27, niet met “in” vertalen mogen, en de eenvoudigste vertaling dient altijd het eerst genomen te worden.

AANTEKENING III

bij blz. 18.

DE MENS ALS SCHEPSEL GODS.

Ziehier enige plaatsen, door Dr. van Lonkhuijzen (de noot op blz. 381) ten bewijze aangehaald, dat de mens als schepsel Gods door Kohlbrugge te laag gesteld wordt. Reeds dadelijk op de eerste plaats (Ie Twaalfstal, Rom. 5: 9 (2e druk) blz. 162) blijkt lijnrecht het tegenovergestelde van hetgeen Van Lonkhuijzen beweert. Wat is het verband van de woorden: “De mens is uit de weg en God is God gebleven.” Waarom moet hij hier uit de weg? Omdat hij “slechts doet wat tegen God in is, ja.... God in eigenlijken zin vermoord heeft.”

“Wie mensenbloed vergiet, diens bloed zal door mensen vergoten worden, - en wat zal die te beurt vallen, die zijn God vermoord heeft, zal diens bloed in hem blijven, zal hij zijn innigste *ik* behouden, opdat God Zijn hemel verlate, Zich in de af grond late werpen en de mens zich op Zijn troon zette? - of, zal God de ziel eens mensen vernietigen, de Geest vernietigen, Die uit Hem is uitgegaan? Of waar moet het heen met zulk een onreine ziel, die zich met Gods bloed heeft bezoedeld? God heeft er de weg op geweten, om de ziel van de mensen niet te vernietigen, de onreinheid van de mens weg te nemen en hem zó te formeren, dat hij een meester stuk van Zijn genade is. Zó staat er geschreven: *Wij zijn gerechtvaardigd in Zijn bloed*. En daar wij nu God in de weg staan, om altijd zijn zaak te verhinderen, zo moeten wij, opdat Hij die raad uitvoere, voor Hem uit de weg. Hij wilde ons echter niet vernietigen, maar Zijn Zoon voor ons uit de weg doen.”

In dit verband staan die woorden: “De mens is uit de weg en God is God gebleven.”

Hier blijkt nu zonneklaar, ten eerste, dat er sprake is van de mens, zoals hij tegenover God staat, en ten tweede, dat God de mens, zoals hij Gods schepsel is, de ziel, die van Hem is uitgegaan, volgens Kohlbrugge niet gering acht, niet vernietigen wil, maar Zijn Zoon er voor in de plaats gaf. In de preek over (Hebr. 12: 14) b1.242 veroordeelt Kohlbrugge het pogen om met behulp van de Wet iets te worden, daar men toch meent niet genoeg aan de genade te hebben. Ook hier is dus dat iets worden” gebruikt ten opzichte van de verhouding tot God. Ook in de preek over 1 Kon. 6: 23 gaat aan beweren van “iets te zijn” onmiddellijk vooraf: “streven om zich rechtvaardig te maken” (blz. 138) en blz. 140 is er sprake van “zoeken en streven”, dat wij èn in het verborgen èn in het openbaar voor *God* doen (de spatiering is van mij) om iets te zijn. Duidelijk blijkt dus ook hier, dat het te doen is om de verhouding tot God. In de preek over Gal. 4: 2131 (Ve Twaalfstal) is er sprake van “een ernstig geloof, dat wij niets zijn, en dat Christus de rechte Man is, Die met dood, duivel en zonde heeft weten te strijden”; dus ook daar is het niet de mens op zichzelf, maar de zondaar in tegenstelling met Christus.

Eindelijk voegt Van Lonkhuijzen er nog (op blz. 392) aan toe, dat de mens in de preken over Handelingen 110 (blz. 215) zou genoemd worden *een madezak*. Ik vond in mijn uitgaven nergens, dat Kohlbrugge de mens een madezak zou hebben genoemd. Waarschijnlijk is bedoeld een plaats uit de preek over Handelingen 9: 19-25, alwaar

staat, dat Paulus nu begon het Evangelie te prediken en daarbij niet kent vrome en rechtvaardige mensen”, sondern mit Gott wirft er alles auf Einen Haufen, steckt die Maden al in Einen Sack, und ist selbst die vornehmste Made in diesem Sack;... Er predigt: Wir al mangeln van des Ruhms, den wir an Gott haben sollten, und wer am frömmsten sein wird, van de kriecht vor Gott als ein Wurm und bekennt: Ich bin van de grösste Sünder. Denn das ist wahre Frömmigkeit, dass man bei sich selbst nichts sieht als Staub und Ase, aber dort oben die Herrlichkeit van de Herrn Jesu, die Liebe Gottes des Vaters.” (Duitse uitgave S. 218; Hollandse van 1875 blz. 285.)

Ook hier is dus de mens bedoeld in zijn verhouding tot God.

Gene enkele van de bewijsplaatsen gaat dus op.

AANTEKENING IV

bij blz. 23.

STOKKEN EN BLOKKEN

Zie: Die symbolischen Bücher van de evangelischlutherischen Kirche, deutsch und lateinisch. Neue sorgfältig durchgesehene Auflage, besorgt von J. T. Müller, evangelischlutherischer Pfarrer in Immeldorf, Stuttgart. Verlag von Samuel Gottlieb Liesching.

Wij geven uit de Formula Concordiae hier letterlijk de volgende hoogst belangrijke aanhalingen:

S. 523 ff. Desgleichen glauben, lehren und bekennen wir, dass van de Mensen unwiedergeborener Wille nicht allein von Gott abgewendet, sondern auch ein Feind Gottes worden, dass er nur Lust und Willen hat zum Bösen und was Gott zuwider ist. (Gen. 8 21.) Ja, so wenig wie ein toter Leib sich selbst lebendig machen kann zum leiblichen irdischen Leben, so wenig mag van de Mensch, so durch die Sünde geistlich todt ist, sich selbst zum geistlichen Leben aufrichten.

S. 526. Dagegen aber wird recht geredet, dass Gott in van de Bekehrung durch das Ziehen van de Heiligen Geistes aus widerspenstigen, mutwilligen, willige Menschen mache, und dass nach solcher Bekehrung in täglicher Übung van de Busse van de Mensen wiedergeborener Wille nicht mössig gehn, sondern in allem Wirken (Lat. „in omnibus operibus“) des Heiligen Geistes, die Er durch uns thut, auch mitwirke

Dann, so der Heilige Geist.... van de Menschen Willen allein durch seine göttliche Kraft und Wirkung geändert und erneuert; alsdann ist van de neue Wille van de Menschen ein Instrument und Werkzeug Gottes des Heiligen Geistes, dass er nicht allein die Gnade annimmt, sondern auch in folgenden Werken van de Heiligen Geistes mitwirkt.

S. 593. ff. Derhalben auch die heilige Schrift van de unwiedergeborenen Mensen Herz einem harten Stein, so dem der ihn anrührt nicht weicht, und einem ungehobelten Block und wilden unbändigen Tier vergleicht, nicht dass van de Mensch nach dem Fall nicht mehr eine vernünftige Kreatur sei, oder ohne Gehör und Betrachtung des göttlichen Wortes zu Gott bekehret werde, oder in äusseren weltlichen Sachen nichts Guts oder Böses verstehen, oder freiwillig thun und lassen könne.

Dann wie Luther im 90. Psalm spricht: In weltlichen und äusseren Geschäften, was die Nahrung und leibliche Notdurft betrifft, ist van de Mensch witzig, vernünftig und tast geschäftig, aber in geistlichen und göttlichen Sachen, was van de Seelen Heil betrifft, da ist der Mensch wie eine Salzsäule, wie Loths Weib, ja, wie Klotz und Stein, wie ein todt Bild, das weder Augen noch Mund, weder Sinnen noch Herz brauchet; sintemal van de Mensch de grausamen, grimmige Zorn Gottes ober die Sande nicht siehet noch erkennt, sondern fahret immer fort in seiner Sicherheit, auch wissentlich und willig, und kommt darüber in tausend Gefährlichkeit, endlich in ewigen Tod und Verdammnis, und da hilft kein Bitten, kein Flehen, kein Vermahnen, ja, auch kein Dräuen, Schelten, ja, alles Lehren und Predigen ist bei ihm verloren, ehe er durch de Heiligen Geist erleuchtet, bekehrt und wiedergeboren wird, *darzu denn*

kein Stein oder Block, sondern allein van de Mensch erschaffen ist.

S. 602.. Da aber ein solcher Mensch (die zich tegen God verhardt) verachtet des Heiligen Geistes Werkzeug, und will nicht hören; so geschieht ihm nicht unrecht, wenn van de Heilige Geist ihn nicht erleuchtet, sondern in van de Finsternis seines Unglaubens stecken lässt.

Und in diesem Fall mag man wohl sagen (Latijn: et in hac parte recte etiam dici potest), dass van de Mensch nicht sei ein Stein oder Block. Denn ein Stein oder Block widerstrebet dem nicht, van de ihn bewege, verstehet auch nicht und empfindet nicht, was mit ihm gehandelt wird, wie ein Mensch Gott dem Herrn widerstrebt mit seinem Willen, so lange bis er bekehret wird. Und ist gleichwohl wahr dass ein Mensch vor van de Bekehrung dennoch eine vernünftige Kreatur ist, welche einen Verstand und Willen hat, doch nicht einen Verstand in göttlichen Sachen, oder einen Willen etwas gutes und heilsames zu wollen. Jedoch kann er zu seiner Bekehrung (wie droben auch gemeldet) ganz und gar nichts thun, und ist in solchem Falle Arger dan ein Stein oder Block (Latijn: et in hac parte multo deterior est lapide aut trunco). Denn er widerstrebet dem Wort und Willen Gottes, bis Gott ihn vom Tode van de Sunden erwecket, erleuchtet und verneuert.

(S. 603). Und wiewohl Gott de Mensen nicht zwinget, dass er masse fromm werden (denn welche allezeit dem Heiligen Geist widerstreben und sich für und für auch van de erkannten Wahrheit widersetzen.... die werden nicht bekehrt), jedoch zeucht Gott van de Herr de Mensen, welchen er bekehren will und zeugt ihn also, dass aus einem verfinsterten Verstand ein erleuchteter Verstand und aus einem widerspenstigen Willen eb gehorsamer Wille wird.

Uit deze plaatsen blijkt toch duidelijk genoeg, dat de Lutherse Kerk slechts in zeer beperkten zin van “stokken en blokken” spreekt, al verkeerde gevolgtrekkingen, die daaruit zou kunnen gemaakt worden, uitdrukkelijk afsnijdt, ja, zelfs daarbij sterk naar de Remonstrantse leer overhelt. In geen dele gaat de bewering op, dat de Gereformeerde leer de mens meer zelfstandigheid zou toekennen, dan de Lutherse leer. Ook de plaatsen uit Luther zelf gaan niet verder. (Uitgave van Walch V, 1105, 1147, 1148; bij Psalm 90:1, 11. VI 1809; bij Hosea 6: 5. XI 671. Kirchenpostille, 3 nach Epiph. Matth. 8: 113. XII 189, 190. Kirchenpostille, Ep. am Christtage. Tit. 2:11-14.

AANTEKENING V

bij blz. 23.

CHRISTUS HET BEELD WAARIN DE MENSEN GESCHAPEN IS.

Deze bewering legt Dr. van Lonkhuijzen aan Kohlbrugge ten laste, blz. 394, 395. Hij ziet daarin een ketterij, die, van de dagen van het Pantheistisch Gnosticisme af, in de Kerk ingang zocht te vinden. Ondertussen moet hij erkennen, dat Kohlbrugge op één plaats uitdrukkelijk onderscheid maakt tussen *het beeld, waaruit wij gevallen zijn, en het beeld, waarnaar wij herschapen worden*. (I. Twaalfstal Rom. 8: 28 blz. 24.) Ook waar de brief aan Drost de zaak aanroert, wordt vooral gezien op de herschepping. Christus is Gods beeld" zegt de Apostel. Weer in het beeld "in" - is dan in Hem gevonden zijn. Afgelegd hebben en aangedaan hebben de oude en nieuwe mens drukt de Apostel op een andere plaats ook zo uit: *Is iemand in Christus Jezus, die is een nieuw schepsel; het oude is voorbij gegaan, ziet, het is alles nieuw geworden*. En: "Zijn maaksel zijn wij, geschapen in Christus Jezus in goede werken, welke God tevoren bereid heeft, opdat wij in dezelve zou gewandeld hebben." (Van Lonkhuijzen, Bijlage B. blz. 20.)

En nu de aanhalingen Schriftauslegungen" S. 13, 14. Wij moeten wat verder teruggaan dan Dr. Van Lonkhuijzen. Es ist wohl zu beachten, daß wir bei Moses folgendes vorfinden, "Kap. 1: 26: Und Gott sprach: Lasset Uns einen Menschen machen!" Solches lesen wir nicht bei van de Erschaffung van de übrigen Werke Gottes oder van de Tiere. Da heißt es nicht: „Lasset Uns machen." Wir haben hier also de Rat Gottes vor uns, wie Er im Heiligen Geist zu Seinem Sohne spricht, und wovon wir auch Sprüche 8: 2931 lesen.... Da heisst es nun bei Moses weiten Ein: Bild, das Uns gleich sei", hebräisch: In Unserm Bilde, nach Unserer Gleichheit."

Had Dr. van Lonkhuijzen deze woorden nauwkeurig gelezen, dan had hij gezien, dat hier juist op dat "Uns, Unser", waar dus èn de Vader, èn de Zoon èn de Geest bedoeld zijn, de nadruk gelegd wordt. De Zoon komt er hier wel bij, maar is het niet alleen. En nu het vervolg. Indem nun die Weisheit sagt, Sprüche 8: Ich war van de Werkmeister, das ist nach dem Hebräischen, Sein Säugling, Sein Erstgeborener, das Kind in Seinen Schoss, so bekundet Sie, dass, wo Gott spricht: „Lasst Uns einen Menschen machen", Er das Bild Seines Schosskindes und Seine Väterlichen Empfindungen hat ausdrücken wollen, als: „Er sprach: In Unserem Bild, und nach Unserer Gleichheit." Und da ist es weiter wohl zu bemerken, dass Moses nun nicht schreibt: Und es ward also", sondern Und God schuf de Menschen in Seinem Bilde,... im Bilde Gottes schut Er ihn" auf dass wir diese Väterliche Güte in van de Glückseligkeit Lottes, welche Er hatte in Seinem Sohn, und welche Er in dem Menschen abprägte, wohl zu Herzen nehmen. Denn so hält uns Moses im Heiligen Geist das Liebesband von Augen, welches um van de ewigen Weisheit, das ist um Christus willen, Gott und Menschen umschlungen hält."

Hieruit blijkt dus juist, dat Dr. Kohlbrugge de hele Drieëenheid hier voor zich ziet.

Ook staat er, dat God het beeld van Zijn Schootkind en zijn Vaderlijke gevoelens heeft willen uitdrukken.” Eindelijk laat Kohlbrugge nog volgen, hetgeen ook niet meer aangehaald is: “opdat wij deze Vaderlijke goedheid Gods, die Hij had in Zijn Zoon, en die Hij in de mens afbeeldde, wel zou ter harte nemen.” Mij dunkt, dat hier God de Vader toch niet geheel is buitengesloten.

Maar gesteld dan: Van Lonkhuijzen had bij zijn opvatting dezer plaats gelijk. Is het dogmenhistorisch juist, die afwijking als de moeder van zoveel ketterijen voor te stellen? Nee. Maar doordien bij Origenes en andere de rechtvaardiging van de zondaars door Christus' bloed op de achtergrond stond, werd de betekenis van de Christus elders gezocht, - en het gevolg daarvan waren leringen, dat Adam naar het beeld van Christus was geschapen. Zo stond dat gevoelen ook bij Osiander in verband met een verkeerde opvatting van de rechtvaardigmaking, als zou die daardoor komen, dat de tweede Persoon van de Drieenheid wezenlijk in ons inwoont; dan zou Hij ook al vóór de val in de mens gewoond hebben..

Merkwaardig zijn nu de volgende woorden, die Calvijn in zijn bestrijding van Osiander bezigt (Institutio II, 12, 6): “Dat nu Christus al toenmaals (bij de schepping) het Beeld Gods geweest is, daarin stemmen al met elkaar overeen. En dat daarom alles wat aan heerlijkheid Adam was ingegraveerd, daaruit voortvloeide, dat hij door de Eniggeboren Zoon tot de heerlijkheid Gods naderde.”

Dus ook Calvijn erkende bij de schepping van de mensen naar Gods beeld een bijzondere positie van de Christus. Het komt bij zulke dingen ten zeerste op het verband aan. Enkele woorden uit het verband te scheuren en omdat zij uitwendig enige overeenkomst vertonen met woorden van ketters, met heel andere motieven gebezigd en in een heel ander verband, dat is, dunkt mij, wel een beetje “ketterjagerij.”

Op zodanige manier zou de inquisitie slachtoffers genoeg kunnen maken. Dr. van Lonkhuijzen erkent zelf, dat het te verklaren is, doordien Kohlbrugge de hele theologie bezieet van uit de rechtvaardiging van de zondaars door het geloof. Zou dat werkelijk zo gevaarlijk zijn, als hij meent? Mij dunkt, dat wij juist gevaar Iconen als wij dat niet doen; Origenes en Osiander zijn juist in ketterij gevallen, omdat zij daar niet stonden.

AANTEKENING VI bij blz. 26.

DE ZONDE BIJ DR. BÖHL.

Zie Dr. Kuyper, *Vleeswording van het Woord*”, Inleiding, blz. XXXII, XXXIII, XLIII wordt de beschuldiging geuit, met naam blz. XXXII, XXXIII: Overmits nu het uittreden uit die sfeer al “de schuld en het missen van wat die sfeer u schonk al zonde was....” blz. XLIII De zonde is geen macht in ons, maar slechts een instralen in ons van de sfeer van de dood.”

Ongerechtvaardigd, zeg ik, is deze beschuldiging ten enenmale. Zie de Dogmatiek van Dr. BÖHL, § 38:

“Das Wesen van de Sünde, S. 185. Das Hinausgehen, das Abweichen aus dem Worte oder Gebote Gottes und van de daraus folgende Bruch mit Gott ist van de Sünde Anfang, und itn Beharren auf diesem Wege vollendet sich die Sünde.”

S. 186. Erfassen Wir die Sünde bei ihrer Wurzel, wie sie bei Adam erscheint, so müssen wir sagen: Sünde ist das Abweichen von dem lebendigen Gott und dessen Wort aus mutwilligem Ungehorsam und Misstrauen gegen Gott. Soweit geht die negative Beschreibung. Die positive, das vorige ergänzende Beschreibung lautet: Sünde ist die Übergabe van de Menschen (Adams) an de Teufel, um dessen Willen zu thun, anstatt zu verhalten bei dem Worte und Gebote, das aus Gottes Mund gegangen. Oder was dasselbe ist in andere Worten: Sünde ist das selbstbewusste Hinübertreten van de Menschen aus van de Sphäre van de Bildes Gottes in die Sphäre van de Todes und das Verharren in dieser Sphäre.”

Hieruit zou bij oppervlakkige beschouwing die beschuldiging geput kunnen zijn, hoewel het al hier geheel iets anders is, en buitendien hier slechts de vraag wordt behandeld, wat zonde is voor God, en niet: of de zonde slechts van buiten instraalt, dan wel of zij er ook van binnen in zit. Dan moeten wij naar § 43:

“Von van de Erbsünde. Aldaar staat er S. 209:

“Die eine Sünde Adams genügt, um über alle menschen das Verhängnis van de Verdammung zu bringen. Dies ist die eine Seite van de von Adam abzuleitenden Verderbens. Die andere Seite dieses Verderbens besteht darin, dass an die Stelle van de Hingabe an Gottes Willen sofort getreten ist die Richtung van de Selenkräfte auf alles was gesetzwidrig ist; d. h. was in Gedanken, Worten und Werken dem Gesetze Gottes widerspricht.”

S. 223: Das peccatum originis ist nichts, was auf materiellem Wege sich fortpflanzte.. es ist nichts Greifbares im Menschen, sondern die Wurzel van de Sünde ist eine Privation und absoluter Mangel, eine carentia justitiae originalis. Aber aus dem Mangel entsteht die falsche Richtung und Anwendung aller unserer Facultäten und Eigenschaften.”... Im Stande van de Privation, wo van de Tod zwischen uns und Gott steht, ist unser Dichten und Trachten böse von van de Kindheit an.”

Deze uitspraken bewijzen duidelijk, dat de zonde volgens Dr. BÖHL niet slechts is een macht buiten ons, maar dientengevolge een verkeerde richting van alles in ons.

AANTEKENING VII bij blz. 29.

AANHALINGEN AANGAANDE DE ZONDE BIJ KOHLBRUGGE.

Afgekeurd wordt vooreerst deze plaats: Was von dem Bilde nach dem Sündenfall noch übrig geblieben, steckt in dem menschlichen Verstande und ist genügend, de Menschen zu verdammen, indem van de Wille machtlos ist (zu irgend einem Guten untüchtig) und wo er scheint energisch zu sein, Gott nur Trotz bietet. So ist denn, nachdem wir aus diesem Bilde herausgetreten und vor dem Gesetz, das geistlich ist, fleislich sind, unter die Sünde verkauft, kein Organ mehr beim Fleische für das Bild Gottes zu finden; kein Organ, Gott zu erkennen in Seiner Liebe; kein Organ, etwas zu verstehen von Gottes Sohn, vom Heiligen Geist; kein Organ, Gott zu lieben, Ihm zu vertrauen oder etwas zu glauben von Seiner väterlichen Barmherzigkeit, Treue, Wahrheit, Güte, Allmacht und Gnade.” (Schriftauslegungen S. 14, 15.)

“Hier wordt”, zegt Van Lonkhuijzen (blz. 400), meer gesproken van een geschonden zijn, dan van een bedorven zijn van de menselijke natuur.”

Mij dunkt, als de mens zó voorgesteld wordt, als er zelfs geen orgaan meer te vinden is om God te kennen, lief te hebben en Hem te vertrouwen, dan is toch wel het organisme tot in zijn binnenste aangetast. En als men nu volstrekt omgeslagen zedelijke kwaliteiten of krachten wil hebben, ligt dat niet daarin, dat de wil, zoals Kohlbrugge zegt, machteloos is, tot enig goed onbekwaam, en waar hij schijnt krachtig te zijn, Gode slechts tegenstand biedt, dus geheel tegen God gericht is.

De persoon in die stand zou volgens Kohlbrugge niet “zondig” zijn, maar “zonde” (blz. 399). Daarbij wordt aangehaald Rom. 7. (S. 83 en VIIIe Twaalfstal 2 Joh.: 9, blz. 16.)

Op geen van beide plaatsen komt iets van die aard voor; wel staat er in de preek over 2 Joh.: 9 (blz. 13): “Vlees heet ook bij God zonde.” Daar is echter juist van geen persoon sprake, maar van de toestand van de mensen na de val.

Op S. 83 van Rom. 7 staat het tegendeel; daar staat juist, dat het aan onze “hoedanigheid” ligt, als wij niet doen hetgeen wij willen naar de wil van de Wet. (bij Vers 17)

„Deswegen suche ich jetzt die Ursache nicht mal mehr an mir, als liege es an meinem Thun: nein, in meiner Beschaffenheit liegt es, wie ich durch eigen Schuld von Gott abgekommen bin, woher das Dichten und Trachten meines Herzens böse ist von meiner Jugend auf.”

En (S. 84) nog eens: Es liegt an meiner innerlichen Beschaffenheit, an meinem Absein von Gott, an van de daraus entspringenden Feindschaft, an van de in mir wohnenden Sünde.”

Had Van Lonkhuijzen op deze plaatsen meer aandacht gevestigd, dan had hij het juist gevonden, hoe het een met het andere gepaard gaat: “Uit het afzijn van God komt de vijandschap tegen God.”

Op dezelfde bladzijde maakt Van Lonkhuijzen zich opnieuw aan dezelfde fout

schuldig, van uit te laten hetgeen hem de juiste verklaring aan de hand kon doen. Ten bewijze, dat de mens bij Kohlbrugge bijna in zijn stand zou opgaan, haalt Van Lonkhuijzen nog aan uit Rom. 7 (op S. 52 bij Vers 14):

“De mensch verlor nicht das Bild Gottes, sondern er verlor Goh; und nachdem er ungehorsam geworden war, heisst Gott ihn Fleisch” und sein Thun böse”, Sünde.”

Hier staat nu verder: Wie macht's nun seitdem der Mensch? Er bedient sich van de Beschaffenheit, nach welcher er von Gott geschaffen ist, grade als wäre er nicht durch Eines Ungehorsam ein Uebertreter geworden; als wiire er nicht gefallen; als wäre nicht sein ganzes Herz, Sinnen, Gedanken, Überlegungen, als wäre er nicht wie er leibt und lebt - verdreht und verkehrt.”

Hoe kan nu iemand, die dit voor ogen heeft, zeggen, dat de mens volgens Kohlbrugge in zijn stand opgaat?

De zonde zou voorts door Kohlbrugge beschouwd worden als een tiran, waartegen niet te strijden valt (blz. 401). Hij haalt aan de woorden uit de uitlegging van Rom. 7: Ich muss sündigen, ich mag wollen oder nicht” (S. 105), en ziet voorbij, dat ze staan als toelichting van Vers 21 van dat Hoofdstuk: “zo vinde ik dan deze wet in mij, als ik het goede wil doen, dat het kwade mij bijligt.”

En als Kohlbrugge (op S. 55) zegt: Meinetwegen, ich erfahre, dass ich bestimmt bin zur Sünde”, zo is dat opnieuw gegrond op de woorden, waarbij het als toelichting staat (Vers 14): “Ik ben vleeslijk, verkocht onder de zonde.”

Het is hier niet geoorloofd, de noodkreten van de Apostel, die Kohlbrugge in al haar diepte navoelt, door restricties te verzwakken. Er is hier sprake van het ontzettende oordeel Gods, waardoor wij onder de zonde besloten zijn. Dat en hoe de gelovige echter van de zonde vrijgemaakt is en haar overwint, - hetgeen de Statenvertaling bij die plaatsen dadelijk wil herinneren, - vindt zijn plaats bij Kohlbrugge in deze verklaring, dáár waar de Apostel het ook uitspreekt, namelijk bij Vers 6 (zie aldaar o.a. S. 17): “Nein, es ist ein neuer Dienst da, ein jugendlicher, priesterlicher, königlicher Dienst; nicht In einem Gefangenhause van de Sünde und van de Todes, sondern in van de Freiheit van de Gerechtigkeit van de Lebens aus Gott in Christus Jesus.”

Zeker, buiten Christus beschouwd is de zonde een tiran, waartegen niet te strijden valt. Maar voor hem, die in Christus Jezus is, behoudt de zonde niet haar ongebroken kracht. Dat diat wel het geval zou zijn, kan niet afgeleid worden uit de Gastpredigten over Rom. 7: 14 en Psalm 65: 5.

De zaak is, wat wij in Christus zijn en wat wij zijn in onszelf, buiten Christus.

Zie overigens hierover het stuk over de Heiligmaking.

AANTEKENING VIII**bij blz. 29.****IN VLEES, IN GEEST**

Het is hier de plaats, even de aandacht te vestigen op het woord “in”, - hoe wil Dr. van Lonkhuijzen dat omschrijven en vertalen, zonder tot uitdrukkingen als “element” de toevlucht te nemen?

Voorts op het ontbreken van het lidwoord. Dr. van Lonkhuijzen noemt (blz. 342) als een eigenaardigheid van Kohlbrugge, dat hij graag het lidwoord weglaat en dus de woorden Geest, vlees, geloof, zonde gebruikt.

Hij zegt, dat ook daarin Kohlbrugge's theologisch beginsel zich vertoont.

Nu, als Dr. van Lonkhuijzen dan ook maar erkent, dat de Apostel Paulus volgens de grondtaal hetzelfde zeer dikwijls doet, en dat daarin ook het “theologisch beginsel” van de Apostel Paulus zich openbaart! Of zou Paulus zo slordig geschreven hebben, dat hij willekeurig telkens het lidwoord uitliet?

AANTEKENING IX bij blz. 30.

ROMEINEN 5: 12.

Wil men dat vers zó verklaren, dat wij persoonlijk in Adam aanwezig waren, en zó *in hem* gezondigd hebben, dan moet men vooreerst met de Statenvertaling dat woord “in” laten slaan op het ver verwijderde “Adam”, in plaats van op het dichtbijzijnde “dood”, en voorts het Griekse woordje epi”, dat letterlijk “op” betekent, met “in” vertalen.

Door Augustinus is die vertaling vooral gevolgd, die echter de Latijnse tekst vóór zich had, waar “op” en “in” door hetzelfde woord “in” weergegeven worden.

Onze Statenvertalers hebben zeker naar de Geest juist gezien, dat in deze woorden erfzonde geleerd wordt, en in zover geven zij Gods Woord goed weer, maar exegetisch gaat het toch bezwaarlijk aan, dat “in” te laten terugzien op een woord, dat zo ver af staat.

En voorts, met welk recht vertaalt men hier het Griekse voorzetsel “epi” met “in”? De Statenvertalers halen hier wel aan Marcus 2: 4, maar ten eerste staat het daar met een *andere naamval*, en ten tweede is er geen enkele reden, waarom men niet daar in plaats van “in” kan vertalen “hij” of “voor.” Ook wordt aangehaald Hebr. 9: 14: Een Testament is niet geldig dan “onder de doden.” Ook daar kan men vertalen bij “de doden” of: *op grond van het overlijden*.

Voorts wordt aangehaald I Cor. 15: 22: “Want gelijk zij al in Adam sterven, zo zullen zij ook al in Christus levend gemaakt worden.” Dat snijdt echter juist al persoonlijk bestaan in Adam af.

Ten eerste zou er dan moeten staan: *gelijk zij al in Adam gestorven zijn*.

Voorts zou wij dan ook **persoonlijk** in Christus moeten hebben bestaan - hetgeen niemand zal aannemen. Zelfs indien men dus dat “in” op Adam zou willen laten slaan, dan kan men het niet letterlijk opvatten, maar zó, dat wij in Adam als onze *stamvader* en ons *verbondshoofd* vertegenwoordigd waren, en *dat zó zijn daad ons toegerekend wordt*. Zo vatte bv. Brakel het op. (Redelijke Godsdienst, I Cap. XIV, 17e druk. blz. 314.)

Maar taalkundig gerechtvaardigd zijn slechts twee vertalingen: één zeer algemeen, ook door Luther en Calvijn gevolgd: “naardien zij allen gezondigd hebben”; dan zegt echter deze tekst voor de erfzonde nagenoeg niets.

De andere is de door Kohlbrugge gevolgde, eigenlijk het meest voor de hand liggende: “op welke grond”, of “*op grond waarvan*” *zij allen gezondigd hebben*, - hierdoor wordt de erfzonde volkomen gehandhaafd.

Men bewijze eerst, waarom deze het meest voor de hand liggende uitlegging niet kan, voordat men zich zoekt te helpen met andere uitleggingen.

Opnieuw is deze zaak aan de orde gesteld door Dr. S. Greidanus Toerekeningsgrond van het Peccatum Originans. (Amsterdam 1906.)

Deze zoekt nader aan te tonen, dat wij in Adam in zekere zin *persoonlijk* aanwezig moeten geweest zijn en zo aan zijn zonde deelgenomen hebben. Hij beroept zich echter niet op Rom. 5: 12, alwaar hij “in welke” niet op Adam laat slaan, maar vertaalt

met “omdat” (blz. 41). Zodoende blijft er van een direct Schriftuurlijk bewijs voor die opvatting al heel weinig over, slechts de analogie met Levi, die gerekend wordt aan Melchizédek de tienden te hebben gegeven, “omdat hij toen in Abrahams lendenen” was (Hebr. 7: 9 en 10).

Maar daaruit volgt helemaal niet een *persoonlijk* aanwezig zijn van Levi in Abraham, en buitendien waarschuwt ons de uitdrukking om zo te zeggen” in Vers 9 voor het maken van gevolgtrekkingen. Slechts terloops wordt dan ook door Dr. Greidanus Hebr. 7: 9 en 10 aangehaald (blz. 50) en volstrekt niet als uitgangspunt voor zijn betoog gebruikt. Zijn kracht zoekt hij meer daarin, te bewijzen, dat in Rom. 5: 12 vv. niet de toerekening van Adams zonde en de toerekening van Christus’ gehoorzaamheid aan ons volkomen gelijk gesteld worden (blz. 38 vv.). maar gesteld, hij ware in die bewijsvoering volkomen geslaagd, wat wij hier niet in de brede kunnen onderzoeken, dan heeft hij daarmee nog lang geen bewijs voor zijn stelling. Wij blijven bij het “non liquet.”

De grond, waarom de eeuwige Rechter ***het mensdom in Adam*** vóór Zich heeft gezien als één geheel, is ons niet bekend. En men doet zeer onvoorzichtig, als men de Waarheid van de erfzonde op deze grondslag gaat bouwen; nog veel minder is men gerechtigd, op grond van deze hoogst betwistbare stelling gevolgtrekkingen te maken op het gebied van de Christuslogie. Zie Aantekening 14.

AANTEKENING X

bij blz. 32.

DE VAL EN HET WEZEN VAN de MENS.

Synopsis purioris theologiae, Disputatio XV, 23: At Adamus post peccatum eandem naturae suae essentiam habuit, idemque homo fuit. Nostra autem essentia neque peccato, neque gratia in aliam mutatur essentiam, etiamsi vel inficiatur malo, vel perficiatur bono.”

Brakel (Redelijke Godsdienst, I. Cap. 14, 17e druk blz. 309): “Ook is de zelfstandigheid van de mensen door de zonde niet veranderd in haar wezen. Maar de zonde heeft de hoedanigheden en vermogens van de ziel besmet en bedorven ten opzichte van de zedelijkheid.”

D’Outrein (Heidelbergse Catechismus bij Vr. 6 en 7) zegt zelfs vr. 32: “Waarin moet dan eigenlijk het Beeld Gods bestaan? In iets dat boven het wezen van de ziel aan hetzelfde is toegevoegd. Ofte in iets, dat de ziel hebben of missen kan; behoudens dat de ziel een ziel, dat is een denkend geestelijk wezen is en blijft.”

En nu Dr. A. Kuyper, (Gemene Gratie, deel II, blz. 53): Verstaat men onder natuur van de mensen hetzelfde als het wezen van de mens, dan stemmen ook wij toe, dat de zonde het wezen van de mens onaangetast heeft gelaten, en dat er zo van algehele verdorvenheid van zijn natuur (nu in de zin van wezen genomen) geen sprake zou kunnen zijn.”

Blz. 54 vv.: Tussen *wezen* en *natuur* nu onderscheiden we in van die voege, dat het wezen uitdrukt datgene wat ons mensen-zijn uitmaakt, en dat natuur aanduidt de actie, *de werking* die van dat mens-zijn openbaar wordt. De vermogens en krachten vormen hierbij de tussenschakel, die wezen en natuur verbindt. Deze vermogens en krachten staan gefundeerd in het wezen van de mens, en in zijn natuur werken ze. Liefde en haat is eenzelfde kracht, alleen de ene maal in *plus*, en de andere maal in *minus* werkende. Het is dezelfde kracht, die naar God toe en tegen God zich kan richten, weshalve ook de zonde niet een apart iets in de natuur is, maar alleen een ommekeer in de richting, waarin de krachten van de mensen werken. Ze werken óf naar boven, en dan zijn ze goed, óf naar beneden, en dan zijn ze kwaad. In wezen blijft de tong één, of ze God vloekt of God looft, maar bij de één zal ze tot een prijzen van de Heere geneigd zijn, bij de ander zelfs onnadenkend en onopzettelijk in een vloek uitgaan. Er werkt in de zonde geen enkele kracht, die niet tot het wezen van de mens behoort, en ook in de eeuwige heerlijkheid zal geen enkele kracht uitkomen, die niet in het wezen van de mens gefundeerd ligt. Maar de richting waarin die krachten werken kan tegenovergesteld zijn. En juist in de richting van die krachten spreekt niet ons wezen maar onze natuur.”

Welnu, zo komen we nader bij elkaar. Dan wordt wederzijds toegestemd, dat het wezen van de mensen door de val niet veranderd is, maar zijn natuur; ook dat het zondige niet zit in de stof, niet iets wezenlijks is, een soort van gif, maar dat het ligt in de verkeerde richting van God af, tegen Zijn Wet in. Men vergelijk nu de aanhaling uit Dr. BÖHL. Aantekening 6.

AANTEKENING XI.

Blz. 38.

DE VLEESWORDING van het Woord. (Aanhalingen van Dr. van Lonkhuijzen.)

Op blz. 413 wordt aangehaald uit VIIe Twaalfstal, Gen. 3: 15 (blz. 5): “dat Christus de beet van de slang evenals wij heeft ondervonden.”

Deze woorden staan echter in een verband, waar in aansluiting aan Zondag 5 en 6 van de Catechismus duidelijk de zondeloosheid van Christus geleerd wordt. Wij zien te gelijktijd, dat Hij een rechtvaardig mens zou zijn. Want moest Hij de duivel de kop vermorzelen, nadat deze Hem in de verzenen had gestoken, zo kon een zodanige geen zondaar zijn. Intussen zien wij uit hetzelfde Evangelie, dat Hij de broederen in alles gelijk zou zijn, en zou verzocht worden gelijk wij. Want de duivel zou Hem de verzenen vermorzelen, dan zou Hij dan de beet van de slang, evenals wij, ondervinden.”

(Schriftverklaringen, 189), blz. 28 geeft Van Lonkhuijzen aldus weer:

“De Heere neemt de slang (de zonde) die ons verdorven heeft, wier vergift ons vervult en zelf tot een slang maakt, en slaat die in de persoon van de Middelaars aan het kruis. Zo werd Hij van de slang een slang, de dood een dood.”

Maar onder *de slang* verstaat Kohlbrugge aldaar niet de zonde. “Gij mens! die alles vergiftende slang, dat bent uzelve.” (blz. 27.) Ik, de Heere, neem deze slang, Ik neem u, verdorven en diep gezonken mensenkind, Ik neem de menselijke natuur, die gezondigd heeft, en sla die aan het kruis.... Maar o wonder van de barmhartigheid! Niet gij zelf zult de last dezès eeuwige toorns Gods tegen de zonde dragen, maar Hij, die Ik in de wereld gezonden heb, opdat Hij aan het hout van de kruises de dood van de dood, de slang van de slang zou worden.” (blz. 28.)

Ook hier is er dus enkel sprake van het borgtochtelijk lijden van Christus. Zo is er “De Tabernakel” blz. 69 van niets anders sprake, dan van het op zich nemen van ons zonde. (Aangehaald bij Van Lonkhuijzen blz. 410.)

Wat is er voorts in te brengen tegen de woorden uit de preek over Joh. 6: 40 (blz. 17, VIIe Twaalfstal):

“Maar de rechte Jezus heeft een voorkomen, evenals de slang in de woestijn had; daarom kan hij ook menigeen niet behagen, tenzij men, door de verschrikkelijke nood gedrongen, wel belijden moet, dat juist Hij de rechte Heiland, de overste Leidsman en Voleinder des geloofs is. De rechte Jezus is geen heilige, zoals het Roomsgezinde vlees zijn heiligen heeft, maar zulk een, welke God “*zonde voor ons* gemaakt heeft, opdat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods in Hem”? Men denke toch aan Jesaja, 53: “Wij zagen Hem aan, maar er was geen gestalte, dat wij Hem zou begeerd hebben.”

Ik kan met de beste wil niet vinden de uitdrukking “ons zondig en onrein” vlees. Schriftverklaringen: Uittocht uit Egypte, No. 10 p. 103 (Van Lonkhuijzen blz. 410.) Noch No. 104 p. 103, noch ook No. 131 p. 103 komt iets van die aard voor. Ook niet: Feeststoffen blz. 16, Psalm 50 blz. 22.

De woorden uit *Eine Erinnerung*”, S. 16, 17, (Hollands: Kerkblaadje, Tweede Jaargang, No. 18) moeten met voorzichtigheid gebruikt worden. Ze bevatten optekeningen uit gesprekken met Dr. Kohlbrugge en zijn na diens dood uitgegeven. Voor elk woord daarin kan Dr. Kohlbrugge thans niet meer verantwoordelijk gesteld worden. Dus is het de vraag, of de uitdrukkingen “komen in onze zondige natuur, het zondige vlees aannemen, komen als plaatsvervanger in ons zondevlees”, zó zijn gezegd. En ten tweede, wat hij daarmee bedoelde.

Zeker dit niet, dat Christus ook maar kon zondigen of vallen. “Christus kon geen zondaar worden, kon niet vallen en niet zondigen, omdat Hij Zich vrijwillig en onschuldig in ons zondevlees inbegeven heeft”, - zo staat hier.

En wanneer hier de Christus vergeleken wordt bij iemand, die een ander uit medelijden de inkt van de bemorsten vinger strijkt, en daardoor zelf wordt bevlekt, zo behoeft onder die bevlekking bij de Christus niet gedacht te worden aan enige zondige neiging, die op Hem zou zijn over gegaan. Uitdrukkelijk wordt van Hem gezegd: *Omdat Maria geloofd heeft, was de vrucht rein en heilig.*

Het laatste beeld, waarop wij nog terugkomen, doet denken aan erfschuld, niet aan erfzonde.

Op één plaats spreekt Kohlbrugge van ons “bedorven, stinkend, schandelijk vlees”, dat de Heere aangenomen heeft. Hij ziet daarbij echter op zijn afstamming van vrouwen, als Thamar, Rachab, Ruth en Bathséba, en voegt er uitdrukkelijk aan toe hoewel op zichzelf zonder zonde.” (Schriftverklaringen, 1902, blz. 63.)

AANTEKENING XII.

Blz. 42.

ONS IN ZICH OPNEMEN.

Dat dit als plaatsvervanging te verstaan is, komt ook uit in de preek over Gal. 4 vers 215: 1 (blz. 16, Ve Twaalfstal):

“Wie zal, terwijl bij ons slechts zonde is, de Wet weer voor ons herstellen, zodat haar uitspraken vervuld worden? Wij? Wij zijn immers overtreders. Hier moeten wij bekennen de liefde Christus tot ons, dat Hij voor ons de Wet weer overeind gezet en ons zo in Zich daargesteld heeft, dat geen Wet tegen ons is. Hij heeft ons verlost van het moeten”, - (“gij moet dit, gij moet dat”) - hetwelk wij, in onze verkeerde opvatting van de Wet, onszelf op de schouders laden. Hij is dienstknecht van de Wet geworden in onze plaats, en heeft ons vrijgemaakt. Hij heeft ons in Zich opgenomen; Dus hebben wij daarbij te volharden en ons in waarachtig geloof aan Hem te houden.”

Zó verstaan wij ook hetgeen door Van Lonkhuijzen aangehaald wordt uit de preek over 2 Sam. 7: 13 (blz. 6, VIIe Twaalfstal): “Wie echter de woorden van Christus in de 41ste Psalm “Ik heb tegen U gezondigd.”... van die misdaad en van die schuld heeft leren verstaan, welke Hij, Die zelf schuldeloos en vlekkeloos was, om onzentwil, dus als vreemde schuld dus als borg op zichzelf heeft geladen, terwijl Hij in Zijn vlees ons in Zich opnam, zodat wij het waren en onze misdaad, - die vindt in deze belofte voor zijn ziel een op Gods Raad en op de liefde van Christus berustende troost.”

Ook hier drukt dus dat in Zich opnemen” niets anders uit dan: als Borg dragen, zich er mee vereenzelvigen.”

AANTEKENING XIII.

Blz. 43.

DE PERSOON DES ZONDAARS.

Zie vooreerst de Erläuternde Fragen und Antworten” bij Fr. 12.

Vooraf gaat dat onze Heere volgens Jes. 53:46 onze zonde, schuld en straf weggenomen, verzoend, uitgedelgd, gedragen heeft. Daar wordt nu vervolgd:

„In welcher Person ging also unser Herr einher in de Tagen seines Fleisches? In unserer Person, in van de Person van de Sünder.”

De Hollandse vertaling, die onder Kohlbrugge’s toezicht is gemaakt, heeft:

“Welke persoon droeg Dus de Heere in Zich in de dagen Zijns vleses?

Onze persoon, de persoon van de zondaars.”

Een bewijs dus, dat voor Kohlbrugge het “wandelen in de persoon” en het de persoon in zich dragen” hetzelfde betekenen. - IVe Twaalfstal 1 Joh. 2:6 b1.14.

Hij wandelde om onzentwil in de persoon van de zondaars, zonde gemaakt en vloek geworden voor ons.” - Ve Twaalfstal.

Col. 2: 1012. blz. 8. Het lichaam der zonde n des vleses heeft Hij in Zich aan het kruis gebracht, toen Hij voor ons in de persoon van de zondaars aan het kruis leed.”

N.B. In de preek over Hebr. 5: 8 en 9 in dit Twaalfstal vond Ik niets over de persoon van de zondaars.” –

VIIIe Twaalfstal: “Zittende ter Rechterhand Gods”, blz. 11. “Wie heeft nog macht en bevoegdheid om aan te klagen en te verdoemen, nu wij een Pleitbezorger hebben, die bewijst, dat Hij in de persoon van de zondaars aan de Wet voldaan heeft?”

Hebr. 1 S. 29 (32) Er trug die Person van de Sünder, und wurde als solche vor dem weltlichen und geistlichen Richterstuhl behandelt.” –

S. 32 (34) Da hatte Christus die Freude, dass Er van de Sohn war, abgelegt. Er ging einher in van de Person van de Sünder.”

Licht und Recht” XI S. 25 (I Tim. 2: 5, 6) “Wie hatte Er in van de Person van de Sanders einhergehen, wie als solcher unsere Sande tragen können, ware Er nicht Mensch gewesen? Also wurde Er Menchs für uns, um solches alles an unserer Stelle zu thun.” (S. 84, 85. van de Schather am Kreuz.) Da hangt Er, van de heilige und fleckenlose Heiland, neben uns, far uns, an unserer Statt. Er verbirgt seine onschuld und Heiligkeit, and hangt da in van de Person des Sünder.”

Eindelijk de plaats uit de preek over Lukas 3:22-29 (Xe Twaalfstal). Ook daar geven de op blz. 41 aangehaalde en gespatieerde woorden een goede zin, als wij het zó verstaan. Hij heeft in al opzichten de plaats van de zondaar vervuld, Zich met hem vereenzelvigd.

AANTEKENING XIV

Blz. 64.

CHRISTUS ONDER DE ERFSCULD.

Hetzelfde voorbehoud, als blz. 62 bij Kohlbrugge, wordt ook gemaakt door Dr. BÖHL, juist op de bekende plaats waar Dr. Kuyper zo over gevallen is: Dogmatik S. 312.

“Er hat kraft dieser Geburt grade so eine völlig menschliche Natur, wie wir, und ist als solcher van de Zurechnung van de Sande Adams, wie wir alle, theilhaftig; er ist Stücken seinen Brüdern gleich geworden (Hebr. 2, 17). Er fählt Gottes Zorn, er schmeckt de Tod. Dennoch aber war er nicht Fleisch aus dem Fleisch geboren, bloss so wie wir, sondern Er, van de Logos, ist Fleisch geworden aus freiwilliger Liebe und Barmherzigkeit. Er hat sich in das grosse Schuldbuch van de Menschheit eintragen lassen zur Ehre Gottes und zum Heil seines Volkes.”

Zo ook S. 305-306. So aber war van de Logos Gott, durch de und in Bezag auf de al Dinge gemacht sind. Als er sich dann herabließ Fleisch zu werden, so war das eine frei willige That seiner Licht und keine Nothwendigkeit. Er begab sich freiwillig in de Bann um ihn zu brechen, er trat fret willig die Erbschaft an, um das ganze Inventar zu übernehmen.”

Duidelijk, moest terwille van het verstaan van het geheel, hier dit voorbehoud in het licht gesteld worden, dat onmiddellijk op de stelling volgt, dus niet van haar te scheiden is. Thans kunnen wij behandelen de twaalf tegenwerpingen van Dr. A. Kuyper tegen de stelling, dat Christus onder de erfschuld was. In het algemeen kan ik mij aan de indruk niet onttrekken, dat er in die tegenwerpingen te veel scholastiek zit, dat er teveel in het abstracte geredeneerd wordt en allerlei gevolgtrekkingen afgeleid worden, zonder te bedenken, of wij hier niet met dingen te doen hebben, die boven ons kenvermogen gaan. Ik wil slechts even herinneren, wat er op die wijze uit de leer van de verkiezing alles zou kunnen afgeleid worden. Maar ook afgezien daarvan gaan die tegenwerpingen niet op.

Nadat geciteerd is het begin van de eerste aanhaling op de voorgaande bladzijde (tot aan Hebr. 2: 17), poneert Dr. Kuyper:

De Schrift en al Confessie zegt: “Nee, niet in al stukken, en juist niet in dit bepaalde stuk waarop het hier aankomt. In al stukken, uitgenomen de zonde. Hij was afgescheiden van de zondaren, en was niet met hen onder één hoop vermengd.”

Wij herinneren vooreerst nog eens daaraan, dat het “uitgenomen de zonde” niet bij Hebr. 2:17 staat, maar Hebr. 4:15. Voorts staat er niet: uitgenomen de erfschuld. Over Hebr. 7:26 zie boven blz. 55.

Dr. A. Kuyper: 1. “Maar neemt dan nu Böhl's stelling eens aan. Goed! Zo dan aan de Christus de schuld van Adam, evenals aan ons, ook voor Zichzelf is toegerekend, dan had Hij die schuld ook evenals wij. Dan rustte op die schuld, die alsnu Zijn schuld was, ook de toorn Gods. En dan moest Christus ook voor deze zijn eigen schuld lijden

en sterven, en schoot er niets over waardoor deze schuld ons ten zoen kon zijn.”

Hier wordt ‘op’ dat evenals “wij” te sterk gedrukt en niet gelet op het voorbehoud, dat er gemaakt is, namelijk, dat de Christus vrijwillig, van buitenaf, inkomt in het geslacht, waarop de schuld rust. Buitendien hebben wij juist met de Gereformeerde Belijdenis dat zoenoffer te beschouwen als van oneindige waarde, dat potentieel zelfs voor al voldoende zou geweest zijn.

Dr. Kuyper: 2. “Indien aan Christus toegerekend is, evenals aan ons, de erfschuld van Adam, en indien het onze verzoening is, dat Hij die erfschuld droeg, dan gaat Zijn verzoening ook alleen over deze erfschuld, en blijft onverzoend alle schuld van onze werkelijke zonden. Hij is dan geen volkomen Verlosser, tenzij alleen voor kinderkens in de wieg.”

Bij deze redenering van Dr. Kuyper wordt uit het oog verloren de organische eenheid tussen Adam en ons, Adams schuld en onze schuld. Adams zonde is inderdaad het Peccatum originans. Daar begint de vloek, de ban over het menselijk geslacht. Hetgeen volgde verzwaart zeker de schuld; onze werkelijke zonden verzwaren ons oordeel, maar het is niet iets dat mechanisch er naast geplaatst, er van losgescheurd kan worden. Paulus noemt het oordeel: de dood (Rom 5: 12). Het is de schuld, die de mens gemaakt heeft (Heidelb. Catechismus Zondag 6) en die door de Zoon van de mensen opgenomen en gedragen wordt.

Dr. Kuyper: 3. “Indien de Christus als Hemzelf toegerekend bezeten heeft de erfschuld van Adam, dan van tweeën één: dan is hiermee ook in Hem de erfzonde geweest, die uit de erfschuld voortvloeit en er in kleeft; of wel, Hij heeft erfschuld zonder erfzonde gehad, maar dan is ook de band tussen erfschuld en erfzonde verbroken, de erfsmet weggecijferd, en Pelagius heeft voor de oorsprong van de werkelijke zonde gelijk.”

Hierbij voegen wij onmiddellijk 7 en 11, waar met andere woorden nagenoeg hetzelfde gezegd wordt, namelijk dat, waar erfschuld is, erfzonde noodzakelijk volgen moet.

Dr. Kuyper: 7. “Indien aan de Christus is toegerekend evenals aan ons, de erfschuld van Adam, dan is Christus niet gekomen in de gelijkheid van de zondigen vleses, maar in het zondige vlees zelf, en heeft Paulus ons misleid.”

11. “Indien de Christus, omdat Hem, evenals aan ons, de erfschuld van Adam is toegerekend, in de dagen Zijns vleses een toestand heeft doorleefd, waarin Hij onbekwaam was tot enig goed en geneigd tot al kwaad, zodat Hij omwandelde in duisternis, en in de wil en in de genegenheden tegen God overstond, dan volgt hieruit van tweeën één: óf dat dit alles ook in ons zonder zonde kan bestaan, óf wel dat Hij zondaar wordt met ons.”

Boven in de tekst hebben wij aangetoond, hoe de schuld wel met de erfzonde in het nauwste verband staat en haar bij ons ten gevolge moet hebben, maar hoe zij echter bij de Christus die uitwerking niet kon hebben, omdat Hij, de Heilige Gods, *niet zondigen kon* (blz. 53 vv.). Het verband tussen twee dingen als oorzaak en gevolg wordt toch niet weggecijferd, wanneer men aanneemt, dat éénmaal de werking van de oorzaak op een sterkere macht is afgestuit, zodat het niet tot het gevolg kon komen. Buitendien,

wat punt 11 betreft, “onbekwaam zijn van de geboorte af tot enig goed en geneigd tot alle kwaad”; „in wil en genegenheden tegen God overstaan”, is toch geen erfschuld, maar erfzonde.

Dr. Kuyper: 4. “Indien aan de Christus, evenals aan ons, de schuld van Adam is toegerekend, dan van tweeën een, dan heeft of Hij evenals wij in Adam overtreden en is in Adam evenals wij van God afgefallen; of wel, ook wij hebben met Adams zonde niets uitstaande, door ons is in hem niet overtreden, we zijn in hem niet van God afgefallen, en de toerekening van de schuld van Adam aan ons is een toerekening aan onschuldigen van een hun vreemde schuld. En zo hadden we geen Verlosser meer nodig, overmits een onschuldige zelf in staat is een hem vreemde schuld te verzoenen. Neemt ge het eerste, dan is de Christus ten volle zondaar als wij. Stelt ge het laatste, dan vernietigt ge de zonde in ons.”

Deze redenering steunt op de hoogst twijfelachtige hypothese van onze persoonlijke pre-existente in Adam, en nog meer, zij maakt daarvan geheel de erfzonde een erfschuld afhankelijk, en zou ons bij het vervallen derzelve juist brengen op het gebied van Pelagius. Het diepst *waarom* van de toerekening van Adam’s schuld zal ons in dit leven wel verborgen blijven. De Schrift leert alleen, zoals boven aangetoond is, hoe God het menselijk geslacht als een eenheid, als solidair vóór zich ziet, hoe Adam als onze vertegenwoordiger beschouwd wordt. Er is een derde tussen het “persoonlijk in Adam gezondigd te hebben” en het met “diens schuld niets uitstaande hebben.” En nog is er binnen die grenzen een onderscheid tussen hem, die de erfenis heeft van nature, en hem, die zich uit vrijwillige liefde zó plaatst, dat hij aan die erfenis deel moet krijgen. Ook gaat de redenering volstrekt niet op, dat wij die schuld van Adam zou kunnen verzoenen, als het ons een volkomen vreemde schuld ware. Hier komt Dr. Kuyper met de Catechismus in strijd (Zondag 6 en 7). Want volgens die Vragen kan *geen schepsel de last van Gods toorn dragen*, al zou het ook zelf aan de schuld vreemd zijn. Dit kan toch alleen zulk een, die Zelf God is. Er is dus hier geen sprake van, dat Christus hier tot een zondaar gesteld zou worden als wij, of dat de zonde in ons zou worden vernietigd.

Dr. Kuyper: 5. “Indien aan de Christus, evenals aan ons, de schuld van Adam is toegerekend, dan van tweeën één, dan stelt ge áf dat de schuld op de natuur en niet op de persoon rust, óf ge neemt aan, dat de Christus uit Adam niet slechts zijn vlees en bloed, maar ook zijn persoon heeft aangenomen. Gaat ge van het eerste uit, zo heft ge het begrip van schuld op, dat uit zijn aard eerst in de persoon zijn voleinding vindt. Of ook onderstelt ge het laatste, zo komt ge met Nestorius tot een “allos kai allos” en splijt ge de Christus, die God één heeft gesteld.”

Wij nemen er onmiddellijk bij 6.

“Indien aan de Christus evenals aan ons de erfschuld van Adam deswege is toegekend, overmits Hij onze natuur aannam, dan onderstelt ge, dat de schuld in de natuur ligt, waarin wel de zonde, maar nooit de schuld kan zetelen, en vereenzelvigt zo de begrippen zonde en schuld. Daar nu het begrip van zonde onzen toestand en onze daad raakt, maar het begrip van schuld het soevereine oordeel Gods over onze zonde, vervalt ge er, hiermee toe om of de realiteit van de zonde te vernietigen en ze in een loutere denking in de gedachte Gods, Cartesiaans, om te zetten, óf wel ge neemt ze reëel, maar heft het oordeel Gods over de zonde op en vernietigt zijn God-zijn voor ons.”

Hier komt in het geheel niet in aanmerking hetgeen gezegd wordt aangaande de ketterij van Nestorius. Wat Kohlbrugge aangaat, hebben wij dat boven aangetoond;

voor BÖHL verwijzen wij naar diens Dogmatik S. 330: Nur eine mensliche Natur nahm der Logos an, nicht aber eine mensliche Person, wie die Antiochener und Nestorius meinten.”

Blijft de beschuldiging: ‘Gij legt de schuld op de menselijke natuur.’

Hier heeft Dr. Kuyper, dunkt mij, opnieuw een alternatieve gesteld, waar er een derde is, namelijk, dat de schuld rust *op het menselijk geslacht*. De Schrift verdiept zich niet in onderscheidingen van persoon en natuur, maar stelt het hele menselijke geslacht in Adam schuldig.

Voorts moet ik hier opmerken, dat Dr. Kuyper hier weer in tegenspraak komt met de Catechismus, die toch wel degelijk de schuld op de menselijke natuur legt. “Waarom moest Hij een waarachtig en rechtvaardig mens zijn? Omdat de rechtvaardigheid Gods vorderde, dat de menselijke natuur, die gezondigd had, voor de zonde betale.”

Dr. Kuyper kan zich aan die beschuldiging niet onttrekken, dan door daarop te wijzen, dat “de menselijke natuur” hier in de Catechismus een enigszins andere betekenis heeft, dan waarin hij dat woord hier bezigt. De Catechismus moet het verstaan in de zin van **“het mensdom, het menselijk geslacht.”**

Maar zodra hij dat doet, komt hij op onze lijn, geeft toe, dat de schuld op het geslacht als zodanig kan rusten, dat hij dus een verkeerde alternatieve gesteld heeft.

De zaak wordt m. i. nog duidelijker, wanneer wij even vragen, of de Catechismus zó zou geschreven hebben, wanneer er gedacht was aan een Middelaar, wiens menselijke natuur zoals Menno Simons leerde, niets met ons mensdom uitstaande had, maar uit de hemel gekomen was, en slechts als door een kanaal door Maria was doorgegaan.

Dr. Kuyper: 8. “Indien aan Christus is toegerekend, evenals aan ons, de schuld van Adam, dan is niet de Christus voor ons tot zonde gemaakt, maar dan wás Hij zonde in zichzelf. Dan heeft Hij zich niet voor ons in onze plaats kunnen stellen, maar was Hij, evenals wij zelf, met de vloek beladen. Dan lag die vloek op Hem én op ons, en kon Zijn dragen van de vloek ons dus niet verlossen. Hij nam die vloek dan niet ván ons, maar kreeg die met ons, evenals wij, uit dezelfde bron, waaruit hij ons was toegekomen.”

Daar No. 10 iets soortgelijks behandelt, laten wij het onmiddellijk volgen.

10. “Indien aan de Christus de schuld van Adam, evenals aan ons, toegerekend is, dan valt al borgtochtelijk karakter uit het lijden Christus weg. Immers, borgtocht onderstelt, dat de borg zelf niet schuldig is datgene, hetwelk de persoon, voor wie hij borgtocht stelt, wél schuldig is, en dat alsnu de niet-schuldige de schuld van de schuldige betaalt. Is daarentegen aan de Christus dezelfde schuld toekomende, die ons al door de erfschuld is toegekomen, dan is Hij zelf schuldig wat Hij betaalt en kan Hij voor schuldenaren niet intreden.”

De eerste zinsnede van No. 8 verliest haar kracht, en de beide tegenwerpingen worden ontwricht, doordien wij letten op het voorbehoud, waaronder de erfschuld bij Christus geleerd wordt. Niet naar de natuurlijke loop van de dingen kwam de Christus onder de erfschuld, maar uit vrije liefde nam Hij zodanige plaats in, dat Hij ook aansprakelijk werd, dat God. Hem de zonde kon toerekenen zonder willekeurig te handelen.

Nu is het bij borgen toch zó: A is schuldig uit eigen hoofde, - B is de borg, die er voor instaat, als A niet betalen kan. Onder de verbintenis staan de namen van A en B. Beiden zijn naast elkaar hoofdelijk aansprakelijk. Nu kan A in het geheel niet, daarom wordt B aangesproken. Wanneer deze geheel de schuld heeft aangezuiverd, dan is aan het recht voldaan. Dit ten bewijze, hoe borgtocht niet uitsluit, dat de beide schuldigen

in zekere zin naast elkaar als schuldig kunnen gedacht worden.

De toerekening van de zonde van het menselijk geslacht is niet iets willekeurigs, maar berust daarin, dat Christus, de Zoon Gods, Die geen zonde gekend heeft, Zoon des Mensen werd, en dat zó de Vader de zonde op Hem legde, dat Hij aldus “zonde” voor ons werd gemaakt.

Dr. Kuyper: 9. Indien Christus de erfschuld van Adam Zich zag toegerekend, en toch bestaan kon voor de hoge God, zodat de bron van de zonde niet in Hem doorwerkte, dan had God de Heere geen Middelaar nodig gehad, noch wij een Middelaar behoeven te bezitten. Immers dan had God al in Seth deze bron van de zonde kunnen stuiten; dan kon God ze nog in ons bij de geboorte van elk kind stuiten. De erfschuld behoeft dan geen erfzonde met zich te brengen. En heel het werk van de verlossing wordt overtollig en doelloos.”

Dat de erfschuld bij Christus niet tot erfzonde werd, is geen willekeurige daad van God. Maar aan de Persoon van de Christus Gods moest alle werking van de erfschuld afstuiten. En buitendien, al zou God de erfzonde bij Seth of één van ons stuiten, dan bleef nog de erfschuld, die wij onmogelijk zou kunnen voldoen.

Dr. Kuyper: 12. “Indien de Christus, evenals wij, onder de toerekening van de Adamietische erfschuld geboren is, dan is de Christus zedelijk afhankelijk van Adam als Zijn verbondshoofd; dan is er voor Hem geen plaats noch rang, om als Verbondshoofd naast en tegenover Adam op te treden. En dan zou niet de geboorte uit de Moedermaagd, maar uit “de wil van de mans” de weg geweest zijn, die Hem de toegang tot de in schuld en zonde verloren doemeling had moeten ontsluiten.”

De leer van het verbond met Adam is, dunkt mij, te weinig in de Schrift uiteengezet, om daaruit zulke gevolgtrekkingen af te leiden. Wij weten alléén, dat Hoséa spreekt van *een breken van het Verbond, als Adam*. Eén ding is echter zeker. Het werkverbond met zijn eis en de straf kan niet opzij gezet worden, maar moet beslag hebben; anders kon er geen sprake zijn van een Genadeverbond. De Christus, het Hoofd van het Nieuwe Verbond, moest dus eerst het Oude Verbond in orde brengen, dus moest Hij er toch wel in zekere zin onder komen. Daarheen wijst ook Gal. 4: 4: “Wanneer de volheid van de tijd gekomen is, heeft God Zijn Zoon gezonden, geworden uit een vrouw, geworden onder de Wet.” Dus, ook door zijn geboorte kwam Hij onder de Wet, waaronder toch niet alleen de ceremoniële Wet te verstaan is, maar de hele eis van het werkverbond.

Zo is er dan geen van de twaalf bezwaren, dat ons gedwongen heeft, om de betwiste stelling in die zin, zoals ze bedoeld is, te laten varen.

Doordat Dr. van Lonkhuijzen beweert (blz. 436), dat Kohlbrugge de beginselen opgeeft voor gevoelens, o.a. ook door Dr. Böhl uitgesproken, welke Dr. Kuyper zou weerlegd hebben als onschriftuurlijke en allergevaarlijkste ketterijen, en doordat juist deze stelling vooral daarmee bedoeld werd, zo moest ik Dr. A. Kuyper en mijn ontslapen leermeester Dr. BÖHLin dit geding betrekken.

De lezer oordele nuzelf, wat er van die” allergevaarlijkste ketterijen” aan is.

AANTEKENING XV.
bij blz. 83.

AORISTUS.

Men heeft het afgekeurd, dat Kohlbrugge zo menigmaal spreekt van: “dat wij zouden gewandeld hebben”, zo ook hier: “opdat het lichaam der zonde teniet gedaan ware.” In al bescheidenheid, die een niet-vakman in de filologie voegt, zij daartegen opgemerkt, dat men toch wel toe moet zien, of niet *de modi van de Aoristus*, wanneer men nauwkeurig al schakeringen van de Griekse taal wil weergeven, een soortgelijke verklaring eisen, of niet bij die modi de handeling als het ware wordt samengedrongen in één punt van de tijd, zodat men er klaar ook moet zijn, zoals wij in de *bevellenden vorm* ook zeggen: de deur opengedaan!

De modi van het praesens drukken daarentegen iets uit, dat doorgaat. Is het toevallig, dat Ef. 4: 22-24 eerst staat van de oude mens: “dat gij afgelegd hebt”, - dán: dat gij vernieuwd wordt”? En opnieuw: “dat gij de nieuwe mens aangedaan hebt”? In Col. 3: 9, 10 is het nauwkeurig vertaald: *dewijl gij uitgedaan hebt de oude mens*.

Dr. van Lonkhuijzen, die zelf erkent, dat Kohlbrugge een uitnemend kenner van de talen was, had wel met nadere bewijzen mogen aankomen, alvorens zo iets maar eenvoudig te beschouwen als een eigenaardigheid, samenhangende met Kohlbrugge's stelsel. (blz. 342.)

AANTEKENING XVI

bij blz. 91.

OVER HET INENTEN.

Ik bezit een kopie van een brief van Kohlbrugge uit het jaar 1845 aan iemand, die hem over het inenten had gevraagd, en waarin duidelijk uitkomt, waar Kohlbrugge bij soortgelijke vragen vooral op doelde.

“Geliefde Broeder in de Heere onze Heiland.

Op uw vraag omtrent het inenten, deel ik u graag mijn gevoelen ook. Er komen in dit leven een menigte van dingen voor, waaromtrent wij niets vinden in de Schrift, dat voor of tegen is; op dergelijke dingen te antwoorden is hoogst kritiek, omdat het dingen zijn, waarvan het doen en laten geheel afhangt van de stand van de vragers, die soms met het doen of laten beide zondigt, of geen zonde doet.

In dergelijke gevallen ligt het zondigen nader dan het niet zondigen, omdat het dobberend vragen twijfel tot grond heeft. Want zodra iemand vraagt, *zou ik dat doen of niet doen*, zit er in zijn hart de veronderstelling, dat het mogelijk zou kunnen zijn, dat hij kwaad deed. Als men zegt of denkt: *Als ik wist, dat ik er kwaad mee deed, zou ik het niet doen*, wandelt men in deze niet in eenvoudigheid. Een eenvoudige gaat zijn weg naar het licht en inzien, dat hij er in heeft, maar zodra hij bedenkingen van goed en kwaad koestert, ligt er een klem.

Zou gij dat inenten laten omdat gij denkt, men zou mij anders niet voor vol houden, terwijl er in uw gemoed op zichzelf dienaangaande geen ding er tegen is, zo laat het toch niet om andere; die liefde heeft zal er u niet om oordelen, zo gij dat met een vrij gemoed voor God gaat doen, ik althans zal er u niet om oordelen.

Maar zijn er onder de vrienden, die in eenvoudigheid daaraan aanstoot zou nemen, zo laat het, niet om van des oordeels wil, waarmee men u alsdan zou oordelen, maar om de liefde wil.

Meent gij in gemoede evenwel, dat uw plicht en roeping u als vader gebiedt uw kind te laten inenten, zo gaat uw gevoel van hetgeen uw vaderplicht is voor, en gij zult in liefde verdragen wat dat niet goedkeurt. Hebt gij uw vorige kinderen laten inenten, zo laat dit niet oningeënt, zo gij voor u geen bezwaar daarin hebt, maar zo gij twijfelt in uw eigen gemoed, denkende daarin misschien te zondigen, of dat daar toch enige schalkheid achter zit, zodat gij geen vrije baan voelt, zo laat het, en bid de Vader der Lichten, dat Hij u in deze als in al andere dingen lere te doen wat Hem welbehagelijk is, en te laten wat gij om mensen zou laten of doen, of om vroom te wezen waar geen vroomheid te pas komt, maar een vrij gemoed voor de Heere. –

Ik heb een vader gekend, die zeer tegen de inenting ijverde, de drijfveer was om zo wat te wezen, wat hij toch niet was en er zich op te goed te doen, dat hij dit en andere dingen niet deed; zijn kind stierf aan de pokken, - hij was radeloos en naderhand vóór de inenting. Had hij met een vrij gemoed voor de Heere het gelaten, hij had de reden van de dood zijns kinds niet in het niet-inenten gezocht.

Gij ziet, dat ik vóór alle dingen daarheen wil, dat een mensenkind met vrijheid van de gewetens en Heilige Geest handele, in eenvoudigheid Christus, naar hetgeen hij weet,

en niets doe of late om bijredenen.

De Farizeeën ijverden voor de Wet, en deden en lieten veel dingen om de Wet overeind te houden en te bewaren en hadden allerlei stelregels van hetgeen men te laten had, anders was men geen goede Farizeeër, en intussen doodden zij de Heere, hun Wetgever en Koning.

Zo iemand meent: dat moet ik om God doen en laten, die wete, dat God de Heere met zulk doen en laten niet gediend is; die de Heere aanhangen, hebben gebaande wegen in hun hart en.

Zolang gij dan geen licht in deze zaak hebt, zo houd ook dat de Heere voor, en Hij zal u ook hierin op de wagen zetten, die recht voor zich uitgaat zonder ommezien of ommekeren hierheen of daarheen.

Ik meen, dat mijn particulier gevoelen in deze zaak een andere niet tot regel wezen moet, maar dat een iegelijk zich deze regel gezet hebbe, dat hij met de Heere en voor Zijn aangezicht recht doorga. Daar ik tot een verstandigen spreek, hoop ik, dat dit u voldoende zal wezen.”

Jan. 7. 1845.

w.g. H. F. KOHLBRUGGE.

Deze brief moeten wij wel voor ogen hebben, om Kohlbrugge enigszins te verstaan in zijn handelwijze tegenover de gebroeders De Clercq ten opzichte van de inenting. (Van Lonkhuijzen blz. 236.)

Het was er Kohlbrugge om te doen beiden te brengen tot een oprechte, eenvoudige wandel voor God ook in dit opzicht, en de smart, die hij daarom veroorzaakte, deed hem zelf zevenmaal meer pijn (blz. 241).

Overigens is het een zeer gewaagde zaak, zulke correspondenties, waarbij er zo veel kan zien op uitingen en toestanden, die wij nu niet meer kunnen na gaan, in het publiek lang daarna te bespreken. In weerwil van alle slagen is W. de Clercq hoe langer hoe dichter bij Kohlbrugge gekomen. De allerlaatste aantekeningen uit zijn Dagboek, ook in mijn bezit, getuigen daarvan.

En S. de Clercq, de grootvader van moederszijde van schrijver dezes, is tot aan zijn dood een van zijn meest vertrouwde vrienden gebleven.

AANTEKENING XVII

bij blz. 111.

ADVIES VAN DE THEOLOGEN VAN GENÈVE OP DE SYNODE VAN DORDRECHT.

Zie: Acta Synodi Dordraciae, p. 172. These VI.

Istas duas partes regenerationis acceptas ferimus, tamquam fonti, arcanæ illae, mysticae inenarrabili et verissimae nostri cum capite Christus unioni, qua facti unius Spiritus cum ipso, caro ex carne ejus, os ex ossibus ejus, influit in nos, ut in membra, Spiritus Christus et Christus est et operator omnia in omnibus nobis quae nos vicissim in ipso tamquam in spiritali nostra hypostasei praestamus; nec ulla pars hominis regeniti est, quam non pervadat, perspiret, obsideat, vivificet, agitet et moveat Christus motu efficacissimo; quod de corde, ut de arce enoikeseos” Christus potissimum affirmamus.

AANTEKENING XVIII
bij blz. 120.
CALVIJN OVER GAL. 2: 20.

Simul explicat quid prins intellexerit per Deo vivere; quod scilicet jam non ipse vivat propria vita, sed quod ita arcana Christus virtute animetur, ut dici possit Christus in ipso vivere ac vigere. Nam ut anima corpus vegetat, sic et Christus vitam inspirat membris suis. Insignis sententia, fideles extra se vivere, hoc est, in Christus. Quod fieri nequit, nisi veram cum ipso et substantialem communionem habent. Porro vivit Christus in nobis duplidier. Una vita est, cum nos Spiritu suo gubernat, atque actiones nostras omnes dirigit, altera, quod participatione justitiae suae nos donat.

Hier is volstrekt niet daarop de nadruk gelegd, dat wij levend gemaakt worden. Integendeel, de gelovige leeft niet zijn eigen leven, maar Christus moet hem voortdurend doen leven (animare) door Zijn Geest hem regeren en al zijn bewegingen leiden. Juist hetgeen Kohlbrugge ook wil.
(Zie Van Lonkhuijzen blz. 448.)

**Vanwege de Maatschappij tot uitgave van Gereformeerde Geschriften”,
gevestigd te Amsterdam, verschenen o.a. de navolgende Werken en Leerredenen
van Dr. H. F. KOHLBRUGGE:**

- Opleiding tot recht verstand van de Schrift, voor eenvoudigen, die Gods Woord onderzoeken. 2e druk.. f 1. -. geb. /1.40.
- Hoogst belangrijke Briefwisseling... over de leer van de Heiligmaking, naar aanleiding van en vermeerderd met een leerrede over Rom. 7:14. 3e druk f 030.
- Het ambt van de Presbyters (Ouderlingen, Opzieners, Bisschoppen). Uiteengezet naar aanleiding van 1 Petr. 5: 14. f 0.50.
- De Taal Kanaäns. Een gesprek tussen twee reizigers naar de eeuwigheid. Voor het volk f 0.50. geb. f 0.75.
- Historisch-Theologische Gesprekken tussen twee Geref. Predikanten betreffende het lezen... van het hele Doopsformulier enz. 2e druk f 0.50.
- Twee brieven uit het jaar 1839, gewisseld tussen A. BRUMMELKAMP en H. F. KOHLBRUGGE. 3e uitgave f 0.15.
- Ene Onderwijzing in de leer en vermaning van de Heere f 0.25.
- Vragen en antwoorden tot opheldering en bevestiging van de Heidelb. Catechismus. 5e herziene druk.. f 0.60. geb. f 0.90.
- Enige vragen en antwoorden tot zelfonderzoek en zelfoefening, of bij het doen van belijdenis des geloofs ... f 0.10.
- Kleine Catechismus of kort begrip van de leer. 9e druk.. f 0.05.
- Iets over de offerdienst van de O. V., in vragen en antwoorden, naar aanleiding van het werkje van Dr. Kohlbrugge: De genadevolle verborgenheid van de Grote Verzoendag” f 0.10.
- Korte Verklaring van Genesis I:27. een belangrijke uiteenzetting over het zijn in het Beeld Gods f 0.10. Hetzelfde in het hoog-Duits (Aus dein handschriftlichen Nachlass) f 0.10.
- Genesis 3 voor de Gemeente uitgelegd. 3e herziene druk f 0.45.
- Betrachting over de Eerste Psalm. f 0.60.
- De Tabernakel en zijn Gereedschappen. 28 Leerredenen, geh. in de jaren 1856/59. f 2.40 geb. f 3.20.
- Lijdenspreken. Geh. in de jaren 1847/49. (19 Leerredenen) 2e druk. f 2.25. geb. f 2.90.
- Feeststoffen. 22 Leerredenen. (Geh. op Kerstmis, Pasen, Hemelvaart en Pinksteren) f200. geb. f 3.20
- Uit diepten van dienden. Veertien Leerredenen over Psalm 118. f 1.25. geb. f 1.75.
- Handelingen van de Apostelen. Hoofdst. 210 in 25 Leerredenen. f 1.90. geb. f 2,50.
- De enige troost in leven en sterven. 6 Leerredenen over de 1e Vraag en het le Antwoord van de H. Catechismus. 2e druk f 0.50.
- Vijftal leerredenen, geh. te Delft en Fijnaart in 1858 en 1863 f 050.
- Psalm 23. Vier Leerredenen. 2e druk f 0.40.
- Op weg naar de Hemel. Drie Betrachtingen. I. “Indien ik alleen Zijn kleed aanraak.” II. “Heere, dat ik ziende mag worden.” III. “Vader, ik heb gezondigd tegen de Hemel en voor u” f 0.40. Elke Betrachting afzonderlijk f 015
- Jezus en de zondares. Drie Leerredenen. f 0.30.

Afzonderlijk verschenen de Leerredenen over Psalm 8 (f 0.15) Psalm 16 (Psalm 24 (f 0.15), Psalm 32 (f 0.10); Zacharia 4 (f 0.15); I Cor. 7: 19 (f 0.10); Gal. 2:19, 20 (f 0,25); Filip. 3 (f 0.25.) en andere.

Zie verder het geschrift, uitgegeven in 1887:

J. H. F. KOHLBRUGGE, Lijst van werken en geschriften van en over Dr. H. F. Kohlbrugge, f 080 waarin men vindt opgave van de veel in de Hoog-Duitse, Neder-Duitse, Franse, Engelse, Boheemse en Hongaarse talen verschenen Leerredenen en Geschriften, etc. Belangrijk ook wegens de bijzonderheden betr. de afzetting van KOHLBRUGGE als proponent en zijn verhouding tot de Afscheiding. - Ook vindt men hierin de opgave van de in de 12 Twaalfallen - (de Ie uitgave is geheel uitverkocht; in de 2e uitgaaf verscheen het Ie Twaalfal f 1.50) - opgenomen Leerredenen.

Aanbevelenswaardig is het Standaardwerk:

AMSTERDAMSEN ZONDAGSBLAD TOT GETUIGENIS van de WAARHEID, onder redactie van Ds. H. A. J. Lütge en Ds. A. J. Eijkman, bevattende ook zeer veel tot dusver onuitgegeven leerredenen van Dr. Kohlbrugge.

Verminderde prijs per Jaargang (van 188801899) f 1.50. De 12 delen f 15. - Gebonden in 6 linnen banden f 22.50; in 12 linnen banden f 25.

Vervolgens de

“SCHRIFTVERKLARINGEN” bevattende onuitgegeven preken van Dr. H. F. Kohlbrugge (laatst verschenen bij d' Huy te Middelburg) onder redactie van Dr. J. W. F. Gobius du Sart, Predikant te Woudrichem. Er verschenen omstreeks 525 nummers, voor zover nog verkrijgbaar à 3 cent.

De Duitse werken van Dr. H. F. Kohlbrugge zijn ook door bemiddeling van genoemde Maatschappij te verkrijgen. Prijslijst wordt graag op aanvraag verstrekt.

Werken van wijlen Prof. Dr. Ed. BÖHL:

Dognzatik. Darstellung van de Christl. Glaubenslehre auf Fef. kirchl. Grundlage f 7.50, verminderde prijs f 4.50.

Von van de Rechtfertigung durch de Glauben, f 4.20, verminderde prijs f 2.40.

Von van de Incarnation van de Gbtlichen W odes f 1.80, verm. Pr. f 1.20.

Zur Abwehr, Etliche Bemerkungen gegen Dr. A. Kuyper's Einleitung zu seiner Schrift „Die Incarnation van de Wortes” f 0.60.

Ter verwerping, hetzelfde werk in de Nederd. taal.. f 0.60.

Prolegomena voor een gereformeerde Dogmatiek. Christuslogie van de Oude Testaments f 2.25, verminderde pr. f 1.25.

Tot de Wet en tot de Getuigenis. Een verweerschrift tegen de nieuwcritische studie van het Oude Testament. Verminderde prijs f 1. -.

Het Evangelie van Markus f 1

Bladen ter herinnering aan de Dordrechtse Synode. Verminderde prijs f 0.20.

De twee fasen van de geschiedenis van de Hugenoten vóór de herroeping van het Edict van Nantes. f 0.25.

Tot het Fonds behoren ook de navolgende Werken:

Lic. FR. W. CUNO, Franciscus Junks van de Aeltere, sein Leben und. Wirken, seine Schriften und Briefe (mit Portret) f 6. -, verminderde prijs f 3 -

Lic. FR. W. CUNO, Daniel Tossanus van de Aeltere, sein Leben und Wirken, seine Schriften und Briefe (2 Theile mit Portr.) f 7.50, verminderde prijs f 4,30, gebonden f 5.50.

Lic. FR. W. CUNO, Johannes Hartung en zijn negen balling schappen. (Levensschets van een Geref. Pred. uit de dagen van de 30-jarige oorlog), verminderde prijs.. f 0.30.
 DR. W. I. M. ENGOELBERTS, Willem Teelinck (dissertatie), pr. f 1.50.
 TH. J. LOCHER, Noch Perfectionisme noch Antinomianisme. Korte verklaring van Heidelb. Catechismus Vr. en Antw. 114 en 115 en Rom. VII. f 0.40.
 TH. J. LOCHER, Vragen en Antwoorden over de Bijbelse Geschiedenis. 7e druk. Oude Testament. f 0.30.
 Nieuwe Testament... f 0.30. De beide deeltjes gebonden in één linnen band. f 0.90.
 De Belijdenis des geloofs van de Geref. Kerken in Nederland (37 Artikelen) met voorrede en aantekeningen van. Ds. Th. J. Locher..... f 0,12
 DR. J. C. S. Locher. De leer van Luther over Gods Woord, (dissertatie) prijs f 2.50.
 DR. O. TJALMA. Filips van Marnix, Heere van St. Aldegonde, Historisch-dogmatische studie; (dissertatie).. Prijs f 3. -.
 B. TEKSTOR, Kern and Salt van de H. Bibel. Verminderde prijs f 0.60. (Hetzelfde werk in de Neder-Duitse taal) Kern en merg van de H. Bijbel. Verminderde prijs. f 0.60.
 DR. AD., ZAHN, Ueber de biblischen u, kirchlichen Begriff van de Anrechnung. Ein Beitrag aur Rechtfertigungslehre. f 1.20.

Zie verder de Fondscatalogus, op aanvraag gratis.
 POSTBOX 434.